

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Навчально-науковий інститут фінансів,
економіки та менеджменту імені Олега Балацького

М. Ю. Абрамчук,
Ю. Г. Гуменна,
І. В. Тютюнник,
П. М. Рубанов

ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК

Конспект лекцій

Суми
Сумський державний університет
2018

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Навчально-науковий інститут фінансів, економіки
та менеджменту імені Олега Балацького

ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК

Конспект лекцій

для студентів спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
усіх форм навчання та слухачів ЦПО

Затверджено
на засіданні кафедри
фінансів і підприємництва
як конспект лекцій
із дисципліни «Фінансовий
облік».
Протокол № 6 від 16.01.2018 р.

Суми
Сумський державний університет
2018

Фінансовий облік : конспект лекцій / укладачі:
М. Ю. Абрамчук, Ю. Г. Гуменна, І. В. Тютюнник, П. М. Рубанов.
– Суми : Сумський державний університет, 2018. – 395 с.

Кафедра фінансів і підприємництва
ННІ ФЕМ імені О. Ф. Балацького

ЗМІСТ

	С.
ВСТУП.....	8
ТЕМА 1. ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК НЕОБОРОТНИХ ТА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ.....	9
1.1. Облік основних засобів.....	9
1.1.1. Основні засоби та їх класифікація.....	9
1.1.2. Оцінювання основних засобів.....	13
1.1.3. Рахунки та документи, призначені для обліку основних засобів.	19
1.1.4. Амортизація основних засобів та методи її нарахування.....	21
1.1.5. Облік оренди необоротних активів.....	27
1.1.6. Основні бухгалтерські записи за операціями з основними засобами.....	33
1.2. Облік інших необоротних матеріальних активів.....	41
1.3. Облік нематеріальних активів.....	43
1.3.1. Поняття та значення нематеріальних активів.....	43
1.3.2. Визнання, оцінювання, переоцінювання та амортизація нематеріальних активів.....	45
1.3.3. Синтетичний та аналітичний облік нематеріальних активів.....	48
1.4. Особливості обліку гудвілу.....	48
Запитання для самоконтролю.....	53
ТЕМА 2. ОБЛІК ЗАПАСІВ ТА ГРОШОВИХ КОШТІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	55
2.1. Фінансовий облік запасів.....	55

2.1.1. Визначення запасів, їх класифікація, визнання та оцінювання.....	55
2.1.2. Рахунки, призначені для обліку запасів.....	59
2.1.3. Документальне оформлення операцій із запасами.....	61
2.2. Облік малоцінних та швидкозношуваних предметів МПП.....	62
2.3. Бухгалтерські записи за операціями з запасами.....	63
2.4. Фінансовий облік коштів та розрахунків.....	66
2.4.1. Визначення та види коштів.....	66
2.4.2. Облік коштів у касі.....	67
2.4.3. Облік коштів на рахунках у банку.....	73
2.4.4. Рахунки призначені для обліку коштів.....	76
2.4.5. Бухгалтерські записи за операціями з коштами.....	78
Запитання для самоконтролю.....	81

ТЕМА 3. ОБЛІК ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ТА ВИТРАТ МАЙБУТНІХ ПЕРІОДІВ.....	82
3.1. Поняття та класифікація дебіторської заборгованості.....	82
3.2. Облік та документальне оформлення розрахунків із покупцями.....	87
3.3. Облік розрахунків із підзвітними особами.....	93
3.4. Бухгалтерські записи за операціями з дебіторською заборгованістю.....	98
3.5. Облік витрат майбутніх періодів.....	102
Запитання для самоконтролю.....	103

ТЕМА 4. ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ТА ЙОГО ЗМІН.....	105
---	------------

4.1. Визначення власного капіталу, його структура та призначення.....	105
4.2. Порядок реєстрації та формування статутного капіталу підприємства.....	118
4.3. Облік забезпечення майбутніх витрат і платежів.....	124
4.4. Облік цільового фінансування і цільових надходжень....	131
4.5. Облік операцій, платіж за якими здійснюється на основі акцій із використанням інструментів власного капіталу.....	133
Запитання для самоконтролю.....	143

ТЕМА 5. ОБЛІК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА..... 146

5.1. Суть, значення та види інвестиційної діяльності підприємства.....	146
5.2. Визначення, класифікація та оцінювання фінансових інструментів.....	149
5.3. Визначення, класифікація та первісне оцінювання фінансових інвестицій.....	167
5.4. Облік та оцінювання поточних фінансових інвестицій..	172
5.5. Облік та оцінювання довгострокових фінансових інвестицій.....	176
5.6. Розкриття інформації про фінансові інвестиції у примітках до фінансової звітності.....	186
5.7. Облік капітальних інвестицій.....	188
5.8. Фінансовий облік інвестиційної нерухомості.....	193
Запитання для самоконтролю.....	206

ТЕМА 6. ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА ВИТРАТ ДІЯЛЬНОСТІ..... 208

6.1. Облік зобов'язань і забезпечень підприємства	208
---	-----

6.1.1. Сутність та класифікація зобов'язань.....	208
6.1.2. Облік короткострокових (поточних) зобов'язань.....	212
6.1.3. Облік довгострокових зобов'язань і забезпечень.....	224
6.1.4. Облік розрахунків за податками і платежами.....	251
6.2. Облік доходів майбутніх періодів.....	259
6.3. Облік витрат підприємства.....	261
6.3.1. Групування та склад витрат.....	261
6.3.2. Відображення витрат у системі бухгалтерського обліку.....	271
6.3.3. Фінансовий облік витрат виробництва, браку та напівфабрикатів.....	275
6.3.4. Фінансовий облік витрат діяльності.....	286
Запитання для самоконтролю.....	301

ТЕМА 7. ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК ДОХОДІВ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ.....	305
7.1. Визнання, класифікація та оцінювання доходів.....	305
7.2. Облік доходів від операційної діяльності.....	312
7.3. Облік фінансових доходів.....	320
7.4. Фінансовий облік доходів від іншої діяльності.....	324
7.5. Облік фінансових результатів та податку на прибуток.....	326
7.6. Облік та використання нерозподіленого прибутку підприємства.....	345
Запитання для самоконтролю.....	346

ТЕМА 8. ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ОБЛІКУ ТА ЇХ РОЛЬ В УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІКОЮ.....	348
8.1. Поняття та мета створення інформаційних систем	

обліку (ІСО), їх роль в управлінні економічним суб'єктом..	348
8.2. Методологічні основи та організація фінансового обліку в умовах автоматизованого оброблення даних.....	352
8.3. Форми автоматизованого обліку.....	356
8.4. Загальна характеристика та класифікація інформаційних систем обліку.....	362
8.5. Організаційно-методичні основи створення та функціонування інформаційних систем обліку	369
Запитання для самоконтролю.....	389
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	391

ВСТУП

В умовах інтеграції України у світовий економічний ринок за рахунок залучення іноземних інвестицій, створення спільних підприємств, експорту капіталу, виникає необхідність формування у бухгалтера принципово нової філософії, що передбачає цільову орієнтацію процесу обліку на забезпечення ефективності управлінських рішень та прозорості облікової інформації.

Формування та надання прозорості та дійсної облікової інформації для задоволення потреб менеджменту є основним завданням фінансового обліку. Ця обставина підсилює значення вивчення курсу «Фінансовий облік» студентами необлікових економічних спеціальностей закладів вищої освіти для подальшого застосування теоретичних знань і практичних навичок у професійній діяльності фахівців з економіки, фінансів, менеджменту та маркетингу.

Метою навчальної дисципліни «Фінансовий облік» є формування у студентів теоретичних знань та практичних навичок ведення фінансового обліку та складання фінансової звітності на підприємствах різних форм власності та застосування інформаційних систем обліку.

Основні завдання дисципліни:

- оволодіння методиками фінансового обліку активів підприємства: основних засобів та нематеріальних активів; запасів та коштів підприємства; дебіторської заборгованості та витрат майбутніх періодів;
- оволодіння методиками фінансового обліку капіталу та інвестиційної діяльності підприємства;
- оволодіння методиками обліку зобов'язань підприємства та витрат діяльності, обліку доходів та результатів діяльності;
- вивчення і засвоєння теоретичних засад функціонування інформаційних систем обліку та оволодіння практичними навичками роботи з програмними комплексами.

ТЕМА 1. ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК НЕОБОРОТНИХ ТА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

- 1.1. Облік основних засобів.
 - 1.1.1. Основні засоби та їх класифікація.
 - 1.1.2. Оцінювання основних засобів.
 - 1.1.3. Рахунки та документи, призначені для обліку основних засобів.
 - 1.1.4. Амортизація основних засобів та методи її нарахування.
 - 1.1.5. Облік оренди необоротних активів.
 - 1.1.6. Основні бухгалтерські записи за операціями з основними засобами.
- 1.2. Облік інших необоротних матеріальних активів.
- 1.3. Облік нематеріальних активів.
 - 1.3.1. Поняття та значення нематеріальних активів.
 - 1.3.2. Визнання, оцінювання, переоцінка та амортизація нематеріальних активів.
 - 1.3.3. Синтетичний та аналітичний облік нематеріальних активів.
- 1.4. Особливості обліку гудвілу.

1.1. Облік основних засобів

1.1.1. Основні засоби та їх класифікація

Нормативним документом, який регулює організацію та ведення бухгалтерського обліку основних засобів є Положення (стандарт) бухгалтерського обліку (ПСБО) № 7 «Основні засоби».

Терміни, що наведені в положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку, мають таке значення:

Амортизація – систематичний розподіл вартості, яка амортизується, необоротних активів упродовж терміну їх корисного використання (експлуатації).

Вартість, що амортизується – первісна або переоцінена вартість необоротних активів за вирахуванням їх ліквідаційної вартості.

Група основних засобів – сукупність однотипних за технічними характеристиками, призначенням та умовами використання необоротних матеріальних активів.

Зменшення корисності – втрата економічної вигоди в сумі перевищення залишкової вартості активу над сумою очікуваного відшкодування.

Знос основних засобів – сума амортизації об'єкта основних засобів з початку його корисного використання.

Ліквідаційна вартість – сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство/установа очікує отримати від реалізації ліквідації необоротних активів після закінчення терміну їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем (ліквідацією).

Основні засоби – матеріальні активи, які підприємство/установа утримує з метою використання їх у процесі виробництва/діяльності або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний термін корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Об'єкт основних засобів – це закінчений пристрій з усіма пристосуваннями і приладдям до нього; конструктивно відокремлений предмет, призначений для виконання певних самостійних функцій; відокремлений комплекс конструктивно

з'єднаних предметів однакового або різного призначення, що мають для їх обслуговування загальні пристосування, приладдя, керування та єдиний фундамент, унаслідок чого кожен предмет може виконувати свої функції, а комплекс – певну роботу лише в складі комплексу, а не самостійно; інший актив, що відповідає визначенню основних засобів, або частина такого активу, що контролюється підприємством/установою.

Якщо один об'єкт основних засобів складається з частин, які мають різний термін корисного використання (експлуатації), то кожна з цих частин може визнаватися в бухгалтерському обліку як окремий об'єкт основних засобів.

Подібні (однорідні) об'єкти – об'єкти, які мають однакове функціональне призначення та однакову справедливу вартість.

Первісна вартість – історична (фактична) собівартість необоротних активів у сумі коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених (переданих), витрачених для придбання (створення) необоротних активів.

Переоцінена вартість – вартість необоротних активів після їх переоцінки.

Термін корисного використання (експлуатації) – очікуваний період часу, впродовж якого необоротні активи будуть використовуватися підприємством/установою або з їх використанням буде виготовлено (виконано) очікуваний підприємством/установою обсяг продукції (робіт, послуг).

Сума очікуваного відшкодування необоротного активу – найбільша з двох оцінок: чиста вартість реалізації або теперішня вартість майбутніх чистих грошових надходжень від використання необоротного активу, враховуючи його ліквідаційну вартість.

Капітальні інвестиції в необоротні матеріальні активи – витрати на будівництво, реконструкцію, модернізацію (інші поліпшення, що збільшують первісну (переоцінену) вартість), виготовлення, придбання об'єктів матеріальних необоротних активів (зокрема, необоротних матеріальних активів, призначених для заміни діючих, і устаткування для монтажу), що здійснюються підприємством.

Чиста вартість реалізації необоротного активу – справедлива вартість необоротного активу за вирахуванням очікуваних витрат на його реалізацію.

Залишкова вартість – різниця між первісною (переоціненою) вартістю необоротного активу і сумою його накопиченої амортизації (зносу).

Справедлива вартість – сума, за якою можна продати актив або оплатити зобов'язання за звичайних умов на певну дату.

Для цілей фінансового обліку **основні засоби класифікують** за такими групами:

1. Основні засоби.

1.1. Земельні ділянки.

1.2. Капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом.

1.3. Будівлі, споруди та передавальні пристрої.

1.4. Машини та обладнання.

1.5. Транспортні засоби.

1.6. Інструменти, прилади, інвентар (меблі).

1.7. Тварини.

1.8. Багаторічні насадження.

1.9. Інші основні засоби.

2. Інші необоротні матеріальні активи.

- 2.1. Бібліотечні фонди.
- 2.2. Малоцінні необоротні матеріальні активи.
- 2.3. Тимчасові (нетитульні) споруди.
- 2.4. Природні ресурси.
- 2.5. Інвентарна тара.
- 2.6. Предмети прокату.
- 2.7. Інші необоротні матеріальні активи.

Підприємства можуть установлювати вартісні ознаки предметів, що входять до складу малоцінних необоротних матеріальних активів.

Об'єкт основних засобів визнається *активом*, якщо існує ймовірність того, що підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди від його використання та вартість його може бути достовірно визначена.

1.1.2. Оцінювання основних засобів

Види оцінювання основних засобів:

- 1) вартість, яка амортизується, — первісна або переоцінена вартість необоротних активів за вирахуванням їх ліквідаційної вартості;
- 2) ліквідаційна — сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення терміну їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних із продажем (ліквідацією);
- 3) первісна — історична (фактична) собівартість необоротних активів у сумі коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених (переданих), витрачених для придбання (створення) необоротних активів;
- 4) переоцінена — вартість необоротних активів після їх

переоцінювання;

- 5) балансова (залишкова) — різниця між первісною вартістю та зносом, за якою необоротні активи вносяться до балансу;
- б) справедлива — сума, за якою може бути здійснено обмін активу або оплату зобов'язання в результаті операцій між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами.

Придбані (створені) основні засоби зараховують на баланс підприємства за **первісною вартістю**, до якої включають:

- суми, сплачені постачальникам активів та підрядникам за виконання будівельно-монтажних робіт (без непрямих податків);
- реєстраційні збори, державне мито та аналогічні платежі, що здійснюються у зв'язку з придбанням (отриманням) прав на об'єкт основних засобів;
- суми ввізного мита;
- суми непрямих податків у зв'язку з придбанням (створенням) основних засобів (якщо вони не відшкодовуються підприємству);
- витрати зі страхування ризиків доставки основних засобів;
- витрати на транспортування, установку, монтаж, налагодження основних засобів;
- інші витрати, безпосередньо пов'язані з доведенням основних засобів до стану, в якому вони придатні для використання із запланованою метою.

Витрати на сплату відсотків за кредит **не вносять** до первісної вартості об'єкта основних засобів, який був придбаний за рахунок такого кредиту.

Надходження основних засобів на баланс підприємства може відбуватися внаслідок:

- купівлі;
- виготовлення власними силами;
- будівництва господарським та підрядним способами;
- обміну на подібний або неподібний актив;
- оренди;
- безоплатного отримання тощо.

У процесі використання основних засобів їх первісна вартість може збільшуватися на суму витрат, пов'язаних із поліпшенням об'єкта, яке приводить до збільшення майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від його використання, або зменшується у зв'язку з частковою ліквідацією об'єкта.

Первісна вартість об'єкта основних засобів, отриманого в обмін на подібний об'єкт, дорівнює залишковій вартості переданого об'єкта основних засобів. Якщо залишкова вартість переданого об'єкта перевищує його справедливую вартість, то первісною вартістю об'єкта основних засобів, отриманого в обмін на подібний об'єкт, є справедлива вартість переданого об'єкта з внесенням різниці до витрат звітного періоду.

Первісна вартість об'єкта основних засобів, придбаного в обмін (або частковий обмін) на неподібний актив, дорівнює справедливій вартості переданого немонетарного активу, збільшеній (зменшеній) на суму коштів чи їх еквівалентів, що була передана (отримана) під час обміну.

Об'єкт основних засобів вилючається з активів (списується з балансу) у разі його вибуття, внаслідок безоплатної передачі або невідповідності критеріям визнання активом.

Причинами **вибуття основних засобів** можуть бути:

- продаж;
- обмін на подібний або неподібний актив;
- передача в оренду, ліквідація;

- безоплатна передача тощо.

Фінансовий результат від вибуття об'єктів основних засобів визначається вирахуванням з доходу від вибуття основних засобів їх залишкової вартості, непрямих податків і витрат, пов'язаних із вибуттям основних засобів.

Регістри аналітичного обліку основних засобів, що вибули, подаються до документів, якими оформлені факти вибуття основних засобів.

У разі часткової ліквідації об'єкта основних засобів його первісна (переоцінена) вартість та знос зменшуються відповідно на суму первісної (переоціненої) вартості та зносу ліквідованої частини об'єкта.

Переоцінка основних засобів

Підприємство/установа може переоцінювати об'єкт основних засобів, якщо залишкова вартість цього об'єкта істотно відрізняється від його справедливої вартості на дату балансу. У разі переоцінки об'єкта основних засобів на ту саму дату здійснюється переоцінка всіх об'єктів групи основних засобів, до якої належить цей об'єкт.

Переоцінка основних засобів тієї групи, об'єкти якої вже зазнали переоцінки, надалі повинна проводитися з такою регулярністю, щоб їх залишкова вартість на дату балансу суттєво не відрізнялася від справедливої вартості.

Не підлягають переоцінці малоцінні необоротні матеріальні активи і бібліотечні фонди, якщо амортизація їх вартості здійснюється за прямолінійним та виробничим методами.

Первісна (переоцінена) вартість об'єкта основних засобів може бути збільшена на суму індексації, проведеної у порядку,

встановленому податковим законодавством, із відображенням у бухгалтерському обліку в порядку, передбаченому пунктами 19–21 Положення (стандарту) 7.

Переоцінена первісна вартість та сума зносу об'єкта основних засобів визначається множенням відповідно первісної вартості і суми зносу об'єкта основних засобів на індекс переоцінки. Індекс переоцінки (I_{II}) визначається за формулою:

$$I_{II} = \frac{CB}{ЗВ}, \quad (1.1)$$

де СВ – справедлива вартість об'єкта, що переоцінюється;
ЗВ – залишкова вартість.

Якщо залишкова вартість об'єкта основних засобів дорівнює нулю, то його переоцінена залишкова вартість визначається додаванням справедливої вартості цього об'єкта до його первісної (переоціненої) вартості без зміни суми зносу об'єкта. При цьому для таких об'єктів, що продовжують використовуватися, обов'язково визначається ліквідаційна вартість.

Відомості про зміни первісної вартості та суми зносу основних засобів заносяться до реєстрів їх аналітичного обліку.

Сума дооцінки залишкової вартості об'єкта основних засобів включається до складу капіталу у дооцінках та відображається в іншому сукупному доході, а сума уцінки — до складу витрат, крім випадків, що наведені в пункті 20 Положення (стандарту) 7.

У разі наявності (на дату проведення чергової (останньої) дооцінки об'єкта основних засобів) перевищення суми попередніх уцінок об'єкта і втрат від зменшення його корисності над сумою попередніх дооцінок залишкової вартості цього об'єкта і вигоди від відновлення його корисності, сума чергової (останньої) дооцінки, але не більше зазначеного перевищення, включається до складу доходів звітного періоду, а різниця (якщо сума чергової (останньої) дооцінки більше зазначеного перевищення) спрямовується на збільшення капіталу у дооцінках та відображається в іншому сукупному доході.

У разі наявності (на дату проведення чергової (останньої) уцінки об'єкта основних засобів) перевищення суми попередніх дооцінок об'єкта і вигоди від відновлення його корисності над сумою попередніх уцінок залишкової вартості цього об'єкта і втрат від зменшення його корисності сума чергової (останньої) уцінки, але не більше зазначеного перевищення, спрямовується на зменшення капіталу у дооцінках та відображається в іншому сукупному доході, а різниця (якщо сума чергової (останньої) уцінки більше зазначеного перевищення) вноситься до витрат звітного періоду.

При вибутті об'єктів основних засобів, які раніше були переоцінені, перевищення сум попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок залишкової вартості цього об'єкта основних засобів вносять до складу нерозподіленого прибутку з одночасним зменшенням капіталу у дооцінках. Перевищення сум попередніх дооцінок об'єкта основних засобів над сумою попередніх уцінок залишкової вартості цього об'єкта основних засобів може щомісяця (щокварталу, раз на рік) у сумі, пропорційній нарахуванню амортизації, входити до складу нерозподіленого прибутку з одночасним зменшенням капіталу у

дооцінках. При цьому до складу нерозподіленого прибутку при вибутті цього об'єкта враховується залишок перевищення сум попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок такого об'єкта, що відображений у складі капіталу у дооцінках. Відомості про суму перевищення попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок об'єкта, що внесені до складу нерозподіленого прибутку, заносяться до реєстрів аналітичного обліку основних засобів.

1.1.3. Рахунки та документи призначені для обліку основних засобів

Для обліку основних засобів, які використовує підприємство в господарській діяльності, застосовують *рахунок 10 «Основні засоби»* — балансовий, основний, активний, матеріальний відносять до групи рахунків господарських засобів; за дебетом — надходження, дооцінка та витрати на поліпшення основних засобів, що приводить до збільшення майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від його використання; за кредитом — вибуття, уцінка та суми часткової ліквідації об'єктів основних засобів, сальдо дебетове означає залишок основних засобів підприємства за первісною вартістю на звітну дату, відображається у I розділі активу балансу.

Аналітичний облік основних засобів ведеться за кожним об'єктом за допомогою карток обліку руху основних засобів (форма № 03–6 «Інвентарна картка обліку основних засобів» (для будов і споруд) і № 03–7 «Опис інвентарних карток обліку основних засобів» (для машин, обладнання, інструменту, виробничого і господарського інвентарю).

Кожному об'єкту основних засобів присвоюється інвентарний номер, який зберігається за цим об'єктом упродовж усього періоду його експлуатації на даному підприємстві. Він проставляється в усіх первинних документах, що оформлюють наявність і рух об'єкта: типова форма № 03-1 «Акт прийому-передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів», «Акт на списання основних засобів» форма № 03-3 тощо.

Аналітичний облік основних засобів відображає технічну та економічну характеристики об'єкта, його місцезнаходження, первісну оцінку і переоцінку (індексацію), а також норму, амортизаційних відрахувань (норму зносу). В аналітичному обліку відображають усі зміни, що сталися за час експлуатації основних засобів.

До моменту введення об'єкта основних засобів в експлуатацію витрати на його придбання або створення відображаються за дебетом рахунка 15 «Капітальні інвестиції», де формується первісна вартість об'єкта.

При введенні об'єкта в експлуатацію рахунок 15 «Капітальні інвестиції» закривається на дебет рахунка 10 «Основні засоби».

Документальне оформлення операцій з основними засобами здійснюється на основі договорів купівлі-продажу, актів приймання-передачі, податкових накладних, накладних, прибуткових ордерів, та облікових реєстрів 03-1 «Акт прийому-передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів», 03-3 «Акт на списання основних засобів», 03-6 «Інвентарна картка обліку основних засобів», 03-7 «Опис інвентарних карток обліку основних засобів», 03-8 «Картка обліку руху основних засобів», 03-9 «Інвентарний список основних засобів» тощо.

1.1.4. Амортизація основних засобів та методи її нарахування

Витрати на придбання або створення основних засобів підлягають систематичному розподілу між звітними періодами — амортизації.

Амортизація — систематичний розподіл вартості, яка амортизується, необоротних активів упродовж терміну їх корисного використання (експлуатації).

Об'єктом амортизації є вартість, яка амортизується (окрім вартості земельних ділянок, природних ресурсів і капітальних інвестицій).

Розрахунок амортизації основних засобів або нематеріальних активів здійснюється відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності з урахуванням обмежень, установлених Податковим Кодексом України. При такому розрахунку застосовують методи нарахування амортизації, передбачені національними положеннями бухгалтерського обліку, крім *«виробничого» методу*.

Для розрахунку амортизації визначають вартість основних засобів та нематеріальних активів *без урахування їх переоцінки (уцінки, дооцінки)*, проведеної відповідно до положень бухгалтерського обліку.

Не підлягають амортизації та проводять за рахунок відповідних джерел:

- вартість гудвілу;
- витрати на придбання/самостійне виготовлення невиробничих основних засобів, невиробничих нематеріальних активів;

- на ремонт, реконструкцію, модернізацію або інші поліпшення невикробничих основних засобів, невикробничих нематеріальних активів.

Термін «невикробничі основні засоби», «невикробничі нематеріальні активи» означають відповідно основні засоби, нематеріальні активи, не призначені для використання в господарській діяльності платника податку.

Нарахування амортизації здійснюється впродовж терміну корисного використання (експлуатації) об'єкта, який встановлюється підприємством/установою (у розпорядчому акті) при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс), і призупиняється на період його реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання та консервації. Різниця між первісною вартістю необоротних активів та сумою нарахованої амортизації називається залишковою вартістю необоротних активів, за якою вони вносяться до підсумку балансу.

Термін корисного використання (експлуатації) (СКВ) — очікуваний період часу, впродовж якого необоротні активи будуть використовуватися підприємством/установою або з їх використанням буде виготовлено (виконано), очікуваний підприємством/установою, обсяг продукції (робіт, послуг).

При визначенні терміну корисного використання (експлуатації) необхідно враховувати:

- очікуване використання об'єкта підприємством/установою з урахуванням його потужності або продуктивності;
- фізичний та моральний знос, що передбачається;
- правові або інші обмеження щодо термінів використання об'єкта та інші фактори.

Термін корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів переглядається в разі зміни очікуваних економічних вигод від його використання. Амортизація об'єкта основних засобів нараховується, виходячи з нового терміну корисного використання, починаючи з місяця, наступного за місяцем зміни терміну корисного використання.

Амортизація необоротних активів може нараховуватися 5 методами (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Методи нарахування амортизації основних засобів

Метод нарахування амортизації	Алгоритм розрахунку	Умовні позначення
1	2	3
Прямолінійний	$A_{р1ч} = АВ/ТКВ;$ $АВ = ПВ - ЛВ$	$A_{р1ч}$ — річна сума амортизації; $АВ$ — амортизаційна вартість; $ТКВ$ — термін корисного використання, років; $ПВ$ — первісна вартість ; $ЛВ$ — ліквідаційна вартість
Зменшення залишкової вартості	$A_{р1ч} = ЗВ \cdot НА_{р1ч};$ $НА_{р1ч} = 1 - \sqrt[ТКВ]{ЛВ/ПВ} \cdot 100 \%$	$ЗВ$ — залишкова вартість об'єкта на початок звітного року (або первісна вартість на дату початку нарахування амортизації); $НА_{р1ч}$ — річна норма амортизації, %; $ТКВ$ — термін корисного використання, років; $ПВ$ — первісна вартість; $ЛВ$ — ліквідаційна вартість
Прискореного зменшення залишкової вартості	$A_{р1ч} = ЗВ \cdot 2НА_{р1ч};$ $НА_{р1ч} = 100 \% / ТКВ$	$ЗВ$ — залишкова вартість об'єкта на початок звітного року (або первісна вартість на дату початку нарахування амортизації); $НА_{р1ч}$ — річна норма амортизації, що обчислюється відповідно до терміну корисного використання, %

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
Кумулятивний	$A_{p1q} = AB \cdot K_K;$ $K_K = \frac{n}{ТВК}$	K_K — кумулятивний коефіцієнт; n — кількість років, що залишаються до кінця терміну корисного використання
Виробничий	$A_{MIS} = OB_{MIS} \cdot BSA;$ $BSA = AB / OB_{ЗАГ}$	A_{MIS} — місячна сума амортизації; OB_{MIS} — фактичний місячний обсяг виробництва продукції; BSA — виробнича ставка амортизації; $OB_{ЗАГ}$ — загальний обсяг виробництва продукції (очікуваний)

Амортизація основних засобів у податковому обліку здійснюється за правилами п. 138 Податкового Кодексу України.

Нарахування амортизації може здійснюватися з урахуванням мінімально допустимих термінів корисного використання основних засобів, встановлених податковим законодавством (крім випадку застосування виробничого методу). Мінімально допустимі терміни корисного використання, встановлені підпунктом 138.3.3 ПКУ, наведені у таблиці 1.2.

Метод амортизації обирає підприємство самостійно з урахуванням очікуваного способу отримання економічних вигод від його використання.

Метод амортизації об'єкта основних засобів переглядають у разі зміни очікуваного способу отримання економічних вигод від його використання. Нарахування амортизації за новим методом починається з місяця, наступного за місяцем прийняття рішення про зміну методу амортизації.

Нарахування амортизації проводять щомісячно.

Місячну суму амортизації при застосуванні прямолінійного методу визначають діленням річної суми амортизації на 12.

Таблиця 1.2 – Класифікація основних засобів та мінімально допустимі терміни корисного використання

Група	Мінімально допустимий термін корисного використання, років
Група 1 — земельні ділянки	—
Група 2 — капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом	15
Група 3 — будівлі	20
споруди	15
передавальні пристрої	10
Група 4 — машини та обладнання, з них:	5
Електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальними активами), інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (зокрема, стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує 2 500 гривень	2
Група 5 — транспортні засоби	5
Група 6 — інструменти, прилади, інвентар, меблі	4
Група 7 — тварини	6
Група 8 — багаторічні насадження	10
Група 9 — інші основні засоби	12
Група 10 — бібліотечні фонди, збереження Національного архівного фонду України	—
Група 11 — малоцінні необоротні матеріальні активи	—
Група 12 — тимчасові (не титульні) споруди	5

Група 13 — природні ресурси	—
Група 14 — інвентарна тара	6
Група 15 — предмети прокату	5
Група 16 — довгострокові біологічні активи	7

Місячна сума амортизації при застосуванні методів зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості та кумулятивного методу визначається діленням суми амортизації за повний рік корисного використання на 12.

Нарахування амортизації починають із місяця, наступного за місяцем, у якому об'єкт основних засобів став придатним для корисного використання. Нарахування амортизації при застосуванні виробничого методу починають із дати, що настає за датою, на яку об'єкт основних засобів став придатним для корисного використання.

Нарахування амортизації припиняють, починаючи з місяця, наступного за місяцем вибуття об'єкта основних засобів, переведення його на реконструкцію, модернізацію, добудову, дообладнання, консервацію. Нарахування амортизації при застосуванні виробничого методу амортизації припиняють із дати, що настає за датою вибуття об'єкта основних засобів.

Для обліку зносу необоротних активів використовують рахунок **13 «Знос (амортизація) необоротних активів»** – балансовий, регулюючий до рахунків 10 «Основні засоби», 11 «Інші необоротні матеріальні активи», 12 «Нематеріальні активи», контрарний, контрактивний, за кредитом відображається нарахування амортизації необоротних активів, за дебетом — її зменшення, сальдо кредитове, означає суму нарахованої на звітну дату амортизації необоротних активів, відображається у I розділі активу балансу.

1.1.5. Облік оренди необоротних активів

Нормативно – правове регулювання операцій з оренди необоротних активів та їх обліку здійснюється на основі таких основних законодавчих актів:

- Цивільний кодекс України;
- Господарський кодекс України;
- Закон України «Про фінансовий лізинг»;
- П(С)БО 14 «Оренда»;
- П(С)БО 15 «Дохід»;
- П(С)БО 16 «Витрати»;
- Інструкція № 261 про застосування плану рахунків.

Фінансовий облік орендних операцій проводять відповідно до П(С)БО 14 «Оренда». Відповідно до нього *оренда* – угода, за якою орендар набуває права користування необоротним активом за плату впродовж погодженого з орендодавцем терміну.

Підприємство, що взяло будь-яке майно в оренду, вважається *орендарем*, а той, хто надав це майно, – *орендодавцем*. Взаємовідносини орендаря з орендодавцем регулюють *договором оренди*. У ньому визначаються склад і вартість переданих в оренду об'єктів основних засобів, розмір орендної плати, тривалість оренди, обов'язки сторін щодо виконання договірних умов.

Істотними умовами договору оренди є: об'єкт оренди (склад і вартість майна з урахуванням її індексації); термін, на який укладають договір оренди; орендна плата з урахуванням її індексації; порядок використання амортизаційних відрахувань; відновлення орендованого майна та умови його повернення або викупу.

Термін оренди – період дії невідмовної орендної угоди, а також період продовження цієї угоди, обумовлений на початку терміну оренди. Термін договору оренди визначається за погодженням сторін. **Початок терміну оренди** – дата, яка настає раніше: дата підписання орендної угоди або дата прийняття сторонами зобов'язань щодо основних положень угоди про оренду.

Дія договору оренди може бути припинена у разі: закінчення терміну, на який його було укладено; викупу (приватизації) об'єкта оренди; ліквідації суб'єкта господарювання – орендаря; загибелі (знищення) об'єкта оренди.

Договір оренди може бути розірваний за згодою сторін, при чому одностороння відмова від договору оренди не допускається.

Виходячи з умов, на яких передається в користування орендарю орендодавцем власність, оренда поділяється на операційну та фінансову.

Операційна оренда – це господарська операція фізичної чи юридичної особи, що передбачає передачу орендарю права користування основними засобами на термін, що не перевищує терміну їх повної амортизації, з обов'язковим поверненням таких основних засобів їх власнику після закінчення терміну орендної угоди. При цьому право власності на орендовані основні засоби залишається в орендодавця впродовж всього терміну дії договору оренди.

Нарахування амортизації об'єкта операційної оренди здійснюється орендодавцем.

Фінансова оренда (фінансовий лізинг) – оренда, що передбачає передачу орендарю всіх ризиків та вигод, пов'язаних

із правом користування та володіння активом. Оренда вважається фінансовою за наявності хоча б однієї з наведених нижче ознак:

1) орендар набуває права власності на орендований актив після закінчення терміну оренди;

2) орендар має можливість та намір придбати об'єкт оренди за ціною, нижчою за його справедливу вартість на дату придбання;

3) термін оренди становить більшу частину терміну корисного використання (експлуатації) об'єкта оренди;

4) теперішня вартість мінімальних орендних платежів із початку терміну оренди дорівнює або перевищує справедливу вартість об'єкта оренди.

Облік оперативної оренди

Облік в орендодавця

Майно, передане в операційну оренду, продовжує обліковуватися на балансі орендодавця. Тому амортизацію нараховує також орендодавець. Якщо надання майна в оренду – основний (єдиний) вид діяльності підприємства, доходи обліковуються в складі «Доходу від реалізації робіт і послуг» (рахунок 703). В інших випадках такий дохід вважається «Операційним доходом»(рахунок 713).

Від формування доходу залежить визначення витрат, пов'язаних з отриманням доходу від надання майна в оренду. Якщо дохід від оренди класифікується як операційний, то витратами в орендодавця будуть амортизаційні відрахування, що відобразатимуться за дебетом на рахунок 949 «Інші витрати операційної діяльності» в кореспонденції з кредитом рахунок 131 «Зношення основних засобів».

Якщо ж підприємство формує дохід від реалізації послуг, витрати будуть складатись з:

- амортизаційних відрахувань;
- зарплати та нарахувань на зарплату працівників, безпосередньо пов'язаних із наданням послуг з оренди;
- вартості матеріалів, які використовуються для підтримання майна в належному функціональному стані (звичайно, якщо такі витрати згідно з договором оренди несе орендодавець);
- інших витрат, пов'язаних із отриманням доходу від надання майна в оперативну оренду.

Понесені витрати обліковуються на рахунку 23 «Виробництво».

Наприкінці місяця відображають витрати (Дт 903 Кт 23) разом із визнанням доходу (нарахування орендної плати: Дт 377 Кт 703) та визначають фінансовий результат:

Дт 791 Кт 903;

Дт 703 Кт 791;

Дт 791 Кт 441.

Облік в орендаря

Вартість об'єкта оренди орендар відображає на позабалансовому рахунку 01 «Орендовані необоротні активи», визначається відповідно до акта приймання-передачі. Інформація про доходи й витрати, пов'язані з об'єктами оперативного лізингу, відображається в примітках до фінансової звітності.

Орендні платежі за актами виконаних робіт (або відповідно до договору, якщо ним обумовлена фіксована сума та чітко зазначений період, за який мають нараховуватися платежі)

відображаються у складі витрат звітного періоду. Залежно від цілей оренди витратні рахунки (91 «Загальновиробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут») залежатимуть від того, для якої мети орендується приміщення: виробничі цехи (91), офіс (92), магазин (93).

Витрати на оренду в обліку необхідно відобразити за фактом нарахування – щомісяця, щокварталу, залежно від умов договору, незалежно від оплати. Якщо приміщення фактично взято в оренду, але не використовується орендарем у господарській діяльності, такі витрати потрібно враховувати на рахунку 39 «Витрати майбутніх періодів» із подальшим планомірним віднесенням цих сум на витратні рахунки впродовж терміну оренди.

Облік основних засобів у фінансовій оренді

Основні засоби, передані у фінансову оренду (лізинг), вносять до складу основних засобів орендаря.

Орендар відображає в бухгалтерському обліку одержаний у фінансову оренду об'єкт одночасно як актив і зобов'язання за найменшим на початок терміну оренди оцінюванням: справедливою вартістю активу або теперішньою вартістю суми мінімальних орендних платежів.

Об'єкт оренди відображаємо за дебетом на рахунку класу 1031 «Основні засоби у фінансовій оренді» (і т. д.) у кореспонденції з кредитом рахунка 531 «Зобов'язання з фінансової оренди».

Амортизацію об'єкта фінансової оренди нараховують орендарем упродовж періоду очікуваного використання активу. ***Періодом очікуваного використання об'єкта фінансової оренди*** є термін корисного використання (якщо угодою

передбачено перехід права власності на актив до орендаря) або коротший із двох періодів – термін оренди або термін корисного використання об'єкта фінансової оренди (якщо переходу права власності на об'єкт фінансової оренди після закінчення терміну оренди не передбачено). Метод нарахування амортизації об'єкта фінансової оренди визначається орендарем відповідно до положень (стандартів) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» та 8 «Нематеріальні активи».

Орендодавець відображає в обліку наданий у фінансову оренду об'єкт як дебіторську заборгованість орендаря в сумі мінімальних орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості за вирахуванням фінансового доходу, що підлягає отриманню, з визнанням іншого доходу (доходу від реалізації необоротних активів). Одночасно залишкова вартість об'єкта фінансової оренди виключається з балансу орендодавця з відображенням у складі інших витрат (собівартості реалізованих необоротних активів). Таким чином, орендодавець визначає результат від двох операцій:

1) Фінансовий дохід від операції фінансової оренди. Фінансовий дохід необхідно відобразити за дебетом рахунка 311 «Поточні рахунки в національній валюті» у кореспонденції кредитом рахунка 733 «Інші доходи від фінансових операцій».

Різниця між сумою мінімальних орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості об'єкта фінансової оренди та теперішньою вартістю зазначеної суми, що визначена за орендною ставкою відсотка, є фінансовим доходом орендодавця;

2) дохід від реалізації необоротних активів і списання об'єкта фінансового лізингу.

Такий дохід потрібно відобразити так: 161–742.

Одночасно відбувається списання об'єкта з балансу: 972-10

1.1.6. Основні бухгалтерські записи за операціями з основними засобами

Таблиця 1.3 – Основні бухгалтерські записи за операціями з основними засобами

Номер	Зміст господарської операції	Сума, грн	Дт	Кт
1	2	3	4	5
<i>Облік надходження основних засобів</i>				
1	Оприбутковано основні засоби, що надійшли на умовах наступної оплати	100 000	152	631
2	Відображено податковий кредит із ПДВ	20 000	641	631
3	Прийнято до оплати рахунки за посередницькі, транспортні послуги або пусконаладжувальні роботи, пов'язані з придбанням основних засобів	15 000	152	685
4	Відображено податковий кредит із ПДВ	3 000	641	685
5	Об'єкт передано в експлуатацію	115 000	10	152
6	Акцептовано рахунок проектної організації за підготовку документації на спорудження об'єкта основних засобів	20 000	151	685
7	Відображено податковий кредит із ПДВ	4 000	641	685
8	Визнані витрати на спорудження об'єкта основних засобів господарським способом:			
	— будівельних матеріалів;	15 000	151	205
	— на оплату праці будівельників;	45 000	151	661
	— на соціальне страхування;	18 000	151	65
	— амортизація будівельного обладнання	22 000	151	13
9	Після завершення будівельних робіт об'єкт введено в експлуатацію	25 5000	103	151

Продовження табл. 1.3

1	2	3	4	5
10	Перераховано аванс підрядникові за спорудження об'єкта основних засобів	180 000	371	311
11	Відображено податковий кредит на суму авансу	30 000	641	644
12	На підставі акту прийому-передачі відображено створений об'єкт капітального будівництва та визнано заборгованість перед підрядником	500 000	151	631
13	Відображено податковий кредит із ПДВ	30 000 70 000	644 641	631 631
14	Проведено зарахування виданого авансу	180 000	631	371
15	Оплачено державну реєстрацію об'єкта	5 000	151	311
16	Об'єкт передано в експлуатацію	505 000	103	151
17	Відображено безоплатно отримані основні засоби	65 000	152	424
18	Основні засоби передано в експлуатацію	65 000	10	152
19	Отримано основні засоби як внесок до статутного капіталу (за погодженою вартістю)	80 000	152	46
20	Основні засоби передано в експлуатацію	80 000	10	152
21	Отримано основні засоби в обмін на неподібні активи (визначаються за справедливою вартістю переданого активу)	75 000	152	685
22	Відображено ПДВ у складі податкового кредиту	15 000	644	685
23	Відображено податкові зобов'язання з ПДВ (за бартером — на дату першої операції)	15 000	643	641

Продовження табл. 1.3

1	2	3	4	5
24	Проведено балансуючу операцію і передано контрагенту: — інші необоротні активи; — виробничі запаси; — готову продукцію	90 000 90 000 90 000	361 361 361	742 712 701
25	Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	15 000	70,71, 74	643
26	Зараховано податковий кредит із ПДВ	15 000	641	644
27	Списано собівартість переданих активів: — інших необоротних активів; — виробничих запасів; — готової продукції	64 500 64 500 64 500	972 943 901	10,11, 20,22 26
28	Основні засоби передано в експлуатацію	75 000	10	152
29	Отримано основні засоби за угодою оперативної оренди	25 000	01	—
30	Прийнято до оплати рахунок за оперативну оренду основних засобів (із ПДВ)	1 000 200	23,9 1,92 641	685 685
31	Отримано основні засоби за угодою фінансової оренди	150 000	152	531
32	Відображено податковий кредит із ПДВ	30 000	641	531
33	Основні засоби передано в експлуатацію	150 000	10	152
34	Внесено до складу поточних частину довгострокових зобов'язань з оренди, що підлягає погашенню впродовж 12 місяців з дати балансу (умовно)	5 000	531	61
35	Нараховані фінансові витрати орендаря за поточний період	15 000	952	684

Продовження табл. 1.3

1	2	3	4	5
36	Оплачено заборгованість з орендних платежів: — частина компенсації вартості основних засобів; — фінансові витрати	5 000 15 000	61 684	311 311
<i>Переоцінка основних засобів</i>				
1	Відображено першу дооцінку: — залишкової вартості основних засобів; — нарахованого зносу	10 000 2 000	10 10	423 131
2	Відображено першу уцінку: — залишкової вартості основних засобів; — нарахованого зносу	5 000 3 000	975 131	10 10
3	Проведення дооцінки після попередньої уцінки: — на суму попередньої уцінки; — на суму перевищення попередньої уцінки; — на суму дооцінки зносу	5 000 4 000 2 000	10 10 10	746 423 131
4	Проведення уцінки після попередньої дооцінки: — на суму попередньої дооцінки; — на суму перевищення попередньої дооцінки; — на суму уцінки зносу	10 000 5 000 2 500	423 975 131	10 10 10
<i>Ремонт основних засобів</i>				
1	Проведено поточний ремонт основних засобів господарським способом. Відображено витрати: — запасних частин, матеріалів, комплектуючих, напівфабрикатів; — на оплату праці працівників,	35 00 900	23, 91 92	20 661

Продовження табл. 1.3

1	2	3	4	5
	зайнятих на ремонтних роботах; — відрахування на соціальні заходи	350	94	65
2	Прийнято до оплати рахунок ремонтної організації за проведення поточного ремонту підрядним способом (12000 із ПДВ)	10 000	23, 91, 92, 93, 94	631
3	Відображено податковий кредит з ПДВ	2 000	641	631
4	Проведено капітальний ремонт основних засобів господарським способом. Відображено витрати: — запасних частин, матеріалів, комплектуючих, напівфабрикатів; — на оплату праці працівників, задіяних на ремонтних роботах; — відрахування на соціальні заходи; — на амортизацію обладнання, використаного під час ремонту	24 000 4 500 1 700 3 150	152	20, 25 661 65 131
5	Віднесено на збільшення вартості об'єкта основних засобів вартість проведеного капітального ремонту	33 350	10	152
6	Прийнято до оплати рахунок ремонтної організації за проведення капітального ремонту підрядним способом (без ПДВ)	65 000	152	631
7	Відображено податковий кредит із ПДВ	13 000	641	631
8	Віднесено на збільшення вартості об'єкта основних засобів вартість проведеного капітального ремонту	65 000	10	152
<i>Амортизація основних засобів</i>				
1	Нараховано амортизацію основних засобів (із використанням рахунків класу 8 Плану рахунків)	28 000	83	131

Продовження табл. 1.3

1	2	3	4	5
2	Нараховано амортизацію основних засобів (із використанням рахунків класу 9 Плану рахунків): — виробничого призначення; — адміністративного призначення; — які забезпечують збут продукції; — житлово-комунального та соціально-культурного призначення; — які використовуються для виконання наукових досліджень та розроблень; — які використовуються на капітальному будівництві	15 000 5 000 4 000 2 000 1 000 1 000	23,91 92 93 949 941 151	131 131 131 131 131 131
3	На суму амортизації визнано дохід від експлуатації безоплатно отриманих основних засобів	500	424	745
<i>Вибуття основних засобів</i>				
1	Ліквідовано об'єкт основних засобів: — на суму залишкової вартості; — на суму нарахованого зносу	2 000 23 000	976 131	10 10
2	Відображено витрати, пов'язані з ліквідацією об'єкта основних засобів (демонтаж, вивезення, утилізація тощо)	500 180 1 000	976 976 976	661 65 685
3	Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ у розмірі 20 % від залишкової вартості ліквідованих основних засобів	400	976	641
4	Оприбутковано запасні частини та інші матеріали, що залишилися після ліквідації об'єкта основних засобів	300	20, 22	746
5	Визначено фінансовий результат від ліквідації основних засобів	4 080 300	976	793
6	Відвантажено об'єкт основних засобів покупцю на умовах наступної оплати (за продажною вартістю)	126 000	377	742

Продовження табл. 1.3

1	2	3	4	5
7	Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	21 000	742	641
8	Списано реалізований об'єкт основних засобів: — на суму залишкової вартості; — на суму нарахованого зносу	100 000 30 000	972 131	10 10
9	Визначено фінансовий результат від реалізації основних засобів	100 000 105 000	793 742	972 793
10	Зараховано виручку від реалізації основних засобів на поточний рахунок у банку	126 000	311	377
11	Передано об'єкт основних засобів як внесок до статутного капіталу іншого підприємства: — на суму залишкової вартості; — на суму нарахованого зносу; — за погодженою вартістю передачі об'єкта	200 000 10 000 220 000	972 131 14	10 10 742
12	Визначено фінансовий результат від вибуття основних засобів	200 000 220 000	793 742	972 793
13	За результатами інвентаризації виявлено нестачу об'єкта основних засобів: — на суму залишкової вартості; — на суму нарахованого зносу	4 000 16 000	976 131	10 10
14	Нестачу віднесено за рахунок матеріально-відповідальної особи (за розрахунковою сумою відшкодування)	7 800	375	746
15	Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	800	746	641
16	Відображено суму відшкодування, що підлягає перерахуванню до бюджету	3 000	746	642
17	Одержано відшкодування збитків	7 800	30, 31	375

Продовження табл. 1.3

1	2	3	4	5
18	Якщо винну особу не встановлено, то сума нестачі обліковується на позабалансі для контролю за пошуком джерела відшкодування	4 000	072	—
19	Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	800	976	641
20	Проведено безоплатну передачу основних засобів: — на суму залишкової вартості; — на суму нарахованого зносу	5 000 2 000	972 131	10 10
21	Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	1 000	972	641
22	Списано витрати на безоплатну передачу об'єкта	6 000	793	972
23	Передано у фінансову оренду основні засоби	90 000	972	10
24	Визнано дохід від реалізації основних засобів	114 000	181	742
25	Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	19 000	742	641
26	Нараховані фінансові доходи за орендною операцією	15 000	373	732
27	На рахунок у банку зараховано орендний платіж: — у частині погашення заборгованості за основні засоби; — у частині сплати фінансового доходу	7 000 15 000	311 311	181 373
<i>Облік операційної оренди в орендодавця (оренда не є основним видом діяльності підприємства)</i>				
28	Відображено дохід від оренди активів	1 200	377	713
29	Відображено зобов'язання з ПДВ	200	713	641
30	Нарахована амортизація	800	949	131

Продовження таблиці 1.3

1	2	3	4	5
31	Списано на фінансовий результат витрати	800	791	949
32	Списано на фінансовий результат суму доходу	1 000	713	791
33	Надходження орендної плати на розрахунковий рахунок	1 200	311	377
<i>Облік операційної оренди в орендодавця (оренда є основним видом діяльності підприємства)</i>				
34	Відображено дохід від оренди активів	120	377	703
35	Відображено зобов'язання з ПДВ	200	703	641
36	Нарахована амортизація	800	23	131
37	Нарахована зарплата маляра	100	23	66
38	Здійснені нарахування на з/п маляра	22	23	65
39	Списана фарба	25	23	205
40	Списані понесені витрати на собівартість послуг	945	903	23
41	Списана на фінансовий результат собівартість послуги	945	79	903
42	Списана на фінансовий результат сума доходу	1 000	703	79
43	Надходження орендної плати на розрахунковий рахунок	1 200	311	377

1.2. Облік інших необоротних матеріальних активів

Для обліку та узагальнення інформації про наявність та рух інших необоротних матеріальних активів, не відображених у складі об'єктів обліку на рахунку 10 «Основні засоби»,

призначено **рахунок 11 «Інші необоротні матеріальні активи»**.

За *дебетом* рахунка 11 відображають надходження придбаних, створених, безоплатно отриманих інших необоротних матеріальних активів на підприємство (за первісною вартістю); суму витрат, пов'язану з поліпшенням об'єкта (реконструкція, модернізація), що веде до збільшення майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від використання об'єкта; суму дооцінки вартості об'єкта необоротних матеріальних активів. За *кредитом* рахунка 11 відображають вибуття інших необоротних матеріальних активів унаслідок продажу, безоплатної передачі або невідповідності критеріям визнання активом, а також уразі часткової ліквідації об'єкта та суму їх уцінки.

На субрахунку 111 «Бібліотечні фонди» ведуть облік наявності та руху бібліотечних фондів.

На субрахунку 112 «Малоцінні необоротні матеріальні активи» відображають вартість предметів, термін корисного використання яких більше ніж один рік, зокрема спеціальні інструменти та спеціальні пристосування, вартість яких погашають нарахуванням зносу за встановленою підприємством ставкою (нормою) з урахуванням очікуваного способу використання таких об'єктів.

На субрахунку 113 «Тимчасові (нетитульні) споруди» ведуть облік експлуатаційних тимчасових (нетитульних) споруд.

На субрахунку 114 «Природні ресурси» обліковують наявність і рух придбаних природних ресурсів для подальшого видобутку (нафти, газу тощо).

На субрахунку 115 «Інвентарна тара» ведуть облік наявності та руху інвентарної тари.

На субрахунку 116 «Предмети прокату» здійснюють облік наявності та руху активів, призначених для видачі напрокат.

Амортизація «Інших необоротних матеріальних активів» (підпункт 5.2 пункту 5 Положення (стандарту) 7) нараховується за прямолінійним та виробничим методами.

Амортизація малоцінних необоротних матеріальних активів і бібліотечних фондів може нараховуватися у першому місяці використання об'єкта в розмірі 50 відсотків його вартості, яка амортизується, та решта 50 відсотків вартості, яка амортизується, у місяці їх вилучення з активів (списання з балансу) внаслідок невідповідності критеріям визнання активом або в першому місяці використання об'єкта 100 відсотків його вартості.

1.3. Облік нематеріальних активів

1.3.1. Поняття та значення нематеріальних активів

Нематеріальний актив – немонетарний актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований та утримується підприємством з метою використання впродовж більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи надання в оренду іншим особам.

Методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про нематеріальні активи і незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи та розкриття інформації про них у фінансовій звітності визначає Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи».

Норми цього Положення (стандарту) застосовують підприємства, організації та інші юридичні особи (далі – підприємства) усіх форм власності (крім бюджетних установ та підприємств, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності).

Це Положення (стандарт) не поширюється на гудвіл та операції з нематеріальними активами, особливості обліку яких визначаються іншими положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

Терміни, що використовують у положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку, мають таке значення:

Активний ринок – ринок, якому притаманні такі умови:

- предмети, що продаються та купуються на цьому ринку, є однорідними;
- у будь-який час можна знайти зацікавлених продавців і покупців;
- інформація про ринкові ціни є загальнодоступною.

Група нематеріальних активів – сукупність однотипних за призначенням та умовами використання нематеріальних активів.

Дослідження – заплановані підприємствами/установами дослідження, які проводяться ними уперше з метою отримання і розуміння нових наукових та технічних знань.

Нематеріальний актив – немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований.

Розробка – застосування підприємством/установою результатів досліджень та інших знань для планування і проектування нових або значно вдосконалених матеріалів,

приладів, продуктів, процесів, систем або послуг до початку їхнього серійного виробництва чи використання.

Незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи – капітальні інвестиції у придбання, створення і модернізацію нематеріальних активів, використання яких за призначенням на дату балансу не відбулося.

Накопичена амортизація нематеріальних активів – сума амортизації об'єкта нематеріальних активів з початку його корисного використання.

Немонетарні активи – усі активи, крім грошових коштів, їх еквівалентів та дебіторської заборгованості у фіксованій (або визначеній) сумі грошей.

Для цілей організації та ведення обліку нематеріальні активи поділяються на такі групи: права користування природними ресурсами, права користування майном, права на комерційні позначення, права на об'єкти промислової власності, авторське право та суміжні з ним права, незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи та інші нематеріальні активи.

1.3.2. Визнання, оцінювання, переоцінювання та амортизація нематеріальних активів

Первісним оцінюванням нематеріальних активів є собівартість їх придбання або створення, яке визначають сумою коштів чи їх еквівалентів або справедливою вартістю іншої компенсації, наданої підприємством для їх придбання або створення.

Собівартість окремо придбаного нематеріального активу передбачає його ціну, мито, усі податки, що не підлягають

відшкодуванню, інші витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням активу. Якщо нематеріальний актив надійшов внаслідок обміну на інший актив, то його собівартість визначають за справедливою вартістю отриманого активу, що дорівнює справедливій вартості переданого активу з урахуванням будь-яких грошових доплат, здійснених під час обмінної операції.

Собівартість нематеріального активу, створеного підприємством, передбачає всі витрати, прямо пов'язані з його створенням та приведенням до стану, придатного для використання за призначенням.

Наступне оцінювання балансової вартості нематеріальних активів може відрізнятись від його собівартості, якщо були здійснені додаткові витрати, в результаті яких очікується збільшення притоку економічних вигод від використання активу на підприємстві.

Підприємство може здійснювати переоцінку за справедливою вартістю на дату балансу тих нематеріальних активів, щодо яких існує активний ринок. У разі переоцінки окремого об'єкта нематеріального активу потрібно переоцінювати всі інші активи групи, до якої належить цей нематеріальний актив (крім тих, щодо яких не існує активного ринку). Особливості переоцінки нематеріальних активів визначаються ст. 19–24 Положення (стандарту) 8.

Витрати на створення або придбання нематеріальних активів капіталізуються і в подальшому підлягають розподілу в часі впродовж терміну його корисного використання. Амортизація нематеріального активу здійснюється на систематичній основі впродовж терміну корисного використання, який не повинен

перевищувати 20 років. Терміни нарахування амортизації нематеріальних активів подані у табл. 1.4.

Таблиця 1.4 – Терміни нарахування амортизації нематеріальних активів

Група	Термін дії права користування
Група 1 – права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище)	Відповідно до правовстановлювального документа
Група 2 – права користування майном (право користування земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою відповідно до закону, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо)	Відповідно до правовстановлювального документа
Група 3 – права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	Відповідно до правовстановлювального документа
Група 4 – права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, в тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	Відповідно до правовстановлювального документа, але не менше ніж 5 років
Група 5 – авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (баз даних), фонограми, відеограми, передач (програми) організацій мовлення тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	Відповідно до правовстановлювального документа, але не менше ніж 2 роки
Група 6 – інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо)	Відповідно до правовстановлювального документа

Якщо відповідно до правовстановлювального документа термін дії права користування нематеріального активу не встановлено, такий термін корисного використання визначається платником податку самостійно, але не може становити менше двох та більше 10 років.

Амортизація нематеріальних активів може нараховуватися прямолінійним або іншим методом, якщо він краще відображає форму, в якій вигода від використання активу надходить на підприємство.

Підприємство може переоцінювати за справедливою вартістю на дату балансу ті нематеріальні активи, щодо яких існує активний ринок. Переоцінена первісна вартість і накопичена амортизація об'єкта нематеріального активу визначаються як добуток відповідно первісної вартості або накопиченої амортизації та індексу переоцінки. Індекс переоцінки визначається діленням справедливої вартості об'єкта, який переоцінюється, на його залишкову вартість.

1.3.3. Синтетичний та аналітичний облік нематеріальних активів

Для обліку нематеріальних активів використовують *рахунок 12 «Нематеріальні активи»* — балансовий, основний, активний, відносять до групи рахунків господарських засобів, за дебетом — надходження нематеріальних активів у результаті придбання або створення та їх дооцінка; за кредитом — вибуття та уцінка нематеріальних активів, сальдо дебетове, означає залишок нематеріальних активів підприємства за первісною вартістю на звітну дату, відображається у I розділі активу балансу.

Документальне оформлення операцій із нематеріальними активами здійснюють із використанням таких документів, як: патенти на винаходи, на сорти, на промислові зразки, свідоцтва на знаки для товарів та послуг, авторські договори, рахунки за виконані роботи зі створення та впровадження програмного забезпечення для ЕОМ, за ноу-хау, за користування природними ресурсами, акти на прийняття наукових та дослідно-конструкторських розробок.

Втрати від зменшення корисності об'єкта нематеріальних активів входять до складу витрат звітного періоду із збільшенням суми накопиченої амортизації об'єкта нематеріальних активів, а щодо об'єкта нематеріальних активів, відображеного в обліку за переоціненою вартістю, – відображаються в порядку, передбаченому абзацом другим пункту 23 Положення (стандарту) 8.

Сума вигід від відновлення корисності об'єкта нематеріальних активів, визнана відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів», відображається визнанням доходу з одночасним зменшенням суми накопиченої амортизації об'єкта нематеріальних активів. Відновлення корисності об'єкта нематеріальних активів, відображеного в обліку за переоціненою вартістю, відображається в порядку, передбаченому абзацом першим пункту 23 Положення (стандарту) 8.

Вибуття нематеріальних активів

Нематеріальний актив списується з балансу в разі його вибуття внаслідок безоплатної передачі або неможливості отримання підприємством надалі економічних вигод від його використання.

Фінансовий результат від вибуття об'єктів нематеріальних активів визначається як різниця між доходом від вибуття (за вирахуванням непрямих податків і витрат, пов'язаних із вибуттям) та їх залишковою вартістю. Регістри аналітичного обліку нематеріальних активів, що вибули, додаються до документів, якими оформлені факти вибуття цих об'єктів.

Бухгалтерські записи за операціями з нематеріальними активами наведені у таблиці 1.5.

Таблиця 1.5 – Бухгалтерські записи за операціями з нематеріальними активами

Зміст господарської операції	Сума, грн	Кореспонденція рахунків	
		дебет	кредит
1	2	3	4
1. Перераховано аванс за нематеріальні активи	15 000	371	311
2. Відображено податковий кредит з ПДВ	2 500	641	644
3. Оприбутковано придбані активи та введено їх в експлуатацію	12 500 12 500	154 12	631 154
4. Відображено ПДВ	2 500	644	631
5. Проведено взаємозалік заборгованостей	15 000	631	371
6. Понесені витрати на створення нематеріального активу	20 000	154	131, 65, 661
7. Створений об'єкт зараховано до складу нематеріальних активів	20 000	12	154

Продовження табл. 1.5

1	2	3	4
8. Безоплатно надійшли нематеріальні активи	3 500	12	424
9. Надійшли нематеріальні активи як внесок до статутного капіталу	14 000	12	46
10. Ліквідовано нематеріальний актив:			
— на суму залишкової вартості;	50	976	12
— на суму нарахованого зносу	1 150	133	12
11. Нараховано амортизацію нематеріальних активів:			
— виробничого призначення;	1 000	23,	133
— загальновиробничого призначення;	700	91	133
— адміністративного призначення;	1 100	92	133
— що забезпечують збут продукції;	2 600	93	133
— що використовуються до виконання наукових досліджень та розробок	950	941	133
12. Реалізовано нематеріальний актив на умовах наступної оплати (на суму продажної вартості)	4 740	377	742
13. Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	790	742	641
14. Списано реалізований нематеріальний актив:			
— на суму залишкової вартості;	3 500	972	12
— на суму нарахованого зносу	1 500	133	12
15. Безоплатно передано нематеріальний актив:			
— на суму залишкової вартості;	1 600	972	12
— на суму нарахованого зносу	4 400	133	12
16. Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	320	972	641

Продовження табл. 1.5

1	2	3	4
17. Передано нематеріальний актив як внесок до статутного капіталу іншого підприємства:			
— на суму залишкової вартості;	45 000	972	12
— на суму нарахованого зносу;	2 000	133	12
— за погодженою вартістю передачі об'єкта	50 000	14	742

1.4. Особливості обліку гудвілу

Різниця між вартістю придбання і часткою покупця у справедливій вартості ідентифікованих активів і зобов'язань підприємства, що придбається, називається **гудвілом**.

Якщо ж вартість частки покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів і зобов'язань перевищує вартість придбання, то це називається **негативним гудвілом**.

Тобто, **гудвіл** – це актив, а негативний гудвіл – це контрактив, що відображаються на рахунку 19 «Гудвіл», який має два субрахунки:

191 – «Гудвіл при придбанні»;

193 – «Гудвіл при приватизації».

Гудвіл стає об'єктом бухгалтерського обліку й об'єктом відображення у звітному балансі лише за проведення операції купівлі підприємства.

Поняття гудвіл як нематеріальний актив розкривається в П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств».

У бухгалтерському обліку придбана позитивна та негативна різниця відображається на основі *бухгалтерського розрахунку*, який складається на підставі передавального акту і договору

купівлі-продажу. Перед підписанням договору купівлі-продажу сторонами вивчаються такі документи:

1) акт інвентаризації активів і зобов'язань. Інвентаризація підприємства проводиться на дату прийняття рішення про його продаж і оформлюється інвентаризаційними актами офіційно затвердженого зразка;

2) баланс;

3) висновок аудитора і фахівця з оцінювання майна (за потребою);

4) докладний перелік боргових прав і зобов'язань із зазначенням їх розмірів та імовірних термінів погашення.

Запитання для самоконтролю

1. *Розкрийте сутність основних засобів.*
2. *За якими групами класифікуються основні засоби?*
3. *Який нормативний акт регулює організацію та ведення бухгалтерського обліку основних засобів?*
4. *Дайте визначення понять: амортизація, знос основних засобів, первісна вартість, переоцінена вартість, вартість, яка амортизується, ліквідаційна вартість.*
5. *Охарактеризуйте види оцінювання основних засобів.*
6. *За якою вартістю зараховуються придбані (створені) основні засоби? Що до неї входить?*
7. *Які причини вибуття основних засобів?*
8. *Охарактеризуйте особливості переоцінки основних засобів.*
9. *Які рахунки і документи призначені для обліку основних засобів?*

10. *Розкрийте сутність та особливості амортизації основних засобів.*
11. *Що таке «термін корисного використання (експлуатації) необоротних активів»?*
12. *Охарактеризуйте методи нарахування амортизації основних засобів.*
13. *Які рахунки використовуються для обліку зносу (амортизації) необоротних активів підприємства?*
14. *Якими нормативно-правовими документами регулюється облік необоротних активів?*
15. *Розкрийте сутність оренди та її видів.*
16. *Охарактеризуйте особливості обліку операційної оренди в орендаря та орендодавця.*
17. *Які особливості обліку основних засобів, що знаходяться у фінансовій оренді?*
18. *Які активи належать до «Інших необоротних активів»?*
19. *Охарактеризуйте особливості амортизації малоцінних необоротних активів та бібліотечних фондів.*
20. *Розкрийте сутність нематеріальних активів.*
21. *На які групи поділяються нематеріальні активи для цілей організації та ведення обліку?*
22. *Які особливості оцінювання та переоцінювання нематеріальних активів?*
23. *Які рахунки і документи використовуються для обліку нематеріальних активів?*
24. *Охарактеризуйте особливості амортизації нематеріальних активів.*

ТЕМА 2. ОБЛІК ЗАПАСІВ ТА КОШТІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

2.1. Фінансовий облік запасів.

2.1.1. Визначення запасів, їх класифікація, визнання та оцінювання.

2.1.2. Рахунки, призначені для обліку запасів.

2.1.3. Документальне оформлення операцій із запасами.

2.2. Облік малоцінних та швидкозношуваних предметів МШП.

2.3. Бухгалтерські записи за операціями з запасами.

2.4. Фінансовий облік коштів.

2.4.1. Визначення та види коштів.

2.4.2. Облік коштів у касі.

2.4.3. Облік коштів на рахунках у банку.

2.4.4. Рахунки призначені для обліку коштів.

2.4.5. Бухгалтерські записи за операціями з коштами.

2.1. Фінансовий облік запасів

2.1.1. Визначення запасів, їх класифікація, визнання та оцінювання

Запаси — це активи, які утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності, перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва, утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством. Для цілей обліку запаси передбачають:

- сировину матеріалів, комплектуючі та інші цінності, призначені для виробництва продукції, виконання робіт

- та надання послуг;
- незавершене виробництво;
- готову продукцію;
- товари;
- малоцінні та швидкозношувані предмети (МШП), що використовуються терміном до одного року або операційного циклу, якщо він довший за рік.

Придбані або вироблені запаси оцінюються за **первісною вартістю**.

При придбанні до собівартості запасів передбачаються такі фактичні витрати:

- суми, сплачені постачальнику;
- плата за посередницькі консультаційні послуги;
- ввізне мито;
- сума непрямих податків, що не повертається підприємству;
- витрати на заготівлю, завантаження та розвантаження, страхування;
- інші витрати, пов'язані з придбанням і доведенням їх до стану придатного для використання в запланованих цілях.

Первісною вартістю виготовлених запасів та незавершеного виробництва є їх **виробнича собівартість**. Відповідно ПСБО-16 «Витрати», виробнича собівартість передбачає:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати;
- загальновиробничі витрати.

В інших випадках для оцінювання запасів використовується в тому чи іншому варіанті **справедлива вартість**.

На підприємствах роздрібно́ї торгівлі для оцінювання товарів використовується **ціна реалізації**. Запаси відображаються в обліку за найменшим із двох оцінювань: первісною вартістю або чистою вартістю реалізації.

Чиста вартість реалізації — очікувана ціна реалізації запасів за умов звичайної діяльності за вирахуванням очікуваних витрат на завершення їх виробництва та реалізацію. Запаси відображаються за чистою вартістю реалізації, якщо вони зіпсовані, застарілі або якимось інакше втратили первісно очікувану економічну вигоду.

При вибутті запасів їх оцінюють за одним з таких методів:

1) **ідентифікованої собівартості** — використовується щодо запасів, які відпускаються, та послуг, що виконуються, для спеціальних замовлень і проектів, а також запасів, які не замінюють один одного;

2) **середньозваженої собівартості** — проводиться щодо кожної одиниці запасів за формулою

$$C_c = \frac{BЗ_{П} + BЗ_{Н}}{KЗ_{П} + KЗ_{Н}}, \quad (2.1)$$

де C_c — середньозважена собівартість одиниці запасів;

$BЗ_{П}$ та $BЗ_{Н}$ — вартість запасів на початок та надходження запасів за період;

$KЗ_{П}$ та $KЗ_{Н}$ — кількість запасів на початок та надходження запасів за період (у натуральних показниках);

3) **собівартості перших за часом надходження запасів (ФІФО)** — («першим надійшов, першим вибув») ґрунтується на припущенні, що запаси використовуються у тій послідовності, в якій вони надходили на підприємство, тобто запаси, які першими

вибувають, оцінюються за собівартістю перших за часом надходження запасів;

4) **собівартості останніх за часом надходження запасів (ЛФО)** — («останнім прийшов – першим вибув»). Оцінювання запасів базується на припущенні, що запаси використовуються у послідовності, яка є протилежною їх надходженню на підприємство (зарахуванню у бухгалтерському обліку), тобто одиниці запасів, що надійшли (придбані, вироблені) останніми, відпускаються (продаються) першими;

5) **метод нормативних витрат** — полягає в застосуванні норм витрат на одиницю продукції (робіт, послуг), що встановлені підприємством з урахуванням нормальних рівнів використання запасів, праці, виробничих потужностей і діючих цін;

6) **метод ціни продажу** — заснований на застосуванні підприємствами роздрібною торгівлі середнього відсотка торгової націнки. Застосовується підприємствами, що мають значну і змінну номенклатуру товарів із приблизно однаковим рівнем торгової націнки. Собівартість реалізованих товарів (CB_{pm}) визначається таким чином:

$$CB_{pm} = PB_{pm} - TH_{pm}, \quad (2.2)$$

де PB_{pm} — продажна вартість реалізованих товарів;

TH_{pm} — торгова націнка на реалізовані товари, яка розраховується за методом середнього відсотка в такій послідовності:

- визначення середнього відсотка реалізованої торгової націнки:

$$\overline{\%PTH} = \frac{TH_n + TH_n}{T_n + T_n} \cdot 100 \% \quad (2.3)$$

де TH_n — торгова націнка на початок місяця;

TH_n — торгова націнка на товари, що надійшли у звітному місяці;

T_n — товари на початок місяця за продажною вартістю;

T_n — товари, що надійшли впродовж місяця, за продажною вартістю;

- визначення суми торгової націнки на реалізовані товари:

$$TH_{pm} = \frac{T_p \cdot \overline{\% PTH}}{100 \%}, \quad (2.4)$$

де T_p — товари, реалізовані впродовж місяця, за продажною вартістю.

Реалізована торгова націнка списується методом червоного сторно.

2.1.2. Рахунки, призначені для обліку запасів

Для обліку запасів товарно-матеріальних цінностей використовують такі рахунки :

1) 20 «Виробничі запаси» — балансовий, основний, активний, матеріальний, належить до групи рахунків господарських засобів, за дебетом — надходження та дооцінка запасів, за кредитом — вибуття та уцінка запасів; сальдо дебетове, означає собівартість наявних на звітну дату

виробничих запасів, відображається у II розділі активу балансу;

2) 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети» — балансовий, основний, активний, матеріальний, належить до групи рахунків господарських засобів, за дебетом відображається придбання МШП, за кредитом — вибуття МШП; сальдо дебетове, означає собівартість наявних на звітну дату МШП, відображається у II розділі активу балансу;

3) 23 «Виробництво» — балансовий, основний, активний, калькуляційний, належить до групи рахунків господарських процесів, за дебетом відображається загальна сума понесених виробничих витрат, за кредитом — фактична виробнича собівартість виготовленої продукції; сальдо дебетове, означає залишок незавершеного на звітну дату виробництва, відображається у II розділі активу балансу;

4) 25 «Напівфабрикати» — балансовий, основний, активний, матеріальний, належить до групи рахунків господарських засобів, за дебетом відображається надходження створених напівфабрикатів із виробництва, за кредитом — вибуття напівфабрикатів власного виробництва; сальдо дебетове, означає собівартість наявних на звітну дату напівфабрикатів, відображається у II розділі активу балансу;

5) 26 «Готова продукція» — балансовий, основний, активний, матеріальний, належить до групи рахунків господарських засобів, за дебетом відображається надходження готової продукції з виробництва, за кредитом - вибуття готової продукції; сальдо дебетове означає собівартість наявної на звітну дату готової продукції, відображається у II розділі активу балансу;

6) 28 «Товари» — балансовий, основний, активний, матеріальний, належить до групи рахунків господарських

засобів, за дебетом відображається надходження товарів, нарахування торговельної націнки, за кредитом – вибуття товарів; сальдо дебетове, означає собівартість наявних на звітну дату товарів, відображається у II розділі активу балансу;

7) 285 «Торгова націнка» — балансовий, регулюючий, контрарний до субрахунка 282 «Товари в торгівлі», контрактивний, за кредитом відображається нарахування торгової націнки, за дебетом — її списання; сальдо кредитове означає суму торгової націнки в продажній вартості залишку товарів на звітну дату, відображається у II розділі активу балансу. Різниця між продажною вартістю товарів та нарахованою торговою націнкою становить фактичну собівартість таких товарів, за якою вони відображаються в балансі.

2.1.3. Документальне оформлення операцій із запасами

Документальне оформлення операцій із запасами товарно-матеріальних цінностей здійснюється з використанням таких документів, як:

- накладні;
- товарно-транспортні накладні;
- податкові накладні;
- рахунки-фактури;
- сертифікати якості та відповідності;
- специфікації;
- лімітно-забірні картки;
- вимоги на відпуск матеріалів;
- товарні та матеріальні звіти;
- акти на списання МШП тощо.

2.2. Облік малоцінних та швидкозношуваних предметів (МШП)

Для обліку й узагальнення інформації про наявність та рух малоцінних та швидкозношуваних предметів, що належать підприємству та знаходяться на складі, Планом рахунків передбачений рахунок 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети».

До малоцінних та швидкозношуваних предметів належать предмети, що використовують впродовж не більше одного року або нормального операційного циклу, якщо він більше одного року, зокрема: інструменти, господарський інвентар, спеціальне оснащення, спеціальний одяг тощо.

Предмети, термін корисного використання яких більше одного року, зокрема спеціальні інструменти і спеціальні пристосування, відображаються на субрахунку 112 «Малоцінні необоротні матеріальні активи» синтетичного рахунка 11 «Інші необоротні матеріальні активи». Вартість таких предметів погашається нарахуванням зносу за встановленою підприємством ставкою (нормою) з урахуванням очікуваного способу використання таких активів.

Експлуатаційні тимчасові (нетитульні) споруди обліковуються на субрахунку 113 «Тимчасові нетитульні споруди».

За дебетом рахунка 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети» відображаються за первісною вартістю придбані (отримані) або виготовлені малоцінні та швидкозношувані предмети, за кредитом — за обліковою вартістю відпуск малоцінних та швидкозношуваних предметів в експлуатацію зі

списанням на рахунки обліку витрат, а також списання нестач і втрат від псування таких предметів.

Вартість малоцінних та швидкозношуваних предметів, переданих в експлуатацію, виключається зі складу активів із подальшою організацією оперативного кількісного обліку таких предметів за місцем експлуатації і відповідними особами впродовж терміну їх фактичного використання.

Аналітичний облік малоцінних та швидкозношуваних предметів ведеться за видами предметів за однорідними групами, установлених, виходячи з потреб підприємства.

Підприємство, виходячи із власних потреб, може вести аналітичний облік малоцінних та швидкозношуваних предметів за найменуванням, кількістю за ціною за місцями зберігання і особами, відповідальними за їх збереження.

2.3. Бухгалтерські записи за операціями з запасами

Таблиця 2.1 – Бухгалтерські записи за операціями із запасами ТМЦ

Зміст господарської операції	Сума, грн	Кореспонденція рахунків	
		дебет	кредит
1	2	3	4
1. Надійшли запаси ТМЦ на умовах такої оплати:			
— купівельна вартість без ПДВ;	100 000	20, 22, 28	631
— ПДВ (податковий кредит)	20 000	641	631
2. Нараховано торгіву націнку на товари (50%)	50 000	282	285
3. Оприбутковано виготовлені власними силами запаси ТМЦ	15 000	20, 22, 26	23

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4
4. Безоплатно надійшли запаси ТМЦ	2 000	20, 22, 26,28	718 (745)
5. Перераховано аванс постачальнику за запаси ТМЦ	48 000	371	311
6. Відображено податковий кредит із ПДВ	8 000	641	644
7. Оприбутковано запаси ТМЦ, оплачені раніше: — купівельна вартість без ПДВ; — ПДВ (податковий кредит)	40 000 8 000	20, 22, 28 641	631 631
8. Проведено залік заборгованостей	48 000	631	371
9. Оприбутковано запаси ТМЦ, що надійшли, як внесок до статутного капіталу	10 000	20, 22, 28	46
10. Оприбутковані запаси ТМЦ, придбані підзвітною особою: — купівельна вартість без ПДВ; — ПДВ (податковий кредит)	500 100	20, 22, 28 641	372 372
11. Надійшли запаси ТМЦ за бартерною операцією: — справедлива вартість; — ПДВ (податковий кредит)	20 000 4 000	20, 22,28 644	631 631
12. Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	4 000	643	641
13. Відвантажено активи в оплату раніше отриманих запасів ТМЦ	24 000	361	701,702, 712,742
14. Відображено податковий кредит із ПДВ	4 000	641	644
15. Відображено податкові зобов'язання з ПДВ	4 000	701, 702, 712,742	643
16. Списано собівартість переданих активів	17 000	901,902, 943, 972	26, 28, 20, 22, 25, 10,

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4
			11,12
17. Передано запаси у виробництво	38 000	23, 91	20, 22, 25
18. Безоплатно передано запаси ТМЦ	3 000	949 (977)	20, 22, 25, 26,28
19. Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	600	949 (977)	641
20. Передано запаси ТМЦ для забезпечення: — адміністративних потреб; — збуту продукції; — створення необоротних активів; — досліджень та розроблень; — утримання об'єктів житлово-комунального господарства та соціально-культурного призначення	7 000 5 500 19 800 4 300 3 700	92 93 15 941 949	20, 22, 25, 26, 28
21. Реалізовано виробничі запаси та МШП	7 200	361	712
22. Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	1 200	712	641
23. Списано собівартість реалізованих запасів	5 000	943	20, 22, 25
24. Реалізовано товари підприємством оптової торгівлі	180 000	361	702
25. Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	30 000	702	641
26. Списано собівартість реалізованих товарів	110 000	902	281
27. На поточний рахунок надійшли кошти в попередню оплату за товари	90 000	311	681
28. Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	15 000	643	641
29. Відвантажено товари, оплачені раніше	90 000	361	702
30. Відображено податкові зобов'язання	15 000	702	643

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4
з ПДВ			
31. Списано собівартість реалізованих товарів	60 000	902	281
32. Проведено залік заборгованостей	90 000	681	361
33. Реалізовано товари підприємством роздрібною торгівлі (за готівку)	240 000	301	702
34. Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	40 000	702	641
35. Списано реалізовану торгову націнку (сторно)	(72 000)	282	285
36. Списано собівартість реалізованих товарів	128 000	902	282

2.4. Фінансовий облік коштів та розрахунків

2.4.1. Визначення та види коштів

Кошти — це готівка (банкноти та монети національної валюти), кошти на рахунках у банках та депозити до запитання.

Розрахунки, які виникають між підприємством та його контрагентами в процесі здійснення фінансово-господарської діяльності, можуть проводитися як у готівковій, так і в безготівковій формах.

Готівкові розрахунки суб'єкта господарювання передбачають використання готівки і, як правило, проводяться за участі фізичних осіб.

Безготівкові розрахунки здійснюються переважно між юридичними особами шляхом перерахування грошових коштів з рахунку платника на рахунок отримувача з використанням

послуг банківських установ, у яких відкрито поточні рахунки учасників розрахункової операції.

Безготівкові розрахунки можуть проводитися за операціями як товарного (за реалізовані товари, роботи та послуги), так і нетоварного характеру (за платежами до бюджету і позабюджетних фондів, за банківськими кредитами, сплатою відсотків за залученими коштами тощо).

2.4.2. Облік коштів у касі

Для здійснення готівкових розрахунків кожне підприємство має касу, де зберігаються готівкові кошти, цінні папери, грошові документи та бланки суворого обліку.

Каса — приміщення або місце здійснення готівкових розрахунків, а також приймання, видачі, зберігання готівкових коштів, інших цінностей, касових документів.

Касові операції — операції підприємств (підприємців) між собою та з фізичними особами, що пов'язані з прийманням і видачею готівки під час проведення розрахунків через касу з відображенням цих операцій у відповідних книгах обліку.

Ліміт залишку готівки в касі — граничний розмір суми готівки, що може залишатися в касі позаробочий час.

Готівка в касі зберігається виключно в межах ліміту залишку готівки, тобто максимально дозволеної суми коштів, яка може залишатися в касі підприємства на кінець робочого дня. Розмір ліміту підприємство встановлює самостійно і узгоджує з банком. Грошові кошти, що перевищують ліміт залишку готівки в касі, підлягають здачі до банку для зарахування їх на поточний рахунок підприємства. Здавати готівку до банку підприємство може

самостійно або з використанням послуг інкасаторської служби банку. До отримання виписки з поточного рахунка з підтвердженням зарахування зданої до банку готівки такі кошти обліковуються як кошти в дорозі.

Суб'єкти господарської діяльності, які здійснюють готівкові розрахунки зі споживачами у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг, повинні використовувати реєстратори розрахункових операцій (РРО), за допомогою яких реалізуються фіскальні функції (з нарахування ПДВ) та реєструються проведені операції з продажу товарів, робіт, послуг та іноземної валюти.

Документальне оформлення операцій із готівковими коштами здійснюється з використанням прибуткових і видаткових касових ордерів, журналу реєстрації прибуткових і видаткових касових ордерів, касової книги, книги обліку прийнятих та виданих касиром грошей, грошових та фіскальних чеків, розрахункових квитанцій, оголошень на внесення готівки, супровідних відомостей (на здавання готівки інкасаторам), платіжних та розрахунково-платіжних відомостей.

Вимоги до організації готівкових розрахунків:

- прибуткові, видаткові касові ордери й видаткові відомості заповнюються чорнилом темного кольору чорнильною або кульковою ручкою, за допомогою друкарських машинок, комп'ютерних засобів чи іншими способами, які забезпечили б належне збереження цих записів упродовж установленого для зберігання документів терміну (3 років);
- усю готівку, що надходить до кас, потрібно своєчасно (тобто в день одержання коштів) та в повній сумі оприбутковувати: відобразити у касовій книзі за

прибутковими касовими ордерами, у книзі обліку розрахункових операцій на підставі фіскальних звітних чеків РРО або даних РК;

- надходження і видачу готівки в національній валюті підприємства відображають у касовій книзі за касовими ордерами і видатковою відомістю в день її надходження або видачі;
- аркуші касової книги мають бути пронумеровані, прошнуровані та скріплені відбитком печатки підприємства; кількість аркушів своїми підписами засвідчують керівник і головний бухгалтер;
- записи в касовій книзі здійснюють у двох примірниках (через копіювальний папір) чорнилом темного кольору чорнильною або кульковою ручкою. Перші примірники, що є невідривною частиною аркуша касової книги, залишаються в касовій книзі, другі, що є відривною частиною, — є документом, за яким касири звітують щодо руху грошей у касі;
- за відсутності руху готівки в касі впродовж робочого дня записи в касовій книзі в цей день можуть не проводитися;
- виправлення у касових ордерах та видаткових відомостях забороняються; у касовій книзі виправлення також, як правило, не допускають, однак якщо вони зроблені, то повинні бути засвідчені підписами касира та головного бухгалтера (або особи, що його заміщує);
- ліміт каси підприємства визначають собі самостійно на підставі розрахунку, засвідченого підписом головного (старшого) бухгалтера та керівника;
- якщо на підприємстві ліміт каси не встановлено, то він вважається нульовим;

- новостворені підприємства на перші три місяці роботи ліміт каси встановлюють відповідно до прогнозних розрахунків, потім його переглядають за фактичними показниками діяльності;
- не встановлюють ліміт каси для банків та підприємців;
- гранична сума готівкового розрахунку одного підприємства (підприємця) з іншим підприємством (підприємцем) впродовж одного дня за одним або кількома платіжними документами встановлюється відповідною постановою Правління Національного банку України. Вона становить 10 тис. грн.

Ці обмеження не поширюються на:

- розрахунки з фізичними особами, бюджетами та державними цільовими фондами;
- добровільні пожертвування та благодійну допомогу;
- розрахунки за спожиту електроенергію;
- використання коштів, виданих на відрядження;
- розрахунки під час закупівлі сільськогосподарської продукції.

У касі забороняється зберігати готівку та інші цінності, що не належать цьому підприємству. Спеціальних вимог до обладнання приміщення каси немає — керівник підприємства вирішує самостійно, як облаштувати касу та забезпечити надійне зберігання готівкових коштів у ній.

Терміни витрачання готівки:

- кошти, отримані на оплату праці, для виплати пенсій, стипендій, дивідендів (доходу), можна зберігати в касі понад установлений ліміт упродовж трьох робочих днів, враховуючи день отримання готівки;

- кошти, отримані на інші виплати, потрібно видати працівникам у той самий день або повернути в банк не пізніше наступного робочого дня, також їх дозволено залишати в касі у межах ліміту.

Якщо на підприємстві працює кілька касирів, то перед початком робочого дня старший касир видає іншим касирам авансом потрібну для видаткових операцій суму готівки під підпис у книзі обліку прийнятих та виданих касиром грошей; а в кінці робочого дня вони зобов'язані скласти звіт про отримання авансу і готівки, прийнятих (виданих) за відповідними касовими документами, і здати залишок готівки та касові документи за проведеними операціями старшому касиру під підпис у книзі обліку прийнятих та виданих касиром грошей.

При зарахуванні на роботу касира керівник підприємства укладає з ним договір про повну матеріальну відповідальність. На підприємствах, штатний розпис яких не передбачає посади касира, виконувати його обов'язки може бухгалтер чи інший працівник згідно з письмовим розпорядженням керівника; з цим працівником також укладають договір про повну матеріальну відповідальність.

Особливості обліку іноземної валюти в касі підприємства

Іноземна валюта — іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав, міжнародних розрахункових одиницях, що перебувають

на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України.

Резиденти — юридичні особи та суб'єкти господарської діяльності України, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва тощо), які створені та здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України з місцезнаходженням на її території. До резидентів України також відносять дипломатичні представництва, консульські установи та інші офіційні представництва нашої держави за кордоном, які мають дипломатичні привілеї та імунітет, а також філії і представництва підприємств та організацій України за кордоном, що не здійснюють господарської діяльності.

Нерезиденти — юридичні особи та суб'єкти господарської діяльності, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва тощо) з місцезнаходженням за межами України, які створені та здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства іншої держави. Також до нерезидентів належать розміщені на території України дипломатичні представництва, консульські установи та інші офіційні представництва іноземних держав, міжнародні організації та їх представництва, що мають дипломатичні привілеї та імунітет, а також представництва інших іноземних організацій і фірм, які не здійснюють господарської діяльності відповідно до законодавства України.

Держава дуже ретельно стежить за обігом готівкової іноземної валюти. Підприємства можуть витратити її лише на законодавчо визначені цілі (для забезпечення витрат працівників на відрядження за кордон, для оплати праці працівників — нерезидентів тощо).

Каса в іноземній валюті – це монетарна стаття балансу (тобто стаття балансу про кошти), а отже, за нею повинні нараховуватися курсові різниці.

Згідно з ПСБО 21 курсові різниці від підрахунку коштів в іноземній валюті відображають у складі інших операційних доходів (витрат).

Визначення курсових різниць за монетарними статтями в іноземній валюті проводиться на дату балансу, а також на дату здійснення господарської операції в її межах або за всією статтею (відповідно до облікової політики). Для визначення курсових різниць на дату балансу застосовується валютний курс на кінець дня дати балансу. При визначенні курсових різниць на дату здійснення господарської операції застосовується валютний курс на початок дня дати здійснення операції. Підприємство може здійснити перерахунок залишків на кінець дня за монетарними статтями в іноземній валюті, за якими впродовж дня здійснювалися господарські операції із застосуванням валютного курсу, встановленого на кінець цього дня.

2.4.3. Облік коштів на рахунках у банку

Підприємства для здійснення господарської діяльності можуть відкривати рахунки в банківських установах за договорами банківського рахунка та банківського вкладу.

Для відкриття поточного рахунка в банку суб'єкт господарювання подає до самостійно обраної банківської установи такі документи:

- 1) заяву про відкриття рахунка;

- 2) засвідчену копію свідоцтва про державну реєстрацію СПД;
- 3) засвідчену копію зареєстрованого статуту;
- 4) копію документа про взяття підприємства на податковий облік;
- 5) довідки про реєстрацію в органах Пенсійного фонду та фондах соціального страхування;
- 6) картку зі зразками підписів осіб, уповноважених підписувати розрахункові документи, та відбитками печатки підприємства.

Для безготівкових розрахунків використовуються такі форми безготівкових розрахунків (первинні документи):

- платіжне доручення — розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку зазначеної суми коштів та її перерахування на рахунок отримувача;
- платіжну вимогу-доручення — розрахунковий документ, який складається з двох частин: верхньої — вимоги отримувача безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів; нижньої — доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку визначеної ним суми коштів та її перерахування на рахунок отримувача;
- платіжна вимога — розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або в разі достовірного списання отримувача до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів із рахунку платника на рахунок отримувача;
- розрахунковий чек — розрахунковий документ, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника

рахунку (чекодавця) банку-емітенту, в якому відкрито його рахунок, про сплату чекоутримувачу зазначеної у чеку суми коштів;

- акредитив — договір, що містить зобов'язання банку емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

Крім того, при документальному оформленні безготівкових розрахунків використовують меморіальний ордер та виписки банку з поточного рахунка.

Вимоги до складання платіжних документів:

- клієнти банків для здійснення розрахунків самостійно обирають вищенаведені платіжні інструменти (за винятком меморіального ордера) і зазначають їх під час укладання договорів;
- усі текстові елементи бланків повинні бути виконані українською мовою;
- відповідальність за правильність заповнення реквізитів розрахункового документа несе особа, яка оформила цей документ і подала його до обслуговуючого банку;
- якщо розрахункові документи заповнені з порушенням порядку, то банк, що здійснив перевірку, повертає їх без виконання;
- перший примірник розрахункового документа (незалежно від способу його виготовлення) повинен містити відбиток печатки (якщо наявність печатки передбачена) та підписи/підпис відповідальних осіб/особи.

У розрахункових документах не допускаються виправлення. Неправильно заповнений бланк такого документа анулюється і складається новий.

2.4.4. Рахунки, призначені для обліку коштів

Для обліку коштів на рахунках у банках використовують такі рахунки:

- 1) 30 «Каса» — балансовий, основний, активний, грошовий належить до групи рахунків господарських засобів, за дебетом відображається надходження готівкових коштів до каси підприємства, за кредитом – виплати в порядку витрачання готівки, сальдо дебетове, означає залишок готівки в касі на відповідну дату, відображається в II розділі активу балансу.

Рахунок 30 «Каса» має два субрахунки:

301 — «Готівка в національній валюті»;

302 — «Готівка в іноземній валюті»;

- 2) 31 «Рахунки в банках» — балансовий, основний, активний, грошовий належить до групи рахунків господарських засобів, за дебетом відображається зарахування коштів на рахунки в банках, за кредитом – списання коштів із банківських рахунків підприємства, сальдо дебетове, означає залишок коштів на рахунках у банках, відображається в II розділі активу балансу.

Рахунок 31 має такі субрахунки:

311 — «Поточні рахунки в національній валюті»;

313 — «Поточні рахунки в іноземній валюті»;

313 — «Інші рахунки в банку в національній валюті»;

314 — «Інші рахунки в банку в іноземній валюті».

Субрахунки 312 «Поточні рахунки в іноземній валюті» та 314 — «Інші рахунки в банку в іноземній валюті» призначені для узагальнення інформації про наявність та рух коштів в іноземній валюті;

- 3) 33 «Інші кошти» — балансний, основний, активний, грошовий належить до групи рахунків господарських засобів, за дебетом відображається збільшення грошових документів та коштів у дорозі, за кредитом — вибуття грошових документів та списання коштів у дорозі після зарахування на рахунки в банках, сальдо дебетове означає наявний на звітну дату залишок грошових документів та коштів у дорозі, відображається у II розділі активу балансу.

До інших коштів належать:

- грошові документи (у національній та іноземній валюті), що знаходяться у касі: поштові марки; сплачені проїзні документи; сплачені путівки до санаторіїв, пансіонатів, будинків відпочинку;
- кошти у дорозі — грошові суми, внесені в каси банків, ощадні каси або поштові відділення для подальшого їх зарахування на розрахункові або інші рахунки підприємства.

Рахунок 33 «Інші кошти» має такі субрахунки:

331 – «Грошові документи в національній валюті»;

332 – «Грошові документи в іноземній валюті»;

333 – «Грошові кошти в дорозі в національній валюті»;

334 – «Грошові кошти в дорозі в іноземній валюті»;

335 – «Електронні гроші, номіновані в національній валюті».

2.4.5. Бухгалтерські записи за операціями з коштами

Таблиця 2.2 – Бухгалтерські записи за операціями з коштами

Зміст господарської операції	Сума, грн	Кореспонденція рахунків	
		дебет	кредит
1	2	3	4
1. Надійшли готівкові кошти до каси:			
– із поточного рахунку в банку;	10 000	301	311
– від покупців за продукцію, товари, роботи та послуги;	120 000	301	701, 702,703
– на погашення завданих збитків;	500	301	375
– на повернення невикористаної суми підзвіту;	35	301	372
– на сплату внесків засновниками;	8 000	301	46
– на погашення заборгованості покупців;	42 300	301	361
– на погашення позик, наданих працівникам;	3 990	301	377
– на погашення короткострокових векселів;	57 000	301	341
– на погашення довгострокової дебіторської заборгованості;	73 500	301	181, 182, 183
– від орендарів за здані в оренду необоротні активи	14 000	301	377
2. Видано з каси готівку:			
– на виплату зарплати працівникам;	29 500	661	301
– підзвіт на господарські потреби;	900	372	301
– на виплату дивідендів учасникам;	3 100	671	301
– для викупу акцій власної емісії;	6 000	45	301
– на погашення заборгованості за векселями;	1 500	621, 511	301
– на погашення заборгованості перед постачальниками та іншими кредиторами;	14 000	631, 685 289	301

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4
– на оплату транспортно-заготівельних витрат;	100	15	301
– на оплату капітальних витрат на спорудження або виготовлення необоротних активів;	1 800	23, 91, 92, 93, 94	301
– за проведення поточного ремонту необоротних активів;	650	15	301
– за проведення капітального ремонту необоротних активів	12 800		301
3. Інкасовано готівку з каси для <u>зарахування на поточний рахунок</u>	350 000	333	301
4. На підставі виписки банку відображено зарахування інкасованих коштів на рахунок у банку	150 000	311	333
5. На поточний рахунок надійшли кошти:			
– на погашення заборгованості покупців;	230 000	311	361
– аванс від покупців;	82 000	311	681
– одержаного банківського кредиту;	150 000	311	50, 60
– на погашення позик, наданих працівникам;	7 600	311	377
– на погашення короткострокових векселів;	27 000	311	341
– на погашення довгострокової дебіторської заборгованості;	13 000	311	181, 182, 183
– від орендарів за здані в оренду необоротні активи;	11 000	311	377
– внесків засновників;	30 000	311	46
– від перепродажу акцій власної емісії;	50 000	311	45
– цільового фінансування;	100 000	311	48
– з бюджету та позабюджетних фондів, що були надлишково їм перераховані;	260	311	64, 65
– доходи від вкладень в інші підприємства	9 300	311	72, 73

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4
6. Із поточного рахунку перераховано кошти:			
– на погашення заборгованості перед постачальниками;	58 000	631	311
– аванс постачальникам;	12 000	371	311
– на особові рахунки працівників для виплати заробітної плати;	10 000	661	311
– на погашення банківських кредитів;	34 000	50, 60, 61	311
– на придбання цінних паперів інших підприємств;	3 800	14, 35	311
– на виплату дивідендів учасникам;	1 800	671	311
– для викупу акцій власної емісії;	2 200	511	311
– на погашення заборгованості за векселями;	27 000	621	311
– на погашення заборгованості перед іншими кредиторами;	8 600	685	311
– на погашення заборгованості перед бюджетом та фондами соціального страхування;	3 500	64, 65	311
– на сплату відсотків за кредитами та борговими зобов'язаннями;	1 640	684	311
– на оплату витрат майбутніх періодів (передплата періодичних видань, орендні платежі тощо);	930	39	311
– на оплату поточних витрат	6 280	91-949	311
7. Оприбутковано грошові документи (поштові марки, конверти з марками, проїзні квитки, путівки на санаторно-курортне лікування та відпочинок), придбані підзвітною особою	300	331	372
8. Відображено ПДВ у вартості придбаних грошових документів	60	641	372
9. Використано грошові документи в адміністративних цілях	300	92	331

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність поняття «запаси» та їх склад.
2. Які фактичні витрати входять до собівартості запасів при їх придбанні?
3. Які складові виробничої собівартості запасів?
4. За допомогою яких методів здійснюється оцінювання запасів при їх вибутті?
5. Охарактеризуйте метод оцінювання запасів при вибутті – ідентифікаційної собівартості.
6. Як розраховується середньозважена собівартість запасів?
7. Розкрийте сутність методів ФІФО і ЛІФО.
8. У чому полягає сутність методу нормативних витрат?
9. Як розраховується торгова націнка за методом середнього відсотка?
10. Які рахунки призначені для обліку запасів?
11. Із використанням яких документів здійснюється оформлення операцій із запасами?
12. Охарактеризуйте особливості обліку малоцінних та швидкозношуваних предметів.
13. Що таке кошти?
14. Охарактеризуйте форми розрахунків, які виникають між підприємством та його контрагентами в процесі здійснення фінансово-господарської діяльності.
15. Які особливості обліку коштів у касі?
16. Які документи використовуються для документального оформлення операцій із готівковими коштами?
17. Які вимоги та обмеження висуваються до організації готівкових розрахунків?
18. Які терміни витрачання готівки?
19. Дайте визначення поняттям «резиденти» і «нерезиденти».
20. Які особливості обліку іноземної валюти в касі підприємства?
21. Які документи необхідно подати до банківської установи для відкриття поточного рахунку?
22. Які існують форми безготівкових розрахунків?
23. Які документи використовуються для документального оформлення безготівкових розрахунків?
24. Які вимоги висуваються до складання платіжних документів?
25. Які рахунки призначені для обліку коштів?

ТЕМА 3. ОБЛІК ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ТА ВИТРАТ МАЙБУТНІХ ПЕРІОДІВ

- 3.1. Поняття та класифікація дебіторської заборгованості.
- 3.2. Облік та документальне оформлення розрахунків із покупцями.
- 3.3. Облік розрахунків з підзвітними особами.
- 3.4. Бухгалтерські записи за операціями з дебіторською заборгованістю.
- 3.5. Облік витрат майбутніх періодів.

3.1. Поняття та класифікація дебіторської заборгованості

Методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансових звітах визначає Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість». Норми цього П(С)БО застосовуються підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами незалежно від форми власності (крім бюджетних установ).

Згідно з П(С)БО 10 *дебітори* — це юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми коштів, їх еквівалентів або інших активів. Відповідно *дебіторська заборгованість* — це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату.

За терміном погашення розрізняють довгострокову та поточну дебіторську заборгованість.

Поточна дебіторська заборгованість — це сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального

операційного циклу або буде погашена впродовж дванадцяти місяців з дати балансу.

Довгострокова дебіторська заборгованість — це сума дебіторської заборгованості, що не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.

Дебіторська заборгованість *буває забезпечена (вексялями) та незабезпечена*

Дебіторську заборгованість поділяють на:

- безнадійну;
- сумнівну;
- дійсну.

Залежно від виникнення дебіторську заборгованість поділяють на:

- дебіторську заборгованість за роботи, товари, послуги;
- векселі одержані;
- дебіторську заборгованість за розрахунками;
- іншу поточну дебіторську заборгованість.

Для обліку поточної дебіторської заборгованості використовують такі рахунки:

1) **34 «Короткострокові векселі одержані»** — балансовий, основний, активний, рахунок розрахунків належать до групи рахунків господарських засобів, за дебетом відображається збільшення заборгованості за одержаними вексялями, за кредитом — вибуття векселів у результаті погашення або продажу; сальдо дебетове, означає залишок заборгованості дебіторів, оформленої вексялями з терміном погашення до 12 місяців з дати балансу, відображається у II розділі активу балансу.

На рахунку 34 «Короткострокові векселі одержані» ведеться облік заборгованості покупців, замовників та інших дебіторів за відвантажену продукцію (товари), виконані роботи, надані послуги та за іншими операціями, яка забезпечена векселями. 341 «Короткострокові векселі, одержані в національній валюті». 342 «Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті»

Аналітичний облік ведеться за кожним одержаним векселем.

2) **36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»** — балансовий, основний, активний, рахунок розрахунків належать до групи рахунків господарських засобів, за дебетом відображається виникнення та збільшення дебіторської заборгованості покупців, за кредитом — погашення, списання або продаж такої заборгованості; сальдо дебетове означає залишок непогашеної на звітну дату заборгованості покупців, відображається у II розділі активу балансу.

Рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» призначений для узагальнення інформації про розрахунки з покупцями та замовниками за відвантажену продукцію, товари, виконані роботи й послуги крім заборгованості, яка забезпечена векселем, а також узагальнюється інформація про розрахунки з учасниками промислово-фінансової групи.

Рахунок 36 має такі субрахунки:

361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»;

362 «Розрахунки з іноземними покупцями»;

363 «Розрахунки з учасниками ПФГ»;

364 «Розрахунки за гарантійним забезпеченням»;

3) **37 «Розрахунки з різними дебіторами»** — балансовий, основний, активний, рахунок розрахунків належать до групи рахунків господарських засобів, за дебетом відображається виникнення та збільшення дебіторської заборгованості інших

дебіторів, за кредитом — погашення такої заборгованості; сальдо дебетове означає залишок непогашеної на звітну дату заборгованості інших дебіторів, відображається в II розділі активу балансу;

Рахунок 37 «Розрахунки з різними дебіторами» призначений для обліку розрахунків за поточною дебіторською заборгованістю з різними дебіторами за авансами виданими, нарахованими доходами, за претензіями, за відшкодуванням завданих збитків, за позиками членів кредитних спілок та за іншими операціями.

Рахунок 37 має такі субрахунки:

371 «Розрахунки за виданими авансами» — ведеться облік авансів, наданих іншим підприємствам;

372 «Розрахунки з підзвітними особами» — ведеться облік розрахунків з підзвітними особами. Сальдо субрахунку може бути як дебетовим, так і кредитовим. Такі показники відображаються розгорнуто: дебетове сальдо — в складі оборотних активів, кредитове сальдо — в складі зобов'язань балансу підприємства;

373 «Розрахунки за нарахованими доходами» — ведеться облік нарахованих дивідендів, відсотків, роялті тощо, які підлягають отриманню;

374 «Розрахунки за претензіями» — ведеться облік розрахунків за претензіями, які пред'явлені постачальникам, підрядникам, транспортним та іншим організаціям, а також за пред'явленими їм та визнаними штрафами, пенею, неустойками;

375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків» — ведеться облік розрахунків за відшкодуванням підприємству завданих збитків у результаті нестач і втрат від псування

цінностей, нестач та розкрадання коштів, якщо винуватця виявлено;

376 «Розрахунки за позиками членам кредитних спілок» — ведеться облік розрахунків за позиками членам кредитних спілок у кредитних спілках;

377 «Розрахунки з іншими дебіторами» — ведеться облік розрахунків за іншими операціями, облік яких не відображається на інших субрахунках рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами», зокрема розрахунки за операціями, пов'язаними із здійсненням спільної діяльності (без створення юридичної особи), усі види розрахунків із працівниками (крім розрахунків з оплати праці та з підзвітними особами), інші розрахунки;

378 «Розрахунки з державними цільовими фондами» — ведеться облік розрахунків із державними цільовими фондами, зокрема розрахунків із тимчасової непрацездатності тощо;

379 «Розрахунки за операціями з деривативами» — ведеться облік розрахунків за операціями з деривативами. В кінці місяця субрахунок закривається шляхом списання сальдо у кореспонденції з рахунком інших операційних доходів або інших витрат операційної діяльності;

4) **38 «Резерв сумнівних боргів»** — балансовий, регулюючий до рахунка 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», контрарний, контрактивний, за кредитом відображається нарахування резерву сумнівних боргів, за дебетом — його зменшення; сальдо кредитове означає суму нарахованого на звітну дату резерву сумнівних боргів, відображається у II розділі активу балансу.

На рахунку 38 бухгалтерського обліку «Резерв сумнівних боргів» ведеться облік резервів за сумнівною дебіторською заборгованістю, щодо якої є ризик неповернення.

3.2. Облік та документальне оформлення розрахунків із покупцями

Дебіторська заборгованість за товари і послуги виникає, якщо підприємство реалізує товари, роботи і послуги з відстроченням платежу в кредит.

У плані рахунків ця заборгованість відображається на 36-му рахунку «Розрахунки з покупцями і замовниками», який має чотири субрахунки:

361 — розрахунки з вітчизняними покупцями і замовниками;

362 — розрахунки з іноземними покупцями – аналітичний облік ведеться у гривнях та валюті, обумовлений договором;

363 — розрахунки з учасниками ПФГ – ведеться облік розрахунків з учасниками ПФГ;

364 — розрахунки за гарантійним забезпеченням — відображаються розрахунки за гарантійним забезпеченням, пов'язаним зі здійсненням операцій із деривативами.

За дебетом 36 рахунків — відображають вартість реалізації продукції, виконаних робіт і наданих послуг. Ця сума передбачає ПДВ, акциз, інші податки і збори, які підлягають перерахуванню до бюджету і позабюджетні фонди.

За кредитом 36 рахунків — відображають погашення дебіторської заборгованості (табл. 3.1). При погашенні дебіторської заборгованості кореспонденція має такий вигляд:

Дт 30, 31 Кт 36.

У разі, якщо погашення дебіторської заборгованості відбувається взаємозаліками, то кореспонденція має такий вигляд:

Дт 63, 68 Кт 36.

Таблиця 3.1 – Бухгалтерські проводки щодо розрахунків з покупцями

Операція	Первинний документ	Сума, грн	Кореспонденція рахунків	
			Дт	Кт
Відвантажено товари покупцю	Накладна	1 032,00	361	702
Відображено податкове зобов'язання	Податкова накладна	172,00	702	641
Отримано оплату за відвантажений товар	Банківська виписка	1 032,00	311	361

При продажі товарів у кредит виникає ризик непогашення дебіторської заборгованості, так званий сумнівний борг.

Сумнівний борг — поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником.

Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості — сума поточної дебіторської заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів.

Підприємству важливо визначити витрати за неповерненою частиною боргу покупцями у момент визначення доходу від реалізації. Це встановлюється на підставі даних минулих років.

ПСБО 10 передбачає такі методи визначення резерву сумнівних боргів:

- застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;
- застосування коефіцієнта сумнівності.

За методом застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості величину резерву визначають на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів.

За методом застосування коефіцієнта сумнівності величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності.

Коефіцієнт сумнівності можна розраховувати такими способами:

- визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;
- класифікація дебіторської заборгованості за термінами непогашення;
- визначення середньої питомої ваги списаної впродовж періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3—5 років.

Визначена на основі класифікації дебіторської заборгованості величина сумнівних боргів на дату балансу становить залишок резерву сумнівних боргів на ту саму дату.

Залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не може бути більшим, ніж сума дебіторської заборгованості на ту саму дату.

Класифікація дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги здійснюється групуванням дебіторської заборгованості за термінами її непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи. Коефіцієнт

сумнівності встановлюється підприємством, виходячи з фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за попередні звітні періоди. Коефіцієнт сумнівності, як правило, зростає зі збільшенням термінів непогашення дебіторської заборгованості. Величина резерву сумнівних боргів визначається як сума добутків поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи та коефіцієнта сумнівності відповідної групи (приклад визначення величини резерву сумнівних боргів наведено в додатку до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 10.

Коефіцієнт сумнівності дебіторської заборгованості розраховується за формулою

$$K_C = \frac{\Sigma B_3}{\Sigma ЧД_{РП}}, \quad (3.1)$$

де B_3 — сума дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги, що визнана безнадійною в попередніх періодах;

$ЧД_{РП}$ — чистий дохід від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати (за відповідні попередні періоди).

Тоді відрахування на створення резерву сумнівних боргів за звітний період становить добуток чистого доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати за звітний період на коефіцієнт сумнівності дебіторської заборгованості.

Класифікація дебіторської заборгованості за термінами її непогашення здійснюється за допомогою встановлення коефіцієнта сумнівності для кожної групи, виходячи з фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за

попередні звітні періоди. Коефіцієнт сумнівності (K_c) відповідної групи дебіторської заборгованості можна визначити за такими формулами:

$$1) K_c = \frac{\sum \frac{B_3}{D_3}}{i}, \quad (3.2)$$

де B_3 — фактично списана безнадійна дебіторська заборгованість відповідної групи за i -тий місяць, обраний для спостереження періоду;

D_3 — дебіторська заборгованість відповідної групи на кінець i -того місяця, обраного для спостереження періоду;

i — кількість місяців в обраному для спостереження періоді.

При цьому підприємство самостійно визначає групи за термінами непогашення поточної дебіторської заборгованості

$$2) K_c = \frac{\sum B_3}{\sum D_3}, \quad (3.3)$$

де B_3 — безнадійна дебіторська заборгованість відповідної групи в складі дебіторської заборгованості цієї групи на дату балансу в обраному для спостереження періоді;

D_3 — дебіторська заборгованість відповідної групи на дату балансу в обраному для спостереження періоді.

При цьому підприємство самостійно визначає групи за термінами непогашення поточної дебіторської заборгованості та періоди спостереження.

Нарахування резерву сумнівних боргів за звітний період відображається у Звіті про фінансові результати в складі інших операційних витрат. За рахунок резерву сумнівних боргів може списуватися дебіторська заборгованість, визнана безнадійною,

якщо термін позовної давнини за такою заборгованістю вже минув.

Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг та оцінюється за первісною вартістю. У разі надання відстрочки платежу, через що утворюється різниця між справедливою вартістю дебіторської заборгованості та номінальною сумою коштів, які будуть отримані, така різниця визнається дебіторською заборгованістю за нарахованими доходами (відсотками) в періоді її нарахування.

Якщо підприємство проводить розрахунки в іноземній валюті, то оцінювання таких операцій під час первісного визнання здійснюється шляхом перерахунку суми в іноземній валюті із застосуванням валютного курсу (офіційного курсу, встановленого Національним банком України) на дату здійснення операції. На кожну дату балансу:

- монетарні статті в іноземній валюті перераховуються за валютним курсом на дату балансу. Різниця між оцінками однієї й тієї самої суми іноземної валюти при різних валютних курсах називається курсовою різницею;
- немонетарні статті відображаються за валютним курсом на дату здійснення операції.

Монетарні статті — це статті балансу про кошти і такі активи та зобов'язання, які будуть отримані або сплачені у фіксованій сумі грошей або їх еквівалентів. Інші, ніж монетарні, статті балансу називаються немонетарними. Курсові різниці від перерахунку статей про операційну діяльність відображаються в складі інших операційних доходів або витрат (рахунки 714 «Дохід від операційної курсової різниці» та 945 «Втрати від операційної

курсової різниці»), тоді як різниці від перерахунку статей про інвестиційну і фінансову діяльність відображаються в складі інших доходів або витрат (рахунки 744 «Дохід від неопераційної курсової різниці» та 974 «Втрати від неопераційних курсових різниць»).

У бухгалтерії для віддзеркалення сумнівних боргів використовують 38-й рахунок:

За дебетом 38 рахунка — списання заборгованості безнадійних боргів;

За кредитом 38 рахунка — відображають створення резерву безнадійних боргів.

Аналітичний облік на 38-му рахунку ведеться в розрізі боржників або за термінами погашення дебіторської заборгованості. Якщо в підприємства виникла сумнівна дебіторська заборгованість, то вона відображається кореспонденцією: Дт 944 Кт 38.

У тому випадку, якщо дебіторська заборгованість визнається безнадійною, то вона списується за рахунок резерву сумнівних боргів: Д-т 38 К-т 36.

Термін позовної давності щодо дебіторської заборгованості не перевищує 3 років.

3.3. Облік розрахунків із підзвітними особами

При розрахунках із різними дебіторами доцільно зупинити увагу на розрахунках із підзвітними особами.

Готівкові кошти видають працівникам підприємства на господарські потреби підприємства і на відрядження. Підзвітні

суми видають на певний термін і з певною метою згідно наказу керівника підприємства.

Службові відрядження — поїздка працівника за наказом керівника підприємства для виконання службового розпорядження (на певний термін в іншу місцевість).

Сума відшкодованих працівнику, у встановленому законодавством порядку, витрат на відрядження в межах фактичних витрат не є доходом платника податку на доходи — фізичної особи, яка перебуває у трудових відносинах із своїм роботодавцем або є членом керівних органів підприємств, установ, організацій, а саме, на проїзд (зокрема, перевезення багажу, бронювання транспортних квитків) як до місця відрядження і назад, так і за місцем відрядження (зокрема, на орендованому транспорті), оплату вартості проживання у готелях (мотелях), а також внесених до таких рахунків витрат на харчування чи побутові послуги (прання, чищення, лагодження та прасування одягу, взуття чи білизни), на наймання інших житлових приміщень, оплату телефонних розмов, оформлення закордонних паспортів, дозволів на в'їзд (ввезення), обов'язкове страхування, інші документально оформлені витрати, пов'язані з правилами в'їзду та перебування у місці відрядження, зокрема, будь-які збори і податки, що підлягають сплаті у зв'язку із здійсненням таких витрат.

До оподатковуваного доходу не входять також витрати на відрядження, не підтвержені документально, на харчування та фінансування інших власних потреб фізичної особи (добові витрати), понесені у зв'язку з таким відрядженням у межах території України.

Розмір добових витрат, що не підтвержені документально та виплачуються працівникам, направлених у відрядження

підприємствами, установами та організаціями усіх форм власності (крім підприємств, установ та організацій, що повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів), не може бути вищим ніж норми добових витрат, установлених Податковим Кодексом України (п. 170.9):

- для відрядження у межах України – не більше ніж 0,1 розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року, в розрахунку за кожен календарний день такого відрядження;
- для відряджень за кордон – не вище 80 євро за кожен календарний день такого відрядження за офіційним обмінним курсом гривні до євро, установленим Національним банком України.

Суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів, визначаються Кабінетом Міністрів України.

Напрямок працівників у відрядження здійснюється керівником підприємства шляхом оформлення наказу або розпорядження з зазначенням пункту призначення, найменування підприємства, організації, місця відрядження, періоду і мети відрядження. На підставі наказу видається посвідчення про відрядження працівникові. Період відрядження встановлюється керівником підприємства, але на термін, що не перевищує в межах України 30 календарних днів, а за кордоном — 60 днів.

Фактичний час перебування в місцях відрядження зазначають у посвідченні про відрядження.

Реєстрацію осіб, які вирушають у відрядження і прибувають на місце відрядження, на підприємствах здійснюють у спеціальних журналах (журнал реєстрації посвідчень про відрядження — журнал обліку працівників, які прибули у відрядження). У день відправлення у відрядження вважається день відправлення поїзда, літака і так далі з місця постійної роботи працівника, що відряджається, а день прибуття — день прибуття транспортного засобу до місця постійної роботи працівника, що відряджається.

За працівником, що відряджається, зберігається місце роботи, посада і середня зарплата або його посадовий оклад із урахуванням надбавок за час його відрядження, зокрема, і за час перебування в дорозі.

Середня зарплата або посадовий оклад із урахуванням доплат і надбавок за час перебування у відрядженні зберігається на всі робочі дні тижня за графіком, встановленим за місцем постійної роботи.

Підприємства, організації, які направляють працівників за кордон у відрядження, забезпечують їх коштами в національній валюті країни, в яку прямує працівник, або коштами у вільно конвертованій валюті у вигляді авансу відповідно до норм у розмірах, які обумовлені їх реальними потребами в країні перебування. Перерахунок в іноземну валюту здійснюється за прогнозними офіційними валютними курсами Національного Банку України в національній валюті.

Залишок засобів понад суму, використаний відповідно до авансового звіту, працівникові необхідно повернути в касу установи, підприємства в грошових одиницях, в яких був виданий аванс, але не пізніше за 3 робочих днів після повернення з відрядження. До авансового звіту додаються всі

виправдовувальні документи, згідно яких підзвітною особою були зроблені витрати в період відрядження (транспортні квитки, квитанція про мешкання в готелі і так далі).

У разі неповернення працівником залишку грошей відповідна сума обкладається штрафом у розмірі 25% і приєднується до доходу оподаткування особи, що відряджається.

Авансові звіти складаються також по підзвітних сумах, використаних для оплати господарських потреб підприємства. До цих звітів додаються чеки, накладні, квитанції, акти. Звіт затверджує бухгалтер підприємства.

Синтетичний облік розрахунків із підзвітними особами здійснюється на синтетичному рахунку 372.

Типова кореспонденція:

1. Видача сум під звіт
Дт 372 Кт 301/302.
2. Придбання підзвітними особами товарно-матеріальних цінностей і оплата витрат на їх доставку:
 - вартість сировини і матеріалів
Дт 201 Кт 372;
 - будівельні матеріали
Дт 205 Кт 372;
 - малоцінні і швидкозношувальні предмети
Дт 22 Кт 372.
3. Списання використаних сум за службовими відрядженнями
Дт 92 Кт 372.
4. Повернення невикористаних сум із підзвітної суми

Дт 301 Кт 372.

5. Утримання невикористаних підзвітних сум із зарплати
Дт 661 Кт 372.

Аналітичний облік ведеться за кожною підзвітною особою з визначенням залишку боргу на початок місяця, суми, які видані під звіт і затверджені згідно звіту, залишку боргу на кінець місяця. Облік розрахунків із підзвітними особами повинен забезпечувати правильність і своєчасність розрахунків.

3.4. Бухгалтерські записи за операціями з дебіторською заборгованістю

Таблиця 3.2 – Бухгалтерські проводки за операціями із дебіторською заборгованістю

Зміст господарської операції	Сума, грн	Кореспонденція рахунків	
		Дт	Кт
1	2	3	4
1. Реалізовано на умовах наступної оплати: готову продукцію, товари, надано роботи та послуги	24 000	361	701, 702, 703
2. Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ	4 000	701, 702,703	641
3. Заборгованість покупців переоформлено векселем	24 000	341	361
4. Нараховано дохід за надану відстрочку платежу за векселем	2 400	373	732
5. Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ у сумі процентів	400	732	641
6. На рахунок у банку зараховано кошти на погашення: — векселя;	24 000	311	341

Продовження табл. 3.2

1	2	3	4
— нарахованих відсотків	2 400	311	373
7. Нараховано резерв сумнівних боргів	1 000	944	38
8. Списано дебіторську заборгованість, визнану безнадійною, за рахунок:			
— резерву сумнівних боргів;	1000	38	36
— витрат	3000	944	34, 36, 37
9. Відображено заборгованість покупців за реалізовані виробничі запаси та необоротні активи	12 000	361	712, 742
10. Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ	2 000	712, 742	641
11. Погашено заборгованість покупців	12 000	311	361
12. Відвантажено продукцію (товари, роботи, послуги) на експорт (курс – 25,05 грн/USD). Експортні операції оподатковуються ПДВ за ставкою 0%	<u>10 000</u> 250 500	362	70
13. На дату балансу відображено курсову різницю через зміну валютного курсу (курс — 25,08 грн/USD)	300	362	714
14. На дату отримання валютної виручки відображено курсову різницю через зміну валютного курсу (курс — 25,04 грн/USD)	400	945	362
15. Зараховано на транзитний валютний рахунок виручку від реалізації продукції на експорт	<u>10 000</u> 250 400	314	362
16. Перераховано 50% валютної виручки для обов'язкового продажу	<u>5 000</u> 125 200	334	314
17. Зараховано на валютний рахунок другу половину валютної виручки	<u>5 000</u> 125 200	312	314
18. Відображено у складі доходів гривневий еквівалент реалізованої валюти за курсом 25,10 грн/USD	125 500	377	711

Продовження табл. 3.2

1	2	3	4
19. Відображено стягнення банком комісійних за продаж валюти із суми виручки від реалізації валюти	100	942	377
20. Списано собівартість реалізованої валюти за курсом 25,04 грн/USD	125 200	942	334
21. На поточний рахунок зараховано гривневий еквівалент реалізованої валюти	25 400	311	377
22. Визначено результат від реалізації валюти	25 500 25 300	711 79	79 942
23. Реалізовано на умовах наступної оплати закордонному покупцю необоротні активи (курс – 25,05 грн/USD)	<u>10 000</u> 250 500	362	742
24. На дату балансу відображено курсову різницю через зміну валютного курсу (курс — 25,04 грн/USD)	100	974	362
25. На дату отримання валютної виручки відображено курсову різницю через зміну валютного курсу (курс — 25,08 грн/USD).	400	362	744
26. Видано аванс працівнику на відрядження, господарські витрати тощо	700	372	301
27. Відображено використання підзвітних сум на придбання необоротних та оборотних активів, для забезпечення виробництва, управління, збуту та іншої операційної діяльності	500	10,11,12 20, 22, 23, 28, 91, 92, 93, 94	372
28. Відображено податковий кредит із ПДВ	100	641	372
28. Невикористаний залишок підзвітної суми:			
— утримано із зарплати працівника;	30	661	372
— повернуто працівником до каси	70	301	372

Продовження табл. 3.2

1	2	3	4
30. Нараховано доходи: — дивіденди за вкладеннями, які обліковуються за методом участі в капіталі; — від передачі активів в операційну оренду; — від передачі активів у фінансову оренду; — дивіденди за вкладеннями в інші підприємства	15 000 4 200 5 000 6 000	373 373 373 373	141 713 732 731
31. Відображено податкове зобов'язання з ПДВ у сумі платежу за операційну оренду	700	713	641
32. Отримано нараховані доходи	30 200	301, 311	373
33. Висунуто претензію постачальнику на суму недоотриманого вантажу	240	374	631
34. Отримано на задоволення претензії: — матеріальні цінності; — на суму ПДВ; — кошти	100 20 120	20, 22, 28 641 311	374 374 374
35. Прийнято рішення про віднесення виявленої нестачі на винну особу (за фактичним розміром)	450	375	716
36. Віднесено на заборгованість винної особи різницю між розрахунковою величиною відшкодування та фактичною сумою нестачі	350	375	64
37. Відшкодовано винною особою завдані збитки	800	301, 311, 661	375
38. Перераховано до бюджету різницю між розрахунковою величиною відшкодування та фактичною сумою нестачі	350	64	311

39. Нараховано заборгованість інших дебіторів:	18000	377	703
— з оплати житлово-комунальних послуг;	600	377	715
— за виконавчими документами; — за наданими працівникам безпроцентними позиками	800	377	301
40. Погашено заборгованість інших дебіторів	22400	301, 311, 661	377

3.5. Облік витрат майбутніх періодів

До витрат майбутніх періодів належать витрати, які здійснені в звітному періоді, але облік яких буде відображений у наступному періоді. До таких витрат належать:

- освоєння нового виробництва;
- роботи в сезонних сферах виробництва;
- сплачену авансом орендну плату;
- наперед сплачену страховку;
- рекламні послуги;
- передоплату за газети, журнали й іншу періодику.

Такого роду витрати відображаються на рахунку 39 – «Витрати майбутніх періодів».

За дебетом 39 рахунків — відображають зроблені витрати майбутніх періодів.

За кредитом 39 рахунків — їх списання або розподіл і включення до складу витрат звітного періоду.

Аналітичний облік ведеться за видами зроблених витрат.

Приклад 3.1

Підприємство уклало договір оренди 01.02.15, згідно якому сума орендної плати становитиме 1 200 гривень із врахуванням ПДВ. Першого лютого 2015 року авансом була сплачена сума за три місяці. Відобразити операції в бухгалтерському обліку.

1. Сплата коштів за оренду 01.02.15 за три місяці наперед
Дт 377 Кт 31 — $1200 \cdot 3 = 3\,600$ гривень.

2. Відображення податкового кредиту
Дт 641 Кт 644 — $3 \cdot 200 = 600$ грн.

3. Відображаємо витрати за оренду приміщення
Дт 92 Дт 644 Кт 377
1 000 200 1 200

4. Сплачені авансом платежі за 2 подальших місяці на суму 2 400 гривень належать до витрат майбутніх періодів
Дт 39 Кт 377 — 2 400 грн.

Запитання для самоконтролю

1. *Яке Положення (стандарт) бухгалтерського обліку визначає методологічні засади формування інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансових звітах?*
2. *Дайте визначення понять «дебітори», «дебіторська заборгованість», «поточна дебіторська заборгованість», «довгострокова дебіторська заборгованість».*
3. *На які види поділяють дебіторську заборгованість залежно від її виникнення?*
4. *Які рахунки використовують для обліку поточної*

дебіторської заборгованості?

5. *За яких обставин виникає дебіторська заборгованість за товари і послуги?*
6. *Які бухгалтерські проводки здійснюються щодо розрахунків із покупцями?*
7. *Що таке сумнівний борг?*
8. *Охарактеризуйте методи визначення резерву сумнівних боргів.*
9. *Яким чином здійснюють класифікацію дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги?*
10. *Як визначають величину резерву сумнівних боргів?*
11. *У якій формі фінансової звітності відображається резерв сумнівних боргів?*
12. *Що таке монетарні статті балансу?*
13. *Охарактеризуйте особливості обліку розрахунків із підзвітними особами.*
14. *Які витрати належать до витрат майбутніх періодів?*
15. *Як ведеться аналітичний облік витрат майбутніх періодів?*

ТЕМА 4. ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ТА ЙОГО ЗМІН

- 4.1. Визначення власного капіталу, його структура та призначення.
- 4.2. Порядок реєстрації та формування статутного капіталу підприємства.
- 4.3. Облік забезпечення майбутніх витрат і платежів.
- 4.4. Облік цільового фінансування і цільових надходжень.
- 4.5. Облік операцій, платіж за якими здійснюється на основі акцій з використанням інструментів власного капіталу.

4.1. Визначення власного капіталу, його структура та призначення

Для початку господарської діяльності будь-яке підприємство потребує власних джерел її фінансування. У момент створення підприємства таку функцію виконує його початковий капітал, який за своїм матеріальним складом є сукупністю активів, інвестованих засновниками (учасниками).

На цьому етапі підприємство ще не має зовнішньої заборгованості, тому його власний капітал дорівнює вартості активів підприємства:

$$\text{Власний капітал} = \text{Активи підприємства.}$$

Під час здійснення господарської діяльності підприємство вступає у відносини зі своїми контрагентами (постачальниками, підрядниками), утворюючи при цьому поточні зобов'язання за

взаємними розрахунками та заробітною платою, а також перед державою — за податками. Крім поточних зобов'язань підприємство може використовувати довгострокові залучені кошти (кредити, облігаційні позики, тощо).

Саме підприємство є власником усього майна та інших активів, набутих ним на законних підставах. Однак право власності підприємства на набуті ним активи та право власності засновників (учасників) підприємства відрізняються за своїм обсягом, оскільки право вимоги щодо активів підприємства мають також його кредитори. При цьому боргові зобов'язання перед кредиторами підприємства задовольняються за рахунок активів підприємства впершочерговому порядку.

Таким чином, для визначення вартості власного капіталу (тобто капіталу, який належить власникам підприємства) необхідно вирахувати з вартості його активів суму зобов'язань підприємства:

Власний капітал = Активи підприємства — Зобов'язання підприємства.

Це рівняння показує визначену на конкретну дату вартість частки активів підприємства, яка залишиться у власності його засновників (учасників) за умови погашення боргів підприємства і є основним для загального визначення поняття власного капіталу.

Власний капітал — це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань.

Власний капітал відображається в Балансі одночасно з відображенням активів або зобов'язань, які призводять до його зміни.

Сума власного капіталу, відображена у фінансовій звітності, показує лише облікову, а не ринкову вартість прав власників підприємства, оскільки цілком залежить від застосованих методів оцінювання активів та зобов'язань підприємства.

Крім того, що власний капітал є основним початковим та умовно безстроковим джерелом фінансування господарської діяльності підприємства, а також джерелом погашення збитків підприємства, він є одним із найвагоміших показників, що використовуються при оцінюванні фінансового стану підприємства, оскільки показує, з одного боку, ступінь фінансової самостійності підприємства (його незалежності від зовнішніх джерел фінансування), а з іншого — ступінь кредитоспроможності підприємства (забезпеченості вимог кредиторів фактично наявним у підприємства капіталом засновників).

Збереження власного капіталу є одним із основних показників якості фінансового менеджменту на підприємстві. Цей показник дозволяє власникам підприємства уникнути ілюзії прибутковості своїх вкладень у випадках виплат їм поточних доходів за рахунок зменшення власного капіталу впродовж періоду, за який сплачується дохід.

Згідно з фінансовою концепцією збереження капіталу прибуток вважається заробленим підприємством (а відповідно зберігається та нарощується його капітал) лише за умови, якщо сума його чистих активів (тобто активів підприємства за вирахуванням його зобов'язань) на кінець періоду перевищує суму чистих активів на початок періоду без урахування будь-яких виплат власникам або внесків власників упродовж цього періоду.

Формула, застосована при визначенні вартості власного капіталу, не дає інформації про структуру самого власного капіталу, оскільки визначає непрямий метод його обчислення на підставі показників активів і зобов'язань підприємства, які не є складовими частинами власного капіталу.

Залежно від *джерела формування* власний капітал можна поділити на вкладений капітал і накопичений капітал.

1. **Вкладений капітал** — це капітал, внесений власниками підприємства (статутний капітал, пайовий капітал, додатково оплачений капітал). Сума вкладеного капіталу може збільшуватися також унаслідок конвертування боргових зобов'язань підприємства в акції або частки (паї).
2. **Накопичений капітал** — це капітал, отриманий у процесі діяльності підприємства. Він включає:

Капітал від переоцінки — додатковий капітал, сформований унаслідок дооцінки активів, яка здійснюється у випадках, передбачених чинним законодавством, та відповідно до положень бухгалтерського обліку.

Дарчий капітал — додатковий капітал, отриманий підприємством від інших осіб у вигляді безоплатно одержаних активів (додатково отриманий капітал).

Нерозподілений прибуток — частина чистого прибутку, що не була розподілена між власниками.

За ступенем фіксації власний капітал можна поділити на:

1. **Зареєстрований капітал** — умовно-постійний капітал, сума якого визначається в установчих документах (статутний капітал, пайовий капітал).

2. **Незареєстрований капітал** — умовно-змінний капітал, який містить додатковий капітал та нерозподілений прибуток.

За окремими видами підприємств існують законодавчо закріплені мінімальні розміри зареєстрованого капіталу.

За критерієм **персоніфікації** зареєстрований капітал є **персоніфікованим капіталом** (тобто капіталом із визначеними частками та їх власниками), а незареєстрований капітал є **не персоніфікованим** (тобто визначеним лише в загальній вартості окремих його елементів та належним усім співвласникам підприємства).

Персоніфікація зареєстрованого капіталу за власниками може бути постійною чи тимчасовою. Постійна персоніфікація передбачає безперервний облік складу власників підприємства, тимчасова — лише для здійснення окремих дій на визначені дати.

Власний капітал відповідно до форми фінансової звітності – 2 «Баланс» має такі основні елементи:

- зареєстрований (пайовий) капітал;
- капітал у дооцінках;
- додатковий капітал;
- резервний капітал;
- нерозподілений прибуток (непокритий збиток).

Крім цих основних складових елементів власного капіталу також є **коригувальні показники**, що відображають рух власного капіталу у процесі його формування та управління цим капіталом.

До коригувальних показників власного капіталу належать:

- неоплачений капітал;

- вилучений капітал.

Зареєстрований (пайовий) капітал обліковується на рахунку 40, який призначений для обліку та узагальнення інформації про стан і рух статутного та іншого зареєстрованого капіталу, пайового капіталу підприємства відповідно до законодавства та установчих документів, а також внесків до оголошеного, але ще не зареєстрованого статутного капіталу.

За кредитом рахунку 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал» відображається збільшення зареєстрованого і пайового капіталу, а також надходження внесків в оголошений, але ще не зареєстрований статутний капітал, за дебетом — його зменшення.

Рахунок 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал» має такі субрахунки:

401 «Статутний капітал»;

402 «Пайовий капітал»;

403 «Інший зареєстрований капітал»;

404 «Внески до незареєстрованого статутного капіталу».

На субрахунку 401 «Статутний капітал» відображається статутний капітал господарських товариств, державних та комунальних підприємств. За кредитом субрахунку 401 «Статутний капітал» відображається збільшення статутного капіталу, за дебетом — його зменшення (вилучення). Сальдо на цьому субрахунку повинно відповідати розміру статутного капіталу, зафіксованому в установчих документах підприємства.

Аналітичний облік статутного капіталу ведеться за видами капіталу за кожним засновником, учасником, акціонером і т. п.

На субрахунку 402 «Пайовий капітал» відображається і узагальнюється інформація щодо сум пайових внесків членів споживчого товариства, колективного сільськогосподарського

підприємства, житлово-будівельного кооперативу, кредитної спілки та інших підприємств, передбачених установчими документами.

Пайовий капітал — це сукупність коштів фізичних та юридичних осіб, добровільно розміщених у товаристві для здійснення його господарсько-фінансової діяльності. Колективні сільськогосподарські підприємства (КСП) за субрахунком 402 «Пайовий капітал» обліковують частину вартості майна, що була розділена на паї між його членами, частину вартості майна, яка не була поділена на паї між його членами, а також збільшення (зменшення) вартості майна впродовж діяльності підприємства. Аналітичний облік за субрахунком 402 «Пайовий капітал» ведеться за видами капіталу.

На субрахунку 403 «**Інший зареєстрований капітал**» відображається зареєстрований капітал інших підприємств, зокрема приватних підприємств, формування якого передбачено в установчих документах.

На субрахунку 404 «**Внески до незареєстрованого статутного капіталу**» відображаються внески, що надходять для формування статутного капіталу, зокрема акціонерного товариства, після його оголошення, але до реєстрації відповідних змін в установчі документи. Сальдо субрахунку 404 після реєстрації статутного капіталу у встановленому порядку списується до кредиту субрахунку 401 «Статутний капітал», проте якщо підприємству відмовлено в реєстрації статутного капіталу, сальдо списується у дебет субрахунку 404 — відображаються операції з повернення активів, що надходили як внески.

Рахунок 41 «Капітал у дооцінках» призначений для обліку та узагальнення інформації про дооцінки (уцінки)

необоротних активів і фінансових інструментів, які відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку відображаються у складі власного капіталу та розкриваються у звіті про фінансові результати (звіт про сукупний дохід). Залишок на цьому рахунку зменшується під час уцінки та вибутті зазначених активів, зменшенні їх корисності тощо.

Рахунок 41 «Капітал у дооцінках» має такі субрахунки:

- 411 «Дооцінка (уцінка) основних засобів»;
- 412 «Дооцінка (уцінка) нематеріальних активів»;
- 413 «Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів»;
- 414 «Інший капітал у дооцінках».

За субрахунком 411 «Дооцінка (уцінка) основних засобів» узагальнюється інформація щодо дооцінки об'єктів основних засобів, уцінки таких об'єктів у межах сум раніше наведених дооцінок, віднесення сум дооцінки до нерозподіленого прибутку.

За субрахунком 412 «Дооцінка (уцінка) нематеріальних активів» узагальнюється інформація щодо дооцінки об'єктів нематеріальних активів, уцінки таких об'єктів у межах сум раніше наведених дооцінок, віднесення сум дооцінки до нерозподіленого прибутку.

За субрахунком 413 «Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів» узагальнюється інформація щодо зміни балансової вартості об'єктів хеджування при значенні коефіцієнта ефективності хеджування грошових потоків у межах, визначених національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, та віднесення сум до первісної вартості фінансових активів (фінансових зобов'язань) або до складу інших доходів (витрат).

За субрахунком 414 «Інший капітал у дооцінках» узагальнюється інформація щодо іншого капіталу в дооцінках, що не відображена на інших субрахунках.

Вхідний залишок на субрахунках рахунка 41 «Капітал у дооцінках» формується шляхом перенесення відповідної інформації з рахунку 42 «Додатковий капітал».

Додатковий капітал відображає суму, на яку вартість реалізації випущених акцій перевищує їх номінальну вартість, а також вартість необоротних активів, безоплатно отриманих підприємством від інших осіб, та інші види додаткового капіталу.

Облік додаткового вкладеного капіталу здійснюється на відповідних **субрахунках рахунку 42 «Додатковий капітал»:**

- 421 «Емісійний дохід»;
- 422 «Інший вкладений капітал»;
- 423 «Накопичені курсові різниці»;
- 424 «Безоплатно отримані необоротні активи»;
- 425 «Інший додатковий капітал».

Для акціонерних товариств різниця між вартістю реалізації випущених ними акцій та їх номінальною вартістю має назву «Емісійний дохід». Емісійний дохід буде обліковуватися на відповідному субрахунку 421, який відкривається до рахунка 42.

За субрахунком 421 «Емісійний дохід» відображається прибуток (збиток) від продажу, випуску або анулювання інструментів власного капіталу. Сума перевищення збитку від зазначених операцій над залишком емісійного доходу відображається за дебетом рахунка 44 «Нерозподілений прибуток (непокриті збитки)».

Інший додатковий капітал відображає суму дооцінки необоротних активів, вартість активів, безкоштовно отриманих

підприємством від інших юридичних або фізичних осіб, та інші види додаткового капіталу.

Підприємства (крім акціонерних товариств), які формують статутний капітал, показують вкладений засновниками капітал та інші внески понад розмір статутного капіталу, що вносяться без прийняття рішень про зміну розміру статутного капіталу, на субрахунку 422 «Інший вкладений капітал».

За субрахунком 423 «Накопичені курсові різниці» узагальнюється інформація щодо курсових різниць, які відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку відображаються у складі власного капіталу та визнаються як інший сукупний дохід.

За субрахунком 424 «Безоплатно отримані необоротні активи» відображається вартість необоротних активів, безоплатно одержаних підприємством від інших осіб. Залишок додаткового капіталу за цим субрахунком зменшується на суму признаного доходу впродовж терміну корисного використання безоплатно отриманих об'єктів необоротних активів (крім землі) та при вибутті таких активів і землі.

Підприємства, які формують пайовий капітал (зокрема, шляхом випуску пайових цінних паперів (крім акцій), показують вкладений засновниками капітал та інші внески понад розмір визначеного пайового капіталу, на субрахунку 425 «Інший додатковий капітал».

За кредитом рахунка 42 відображається збільшення додаткового капіталу, за дебетом — його зменшення.

Резервний капітал — це сума резервів, створених відповідно до діючого законодавства або статутними документами за рахунок нерозподіленого прибутку в розмірі 5 % від прибутку звітного року. Загальна сума резервного

капіталу не повинна бути меншою 25% статутного капіталу підприємства.

Для узагальнення інформації про стан та рух резервного капіталу підприємства, створеного згідно з діючим законодавством та засновницькими документами за рахунок нерозподіленого прибутку, використовується **рахунок 43 «Резервний капітал»**.

За кредитом рахунка 43 відображається створення резервів, за дебетом — їх використання. Сальдо цього рахунка відображає залишок резервного капіталу на кінець звітного періоду.

Аналітичний облік резервного капіталу ведеться за його видами та напрямками використання.

Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) відображає суму прибутку, яка реінвестована у підприємство, або суму непокритого збитку.

Нерозподілений прибуток є складовою частиною власного капіталу, тобто це прибуток, який залишається у розпорядженні підприємства після виплати доходів власникам та формування резервного капіталу. У бухгалтерському обліку нерозподілений прибуток або (залежно від результатів господарської діяльності) непокриті збитки відображаються **на субрахунках рахунка 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)» : 441 «Прибуток нерозподілений» або 442 «Непокриті збитки»**. Розподіл прибутку в поточному періоді відображається **на субрахунку 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді»**. За кредитом рахунка 44 відображається збільшення прибутку від усіх видів діяльності, за дебетом — збитки та використання прибутку.

Оскільки на рахунку 44 може бути як кредитове, так і дебетове сальдо, у Балансі може бути відображений як додатний, так і від'ємний показник.

При цьому сума непокритих збитків вираховується при визначенні підсумку власного капіталу.

Вилучений капітал відображає фактичну собівартість акцій власної емісії або часток, викуплених товариством у його учасників.

Облік вилученого капіталу здійснюється **на рахунку 45 «Вилучений капітал»** у випадках:

- викупу власних акцій (часток) у акціонерів (учасників) із метою їх перепродажу;
- анулювання акцій (часток) (зменшення статутного капіталу).

За дебетом рахунка 45 відображається фактична собівартість акцій власної емісії або часток, викуплених господарським товариством у його акціонерів (учасників), за кредитом — вартість анульованих або перепроданих акцій (часток).

Показник вилученого капіталу має від'ємне значення та вираховується при визначенні величини власного капіталу підприємства.

Рахунок 45 «Вилучений капітал» має такі субрахунки:

451 «Вилучені акції»;

452 «Вилучені вклади й паї»;

453 «Інший вилучений капітал».

Неоплачений капітал відображає суму заборгованості власників (учасників) за внесками до статутного капіталу підприємства.

Ця сума відображає ту частку статутного капіталу, яка ще не внесена учасниками, а тому вираховується при визначенні величини власного капіталу.

Для узагальнення інформації про зміни у складі неоплаченого капіталу підприємства використовується **рахунок 46 «Неоплачений капітал»**.

За дебетом рахунка 46 відображається заборгованість засновників (учасників) господарського товариства за внесками до капіталу підприємства, вартість яких визначена відповідними угодами. Цей показник формується в момент реєстрації статутного капіталу підприємства та зменшується при здійсненні учасниками внесків. Погашення заборгованості за внесками до статутного капіталу відображається за кредитом цього рахунка. Після здійснення всіх внесків учасниками сальдо на рахунку 46 не залишиться.

Аналітичний облік неоплаченого капіталу ведеться за видами розміщених неоплачених акцій (для акціонерних товариств) та за кожним засновником (учасником) підприємства.

Загальні визначення елементів власного капіталу набувають специфічних особливостей залежно від організаційної форми відповідного підприємства. Ці особливості зумовлені насамперед нормами законодавства, якими встановлено організаційні форми підприємств, та вимогами щодо порядку формування та руху власного капіталу цих підприємств.

4.2. Порядок реєстрації та формування статутного капіталу

Відповідно до статті 1 Закону України від 19.09.91 р. №1576-ХІІ «Про господарські товариства» (зі змінами і доповненнями) господарські товариства можуть існувати в таких організаційно-правових формах: акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне товариство, командитне товариство.

Господарське товариство — це юридична особа (підприємство, установа, організація), створена на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку.

За видами установчих документів, на підставі яких створюються господарські товариства, вони поділяються на:

- господарські товариства, які створюються і діють на підставі установчого договору і статуту. До цієї групи належать акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю і товариство з додатковою відповідальністю;
- господарські товариства, які створюються і діють на підставі лише установлювального договору. До цієї групи належать повне і командитне товариство.

Законом визначено, що відомості про склад засновників та учасників, розмір та порядок утворення статутного капіталу, порядок розподілу прибутків та збитків є обов'язковими елементами установчих документів будь-якого господарського товариства. Відсутність зазначених відомостей в

установлювальних документах є підставою для відмови у державній реєстрації товариства.

Таким чином, чітке визначення порядку формування та руху основних елементів власного капіталу є однією з умов державної реєстрації товариства як самостійного суб'єкта господарювання, здатного забезпечити здійснення визначених установлювальними документами завдань та видів діяльності.

Вимоги до окремих елементів власного капіталу господарського товариства встановлені Законом України «Про господарські товариства».

Вклад, оцінений у валюті України, становить частку учасника та засновника у статутному капіталі. Вкладами учасників та засновників товариства можуть бути будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, цінні папери, права користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права (зокрема, на інтелектуальну власність), кошти, зокрема, в іноземній валюті. Порядок оцінювання вкладів визначається в установлювальних документах товариства, якщо інше не передбачене законодавством України. При цьому забороняється використовувати для формування статутного капіталу бюджетні кошти, кошти, одержані в кредит та під заставу.

Товариство має право змінювати (збільшувати або зменшувати) розмір статутного капіталу. Збільшення статутного капіталу може бути здійснене лише після внесення повністю всіма учасниками своїх вкладів (оплати акцій), крім випадків, передбачених законодавством. Не допускається зменшення статутного капіталу при наявності заперечень кредиторів товариства. Рішення товариства про зміни розміру статутного

капіталу набирає чинності з дня внесення цих змін до державного реєстру.

У товаристві створюється резервний (страховий) капітал у розмірі, встановленому установлювальними документами, але не менше 25 відсотків статутного капіталу, а також інші резерви, передбачені законодавством України або установчими документами товариства. Розмір щорічних відрахувань до резервного (страхового) фонду передбачається установчими документами, але не може бути меншим 5 відсотків суми чистого прибутку.

Прибуток товариства утворюється з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних та прирівняних до них витрат і витрат на оплату праці. З прибутку товариства сплачують відсотки за кредитами банків та за облігаціями, а також вносять передбачені законодавством України податки та інші платежі до бюджету. Чистий прибуток, одержаний після зазначених розрахунків, залишається у повному розпорядженні товариства, яке відповідно до установчих документів визначає напрями його використання.

Бухгалтерський облік ведеться на підприємстві з моменту його реєстрації в органах державної влади у статусі суб'єкта підприємницької діяльності до остаточної ліквідації. Проте фактично облік починається ще до реєстрації підприємства, оскільки для його створення необхідно провести облік внесків до статутного капіталу та зобов'язання засновників. Для державної реєстрації новостворюваного суб'єкта підприємницької діяльності засновники подають до органу державної реєстрації такі документи:

- 1) рішення власника (власників) майна про створення юридичної особи;

- 2) статут;
- 3) реєстраційну картку;
- 4) платіжний документ про внесення плати за державну реєстрацію.

Створення підприємств різних організаційно-правових форм має деякі особливості, що впливає на порядок формування власного капіталу та його відображення на рахунках бухгалтерського обліку. Наприклад, мінімальний розмір статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) становить **100 мінімальних зарплат на момент реєстрації такого товариства**. При цьому до оформлення свідоцтва про державну реєстрацію кожен із засновників повинен внести не менше ніж 30% внеску, передбаченого установчими документами, в грошовій формі на відкритий у банку тимчасовий накопичувальний рахунок. Після отримання свідоцтва про реєстрацію ТОВ починає господарську діяльність, а тимчасовий рахунок у банку переоформлюється в поточний рахунок суб'єкта підприємництва. Впродовж року з моменту оформлення свідоцтва про державну реєстрацію кожен із засновників повинен повністю сплатити належний йому внесок до статутного капіталу. У разі прострочення на невнесену вчасно суму нараховуються штрафні санкції розміром 10% річних за кожен день прострочення, якщо інше не передбачено установчими документами (табл. 4.1).

Для створення акціонерного товариства (АТ) мінімальний розмір статутного капіталу повинен дорівнювати 1 250 мінімальних зарплат на момент його реєстрації. В акціонерному товаристві відповідальність кожного акціонера обмежується лише його вкладом в акції. Облік статутного капіталу ведеться за

номінальною вартістю акцій, визначеною в установчих документах.

Таблиця 4.1 – Бухгалтерські записи з відображення формування статутного капіталу ТОВ

Зміст господарської операції	Сума, грн	Кореспонденція рахунків	
		дебет	кредит
1. Оголошено статутний капітал	50 000	46	40
2. Відображено внески до статутного капіталу:			
— коштами;	15 500	30, 31	46
— основними засобами;	12 000	10	46
— іншими необоротними матеріальними активами;	1 000	11	46
— нематеріальними активами;	3 500	12	46
— виробничими запасами;	7 000	20	46
— МПП;	2 200	22	46
— товарами;	1 800	28	46
— цінними паперами	1 100	14, 34, 35	46
3. Нараховано пеню за прострочення сплати внесків (сума умовна)	100	377	746
4. Погашено нараховану пеню	100	30, 31	377

Первинне розміщення акцій може проводитися за номінальною вартістю або за ціною, що вища за номінал. Сума перевищення ціни розміщення акцій товариства над номінальною вартістю називається емісійним доходом і зараховується до складу додаткового капіталу (табл. 4.2).

В Україні право на отримання дивідендів мають особи, які є акціонерами цього товариства на початок терміну виплати

дивідендів. Джерелом нарахування дивідендів за простими акціями є нерозподілений прибуток.

Таблиця 4.2 – Бухгалтерські записи з відображення формування статутного капіталу АТ

Зміст господарської операції	Сума, грн	Кореспонденція рахунків	
		дебет	кредит
1. Зареєстровано статутний капітал і проведено емісію акцій	625 000	46	40
2. Оплачено учасниками акції:			
— коштами;	350 000	30, 31	46
— основними засобами;	175 000	10	46
— іншими необоротними матеріальними активами;	7 000	11	46
— нематеріальними активами;	8 500	12	46
— виробничими запасами	47 000	20	46
— МШП;	5 000	22	46
— товарами;	18 500	28	46
— цінними паперами	14 000	34, 35	46
3. Відображено перевищення ціни розміщення акцій над номінальною вартістю	8 500	30, 31	421
4. Збільшено статутний капітал за рахунок:			
— реінвестування дивідендів;	25 000	671	40
— конвертування боргових цінних паперів (облігацій) в акції;	75 000	521, 611	40
— додаткового капіталу	15 000	42	40
5. Викуплено акції в акціонерів	10 000	45	30, 31

Згідно з статтею 32 Закону України про господарські товариства акціонерне товариство має право викупити у акціонера оплачені ним акції лише за рахунок сум, що перевищують

статутний (складений) капітал, для їх наступного перепродажу, поширення серед своїх працівників або анулювання. Зазначені акції повинні бути реалізовані або анульовані у термін не більше одного року. Впродовж цього періоду розподіл прибутку, а також голосування і визначення кворуму на загальних зборах акціонерів проводяться без урахування придбаних акціонерним товариством власних акцій.

4.3. Облік забезпечення майбутніх витрат і платежів

У господарській діяльності підприємства в зв'язку з подіями або операціями, що вже відбулися, можуть виникати умовні (потенційні) зобов'язання, за якими сума і час майбутніх платежів не визначені. Для забезпечення виплат за такими зобов'язаннями за рішенням підприємства створюються резерви за рахунок витрат основної діяльності.

З метою правильного формування показників собівартості продукції (робіт, послуг) підприємства можуть створювати такі резерви:

- на майбутню оплату відпусток працівникам;
- на додаткове пенсійне забезпечення;
- на проведення гарантійних ремонтів реалізованої продукції;
- на покриття майбутніх витрат щодо ремонту предметів прокату;
- на покриття виробничих витрат із підготовки робіт у зв'язку із сезонним характером виробництва та ін.

Сума резервів для покриття забезпечення майбутніх витрат і платежів визначається із застосуванням попередніх аналітичних або експертних оцінювань. Так, щоб визначити суму створення

резервів на забезпечення гарантійних зобов'язань щодо ремонту реалізованої продукції впродовж гарантійного терміну її експлуатації, необхідно проаналізувати витрати на цю мету в попередньому році. Необхідно установити їхнє процентне відношення до обсягу реалізації готової продукції, врахувати наявний залишок невикористаного забезпечення на дату балансу.

Для створення забезпечення оплат чергових відпусток працівникам підприємства попередньо визначають плановий відсоток відрахувань шляхом розподілу річної планової суми на оплату відпусток на загальний плановий фонд оплати праці. Потім отриманий плановий відсоток щомісяця множать на фактично нараховану заробітну плату працівникам. До складу планового фонду оплати праці і фактично нарахованої заробітної плати необхідно внести виплати і відрахування в соціальні фонди.

Про забезпечення для оплати відпусток працівникам згадується у трьох документах: у П(С)БО 11 «Зобов'язання», «Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій», затверджених наказом МФУ від 30.11.99р. № 291 (далі — Інструкція № 291) і в «Інструкції з інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, коштів, документів і розрахунків», затвердженій наказом МФУ від 11.08.94р. № 69 (далі — Інструкція № 69). П(С)БО 11 (п.13—18) встановлює загальні правила бухгалтерського обліку забезпечень. В Інструкції № 69 розглядуване забезпечення називається резервом на оплату відпусток і згадується в переліку особливостей, які необхідно враховувати при проведенні

інвентаризації витрат майбутніх періодів і резервів майбутніх витрат і платежів (п.11.10).

В Інструкції № 291 забезпечення для оплати відпусток згадується у призначенні субрахунку 471 «Забезпечення виплат відпусток», на якому ведеться облік сум, що направляються підприємством на створення відповідного забезпечення. Таким чином, створення забезпечення для оплати відпусток є правом підприємства, а не його обов'язком.

Створення забезпечення дозволяє розподіляти дані бухгалтерського обліку за допомогою того, що витрати підприємства на оплату відпусток працівників рівномірно розподіляються між звітними періодами. Це дозволяє підтримувати величину фактичної собівартості продукції (робіт, послуг) приблизно на тому самому рівні.

В Інструкції № 291 пропонується визначати суму забезпечення для оплати відпусток щомісяця як добуток фактично нарахованої заробітної плати працівникам і відсотка, обчисленого як відношення річної планової суми на оплату відпусток до загального планового фонду оплати праці. Таким чином, спочатку необхідно визначити відсоток (норму):

$$H (\%) = O_{mn} / \Phi OT, \quad (4.1)$$

де O_{mn} — річна планова сума на оплату відпусток (можна визначати на підставі графіка відпусток);

ΦOT — загальний плановий фонд оплати праці.

Отже, місячна сума забезпечення становитиме:

$$O_{\bar{m}} = 3П \times H, \quad (4.2)$$

де ЗП — фактично нарахована в поточному місяці заробітна плата.

При плануванні сум ФОТ потрібно враховувати всі складові заробітної плати, визначені згідно із ст.2 Закону від 24.03.95р. № 108/95-ВР «Про оплату праці», де призначення субрахунку 471 передбачає узагальнення інформації про забезпечення обов'язкових відрахувань внесків від забезпечення оплати відпусток на внески на обов'язкове державне пенсійне страхування, обов'язкове соціальне страхування, обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття та ін. Це саме передбачено й в абзаці «а» п.11.10 Інструкції №69.

Таблиця 4.3 – Бухгалтерські проводки створення забезпечення оплат чергових відпусток працівникам підприємства

<i>Господарські операції</i>	<i>Дебет</i>	<i>Кредит</i>
Створення забезпечення на оплату щорічної відпустки працівників підприємства (зокрема, «соціальних внесків»)	23, 91, 92, 93, 94	471
Використання створеного забезпечення на оплату відпустки працівників (у сумі заробітної плати)	471	661
Використання створеного забезпечення на нарахування сум єдиного соціального внеску	471	65
Відображення суми утримань із заробітної плати:		
— податок із доходів громадян;	661	641
— військовий збір	661	65

Забезпечення майбутніх витрат і платежів створюється лише за умови, коли є впевненість у достовірному їхньому оцінюванні й імовірності зменшення економічних вигод у майбутньому в результаті їхнього погашення.

Забезпечення використовуються для відшкодування лише тих витрат, для покриття яких вони були створені.

Залишок забезпечення переглядається на кожну дату балансу і в разі потреби може збільшуватися або зменшуватися.

Для узагальнення інформації про рух коштів, спрямованих на створення забезпечення майбутніх витрат і платежів, Планом рахунків передбачений балансовий **рахунок 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів»**, що має такі субрахунки:

471 «Забезпечення виплат відпусток»;

472 «Додаткове пенсійне забезпечення»;

473 «Забезпечення гарантійних зобов'язань»;

474 «Забезпечення інших витрат і платежів»;

475 «Забезпечення призового фонду (резерв виплат)»;

476 «Резерв на виплату джек-поту, не забезпеченого сплатою участі у лотереї»;

477 «Забезпечення матеріального заохочення»;

478 «Забезпечення відновлення земельних ділянок».

На субрахунку 471 «Забезпечення виплат відпусток» ведеться облік руху та залишків коштів на оплату чергових відпусток працівникам. Сума забезпечення визначається щомісячно як добуток фактично нарахованої заробітної плати працівникам та відсотку, обчисленого як відношення річної планової суми на оплату відпусток до загального планового фонду оплати праці. На субрахунку 471 також узагальнюється інформація щодо забезпечення обов'язкових відрахувань (зборів) від забезпечення виплат відпусток на відрахування на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

На субрахунку 472 «Додаткове пенсійне забезпечення» ведеться облік коштів для реалізації програми пенсійного забезпечення.

На субрахунку 473 «Забезпечення гарантійних зобов'язань» ведеться облік руху та залишків коштів, зарезервованих для забезпечення майбутніх витрат на проведення гарантійних ремонтів проданої продукції, на проведення ремонту предметів прокату тощо.

На субрахунку 474 «Забезпечення інших витрат і платежів» ведеться облік забезпечення інших наступних витрат, що не знайшли відображення на інших субрахунках рахунка 47, зокрема забезпечення на виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів, на реструктуризацію та виконання зобов'язань при припиненні діяльності.

На субрахунку 475 «Забезпечення призового фонду (резерв виплат)» підприємства, які здійснюють діяльність із випуску та проведення лотерей на території України, узагальнюють інформацію щодо призового фонду — суми, що підлягає виплаті переможцям лотереї відповідно до оприлюднених умов її випуску та проведення, зменшену на розмір джек-поту, не забезпеченого сплатою участі у лотереї.

На субрахунку 476 «Резерв на виплату джек-поту, не забезпеченого сплатою участі у лотереї» підприємства, які здійснюють діяльність із випуску та проведення лотерей на території України, узагальнюють інформацію про резерв на виплату джек-поту, не забезпеченого сплатою участі у лотереї.

За кредитом субрахунків 475 «Забезпечення призового фонду (резерв виплат)» та 476 «Резерв на виплату джек-поту, не забезпеченого сплатою участі у лотереї» і дебетом рахунка 90 «Собівартість реалізації» відображається відповідно створення (формування) призового фонду й резерву, що покриває суму джек-поту, не забезпечену сплатою участі у лотереї, за дебетом — виплата (видача) вигравшів гравцям.

На субрахунку 477 «Забезпечення матеріального заохочення» ведеться облік забезпечення на матеріальне заохочення працівників, зокрема на виплату працівникам винагороди, допомоги, премії, які підлягають сплаті впродовж дванадцяти місяців по закінченні періоду, у якому працівники виконали роботу, що надає їм право на отримання таких виплат у майбутньому.

За кредитом **субрахунку 478 «Забезпечення відновлення земельних ділянок»** ведеться облік створення за обґрунтованим розрахунком забезпечення на демонтаж, переміщення об'єкта основних засобів та приведення земельної ділянки, на якій він розміщений, у стан, придатний для подальшого використання (зокрема на передбачену законодавством рекультивацію порушених земель), за дебетом субрахунку 478 відображається використання створеного забезпечення на здійснювані роботи з демонтажу, переміщення об'єкта основних засобів, рекультивації порушених земель.

Аналітичний облік забезпечень майбутніх витрат і платежів ведеться за їх видами, напрямами формування та використання.

За кредитом рахунку відбувається нарахування забезпечення, за дебетом — його використання.

При відображенні в бухгалтерському обліку господарських операцій щодо забезпечення майбутніх витрат і платежів використовується кореспонденція рахунків, що наведена у табл. 4.4.

Засоби цільового фінансування і цільових надходжень підприємства можуть одержувати у вигляді гуманітарної допомоги, субсидій, асигнувань із бюджету і позабюджетних фондів, цільових внесків юридичних і фізичних осіб на

фінансування капітальних інвестицій, науково-дослідні роботи, соціальний захист громадян, на державне регулювання цін на продовольчі товари, медикаменти, паливо для населення, послуги житлово-комунального господарства і т.д.

Таблиця 4.4 — Бухгалтерські операції з обліку майбутніх розрахунків і платежів

<i>Господарська операція</i>	<i>Дт</i>	<i>Кт</i>
Витрачено виробничі запаси на гарантійний ремонт реалізованої готової продукції	473	20
Нарахована зарплата працівникам за проведення гарантійного ремонту реалізованої готової продукції	473	661
Проведено відрахування на соціальні заходи на заробітну плату працівників, зайнятих гарантійним ремонтом реалізованої готової продукції	473	65
Нараховані відпускні працівникам підприємства	471	661
Проведено нарахування органам соціального страхування на суми відпускних працівників підприємства	471	65
Зайві нараховані забезпечення внесені в дохід підприємства	47	716
Нараховані забезпечення майбутніх витрат і платежів	23, 39, 91- 94	47

4.4. Облік цільового фінансування та цільових надходжень

Цільове фінансування і цільові надходження з державного бюджету регламентуються законами України, відповідними урядовими постановами і нормативними документами.

Для ведення бухгалтерського обліку наявності й руху коштів цільового фінансування і цільових надходжень використовують балансовий рахунок **48 «Цільове фінансування і цільові надходження»**, за кредитом якого відбивають кошти цільового призначення, отримані як джерело фінансування визначених заходів, за дебетом — використані суми за визначеними напрямками, визнання цільового фінансування доходами, а також повернення невикористаних сум.

Рахунок 48 має такі субрахунки:

481 «Кошти, вивільнені від оподаткування»;

482 «Кошти з бюджету та державних цільових фондів»;

483 «Благодійна допомога»;

484 «Інші кошти цільового фінансування і цільових надходжень».

На субрахунку 481 «Кошти, вивільнені від оподаткування» ведеться облік вивільнених від оподаткування коштів у зв'язку з наданням пільг із податку на прибуток та їх використання на реалізацію заходів цільового призначення відповідно до законодавства.

На субрахунку 482 «Кошти з бюджету та державних цільових фондів» ведеться облік коштів, отриманих із бюджету та державних цільових фондів, та їх використання.

На субрахунку 483 «Благодійна допомога» ведеться облік надходження та використання платниками податку на додану вартість коштів (товарів, робіт, послуг) благодійної допомоги, яка відповідно до законодавства звільняється від оподаткування податком на додану вартість.

На субрахунку 484 «Інші кошти цільового фінансування і цільових надходжень» ведеться облік надходження та використання коштів, які не відображаються на інших

субрахунках рахунка 48 «Цільове фінансування і цільові надходження».

Аналітичний облік коштів цільового фінансування і цільових надходжень та їх витрачання проводять за їх призначенням та джерелами надходжень.

Основні бухгалтерські проводки з обліку цільового фінансування і цільових надходжень наведені в табл. 4.5.

Таблиця 4.5 — Бухгалтерські проводки з обліку цільового фінансування і цільових надходжень

<i>Господарська операція</i>	<i>Дт</i>	<i>Кт</i>
Зараховані на поточний рахунок підприємства цільові надходження	311	48
Засоби цільових надходжень, перераховані підряднику на фінансування капітального будівництва	631	311
Відбито використання засобів цільового фінансування на капітальне будівництво	48	69
Кошти з бюджету, внесені до складу доходів у вигляді грантів і субсидій	48	718

4.5. Облік операцій, платіж за якими здійснюється на основі акцій із використанням інструментів власного капіталу

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про операції, платіж за якими здійснюється на основі акцій із використанням інструментів власного капіталу та/або коштів (інших активів), а також її розкриття у фінансовій

звітності визначає Положення (стандарт) 34 «Платіж на основі акцій».

Норми цього Положення (стандарту) застосовуються підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами (далі – підприємства) незалежно від форм власності (крім бюджетних установ та підприємств, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності).

Норми цього Положення (стандарту) не поширюються на операції:

1. За якими підприємство в обмін на інструменти власного капіталу отримує активи як складову чистих активів, придбаних у результаті об'єднання підприємств та/або видів їх господарської діяльності, і до яких застосовується Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств».

2. Пов'язані з інструментами власного капіталу, платіж за якими передбачається здійснити коштами, іншими фінансовими інструментами або шляхом обміну на інші фінансові інструменти, до яких застосовується Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти».

Терміни, що використовуються у положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку, мають таке значення:

Внутрішня вартість – різниця між справедливою вартістю акцій, на які постачальник товарів (робіт, послуг) має за договором про платіж на основі акцій право підписатися або отримати, та вартістю, яку йому повинно бути сплачено за ці акції.

Договір про платіж на основі акцій – договір між підприємством та іншою стороною (враховуючи працівника) про поставки товарів (робіт, послуг) із розрахунками на основі акцій, за яким після виконання визначених цим договором умов підприємство повинно погасити зобов'язання коштами (іншими активами) в сумі, яка визначається на основі вартості акцій (інших інструментів власного капіталу), або передати інструменти власного капіталу.

Операція, платіж за якою здійснюється на основі акцій, – операція, за якою заборгованість за придбані (отримані) товари (роботи, послуги) підприємство погашає інструментами власного капіталу (зокрема, акціями або опціонами на акції) та/або коштами (іншими активами) в сумі, яка визначається на основі вартості акцій або інших інструментів власного капіталу.

Опціон на акції – договір, який надає утримувачеві право (але не зобов'язує) підписатися на акції підприємства з фіксованою ціною або ціною, яку можна визначити на конкретний період.

Опціон оновлений – опціон на нові акції, який укладається, якщо акції використовують для забезпечення відповідності ціні здійснення попереднього опціону на акції.

Визнання та оцінювання операцій, платіж за якими здійснюється на основі акцій

1. Придбані (отримані) товари (роботи, послуги) за договором про платіж на основі акцій визнаються активами (витратами) на дату їх надходження (отримання). Одночасно підприємством визнається збільшення власного капіталу, якщо погашення заборгованості за придбані (отримані) товари (роботи, послуги) передбачено здійснити інструментами

власного капіталу, або визнається збільшення зобов'язання, якщо погашення заборгованості передбачено здійснити коштами (іншими активами).

2. Визнані товари (витрати), платіж за якими здійснюється на основі акцій із використанням інструментів власного капіталу, оцінюються за справедливою вартістю отриманих товарів (робіт, послуг). Якщо підприємство не може встановити справедливу вартість визнаних товарів (витрат), їх оцінювання здійснюється за справедливою вартістю наданих інструментів власного капіталу. За таким оцінюванням відображається збільшення власного капіталу, якщо погашення заборгованості за придбані (отримані) товари (роботи, послуги) передбачено здійснити інструментами власного капіталу, або відображається збільшення зобов'язання, якщо погашення заборгованості передбачено здійснити коштами (іншими активами).

3. Послуги (роботи), надані (виконані) працівниками підприємства та іншими особами, які надають (виконують) подібні послуги (роботи), оцінюються за справедливою вартістю наданих інструментів власного капіталу, визначеною на дату укладання договору про платіж на основі акцій.

Якщо за договором про платіж на основі акцій інструменти власного капіталу передаються постачальнику послуг (робіт) до надання ним послуг (виконання робіт), то власний капітал збільшується на загальну вартість послуг (робіт), визначену на дату укладання цього договору, з наступним відображенням послуг (робіт), які отримуються у погашення боргу за передані інструменти власного капіталу.

Якщо за договором про платіж на основі акцій інструменти власного капіталу передаються постачальнику після надання (виконання) ним послуг (робіт), то вартість цих послуг (робіт)

відображається на дату їх отримання з відповідним збільшенням власного капіталу.

4. Справедлива вартість наданих інструментів власного капіталу для оцінювання придбаних (отриманих) товарів (робіт, послуг) за договором про платіж на основі акцій визначається виходячи з цін на фондовому ринку на дату отримання товарів (робіт, послуг).

При визначенні справедливої вартості інструментів власного капіталу умови виконання договору про платіж на основі акцій враховуються шляхом коригування кількості інструментів власного капіталу, що входять до суми оцінювання операції, до досягнення суми, що визнана як належна до відшкодування за придбані (отримані) товари (роботи, послуги), за передбачену договором про платіж на основі акцій кількість інструментів власного капіталу.

Товари (роботи, послуги), придбані (отримані) впродовж періоду виконання умов договору про платіж на основі акцій, оцінюються за справедливою вартістю тієї кількості інструментів власного капіталу, які будуть передані в погашення заборгованості за придбані (отримані) товари (роботи, послуги). Вартість інструментів власного капіталу переглядається, якщо отримана інформація підтверджує зміну кількості інструментів власного капіталу, які будуть передані в погашення заборгованості за придбані (отримані) товари (роботи, послуги). На дату виконання умов договору про платіж на основі акцій таке оцінювання переглядається з метою забезпечення відповідності з кількістю інструментів власного капіталу, які в кінцевому результаті повинні бути передані в погашення заборгованості за придбані (отримані) товари (роботи, послуги).

Справедлива вартість наданих інструментів власного капіталу визначається з урахуванням договірної ціни акцій, яка визначає умови виконання договору про платіж на основі акцій. При наданні інструментів власного капіталу з визначеними ринковими умовами придбані (отримані) товари (роботи, послуги) визнаються при виконанні всіх інших умов договору про платіж на основі акцій.

При визначенні справедливої вартості опціонів на дату отримання товарів (робіт, послуг) надання опціонів оновлених не враховується.

Опціон оновлений відображається у порядку, передбаченому для нового наданого опціону, на дату укладання договору про платіж на основі акцій.

Після виконання умов договору про платіж на основі акцій загальна сума власного капіталу, збільшена на вартість товарів (робіт, послуг), отриманих за договором про платіж на основі акцій із використанням інструментів власного капіталу, в подальшому не коригується.

5. Вартість придбаних (отриманих) товарів (робіт, послуг), визначена за справедливою вартістю інструментів власного капіталу на дату отримання товарів (робіт, послуг), при зміні у подальшому справедливої вартості інструментів власного капіталу не коригується.

Якщо інструменти власного капіталу анулюються або розрахунки за ними завершено впродовж періоду виконання умов договору про платіж на основі акцій:

- таке анулювання або завершені розрахунки відображаються визнанням зобов'язання в сумі справедливої вартості інструментів власного капіталу на дату укладання договору про платіж на основі акцій;

- надані нові інструменти власного капіталу визнаються зобов'язанням за інструментами власного капіталу на дату їх надання замість зобов'язання за анульованими інструментами власного капіталу. При цьому зміна справедливої вартості інструментів власного капіталу відображається збільшенням зобов'язання за отримані товари (роботи, послуги) і зменшенням власного капіталу. Якщо підприємство не визначає надані нові інструменти власного капіталу як інструменти власного капіталу, що замінюють анульовані інструменти власного капіталу, тоді такі нові інструменти власного капіталу відображаються як нове надання інструментів власного капіталу.

Викуп інструментів власного капіталу в сумі, що не перевищує їх справедливу вартість на дату викупу, відображається вилученням власного капіталу. Перевищення суми викупу над їх справедливою вартістю на дату викупу визнається іншими витратами.

6. Справедлива вартість зобов'язань за придбані (отримані) товари (роботи, послуги) за договором про платіж на основі акцій із використанням коштів (інших активів) визначається на кожну дату балансу, а також на дату погашення, з відображенням зміни вартості у складі інших доходів або інших витрат.

7. Якщо договір про платіж на основі акцій надає підприємству право вибору способу погашення зобов'язань – коштами (іншими активами) або інструментами власного капіталу, така операція відображається як:

- операція, платіж за якою здійснюється на основі акцій із використанням коштів, якщо підприємство обрало спосіб погашення зобов'язань коштами (іншими активами);

- операція, платіж за якою здійснюється на основі акцій із використанням інструментів власного капіталу, якщо підприємством не обрано способу погашення зобов'язань коштами (іншими активами).

8. Якщо за договором про платіж на основі акцій постачальнику товарів (робіт, послуг) надається право вибору способу одержання платежу, то підприємство відображає зобов'язання за платежем складним фінансовим інструментом, який передбачає суму зобов'язання та суму власного капіталу.

Збільшення власного капіталу відображається в сумі, що дорівнює різниці між справедливою вартістю отриманих товарів (робіт, послуг) і справедливою вартістю зобов'язання, визначеною на основі акцій із використанням коштів на дату отримання товарів (робіт, послуг) за операціями з постачальниками товарів (робіт, послуг), крім працівників підприємства.

Збільшення власного капіталу відображається в сумі, що дорівнює різниці між справедливою вартістю отриманих від працівників послуг (робіт), визначеною на основі акцій, і справедливою вартістю зобов'язання, визначеною на основі акцій із використанням коштів на дату укладання договору про платіж на основі акцій.

Операції з придбання (отримання) товарів (робіт, послуг), погашення заборгованості за які передбачає використання різних компонентів складного фінансового інструменту, відображаються окремо.

При використанні способу погашення зобов'язань коштами (іншими активами) підприємство визначає та відображає вартість товарів (робіт, послуг) і зобов'язань у порядку, наведеному у пункті 6.

При використанні способу погашення зобов'язань інструментами власного капіталу підприємство визначає та відображає вартість товарів (робіт, послуг) з одночасним збільшенням власного капіталу як відшкодування вартості інструментів власного капіталу.

9. Якщо підприємство за договором про платіж на основі акцій має право вибору способу погашення зобов'язань за операціями, платіж за якими здійснюється на основі акцій, але існують правові обмеження щодо випуску інструментів власного капіталу або спосіб погашення зобов'язань коштами (іншими активами) є для підприємства пріоритетним (традиційним), то підприємство визначає і відображає вартість товарів (робіт, послуг) у порядку, наведеному у пункті 6.

10. Якщо договір про платіж на основі акцій передбачає можливість вибору підприємством способу погашення зобов'язань (за відсутності обмежень щодо випуску інструментів власного капіталу та за відсутності договірної вимоги погасити зобов'язання коштами (іншими активами)), підприємство відображає таку операцію у порядку, передбаченому для способу погашення зобов'язань інструментами власного капіталу.

Розкриття інформації про операції, платіж за якими здійснюється на основі акцій, у примітках до фінансової звітності

У примітках до фінансової звітності наводять таку інформацію:

- обсяг операцій за договорами про платіж на основі акцій у звітному періоді;

- опис характерних ознак кожного виду договору про платіж на основі акцій, зокрема термін опціонів, спосіб погашення зобов'язань за операціями, платіж за якими здійснюється на основі акцій;
- кількість опціонів на акції і середньозважені ціни виконання опціонів на акції із зазначенням непогашених опціонів на початок і кінець року, здійснених опціонів у звітному періоді;
- середньозважену ціну акцій опціонів, виконаних у звітному періоді;
- діапазон цін виконання опціонів і середньозважений період, що залишився згідно з договором опціонів на акції, які були непогашені на кінець звітного періоду;
- порядок визначення у звітному періоді справедливої вартості отриманих товарів (робіт, послуг) або справедливої вартості наданих інструментів власного капіталу.

Якщо справедлива вартість отриманих товарів (робіт, послуг) визначена за справедливою вартістю інструментів власного капіталу, то наводять таку інформацію:

- середньозважену справедливу вартість опціонів на акції на дату отримання товарів (робіт, послуг);
- спосіб визначення справедливої вартості опціонів на акції;
- термін чинності опціону та очікувані дивіденди за акціями;
- спосіб визначення очікуваної зміни справедливої вартості опціонів на акції;
- інші фактори, враховані при визначенні справедливої вартості опціону на акції;
- кількість та середньозважену справедливу вартість інших, ніж опціон на акції, інструментів власного капіталу та

порядок визначення їх справедливої вартості у звітному періоді;

- порядок визначення справедливої вартості інструментів власного капіталу за відсутності цін на фондовому ринку;
- внесення до справедливої вартості очікуваних дивідендів та інших інструментів власного капіталу;
- пояснення змін та сума збільшення справедливої вартості інструментів власного капіталу за зміненими у звітному періоді договорами про платіж на основі акцій.

У примітках до фінансової звітності наводять також:

- суму витрат звітного періоду, що складається за операціями, платіж за якими здійснюється на основі акцій, з вартості отриманих, але не визнаних активами товарів (робіт, послуг), із відображенням суми витрат за такими операціями, погашення зобов'язань за якими здійснюється інструментами власного капіталу;
- балансову вартість зобов'язань за операціями, платіж за якими здійснюється на основі акцій, на кінець звітного періоду;
- внутрішню вартість на кінець періоду зобов'язань, за якими постачальник товарів (робіт, послуг) на кінець звітного періоду виконав умови договору про платіж на основі акцій.

Запитання для самоконтролю

1. *Як на підприємстві формується власний капітал?*
2. *Як поділяється власний капітал залежно від джерел його формування?*

3. *Охарактеризуйте зареєстрований капітал за критерієм персоніфікації.*
4. *Які основні елементи містить власний капітал відповідно до форми фінансової звітності – Баланс? Дайте їх визначення.*
5. *Які коригувальні показники відображають рух власного капіталу у процесі його формування та управління ним? Охарактеризуйте їх.*
6. *Які рахунки використовуються для обліку власного капіталу?*
7. *Як обліковується додатковий капітал?*
8. *Який порядок створення і використання резервного капіталу?*
9. *Як в обліку відображаються операції з випуску і розміщення акцій?*
10. *Охарактеризуйте сутність та особливості обліку неоплаченого капіталу.*
11. *Якими нормативно – правовими документами регулюється реєстрація та формування статутного капіталу підприємства?*
12. *Що входить до складу майбутніх витрат і платежів?*
13. *Який порядок утворення і використання резерву на оплату відпусток працівниками підприємства?*
14. *Перелічіть бухгалтерські проводки з обліку майбутніх витрат і платежів.*
15. *Яке призначення цільового фінансування і цільових надходжень?*
16. *Який порядок створення цільового фінансування і цільових надходжень?*
17. *Назвіть основні проводки з обліку цільового фінансування і*

цільових надходжень.

- 18. Який нормативно – правовий документ визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про операції, платіж за якими здійснюється на основі акцій із використанням інструментів власного капіталу та/або коштів (інших активів) ?*
- 19. Дайте визначення термінам: внутрішня вартість, опціон на акції, опціон оновлений.*
- 20. Охарактеризуйте особливості визнання та оцінювання операцій, платіж за якими здійснюється на основі акцій.*
- 21. Яка інформація про операції, платіж за якими здійснюється на основі акцій, наводиться у примітках до фінансової звітності?*

ТЕМА 5. ОБЛІК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

- 5.1. Суть, значення та види інвестиційної діяльності підприємства.
- 5.2. Визначення, класифікація та оцінювання фінансових інструментів.
- 5.3. Визначення, класифікація та первісне оцінювання фінансових інвестицій.
- 5.4. Облік та оцінювання поточних фінансових інвестицій.
- 5.5. Облік та оцінювання довгострокових фінансових інвестицій.
- 5.6. Розкриття інформації про фінансові інвестиції у примітках до фінансової звітності.
- 5.7. Облік капітальних інвестицій.
- 5.8. Фінансовий облік інвестиційної нерухомості.

5.1. Суть, значення та види інвестиційної діяльності підприємства

У розвитку економіки будь-якої країни, галузі чи окремого підприємства важливого значення набувають інвестиції. Загалом, *інвестиції* – це вкладення в підприємницьку та інші види діяльності грошових, майнових та інтелектуальних цінностей із метою отримання прибутку чи досягнення соціального ефекту, а також капітальні вкладення в розвиток виробництва та невиробничої сфери.

Інвестиційна діяльність має вирішальний вплив на життєдіяльність підприємства. Так, помилкові інвестиційні рішення (недооцінка необхідності виділення коштів на розширення, реконструкцію, придбання сучасного устаткування, вибір невдалих

проектів тощо) можуть призвести до витискання з ринку, загрожувати існуванню підприємства та ін.

При виборі рішення про інвестування необхідно аналізувати ситуацію, виходячи з необхідності й можливості інвестування, враховуючи свої сильні та слабкі сторони, ступінь ризику та можливі випадковості, внутрішні та зовнішні фактори розвитку бізнесу. Окремі рішення не повинні суперечити інвестиційній політиці, яка є частиною загальної фінансової політики щодо вибору та реалізації найвигідніших шляхів розширення й оновлення активів підприємства для забезпечення його економічного розвитку.

Відповідно до законодавства України **інвестиційна діяльність** – це придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів коштів. Інвестиційна діяльність та інвестиційна політика передбачає такі види інвестицій:

1. **Капітальні інвестиції** – пов’язані з новим будівництвом; розширенням, реконструкцією, модернізацією існуючих об’єктів; придбанням і створенням основних засобів, інших необоротних матеріальних активів та нематеріальних активів. До капітальних інвестицій також належать витрати на поліпшення основних засобів, інших необоротних матеріальних активів та нематеріальних активів.

2. **Фінансові інвестиції** – пов’язані з вкладенням коштів та інших активів у цінні папери суб’єктів господарювання з метою отримання у майбутньому прибутку, обміну вільних коштів на високоліквідні цінні папери, які приносять дивіденди, встановлення контролю над підприємством-емітентом у випадку придбання контрольного пакета. Фінансові інвестиції поділяють на довгострокові (більше одного року) та поточні (до одного року).

Довгострокові інвестиції поділяють на такі групи:

- інвестиції, що утримуються до їх погашення (облігації);
- інвестиції в асоційовані та дочірні підприємства;
- інвестиції у спільну діяльність;
- інші фінансові інвестиції.

Поточні інвестиції поділяють на такі групи:

- еквіваленти грошових коштів (вільно конвертуються, мають короткий термін погашення – до 3 місяців);
- інші поточні фінансові інвестиції (інвестиції у дочірні, асоційовані та спільні підприємства з метою їх продажу впродовж 12 місяців).

За характером участі інвестиції поділяють на прямі (внесення коштів чи майна до статутного капіталу юридичної особи в обмін на емітовані корпоративні права) та портфельні (придбання цінних паперів на біржовому ринку).

За формою власності інвестиції поділяють на:

- приватні (інвестиції юридичних та фізичних осіб, які діють на основі приватної та колективної форми власності);
- державні;
- спільні (засновані на власності громадян та юридичних осіб України та інших держав);
- іноземні.

За регіональною ознакою інвестиції поділяють на внутрішні та зовнішні (здійснюються на території України та за її межами).

За ступенем ризику інвестиції поділяють на безризикові (вкладення на короткий термін в облігації провідних країн світу) і ризикові (ступінь ризику невизначений).

5.2. Визначення, класифікація та оцінювання фінансових інструментів

Загальні положення

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про фінансові інструменти та її розкриття у фінансовій звітності визначає Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» (далі – Положення (стандарт) 13).

Норми Положення (стандарту) 13 застосовуються підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами (далі – підприємства) незалежно від форм власності (крім бюджетних установ та підприємств, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності).

Норми Положення (стандарту) 13 не поширюються на:

- фінансові інвестиції в асоційовані, спільні та дочірні підприємства;
- активи і зобов'язання роботодавців щодо програм пенсійного забезпечення;
- права і зобов'язання за договорами страхування (крім похідних інструментів у страхових контрактах);
- права і зобов'язання щодо оренди (крім похідних інструментів, передбачених орендною угодою);
- угоди, що передбачають платежі, виходячи з кліматичних, геологічних та інших фізичних змін навколишнього середовища;
- угоди про фінансові гарантії, крім угод, які передбачають виплату внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних

- паперів, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу), валютного курсу або інших змінних, що є базисними;
- угоди про непередбачене відшкодування при об'єднанні підприємств.

Терміни, використані в бухгалтерському обліку щодо фінансових інструментів

Валютний ризик – імовірність того, що вартість фінансового інструмента буде змінюватися внаслідок змін валютного курсу.

Відсотковий ризик – імовірність того, що вартість фінансового інструмента буде змінюватися внаслідок змін відсоткових ставок.

Дебіторська заборгованість, не призначена для перепродажу – дебіторська заборгованість, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт, послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для перепродажу.

Інструмент власного капіталу – контракт, який підтверджує право на частину в активах підприємства, що залишається після вирахування сум за всіма його зобов'язаннями.

Інструмент хеджування – похідний фінансовий інструмент, фінансовий актив або фінансове зобов'язання, справедлива вартість яких і грошові потоки від яких, як очікується, компенсуватимуть зміни справедливої вартості або потоку коштів об'єкта хеджування.

Коефіцієнт ефективності хеджування – частка від ділення відповідно зміни справедливої вартості або грошових

потоків об'єкта хеджування на зміну справедливої вартості або грошового потоку від інструмента хеджування.

Кредитний ризик – імовірність втрат однієї зі сторін – укладачів контракту про придбання фінансового інструмента внаслідок невиконання зобов'язання іншою стороною.

Об'єкт хеджування – актив, зобов'язання або майбутня операція, що створюють для підприємства ризик зміни справедливої вартості цих активів і зобов'язань або зміни грошових потоків, пов'язаних із майбутньою операцією.

Похідний фінансовий інструмент – фінансовий інструмент:

- розрахунки, за яким проводитимуться у майбутньому;
- вартість якого змінюється внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів, валютного курсу, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу) або інших змінних, що є базисними;
- який не потребує початкових інвестицій.

Ризик грошового потоку – ймовірність зміни величини майбутнього грошового потоку, пов'язаного з монетарним фінансовим інструментом.

Ризик ліквідності – ймовірність втрат внаслідок неспроможності виконати свої зобов'язання у зв'язку з неможливістю реалізувати фінансові активи за справедливою вартістю.

Ринковий ризик – імовірність того, що вартість фінансового інструмента буде змінюватися внаслідок змін ринкових цін незалежно від того, чи спричинені ці зміни факторами, які притаманні конкретному типу цінних паперів чи їх емітенту, або факторами, що впливають на вартість усіх цінних паперів в обігу на ринку.

Складний фінансовий інструмент – фінансовий інструмент, що містить компонент фінансового зобов'язання і компонент інструмента власного капіталу.

Твердий контракт – контракт у письмовій формі, що передбачає обмін визначеної кількості ресурсів за встановленою ціною на конкретну майбутню дату (дати), має визначений термін виконання, не містить відкладальних або скасувальних умов, не може бути розірваний і змінений в односторонньому порядку та передбачає забезпечення виконання контракту.

Фінансовий актив – це:

- а) кошти та їх еквіваленти;
- б) контракт, що надає право отримати кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства;
- в) контракт, що надає право обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно вигідних умовах;
- г) інструмент власного капіталу іншого підприємства.

Фінансовий актив, призначений для перепродажу – фінансовий актив, придбаний із метою подальшого продажу для отримання прибутку від короткотермінових змін його ціни та/або винагороди посередника.

Фінансова гарантія – передбачене контрактом право позикодавця отримувати кошти від гаранта і відповідно зобов'язання гаранта сплатити кошти позикодавцеві, якщо позичальник не виконає своїх зобов'язань.

Фінансові інвестиції – активи, які утримуються підприємством із метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора.

Фінансове зобов'язання – контрактне зобов'язання:

а) передати кошти або інший фінансовий актив іншому підприємству;

б) обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно не вигідних умовах.

Фінансове зобов'язання, призначене для перепродажу – фінансове зобов'язання, що виникає внаслідок випуску фінансового інструмента з метою подальшого продажу для отримання прибутку від короткотермінових коливань його ціни та/або винагороди посередника.

Фінансовий інструмент – контракт, який одночасно приводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструмента власного капіталу в іншого.

Хеджування – застосування одного або декількох інструментів хеджування з метою повної або часткової компенсації змін справедливої вартості об'єкта хеджування або пов'язаного з ним грошового потоку.

Ціновий ризик – імовірність цінових змін унаслідок валютного, відсоткового та ринкового ризиків.

Хеджування справедливої вартості – хеджування змін справедливої вартості визнаного активу чи зобов'язання або ідентифікованої частини такого активу чи зобов'язання, яка належить до конкретного ризику і впливатиме на чистий прибуток (збиток).

Хеджування грошових потоків – хеджування зміни грошових потоків щодо ризику, пов'язаного з визнаним активом чи зобов'язанням або з прогнозованою операцією, що впливатиме на чистий прибуток (збиток).

Хеджування фінансових інвестицій у господарські одиниці за межами України – хеджування зміни вартості

активів та зобов'язань господарської одиниці за межами України внаслідок зміни валютних курсів.

Класифікація фінансових інструментів

Фінансові інструменти в бухгалтерському обліку поділяють на:

- фінансові активи:
 - кошти, не обмежені для використання, та їх еквіваленти;
 - дебіторську заборгованість, не призначену для перепродажу;
 - фінансові інвестиції, що утримуються до погашення;
 - фінансові активи, призначені для перепродажу;
 - інші фінансові активи;
- фінансові зобов'язання – фінансові зобов'язання, призначені для перепродажу, та інші фінансові зобов'язання;
- інструменти власного капіталу (прості акції, частки та інші види власного капіталу);
- похідні фінансові інструменти – ф'ючерсні контракти, форвардні контракти та інші похідні фінансові інструменти.

Визнання фінансових інструментів

Фінансовий актив або фінансове зобов'язання відображається у балансі, якщо підприємство є стороною – укладачем угоди щодо фінансового інструмента.

Безумовні права вимоги і зобов'язання визнаються фінансовими активами і фінансовими зобов'язаннями, якщо за умовами контракту підприємство має право на отримання коштів або бере на себе зобов'язання сплатити кошти.

Фінансові активи або фінансові зобов'язання, що виникають внаслідок твердих контрактів на придбання або продаж ресурсів

(робіт, послуг), відображаються в балансі після виникнення права на отримання активу або зобов'язання на його передачу.

Форвардний контракт визнається фінансовим активом або фінансовим зобов'язанням на дату виникнення зобов'язання щодо придбання або продажу предмета контракту.

Опціони визнаються фінансовими активами або фінансовими зобов'язаннями у разі укладення контракту між покупцем і продавцем.

Фінансові активи, придбані в результаті систематичних операцій, визнаються на дату укладення контракту або на дату його виконання. При цьому обраний підприємством метод визнання повинен застосовуватися послідовно до кожного виду фінансових активів. Якщо підприємство визнає фінансовий актив та пов'язане з ним фінансове зобов'язання на дату укладення контракту, то відсотки нараховуються з дати виконання контракту, коли переходить право власності.

Продаж фінансових активів у результаті систематичних операцій визнається на дату виконання контракту.

У разі визнання фінансового активу на дату виконання контракту зміни справедливої вартості такого активу в період між датою укладення контракту і датою його виконання визнаються іншими витратами або іншими доходами, крім фінансових активів, які обліковуються за фактичною або амортизованою собівартістю, та активів, які є інструментом хеджування.

Підприємство списує фінансовий актив з балансу, якщо воно втрачає контроль за цим фінансовим активом або його частиною. Ознакою втрати контролю є повне виконання контракту, закінчення терміну прав вимоги або відмови від прав за цим контрактом.

Якщо при передачі фінансового активу іншому підприємству контроль не втрачається, то така операція відображається як позика під забезпечення, а право підприємства, яке передало актив, на його викуп не вважається похідним фінансовим інструментом.

Підприємство, яке передало фінансовий актив, не втрачає контроль за ним і не списує його з балансу, якщо підприємство:

а) має право викупити цей фінансовий актив, крім випадків, коли цей актив вільно обертається на ринку або коли на момент викупу викупна ціна дорівнює справедливій вартості цього активу;

б) має право і зобов'язане викупити або погасити переданий фінансовий актив на умовах, які забезпечують його одержувачу дохід кредитора від фінансових активів, отриманих в обмін на переданий фінансовий актив. При цьому дохід кредитора не повинен істотно (більше ніж на 10 відсотків) відрізнятись від того, який він міг би отримати за позикою підприємству, що передало актив, повністю забезпечену переданим активом;

в) зберігає за собою значну частину ризиків і вигод від права власності на переданий фінансовий актив, який не обертається вільно на ринку, шляхом своєї частини річного доходу з отримувачем цього активу або безумовного опціону на продаж. В останньому випадку утримувачем опціону є підприємство, яке отримало актив.

Балансова вартість реалізованої частини фінансового активу розподіляється між реалізованою і нереалізованою частинами фінансового активу пропорційно справедливій вартості частин фінансового активу на дату продажу. Фінансовий результат визнається як різниця між виручкою від реалізації частини фінансового активу та її справедливою вартістю.

Якщо справедливу вартість нереалізованої частини фінансового активу визначити достовірно неможливо, то її балансова вартість визнається нульовою, а фінансовий результат обчислюється як різниця між виручкою від реалізації частини фінансового активу та балансовою вартістю всього активу.

Якщо підприємство передає контроль за фінансовим активом, але завдяки цьому створює новий фінансовий актив або бере на себе нове фінансове зобов'язання, то водночас із списанням із балансу фінансового активу воно зараховує на свій баланс новий фінансовий актив або нове фінансове зобов'язання за справедливою вартістю. Фінансовий результат від такої операції визначається як різниця між виручкою і балансовою вартістю переданого фінансового активу, збільшена на справедливу вартість узятого на себе фінансового зобов'язання та зменшена на справедливу вартість нового фінансового активу.

Якщо справедливу вартість нового фінансового активу або нового фінансового зобов'язання достовірно визначити неможливо, то:

- первісна вартість нового фінансового активу визнається нульовою, а фінансовий результат визначається як різниця між виручкою і балансовою вартістю списаного фінансового активу;
- первісна вартість нового фінансового зобов'язання дорівнює сумі перевищення виручки над балансовою вартістю списаного активу. У разі необхідності створюється забезпечення відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 31 січня 2000 року № 20.

В аналогічному порядку визнається первісна вартість нового фінансового активу і нового фінансового зобов'язання, що

утворюються внаслідок передачі фінансового зобов'язання або його частини.

Фінансова гарантія, яка відповідно до Положення (стандарту) 13 визнана зобов'язанням, до закінчення терміну гарантії відображається гарантом за справедливою вартістю або, якщо справедливу вартість достовірно визначити неможливо, за більшим із двох значень – первісною вартістю чи сумою забезпечення, створеного відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання».

Якщо фінансова гарантія поширюється на кілька статей балансу, то оцінювання такої гарантії здійснюється за кожною статтею.

Підприємство списує з балансу фінансове зобов'язання або його частину після виконання, анулювання або закінчення терміну його дії.

У разі обміну позичальника з кредитором борговими інструментами з різними умовами попередній борг списується з одночасним визнанням нового боргу. Зміна умов наявного боргового інструмента (незалежно від причини) відображається погашенням попереднього боргу з одночасним визнанням нового боргу. Різниця між балансовою вартістю погашеного або переданого іншій стороні зобов'язання (або його частини) і сплаченою за нього сумою визнається іншими доходами або іншими витратами звітного періоду.

Інструменти власного капіталу визнаються одночасно з визнанням фінансового активу і фінансового зобов'язання або зі списанням іншого інструмента власного капіталу.

Витрати на випуск або придбання інструментів власного капіталу відображаються зменшенням додаткового вкладеного капіталу, а за його відсутності – зменшенням нерозподіленого

прибутку (збільшенням непокритого збитку). До витрат на придбання або випуск інструментів власного капіталу входять лише витрати на оплату послуг сторонніх організацій із операцій, результатом яких є збільшення або зменшення величини власного капіталу підприємства.

Витрати, пов'язані з випуском складного фінансового інструмента, розподіляються емітентом між елементами зобов'язань та власного капіталу пропорційно розподілу надходжень від такого випуску.

Витрати, пов'язані з кількома операціями з інструментами власного капіталу, розподіляються між цими операціями із застосуванням обґрунтованої бази розподілу (кількість акцій, сума операції тощо), що обирається підприємством та застосовується ним послідовно.

Прибуток (збиток) від продажу, випуску або анулювання інструментів власного капіталу емітент відображає збільшенням (зменшенням) додаткового вкладеного капіталу. Сума перевищення збитку від продажу, випуску або анулювання випущених інструментів власного капіталу над величиною додаткового вкладеного капіталу відображається зменшенням нерозподіленого прибутку (збільшенням непокритого збитку).

Оцінювання фінансових інструментів

Фінансові інструменти первісно оцінюють та відображають ***за їх фактичною собівартістю***, яка складається із справедливої вартості активів, зобов'язань або інструментів власного капіталу, наданих або отриманих в обмін на відповідний фінансовий інструмент, і витрат, які безпосередньо пов'язані з придбанням або вибуттям фінансового інструмента

(комісійні, обов'язкові збори та платежі при передачі цінних паперів тощо).

На кожну наступну після визнання дату балансу фінансові активи оцінюються *за їх справедливою вартістю*, крім:

- дебіторської заборгованості, що не призначена для перепродажу;
- фінансових інвестицій, що утримуються підприємством до їх погашення;
- фінансових активів, справедливу вартість яких неможливо достовірно визначити;
- фінансових інвестицій та інших фінансових активів, щодо яких не застосовується оцінювання за справедливою вартістю.

На кожну наступну після визнання дату балансу фінансові зобов'язання оцінюються за амортизованою собівартістю, крім фінансових зобов'язань, призначених для перепродажу, і зобов'язань за похідними фінансовими інструментами.

Фінансові зобов'язання, призначені для перепродажу, і фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами (крім зобов'язання за похідним фінансовим інструментом, яке повинне бути погашене шляхом передачі пов'язаного з ним інструмента власного капіталу) на кожну наступну після визнання дату балансу оцінюються за справедливою вартістю.

Зобов'язання за похідним фінансовим інструментом, яке повинне бути погашене шляхом передачі пов'язаного з ним інструмента власного капіталу, справедливу вартість якого на кожну наступну після визнання дату балансу не можна достовірно визначити, оцінюється за собівартістю.

Збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інструментів, які не є об'єктом хеджування та оцінюються за справедливою вартістю, визнається іншими доходами або іншими витратами.

Балансова вартість фінансових активів, щодо яких не застосовується оцінювання за справедливою вартістю, переглядається щодо можливого зменшення корисності на кожну дату балансу на основі аналізу очікуваних грошових потоків.

Сума втрат від зменшення корисності фінансового активу визначається як різниця між його балансовою вартістю та теперішньою вартістю очікуваних грошових потоків, дисконтованих за поточною ринковою ставкою відсотка на подібний фінансовий актив, із визнанням цієї різниці іншими витратами звітного періоду.

Фінансовий актив і фінансове зобов'язання згортаються з відображенням у балансі згорнутого сальдо, якщо підприємство має:

- юридичне право на залік визнаних сум;
- можливість і намір погасити згорнуте зобов'язання або реалізувати активи і погасити зобов'язання одночасно.

Хеджування

Облік хеджування справедливої вартості здійснюється у разі наявності всіх нижченаведених умов:

- на початку хеджування оформлена документація про відносини хеджування, про цілі управління ризиком, про стратегію цього виду хеджування. Документацією повинна бути визначено інструмент хеджування, сутність

ризика, що хеджується, та спосіб оцінювання ефективності інструмента хеджування;

- очікується, що значення коефіцієнта ефективності хеджування буде в межах 0,8–1,25;
- справедливу вартість або грошові потоки від об'єкта хеджування та справедливу вартість інструмента хеджування можна достовірно оцінити;
- існує висока ймовірність здійснення прогнозованої операції, яка є об'єктом хеджування грошових потоків;
- на основі постійної оцінки ефективності хеджування впродовж звітного періоду встановлено фактичне значення коефіцієнта ефективності хеджування в межах 0,8–1,25.

Зміни балансової вартості об'єкта хеджування (крім хеджування грошових потоків) внаслідок переоцінювання або ризику, що хеджується, визнаються іншими доходами або іншими витратами звітного періоду.

Підприємство припиняє визнання змін балансової вартості згідно з пунктом 36 Положення (стандарту) 13 за умови, якщо відбулася одна з таких подій:

- термін дії інструмента хеджування закінчився або цей інструмент було продано чи виконано;
- хеджування більше не відповідає умовам, наведеним у пункті 35 Положення (стандарту) 13.

У цьому разі сума переоцінки балансової вартості фінансового інструмента, за яким нараховуються відсотки та який є об'єктом хеджування, амортизується з моменту припинення коригування балансової вартості цього інструмента до терміну його погашення. Сума амортизації визнається

іншими доходами або іншими витратами відповідних звітних періодів.

Облік хеджування грошових потоків здійснюється з урахуванням *коефіцієнта ефективності хеджування*. При значенні коефіцієнта ефективності хеджування грошових потоків у межах 0,8–1,25 зміна балансової вартості об'єкта хеджування відображається в іншому сукупному доході з одночасною зміною власного капіталу (в частині переоцінювання фінансових інструментів). Якщо значення коефіцієнтів ефективності хеджування грошових потоків виходять за межі 0,8–1,25, то зміна балансової вартості об'єкта хеджування грошових потоків визнається іншими доходами або іншими витратами звітного періоду.

У разі визнання активу або зобов'язання внаслідок хеджування твердого контракту або прогнозованої операції сума зміни балансової вартості відповідного об'єкта хеджування грошових потоків, що згідно з пунктом 38 Положення (стандарту) 13 відображена у складі власного капіталу (в частині переоцінювання фінансових інструментів), приєднується до первісної вартості визнаних фінансових активів або фінансових зобов'язань з одночасним відображенням в іншому сукупному доході та зменшенням власного капіталу (в частині переоцінки фінансових інструментів).

Підприємство припиняє визнання змін балансової вартості об'єкта хеджування грошових потоків, якщо:

- термін дії інструмента хеджування минув або цей інструмент було продано чи виконано;
- хеджування більше не відповідає умовам, наведеним у пункті 35 Положення (стандарту) 13;

- припускається, що прогнозована угода або операція за твердим контрактом не відбудеться. У цьому разі прибутки або збитки від інструмента хеджування, первісно визнані власним капіталом (у частині переоцінювання фінансових інструментів), визнаються іншими доходами або іншими витратами звітного періоду з одночасним відображенням в іншому сукупному доході.

Хеджування фінансових інвестицій у господарські одиниці за межами України відображається згідно з пунктом 38 Положення (стандарту) 13. Крім того, якщо значення коефіцієнта ефективності хеджування грошових потоків від таких фінансових інвестицій виходять за межі 0,8–1,25, то зміна балансової вартості фінансового зобов'язання, що є інструментом хеджування таких грошових потоків, відображається у складі власного капіталу та іншого сукупного доходу відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 10 серпня 2000 року № 193 і зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 17 серпня 2000 року за № 515/4736.

Розкриття інформації про фінансові інструменти у примітках до фінансової звітності

Для кожного класу фінансових активів, фінансових зобов'язань та інструментів власного капіталу підприємство наводить інформацію про:

- види та суму фінансових інструментів, терміни та умови, які можуть впливати на їх суму, розподіл у часі та визначеність майбутніх грошових потоків;

- облікову політику, зокрема методи визнання та оцінювання.

Якщо операції з фінансовими інструментами призводять до виникнення цінових, кредитних або інших ризиків, підприємство наводить інформацію про:

- вартість оголошену, номінальну тощо, на якій розраховуються майбутні виплати;
- дату погашення, закінчення терміну дії або виконання контракту;
- опціони, утримані будь-якою стороною – укладачем контракту про фінансовий інструмент, що передбачають дострокове погашення зобов'язань, враховуючи період або дату, якщо вони можуть бути здійснені, ціну або верхню та нижню межу цін здійснення опціону;
- опціони, утримані будь-якою стороною – укладачем контракту про фінансовий інструмент, на конвертацію в інший фінансовий інструмент, інший фінансовий актив або фінансове зобов'язання, враховуючи період або дату, якщо опціон можна здійснити, а також коефіцієнти конвертації або курс обміну;
- суму та її розподіл за терміном передбачених майбутніх грошових потоків або виплат, включаючи вартість погашення фінансового інструмента, оголошену ставку або величину відсотка, дивіденду або іншого періодичного доходу від фінансового інструмента;
- суму та опис застави, отриманої або наданої за фінансовим інструментом;
- іноземну валюту, у якій надходитимуть або сплачуватимуться суми за фінансовим інструментом;

- умови контракту, які в разі їх порушення суттєво змінюватимуть терміни або інші умови фінансового інструмента.

Для кожного класу визнаних і невизнаних фінансових активів і фінансових зобов'язань наводять інформацію про наявність:

- відсоткового ризику із зазначенням: дати перегляду ставки відсотка або дати погашення зобов'язань за контрактом залежно від того, що настає раніше; ефективних відсоткових ставок, якщо вони застосовуються;
- кредитного ризику із зазначенням: його максимальної суми на дату балансу (без урахування справедливої вартості застави); наявності одночасного впливу різних чинників кредитного ризику.

Для кожного класу визнаних і невизнаних фінансових активів і фінансових зобов'язань наводять інформацію про їх справедливу вартість. Якщо справедливу вартість достовірно визначити неможливо, то про це разом із відомостями про основні характеристики фінансового інструмента, які впливають на його справедливу вартість, зазначають у примітках до фінансової звітності.

До інформації про справедливу вартість вносять відомості щодо застосованого методу визначення справедливої вартості та суттєвих припущень (про безперервність діяльності, про відсутність намірів скорочувати обсяги діяльності або здійснювати операції на не вигідних умовах тощо), прийнятих при його застосуванні.

Якщо підприємство відображає один або кілька фінансових активів за вартістю, що перевищує їх справедливу вартість, то наводять інформацію про:

- балансову або справедливу вартість окремих активів або відповідних груп цих активів;
- причини, які вплинули на прийняття рішення про відмову від зниження балансової вартості до справедливої, враховуючи причини впевненості у тому, що балансову вартість буде компенсовано (відшкодовано).

5.3. Визначення, класифікація та первісне оцінювання фінансових інвестицій

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про фінансові інвестиції та її розкриття у фінансовій звітності визначає П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції».

Норми Положення (стандарту) 12 застосовуються підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами (далі - підприємства) незалежно від форм власності (крім бюджетних установ та підприємств, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності).

Фінансові інвестиції — це активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку за рахунок відсотків, дивідендів тощо, зростання вартості капіталу або отримання інших вигід для інвестора.

До фінансових інвестицій належать інвестиції в:

- акції;
- облігації;

- депозитні сертифікати;
- казначейські зобов'язання;
- інші цінні папери;
- капітал інших підприємств.

Розрізняють довгострокові та поточні фінансові інвестиції.

Поточні фінансові інвестиції — це інвестиції на термін, що не перевищує одного року, та які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент.

Вільна конвертація на фондовому ринку – це дуже важливо. Це означає, що цінні папери можуть бути в будь-який момент вільно перетворені на гроші.

Серед поточних фінансових інвестицій виділяють фінансові інвестиції, які для цілей фінансової звітності, визнаються еквівалентами коштів.

Еквіваленти коштів — це короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються у певні суми коштів і які характеризуються незначним ризиком зміни їх вартості.

Як правило, до еквівалентів коштів належать поточні інвестиції, початковий термін погашення яких не перевищує Змісяців і щодо яких існує впевненість у тому, що вони не зменшать свою вартість упродовж періоду їх чинності.

У фінансовій звітності еквіваленти коштів відображаються разом із коштами в статті Балансу «Грошові кошти та їх еквіваленти» (рядок 1165).

Інвестиції, які не підпадають під визначення поточних інвестицій, класифікують як **довгострокові**.

Віднесення фінансових інвестицій до того чи іншого виду залежить від ступеня впливу інвестора на інвестований

господарюючий суб'єкт. Виділяють такі види фінансових інвестицій:

а) *інвестиції в асоційовані підприємства* – це інвестиції в підприємства, в яких інвестор має суттєвий вплив і які не є дочірніми або спільними підприємствами;

б) *фінансові інвестиції у дочірні підприємства*, тобто такі, що перебувають під контролем материнського (холдингового) підприємства, яке має вирішальний вплив на фінансову, господарську та комерційну політику підприємства (з метою отримання вигод від його діяльності);

в) *інвестиції у спільну діяльність* – це інвестиції в підприємства для ведення господарської діяльності зі створенням або без створення юридичної особи, яка є об'єктом спільного контролю двох чи більше сторін відповідно до письмової угоди між ними.

Терміни, що використовуються у бухгалтерському обліку щодо обліку фінансових інвестицій

Амортизована собівартість фінансової інвестиції – собівартість фінансової інвестиції з урахуванням часткового її списання внаслідок зменшення корисності, яка збільшена (зменшена) на суму накопиченої амортизації дисконту (премії).

Ефективна ставка відсотка – ставка відсотка, що визначається діленням суми річного відсотка та дисконту (або різниці річного відсотка та премії) на середню величину собівартості інвестиції (або зобов'язання) та вартості її погашення.

Контрольні учасники – учасники спільної діяльності зі створенням юридичної особи (спільного підприємства), які здійснюють контроль за її діяльністю.

Метод ефективної ставки відсотка – метод нарахування амортизації дисконту або премії, за яким сума амортизації визначається як різниця між доходом за фіксованою ставкою відсотка і добутком ефективної ставки та амортизованої вартості на початок періоду, за який нараховується відсоток.

Метод участі в капіталі – метод обліку інвестицій, згідно з яким балансова вартість інвестицій відповідно збільшується або зменшується на суму збільшення або зменшення частки інвестора у власному капіталі об'єкта інвестування.

Ринкова вартість фінансової інвестиції – сума, яку можна отримати від продажу фінансової інвестиції на активному ринку.

Спільна діяльність – господарська діяльність зі створенням або без створення юридичної особи, яка є об'єктом спільного контролю двох або більше сторін відповідно до письмової угоди між ними.

Спільний контроль – розподіл контролю за господарською діяльністю відповідно до угоди про ведення спільної діяльності.

Суттєвий вплив – повноваження брати участь у прийнятті рішень із фінансової, господарської та комерційної політики об'єкта інвестування без здійснення контролю цієї політики. Свідченням суттєвого впливу, зокрема, можуть бути:

- володіння двадцятьма або більше відсотками акцій (статутного капіталу) підприємства;
- представництво в раді директорів або аналогічному керівному органі підприємства;
- участь у прийнятті рішень;
- взаємообмін управлінським персоналом;
- забезпечення підприємства необхідною техніко-економічною інформацією.

Оператор спільної діяльності – учасник спільної діяльності без створення юридичної особи, якому згідно з договором доручено вести справи спільної діяльності, зокрема її бухгалтерський облік.

Первісне оцінювання фінансових інвестицій

Фінансові інвестиції первісно оцінюються та відображаються у бухгалтерському обліку **за собівартістю**. Собівартість фінансової інвестиції складається з:

- ціни її придбання;
- комісійних винагород;
- мита, податків, зборів, обов'язкових платежів;
- інших витрат, безпосередньо пов'язаних із придбанням фінансової інвестиції.

Якщо придбання фінансової інвестиції здійснюється шляхом обміну на цінні папери власної емісії, то собівартість фінансової інвестиції визначається за справедливою вартістю переданих цінних паперів.

Якщо придбання фінансової інвестиції здійснюється шляхом обміну на інші активи, то її собівартість визначається за справедливою вартістю цих активів.

Дивіденди, відсотки, роялті та рента, що підлягають отриманню за фінансовими інвестиціями, відображаються як фінансовий дохід інвестора, крім випадків, коли такі надходження не відповідають критеріям визнання доходу, встановленим Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 15 «Дохід», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 29 листопада 1999 року № 290 (з0860-99).

5.4. Облік та оцінювання поточних фінансових інвестицій

Бухгалтерський облік наявності та руху поточних фінансових інвестицій та еквівалентів коштів, зокрема, депозитних сертифікатів, ведеться *на рахунку 35 «Поточні фінансові інвестиції»*.

За дебетом рахунка 35 «Поточні фінансові інвестиції» відображається придбання (надходження) еквівалентів коштів та поточних фінансових інвестицій, за кредитом — зменшення їх вартості та вибуття.

Рахунок 35 «Поточні фінансові інвестиції» має такі субрахунки:

351 — «Еквіваленти грошових коштів»;

352 — «Інші поточні фінансові інвестиції».

Аналітичний облік ведеться за видами фінансових інвестицій із забезпеченням можливості отримання інформації про інвестиції як на території України, так і за кордоном.

Поточні фінансові інвестиції згідно з П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» первісно оцінюються та відображаються в обліку за собівартістю.

Собівартість передбачає ціну придбання та всі додаткові витрати, які були понесені при придбанні фінансової інвестиції, а саме: комісійні винагороди, гонорари, мито, податки, банківські збори тощо.

Придбання короткострокових фінансових інвестицій відображається такими записами:

Дебет 35	«Поточні фінансові інвестиції»
Кредит 30	«Каса» (при сплаті за інвестиції грошима)
або Кредит 31	«Рахунки в банках»

(при сплаті за інвестиції грошима)

або Кредит 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» (отримання інвестицій на оплату за реалізовану продукцію)

або Кредит 37 «Розрахунки з різними дебіторами» (отримання інвестицій у погашення дебіторської заборгованості)

або Кредит 46 «Неоплачений капітал» (отримання інвестицій як внеску до статутного капіталу)

або Кредит 73 «Інші фінансові доходи» тощо.

Приклад 5.1. Підприємство А придбало 1 000 акцій підприємства Б на загальну суму 13 000 грн. Витрати, пов'язані з придбанням, становили 1 150 грн. У бухгалтерському обліку необхідно зробити такий запис (13 000 + 1 150) грн:

Д35 К31 14 150 грн (при сплаті за інвестиції грошима)

Залежно від форми сплати за придбані фінансові інвестиції згідно з П(С)БО 12 їх собівартість визначається по-різному. Якщо інвестиції придбані шляхом обміну на інші цінні папери або цінні папери власної емісії, то їх собівартістю є справедлива вартість переданих в оплату цінних паперів.

Якщо інвестиції придбані шляхом обміну на інші активи, їх собівартість дорівнює справедливій вартості отриманих активів.

Доходи (дивіденди, відсотки тощо), які отримані або підлягають отриманню за поточними фінансовими інвестиціями, відображаються як фінансовий дохід інвестора.

Приклад 5.1 (продовження)

Підприємство А отримало від підприємства Е дивіденди у сумі 0,8 гривні на одну акцію.

У бухгалтерському обліку ця подія буде відображена таким записом):

Д 31К73	800 грн (1 000·0,8)
---------	---------------------

Якщо поточні фінансові інвестиції продаються, різниця між чистою виручкою від її реалізації та балансовою вартістю визнається прибутком або збитком.

Приклад 5.1. (продовження)

Підприємство А продало 300 акцій підприємства В за ціною 18 грн за акцію.

У бухгалтерському обліку ця подія буде відображена такими записами:

1. Сума отриманих грошових коштів ($300 \cdot 18$), грн:

Д 31	К 741	5 400.
------	-------	--------

2. Собівартість реалізованих акцій ($300 \cdot (14 150 : 1 000)$), грн:

Д 971	К 35	4 245.
-------	------	--------

У кінці звітного періоду рахунки 74 та 97 закриваються на субрахунок 793 «Результат іншої звичайної діяльності», на якому відображається фінансовий результат від реалізації, грн:

Д 741	К 793	5 400
-------	-------	-------

Д 793	К 971	4245.
-------	-------	-------

Реалізація фінансових інвестицій за сумою, нижчою від їх собівартості, буде відображатися в обліку аналогічно з тією різницею, що субрахунок 793 «Результат іншої звичайної діяльності» буде мати дебетове сальдо.

Згідно з П(С)БО 12 поточні фінансові інвестиції відображаються в Балансі у складі оборотних активів за справедливою вартістю. Оцінювання та облік фінансових інвестицій здійснюються за кожною фінансовою інвестицією.

Сума збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інвестицій на дату балансу відображається відповідно у складі статті «Інші доходи» або «Інші витрати».

Фінансові інвестиції, справедливу вартість яких достовірно визначити неможливо, відображаються в Балансі за їх фактичною собівартістю з урахуванням зменшення корисності інвестиції. Втрати від зменшення корисності відображаються в обліку у складі статті «Інші витрати» з одночасним зменшенням балансової вартості фінансових інвестицій.

Приклад 5.2. Підприємство «Колос» володіє акціями підприємств В, С. На 31.12.14 р. балансова вартість кожної інвестиції становила:

Показник	Собівартість придбаних акцій	Справедлива вартість акцій на 31. 12.14 р.
Інвестиція в акції підприємства В	1 000	1 500
Інвестиція в акції підприємства С	1 600	1 400
Вартість інвестиційного портфеля	2 600	2 900

У бухгалтерському обліку **проведення переоцінки акцій до справедливої вартості** буде відображена такими записами:

1) переоцінка інвестицій підприємства В (1 500 — 1 000), грн:

Д 35 К 74 500;

2) переоцінка інвестицій підприємства С (1 600 — 1 400),
грн.:

Д 975 К35 200.

5.5. Облік та оцінювання довгострокових фінансових інвестицій

Довгострокові фінансові інвестиції — це інвестиції, які не є поточними, тобто інвестиції терміном погашення більше одного року, а також інвестиції, які не можуть бути реалізованими в будь-який момент.

Розрізняють довгострокові фінансові інвестиції, що надають право власності (інвестиції в акції інших підприємств, внески до статутного капіталу) та інвестиції, що утримуються підприємством до їх погашення (боргові цінні папери, довгострокові векселі, інше).

Для обліку довгострокових інвестицій використовується **рахунок 14 «Довгострокові фінансові інвестиції»**. Рахунок призначений для узагальнення інформації про наявність та рух довгострокових інвестицій (вкладень) у цінні папери інших підприємств, облігації державних та місцевих позик, статутний капітал інших підприємств, створених на території країни та за кордоном тощо.

За дебетом рахунка відображається вартість довгострокових інвестицій, за кредитом — їх вибуття (списання) чи зменшення вартості, а також отримання дивідендів від об'єкта інвестування, якщо облік інвестицій ведеться за методом участі в капіталі.

Рахунок 14 «Довгострокові фінансові інвестиції» має такі субрахунки:

141 «Інвестиції пов'язаним сторонам за методом обліку участі в капіталі»;

142 «Інші інвестиції пов'язаним сторонам»;

143 «Інвестиції непов'язаним сторонам».

Аналітичний облік ведеться за видами довгострокових фінансових вкладень та об'єктами інвестування.

Облік та оцінювання фінансових інвестицій до погашення

Облік ***фінансових інвестицій до погашення (боргових цінних паперів)***, якими володіє компанія, відрізняється від обліку інших фінансових інвестицій. До боргових цінних паперів належать облигації, казначейські зобов'язання, депозитні (ощадні) сертифікати. Боргові папери підтверджують право на отримання фіксованого доходу та право повернути номінальну вартість у передбачений у цінному папері термін.

Боргові цінні папери первісно оцінюються та відображаються в бухгалтерському обліку за собівартістю.

У подальшому фінансові інвестиції до погашення, згідно з П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції», відображаються на дату балансу за амортизованою собівартістю.

Амортизована собівартість — це собівартість фінансової інвестиції з урахуванням часткового її списання внаслідок зменшення корисності, яка збільшена (або зменшена) на суму накопиченої амортизації дисконту (або премії).

Різниця між собівартістю та вартістю погашення фінансових інвестицій (дисконт або премія при придбанні) амортизується інвестором упродовж періоду з дати придбання до дати їх погашення ***за методом ефективної ставки відсотка***.

Ефективна ставка відсотка визначається за такою формулою:

$$\frac{(N \cdot i) + \left(\frac{D}{n}\right)}{(M + N) / 2}, \quad (5.1)$$

де N – номінальна вартість облігації, грн;

M – ціна придбання облігації, грн;

i – фіксована ставка відсотка за облігацію, %;

n – термін погашення облігації, років;

D – сума дисконту (номінальна вартість облігації – ціна придбання облігації).

Сума амортизації дисконту або премії нараховується одночасно з нарахуванням відсотка (доходу від фінансових інвестицій), що підлягає отриманню, та відображається у складі інших фінансових доходів або інших фінансових витрат з одночасним збільшенням або зменшенням балансової вартості фінансових інвестицій відповідно.

Якщо вартість придбання облігацій та аналогічних цінних паперів перевищує їх номінальну вартість, то при кожному нарахуванні належного їм доходу (процентів) списується частина різниці між купівельною та номінальною вартістю, яка визначається залежно від періодичності одержання доходу.

У бухгалтерському обліку ці події будуть відображені такими записами:

1. На суму доходу (відсотків), який буде одержано за цими цінними паперами, робиться запис

Дебет	373	«Розрахунки за нарахованими доходами»,
Кредит	732	«Відсотки одержані».

2. З одночасним списанням частки різниці між купівельною та номінальною вартістю:

Дебет 95 «Фінансові витрати»,

Кредит 143 «Інвестиції непов'язаним сторонам».

3. Якщо вартість придбання боргових цінних паперів нижча за їх номінальну вартість, то при нарахуванні доходу буде відображене збільшення фінансової інвестиції:

Дебет 143 «Інвестиції непов'язаним сторонам»,

Кредит 73 «Фінансові доходи».

Донарахування (або списання) різниці проводиться в такому порядку, щоб у момент погашення боргових цінних паперів їх вартість на рахунку 14 «Довгострокові інвестиції» дорівнювала номінальній вартості, яка буде погашена.

Облік та оцінювання фінансових інвестицій, що надають право власності

Довгострокові інвестиції, що надають право власності, первісно оцінюють та відображають в обліку за собівартістю. ***Собівартість*** — це вартість придбання акцій плюс усі витрати, пов'язані з їх придбанням: комісійні винагороди, гонорари, мито, податки тощо.

Бухгалтерський облік довгострокових фінансових інвестицій залежить від ступеня впливу та контролю інвестора за операційною та фінансовою політиками компанії, у яку вкладено капітал. Вплив і контроль залежать від кількості акцій з правом голосу, якими володіє підприємство-інвестор щодо загальної кількості випущених акцій підприємства, у яке вкладається капітал.

П(С)БО 12 визначає *суттєвий вплив* як повноваження брати участь у прийнятті рішень із фінансової та економічної політики об'єкта інвестування, а не контроль цієї політики.

Свідченням суттєвого впливу, зокрема, можуть бути:

- 1) володіння двадцятьма або більше відсотками акцій (статутного капіталу) підприємства;
- 2) представництво в раді директорів або аналогічному керівному органі підприємства;
- 3) участь у прийнятті рішень;
- 4) взаємообмін управлінським персоналом;
- 5) забезпечення підприємства необхідною техніко-економічною інформацією.

Контроль визначається як повноваження, яке надає можливість керувати фінансовою та економічною політикою підприємства з метою одержання вигід від цієї діяльності. Вважається, що інвестор контролює підприємство, коли володіє більше ніж 50 % випущених акцій із правом голосу.

Згідно з П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» застосовуються два методи оцінювання довгострокових фінансових інвестицій на дату балансу та їх подальшого обліку:

- за справедливою вартістю;
- за методом участі в капіталі.

Фінансові інвестиції в асоційовані і дочірні підприємства та в спільну діяльність зі створенням юридичної особи (спільного підприємства) на дату балансу відображаються за вартістю, що визначена *за методом участі в капіталі*.

Фінансові інвестиції, що обліковуються за методом участі в капіталі, на дату балансу відображаються за вартістю, що визначається з урахуванням зміни загальної величини власного

капіталу об'єкта інвестування, крім тих, що є результатом операцій між інвестором і об'єктом інвестування.

Балансова вартість фінансових інвестицій збільшується (зменшується) на суму, що є часткою інвестора в чистому прибутку (збитку) об'єкта інвестування за звітний період, із включенням цієї суми до складу доходу (втрат) від участі в капіталі. Одночасно балансова вартість фінансових інвестицій зменшується на суму визнаних дивідендів від об'єкта інвестування.

Балансова вартість фінансових інвестицій збільшується (зменшується) на частку інвестора в сумі зміни загальної величини власного капіталу об'єкта інвестування за звітний період (крім змін за рахунок чистого прибутку (збитку) із внесенням (виключенням) цієї суми до іншого додаткового капіталу інвестора або до додаткового вкладеного капіталу (якщо зміна величини власного капіталу об'єкта інвестування виникла внаслідок розміщення (викупу) акцій (часток), що привело до виникнення (зменшення) емісійного доходу об'єкта інвестування). Якщо сума зменшення частки капіталу інвестора в сумі зміни загальної величини власного капіталу об'єкта інвестування (крім змін за рахунок чистого збитку) більша іншого додаткового капіталу або додаткового вкладеного капіталу інвестора (якщо зменшення величини власного капіталу об'єкта інвестування виникло внаслідок викупу акцій (часток), що призвело до зменшення емісійного доходу об'єкта інвестування), то на таку різницю зменшується (збільшується) нерозподілений прибуток (непокритий збиток).

Балансова вартість інвестицій в асоційоване підприємство зменшується на суму зменшення корисності інвестиції.

Зменшення балансової вартості фінансових інвестицій відображається в бухгалтерському обліку лише на суму, що не призводить до від'ємного значення вартості фінансових інвестицій. Фінансові інвестиції, що внаслідок зменшення їх балансової вартості досягають нульової вартості, відображаються в бухгалтерському обліку у складі фінансових інвестицій за нульовою вартістю.

Якщо інвестор (контрольний учасник, інвестор асоційованого підприємства) вносить або продає активи спільному, асоційованому підприємству відповідно і передає значні ризики та вигоди, пов'язані з їх володінням, то у складі фінансових результатів звітного періоду відображається лише та частина прибутку (збитку), яка припадає на частку інших інвесторів спільного, асоційованого підприємства відповідно.

Сума прибутку (збитку) від внеску або продажу спільному, асоційованому підприємству активів, що припадає на частку інвестора, входить до складу доходів (витрат) майбутніх періодів із визнанням їх прибутком (збитком) інвестора лише після продажу спільним, асоційованим підприємством цього активу іншим особам або в періодах амортизації одержаних чи придбаних необоротних активів. Цей актив вважається проданим спільним, асоційованим підприємством у межах кількості й вартості подібних активів, реалізованих ним після його одержання.

Інвестор спільного, асоційованого підприємства відображає всю суму отриманих збитків, якщо внесок або продаж свідчить про зменшення чистої вартості реалізації оборотних активів або зниження корисності необоротних активів.

Якщо інвестор, (контрольний учасник, асоційоване підприємство) придбав активи відповідно в спільного,

асоційованого підприємства, то сума прибутку (збитку) об'єкта інвестування від цієї операції, що припадає на частку інвестора, відображається лише після перепродажу цих активів іншим особам або в періодах амортизації придбаних необоротних активів. Збитки, які виникли внаслідок зменшення чистої вартості реалізації оборотних активів або зниження корисності необоротних активів, відображаються повністю в період здійснення операції.

Оцінювання та облік фінансових інвестицій здійснюються за кожною фінансовою інвестицією.

Відображення довгострокових фінансових інвестицій за справедливою вартістю

За справедливою вартістю довгострокові фінансові інвестиції відображаються, коли:

- інвестиції придбані та утримуються винятково з метою її наступного перепродажу впродовж короткострокового періоду;
- асоційоване підприємство (або спільне підприємство) здійснює свою діяльність в умовах, які суттєво обмежують її здатність передавати кошти інвестору (учаснику спільного підприємства) впродовж довгострокового періоду.

Довгострокові фінансові інвестиції у дочірні підприємства відображаються материнською компанією за справедливою вартістю, коли вони виключаються при консолідації фінансових звітів згідно з П(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність».

Учасники здійснення спільної діяльності, крім контролюючого учасника, також ведуть облік фінансових інвестицій за справедливою вартістю.

Дивіденди відображаються інвестором у періоді, коли вони були оголошені підприємством, яке є об'єктом інвестування.

Відображення довгострокових фінансових інвестицій за методом участі в капіталі

Метод участі в капіталі — це метод обліку довгострокових фінансових інвестицій, за яким балансова вартість інвестицій відповідно збільшується або зменшується на суму збільшення або зменшення частки інвестора в чистих активах об'єкта інвестування.

За методом участі в капіталі відображаються в обліку фінансові інвестиції:

- в асоційовані компанії;
- у спільне підприємство у контролюючого учасника;
- у дочірні підприємства у фінансових звітах материнської компанії.

В основі обліку за методом участі в капіталі лежить концепція про те, що інвестор заробив дохід від інвестиції, еквівалентний частці власності. Якщо компанія, в яку вкладено капітал, отримала дохід за звітний період, то пропорційна частка цього доходу збільшує (або, у разі втрат, зменшує) суму інвестицій у інвестора з одночасним відображенням доходу (втрат) у Звіті про фінансові результати.

Дохід відображається записом:

Дебет 141 «Інвестиції пов'язаним сторонам за методом участі в капіталі»;

Кт721 «Дохід від інвестицій в асоційовані підприємства»;

Кт 722 «Дохід від спільної діяльності»;

Кт 723 «Дохід від інвестицій у дочірні підприємства».

Втрати відображаються записом:

Дт 961 «Втрати від інвестицій в асоційовані підприємства»;

Дт 962 «Втрати від спільної діяльності»;

Дт 963 «Втрати від інвестицій у дочірні підприємства»;

Кт 141 «Інвестиції пов'язаним сторонам за методом участі в капіталі».

Залишки за рахунками 72 «Дохід від участі в капіталі» та 96 «Втрати від участі в капіталі» у кінці звітного періоду списуються на субрахунок 792 «Результат фінансових операцій».

Дивіденди визнаються компанією-інвестором у момент їх оголошення і зменшують суму інвестицій. Вони розглядаються **як повернення частини інвестицій** і відображаються в бухгалтерському обліку таким записом:

Дт 373 «Розрахунки за нарахованими Доходами»;

Кт 141 «Інвестиції пов'язаним сторонам за методом обліку участі в капіталі».

Приклад 5.3

Підприємством «Лада» 1 червня 2010 року було придбано 25 000 акцій підприємства Д за ціною 1,5 грн за акцію на загальну суму 37 500 грн (номінальна вартість акції – 1 грн). На дату продажу своїх акцій компанія Д мала 65 200 випущених простих акцій. За 2010 рік компанія Д оголосила прибуток у розмірі 10 000 грн (інших змін у капіталі немає), і дивіденди в розмірі 3 000 грн.

Підприємство «Лада» володіє 40 % ($25000 : 65200 \cdot 100$ %) голосів компанії Д, тобто має суттєвий вплив на компанію Д. Виходячи із цього, підприємство «Лада» повинне обліковуватись

довгостроковими фінансовими інвестиціями в компанію Д за методом участі в капіталі.

1. 1 червня 2010 року в обліку підприємства «Лада» було зроблено запис, грн:

Д 141 К 31 37 500.

2. На дату оголошення прибутку компанією Д підприємство «Лада» визнало свою частку доходу в доходах компанії Д (10 000 · 40 %), грн:

Д 141 К 721 4 000.

3. Відображення дивідендів у бухгалтерському обліку підприємства «Лада» (3000 · 40 %), грн:

Д 373 К 141 1 200.

- 4 Підприємство «Лада» отримало нараховані дивіденди, грн:

Д 31 К 373 1 200.

На 31 грудня 2010 року балансова вартість інвестиції підприємства «Лада» в асоційоване підприємство Д дорівнює, грн:

Балансова вартість інвестиції на 01.06.2010 р.	37 500
Частка інвестора в чистому прибутку за 2010 рік	+ 4 000
Частка інвестора в дивідендах	1 200
Балансова вартість інвестиції на 31.12.2010 р.	40 300

5.6. Розкриття інформації про фінансові інвестиції у примітках до фінансової звітності

У примітках до фінансової звітності наводять таку інформацію:

1. Балансова вартість фінансових інвестицій, що внесені до складу статті балансу «Довгострокові фінансові інвестиції, які

обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств», за такими видами:

- фінансові інвестиції в асоційовані підприємства;
- фінансові інвестиції в дочірні підприємства;
- фінансові інвестиції у спільну діяльність із створенням юридичної особи (спільного підприємства).

2. Фінансові інвестиції, що входять до складу статей балансу «Інші довгострокові фінансові інвестиції» та «Поточні фінансові інвестиції» за собівартістю, справедливою вартістю, амортизованою собівартістю.

3. Підстави для визначення справедливої вартості фінансових інвестицій.

4. Доходи та втрати від змін справедливої вартості фінансових інвестицій за звітний період.

5. Перелік провідних асоційованих, дочірніх і спільних підприємств із зазначенням частки в капіталі та методів оцінювання, що використовуються для обліку таких фінансових інвестицій.

Контрольний учасник спільного підприємства у примітках до фінансової звітності також наводить (розкриває) таку інформацію:

1. Загальну суму зобов'язань щодо його часток у спільних підприємствах.

2. Суму зобов'язань інвестиційного характеру щодо його часток у спільних підприємствах та його частки в зобов'язаннях, які він взяв разом з іншими учасниками.

3. Суму своєї частки в зобов'язаннях інвестиційного характеру спільних підприємств.

Учасники спільної діяльності без створення юридичної особи в примітках до фінансової звітності розкривають таку інформацію про спільну діяльність:

1. Розмір частки у спільній діяльності.
2. Термін дії договору спільної діяльності без створення юридичної особи.
3. Інформацію про оператора спільної діяльності.
4. Загальну вартість вкладу до спільної діяльності без створення юридичної особи.
5. Суму всіх зобов'язань спільної діяльності без створення юридичної особи (із зазначенням суми, що припадає на частку учасника).
6. Загальну суму доходів і витрат спільної діяльності без створення юридичної особи та суму доходів і витрат спільної діяльності без створення юридичної особи, які були внесені до інших операційних доходів та інших операційних витрат.
7. Оператор спільної діяльності без створення юридичної особи розкриває інформацію про загальну вартість спільно контрольованих активів, управління якими він здійснює, а також у розрізі їх класифікації.

5.7. Облік капітальних інвестицій

Капітальні інвестиції — це затрати підприємства на придбання та створення нових і модернізацію, модифікацію, добудову, дообладнання та реконструкцію діючих необоротних матеріальних активів.

Бухгалтерський фінансовий облік таких інвестицій ведеться на рахунку 15 «Капітальні інвестиції». За дебетом рахунка

відображаються витрати на придбання, створення та поліпшення необоротних активів, за кредитом — їх списання на собівартість прийнятих в експлуатацію об'єктів.

Рахунок 15 «Капітальні інвестиції» має такі субрахунки:

- 151 «Капітальне будівництво»;
- 152 «Придбання (виготовлення) основних засобів»;
- 153 «Придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів»;
- 154 «Придбання (створення) нематеріальних активів»;
- 155 «Придбання (вирощування) довгострокових біологічних активів».

Аналітичний облік капітальних інвестицій здійснюється за видами основних засобів, інших необоротних матеріальних активів та за окремими інвентарними об'єктами. Важливою складовою капітальних інвестицій є капітальне будівництво.

Згідно з П(С)БО 18 «Будівельні контракти» термін «будівництво» трактується як:

- спорудження нового об'єкта;
- реконструкція, розширення;
- добудування;
- реставрація і ремонт об'єктів;
- виконання монтажних робіт.

На організацію обліку будівництва впливає спосіб виконання робіт: господарський чи підрядний.

У разі здійснення *будівництва господарським способом* усі будівельні роботи здійснюються силами і засобами самого підприємства — забудовника, яке самостійно фінансує та здійснює будівельні роботи. Цей спосіб виконання робіт підприємства також використовують для здійснення капітального ремонту, реконструкції будівель і споруд. Великі

підприємства, як правило, мають у своєму складі ремонтно-будівельні служби.

Облік наявності та руху будівельних матеріалів, конструкцій, деталей, обладнання і комплектуючих виробів, що підлягають монтажу, а також інших матеріальних цінностей, які необхідні для будівництва, виготовлення будівельних деталей і конструкцій, виконання монтажних робіт ведеться на субрахунку 205 «Будівельні матеріали». При цьому обладнання, яке не потребує монтажу, не враховується на цьому субрахунку. Витрати на придбання такого обладнання відображаються безпосередньо на рахунку 15 «Капітальні інвестиції» у міру надходження його на склад чи інше місце зберігання або експлуатації. До обладнання, що не враховується на субрахунку 205 «Будівельні матеріали», належать будівельні механізми, сільськогосподарські машини, транспортні засоби, вільно розміщені верстати, виробничий інвентар, вимірювальні та інші прилади тощо.

Роботи, що виконуються господарським способом, обліковуються в порядку, передбаченому для будівельних підприємств, на субрахунку 151 «Капітальне будівництво».

Витрати на будівництво відображаються за дебетом субрахунка 151 «Капітальне будівництво» в кореспонденції з кредитом відповідних рахунків:

— 205 «Будівельні матеріали» — на вартість витрачених будівельних матеріалів і обладнання, переданих до монтажу на об'єкти, що будуються;

— 66 «Розрахунки за виплатами працівникам»;

— 65 «Розрахунки за страхуванням».

За даними субрахунка 151 «Капітальне будівництво» визначають фактичну собівартість закінчених робіт об'єктів

будівництва (реконструкції, модернізації). Уведення в експлуатацію кожного об'єкта оформлюється «Актом приймання — передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів» (типова форма № ОЗ1). Цей акт є підставою для списання вартості капітальних витрат на закінчений об'єкт, а також зарахування його на баланс до складу основних засобів.

Зарахування на баланс уведених в експлуатацію основних засобів за фактичною собівартістю їх будівництва в бухгалтерському обліку відображається записом:

Дебет рахунка 10 «Основні засоби»;

Кредит субрахунка 151 «Капітальне будівництво».

У разі здійснення будівельних робіт *підрядним способом* виконуються спеціалізованими підприємствами — підрядниками. При цьому виникають певні взаємовідносини між підприємством — замовником і підрядником.

Замовник — це учасник контракту, який визначає умови складання контракту, приймає завершені роботи і здійснює розрахунки з підрядниками. Замовником може бути інвестор або, за його дорученням, юридичні та інші фізичні особи. Капітальне будівництво здійснюється на будівельному майданчику — земельній ділянці, відведеній для цього у встановленому порядку.

Об'єктом будівництва є окремі приміщення і споруди або їх сукупність, що здійснюється за єдиним проектом.

Підрядник — юридична особа, яка укладає будівельний контракт, виконує передбачені будівельним контрактом роботи і передає їх замовникові.

Між замовником і підрядником укладається *будівельний контракт*. Відповідно до Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві,

затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 1.08.05 № 668, наказом Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 27.10.05 № 3 затверджений «Примірний договір підряду в капітальному будівництві». Цей документ пропонує кілька варіантів викладення окремих умов, що надає можливість сторонам договору вибрати найбільш прийнятний для них варіант.

Сторони договору підряду мають право за взаємною згодою та, виходячи з конкретних умов, вносити певні зміни, передбачені Примірним договором. При цьому сторони повинні керуватися Господарським кодексом України щодо статусу примірних договорів і дотримуватись положень, визначених законодавством.

Вартість договору підряду визначається у *кошторисі*, який узгоджується між замовником і підрядником та є невід'ємною частиною договору. Розрахунок кошторисної вартості будівництва здійснюється на підставі кошторисної документації, де відображаються всі витрати, що пов'язані з виконанням будівельних робіт.

За робочими кресленнями на окремі види будівельних робіт складаються локальні кошториси на підставі діючих поточних цін на матеріальні та трудові ресурси. На основі таких кошторисів формується узагальнений кошторис на об'єкт у цілому.

У випадках, коли обсяги робіт і величина витрат не визначені остаточно і будуть уточнені в процесі будівництва, замість кошторисів складаються *локальні та об'єктні кошторисні розрахунки*.

На підставі об'єктних кошторисів та кошторисних розрахунків на окремі види робіт складається *зведений*

кошторисний розрахунок вартості будівництва. Він містить загальну кошторисну вартість усіх об'єктів, які передбачені проектом.

Загальна сума коштів, що необхідна для виконання будівельних робіт, згідно з Договором є **кошторисною вартістю будівництва**. Вона формується на підставі проекту робочої документації та діючих кошторисних нормативів на вартість матеріально-технічних та трудових ресурсів.

5.8. Фінансовий облік інвестиційної нерухомості

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про інвестиційну нерухомість та її розкриття у фінансовій звітності визначає Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість».

Норми цього Положення (стандарту) застосовуються підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами (далі – підприємства) незалежно від форм власності (крім бюджетних установ та підприємств, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності).

Це Положення (стандарт) не застосовується до питань, урегульованих Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 14 «Оренда», затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 28.07.2000 № 181 та зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 10.08.2000 за № 487/4708 (далі - Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда»), та іншими положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, а саме до:

- 1) класифікації оренди на операційну та фінансову;
- 2) визнання доходу від оренди об'єктів інвестиційної нерухомості;
- 3) оцінювання орендодавцем нерухомості, яка надана в оренду за договором фінансової оренди;
- 4) обліку продажу та операцій із продажу активів із їх подальшою орендою;
- 5) розкриття інформації про фінансову та операційну оренду у фінансовій звітності;
- 6) обліку біологічних активів, пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю;
- 7) обліку прав на розвідування та видобутку корисних копалин та не відтворюваних ресурсів.

***Терміни, що використовуються в бухгалтерському обліку
щодо інвестиційної нерухомості***

Інвестиційна нерухомість – власні або орендовані на умовах фінансової оренди земельні ділянки, будівлі, споруди, що розміщуються на землі, утримувані з метою отримання орендних платежів та/або збільшення власного капіталу, а не для виробництва та постачання товарів, надання послуг, адміністративної мети або продажу в процесі звичайної діяльності.

Операційна нерухомість – власні або орендовані на умовах фінансової оренди земельні ділянки, будівлі, споруди, що розміщуються на землі, утримувані з метою використання для виробництва або постачання товарів чи надання послуг або ж в адміністративних цілях.

Балансова вартість активу – вартість активу, за якою він входить до підсумку балансу.

З метою бухгалтерського обліку не вважається інвестиційною нерухомістю:

1. Операційна нерухомість, а також нерухомість, що утримується для використання у майбутньому як операційна нерухомість.

2. Нерухомість, що утримується з метою продажу за умов звичайної господарської діяльності.

3. Нерухомість, що будується або поліпшується за дорученням третіх сторін.

4. Нерухомість, що перебуває в процесі будівництва або поліпшення з метою використання у майбутньому як інвестиційна нерухомість.

5. Нерухомість, що надана в оренду іншому суб'єкту господарювання на умовах фінансової оренди.

6. Якщо певний об'єкт основних засобів містить частину, яка утримується з метою отримання орендної плати та/або для збільшення власного капіталу, та іншу частину, що є операційною нерухомістю, і ці частини можуть бути продані окремо (або окремо надані в оренду згідно з договором про фінансову оренду), то ці частини відображаються як окремі інвентарні об'єкти. Якщо ці частини не можуть бути продані окремо, об'єкт основних засобів визнається інвестиційною нерухомістю за умови її використання переважно з метою отримання орендної плати та/або для збільшення власного капіталу.

За наявності ознак, за яких об'єкт основних засобів може бути віднесеним і до операційної нерухомості, і до інвестиційної нерухомості, підприємство розробляє критерії щодо їх розмежування.

Якщо підприємство контролює інвестиційну нерухомість, надану в оренду материнському підприємству або дочірньому підприємству для виробництва або постачання товарів чи надання послуг, або з адміністративною метою, такий об'єкт основних засобів при складанні консолідованої фінансової звітності цієї групи підприємств вважається операційною нерухомістю.

Для цілей бухгалтерського обліку інвестиційної нерухомості Планом рахунків передбачено *рахунок 100 «Інвестиційна нерухомість» та рахунок 135 «Знос інвестиційної нерухомості».*

У поточному обліку по дебету субрахунку 100 «Інвестиційна нерухомість» відображається інформація про:

- наявність і надходження об'єктів ІНР;
- переведення інших активів до складу ІНР;
- прибуток від зміни справедливої вартості»;
- вигоди від відновлення корисності об'єктів ІНР (якщо облік здійснюється за первісною вартістю);
- витрати пов'язані з модернізацією, модифікацією, добудовою, дообладнанням, реконструкцією ІНР, що приводять до збільшення майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від їх використання.

За кредитом субрахунку 100 «Інвестиційна нерухомість» відображається інформація про:

- вибуття інвестиційної нерухомості;
- переведення її до складу інших активів;
- збиток від зміни справедливої вартості (якщо облік ІНР здійснюється за справедливою вартістю);
- втрати від зменшення корисності об'єктів ІНР (якщо облік здійснюється за первісною вартістю).

Визнання та оцінювання інвестиційної нерухомості

Інвестиційна нерухомість визнається активом, якщо існує ймовірність того, що підприємство отримає в майбутньому від її використання економічні вигоди у вигляді орендних платежів та/або збільшення власного капіталу, та її первісна вартість може бути достовірно визначена.

Придбана (створена) інвестиційна нерухомість зараховується на баланс підприємства за первісною вартістю. Одиницею обліку інвестиційної нерухомості є земельна ділянка, будівля (частина будівлі) або їх поєднання, а також активи, які утворюють із інвестиційною нерухомістю цілісний комплекс і в сукупності генерують грошові потоки.

Первісна вартість придбаної інвестиційної нерухомості складається з таких витрат:

- суми, що сплачують постачальникам (продавцям) та підрядникам за виконання будівельно-монтажних робіт (без непрямих податків);
- реєстраційні збори, державне мито та аналогічні платежі, що здійснюються у зв'язку з придбанням (отриманням) прав на інвестиційну нерухомість;
- суми непрямих податків у зв'язку з придбанням (створенням) інвестиційної нерухомості (якщо вони не відшкодовуються підприємству);
- юридичні послуги, комісійні винагороди, пов'язані з придбанням інвестиційної нерухомості;
- інші витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням та доведенням об'єктів інвестиційної нерухомості до стану, у якому вони придатні для використання із запланованою метою.

Первісною вартістю інвестиційної нерухомості, створеної підприємством, є її вартість, визначена на дату початку використання інвестиційної нерухомості, виходячи із загальної суми витрат на її створення.

Первісна вартість інвестиційної нерухомості, одержаної у фінансову оренду, визначається відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 14 «Оренда».

Якщо придбання інвестиційної нерухомості здійснюється на умовах відстрочки платежу, то її первісною вартістю визнається ціна відповідно до договору. Винагорода постачальнику на суму різниці між договірною ціною та загальною сумою платежів на його користь визнається фінансовими витратами.

Первісна вартість інвестиційної нерухомості збільшується на суму витрат, пов'язаних з її поліпшенням (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що призводить до збільшення майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від використання інвестиційної нерухомості.

Витрати, що здійснюються для підтримання інвестиційної нерухомості в робочому стані та одержання первісно визначеної суми майбутніх економічних вигод від її використання, входять до складу витрат звітного періоду.

Підприємство на дату балансу відображає у фінансовій звітності інвестиційну нерухомість за справедливою вартістю, якщо її можна достовірно визначити, або за первісною вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації з урахуванням втрат від зменшення корисності та вигод від її відновлення, що визнаються відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від

24.12.2004 № 817 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 13.01.2005 за № 35/10315. Обраний підхід застосовується до оцінювання всіх подібних об'єктів інвестиційної нерухомості.

Оцінювання інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю повинна застосовуватися до дати вибуття, переведення інвестиційної нерухомості до операційної нерухомості та такої, що утримується для продажу, або, якщо стає не можливим достовірно визначити її справедливу вартість на дату балансу.

Інвестиційна нерухомість, що обліковується за первісною вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації з урахуванням втрат від зменшення корисності та вигод від її відновлення, переоцінці не підлягає.

Оцінювання інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю ґрунтується на цінах активного ринку в тій самій місцевості в подібному стані за подібних умов договорів оренди або інших контрактів на дату балансу та не враховує майбутніх витрат на поліпшення нерухомості й відповідні майбутні вигоди у зв'язку з майбутніми витратами на поліпшення об'єктів інвестиційної нерухомості.

За відсутності активного ринку визначення справедливої вартості інвестиційної нерухомості здійснюється за:

- останньою ринковою ціною операції з такими активами (за умови відсутності суттєвих змін у технологічному, ринковому, економічному або правовому середовищі, у якому діє підприємство);
- поточними ринковими цінами на нерухомість, що може перебувати в різних станах, місцевості, орендних та інших контрактних умовах, скоригованими з урахуванням індивідуальних характеристик, особливостей тощо

інвестиційної нерухомості, для якої визначається справедлива вартість;

- додатковими показниками, які характеризують рівень цін на інвестиційну нерухомість.

У разі відсутності інформації про ринкові ціни на інвестиційну нерухомість її справедлива вартість визначається за теперішньою вартістю майбутніх чистих грошових надходжень від активу, обчисленою відповідно до пунктів 11–14 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів».

Сума збільшення або зменшення справедливої вартості інвестиційної нерухомості на дату балансу відображається у складі іншого операційного доходу або інших витрат операційної діяльності відповідно.

Справедлива вартість інвестиційної нерухомості не передбачає попередньої оплати та нарахованого доходу від фінансової оренди.

При визначенні справедливої вартості інвестиційної нерухомості підприємства до неї входять усі об'єкти основних засобів, які утворюють з інвестиційною нерухомістю цілісний комплекс і в сукупності генерують грошові потоки. Така інвестиційна нерухомість в обліку відображається як окремий об'єкт, що генерує кошти.

Стаціонарно встановлені об'єкти основних засобів (ліфти, кондиціонери тощо), вартість яких врахована при визначенні справедливої вартості інвестиційної нерухомості, обліковуються в позабалансовому обліку за первісною вартістю. Усі інші активи, які використовуються разом з інвестиційною нерухомістю (меблі, господарський інвентар, офісна техніка тощо), оцінюються за первісною (переоціненою) вартістю і

відображаються в обліку відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби».

***Переведення нерухомості до інвестиційної
нерухомості або виведення її зі складу інвестиційної
нерухомості***

Переведення нерухомості до інвестиційної нерухомості або виведення її зі складу інвестиційної нерухомості здійснюється лише в разі зміни характеру використання нерухомості, що засвідчується:

- 1) початком використання її як операційної нерухомості;
- 2) початком підготовки її до продажу з переведенням об'єкта з інвестиційної нерухомості до складу запасів;
- 3) підготовкою операційної нерухомості для використання як інвестиційної нерухомості;
- 4) наданням її в операційну оренду іншій стороні;
- 5) переведенням її із запасів або операційної нерухомості до інвестиційної нерухомості;
- 6) завершенням будівництва з переведенням нерухомості зі складу незавершеного будівництва до інвестиційної нерухомості.

Переведення інвестиційної нерухомості до складу запасів здійснюється у разі існування зміни способу використання цього активу, що підтверджується початком підготовки до продажу. Якщо реалізація інвестиційної нерухомості здійснюється без попередньої підготовки, то інвестиційна нерухомість переведенню до складу запасів не підлягає. Якщо підприємство здійснює поліпшення (добудову, реконструкцію тощо) існуючої інвестиційної нерухомості для продовження її використання в

майбутньому як інвестиційної нерухомості, то такий об'єкт нерухомості залишається у складі інвестиційної нерухомості.

Переведення інвестиційної нерухомості до складу запасів здійснюється у порядку, передбаченому для основних засобів.

У разі переведення інвестиційної нерухомості, що оцінювалась за справедливою вартістю, до операційної нерухомості або до складу запасів собівартість таких основних засобів або запасів визначається за справедливою вартістю інвестиційної нерухомості на дату такого переведення.

При переведенні операційної нерухомості до інвестиційної, що оцінюватиметься за справедливою вартістю, різниця між балансовою (залишковою) вартістю операційної нерухомості і справедливою вартістю інвестиційної нерухомості відображається відповідно до пунктів 19 і 20 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби».

При переведенні нерухомості із запасів до інвестиційної нерухомості, що оцінюватиметься за справедливою вартістю, різниця між справедливою вартістю нерухомості станом на дату переведення та її балансовою (залишковою) вартістю визнається іншим доходом або іншими витратами періоду, в якому відбулося таке переведення.

При завершенні будівництва інвестиційної нерухомості, яка обліковуватиметься за справедливою вартістю, різниця між справедливою вартістю нерухомості на цю дату і витратами на будівництво визнається іншим операційним доходом або іншими витратами операційної діяльності періоду, в якому відбулося завершення будівництва.

Вибуття інвестиційної нерухомості

Визнання інвестиційної нерухомості припиняється при вибутті об'єкта внаслідок продажу, передачі у фінансову оренду, ліквідації, внесення до статутного капіталу, при невідповідності критеріям визнання активу з інших підстав, при переведенні з інвестиційної нерухомості до операційної нерухомості або припиненні використання такої інвестиційної нерухомості з виключенням очікування отримання будь-яких економічних вигод від її вибуття.

Фінансовий результат від вибуття інвестиційної нерухомості визначається вирахуванням із доходу від вибуття її балансової вартості, непрямих податків і витрат, пов'язаних із вибуттям інвестиційної нерухомості.

Доходи і витрати від продажу інвестиційної нерухомості з її подальшою орендою визначаються відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 14 «Оренда».

Розкриття інформації про інвестиційну нерухомість у примітках до фінансової звітності

Вартість інвестиційної нерухомості в балансі відображається окремою статтею.

У примітках до фінансової звітності незалежно від методу оцінювання інвестиційної нерухомості наводиться така інформація за кожною групою інвестиційної нерухомості:

1. Критерії щодо розмежування інвестиційної нерухомості та операційної нерухомості.

2. Відображені у звіті про фінансові результати звітного періоду:

- сума доходу від оренди інвестиційної нерухомості;

- сума прямих витрат (із виділенням окремо на ремонт і обслуговування), що визнані у зв'язку з утриманням інвестиційної нерухомості, яка генерує дохід від оренди впродовж звітнього періоду;
- сума прямих витрат (із виділенням окремо на ремонт і обслуговування), що визнані у зв'язку з утриманням інвестиційної нерухомості, яка не генерує доходу від оренди впродовж звітнього періоду.

3. Обмеження щодо володіння, користування та розпорядження інвестиційною нерухомістю.

4. Сума укладених договорів на майбутнє:

- на придбання, будівництво і підготовку інвестиційної нерухомості;
- на ремонт, обслуговування і поліпшення інвестиційної нерухомості.

5. Вартість придбаної інвестиційної нерухомості.

6. Сума капітальних інвестицій в інвестиційну нерухомість за звітний рік.

7. Вартість придбаної інвестиційної нерухомості внаслідок об'єднання та/або придбання підприємств.

8. Балансова вартість інвестиційної нерухомості, що вибула.

9. Доход від вибуття інвестиційної нерухомості.

10. Вартість інвестиційної нерухомості, переведеної із/до запасів та операційної нерухомості.

11. Інші зміни балансової вартості інвестиційної нерухомості.

При оцінюванні інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю наводять таку інформацію:

- методи та суттєві припущення, що застосовані при визначенні справедливої вартості інвестиційної нерухомості;

- здійснення оцінювання інвестиційної нерухомості суб'єктами оцінної діяльності, які мають досвід оцінювання подібної нерухомості в тій самій місцевості, або незалучення таких суб'єктів при визначенні справедливої вартості інвестиційної нерухомості;

- балансова вартість інвестиційної нерухомості на початок і кінець звітного року;

- сума іншого операційного доходу та інших витрат операційної діяльності, що виникли внаслідок зміни справедливої вартості інвестиційної нерухомості;

- сума доходів та витрат, що виникли внаслідок переведення до інвестиційної нерухомості запасів та при завершенні будівництва інвестиційної нерухомості;

- різниця між балансовою вартістю активів, що виникла внаслідок переведення операційної нерухомості до інвестиційної нерухомості, що відображена у складі доходів, витрат та додаткового капіталу;

- опис інвестиційної нерухомості (пооб'єктно в кількісних та вартісних показниках), яка припиняє оцінюватися за справедливою вартістю і буде оцінюватися за первісною вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації з урахуванням втрат від зменшення корисності та вигод від її відновлення, з наведенням причин неможливості достовірного визначення її справедливої вартості та балансової вартості такої інвестиційної нерухомості.

При оцінюванні інвестиційної нерухомості за первісною вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації з урахуванням втрат від зменшення корисності та вигод від її відновлення, наводиться така інформація щодо кожної групи інвестиційної нерухомості:

- методи амортизації, що застосовуються підприємством, та діапазон термінів корисного використання;
- балансова вартість та сума зносу з урахуванням втрат від зменшення корисності та вигод від її відновлення на початок і кінець звітного року;
- сума нарахованої амортизації упродовж звітного року;
- сума втрат від зменшення корисності і сума вигод від відновлення корисності, відображені в звіті про фінансові результати та в звіті про власний капітал за звітний рік;
- справедлива вартість інвестиційної нерухомості.

Запитання для самоконтролю

1. *Що таке фінансові інвестиції?*
2. *Що відносять до фінансових інвестицій?*
3. *Охарактеризуйте фінансові інвестиції та еквіваленти коштів.*
4. *Які рахунки використовуються для обліку поточних інвестицій?*
5. *Які особливості первісного оцінювання короткострокових фінансових інвестицій?*
6. *Дайте визначення довгостроковим фінансовим інвестиціям.*
7. *Як класифікуються довгострокові фінансові інвестиції?*
8. *Які рахунки використовуються для обліку довгострокових фінансових інвестицій?*
9. *Які особливості оцінювання фінансових інвестицій на дату балансу?*
10. *Які особливості обліку фінансових інвестицій, що надають право власності?*
11. *Охарактеризуйте особливості обліку довгострокових фінансових інвестицій за методом участі у капіталі.*
12. *Які особливості обліку фінансових інвестицій до*

погашення?

13. Що таке «метод ефективної ставки відсотка»?
14. Як в обліку відображаються операції із придбання облігацій із дисконтом?
15. Яка інформація щодо фінансових інвестицій наводиться у примітках до фінансових звітів?
16. Що таке капітальні інвестиції?
17. Як відповідно до П(С)БО трактується термін «будівництво»?
18. Які рахунки використовуються для обліку капітальних інвестицій?
19. Охарактеризуйте способи здійснення капітального будівництва.
20. Як здійснюється облік капітального будівництва господарським способом?
21. Розкрийте особливості обліку капітального будівництва підрядним способом.
22. Яке Положення визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про інвестиційну нерухомість та її розкриття у фінансовій звітності?
23. Дайте визначення термінам: «інвестиційна нерухомість», «операційна нерухомість».
24. Які рахунки призначені для обліку інвестиційної нерухомості?
25. Охарактеризуйте особливості визнання та оцінювання інвестиційної нерухомості.
26. Як здійснюється переведення нерухомості до інвестиційної нерухомості або виведення її зі складу інвестиційної нерухомості?
27. Яку інформацію щодо інвестиційної нерухомості наводять у примітках до фінансових звітів?

ТЕМА 6. ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА ВИТРАТ ДІЯЛЬНОСТІ

- 6.1. Облік зобов'язань і забезпечень підприємства.
 - 6.1.1. Сутність та класифікація зобов'язань.
 - 6.1.2. Облік короткострокових (поточних) зобов'язань.
 - 6.1.3. Облік довгострокових зобов'язань і забезпечень.
 - 6.1.4. Облік розрахунків за податками і платежами.
- 6.2. Облік доходів майбутніх періодів.
- 6.3. Облік витрат підприємства.
 - 6.3.1. Групування та склад витрат.
 - 6.3.2. Відображення витрат у системі бухгалтерського обліку.
 - 6.3.3. Фінансовий облік витрат виробництва, браку та напівфабрикатів.
 - 6.3.4. Фінансовий облік витрат діяльності.

6.1. Облік зобов'язань і забезпечень підприємства

6.1.1. Сутність та класифікація зобов'язань

Зобов'язання – це заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди. Зобов'язання визнається, якщо його оцінювання може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення. Якщо на дату балансу раніше визнане зобов'язання не підлягає погашенню, то його сума входить до складу доходу звітного періоду.

Методологічні засади формування у фінансовому обліку інформації про зобов'язання підприємств та її розкриття у

примітках до фінансової звітності визначені у П(С)БО 11 «Зобов'язання».

З метою бухгалтерського обліку зобов'язання поділяють на:

- **довгострокові** — це зобов'язання з первісним терміном погашення понад дванадцять місяців (довгострокові кредити банків, інші довгострокові фінансові зобов'язання, відстрочені податкові зобов'язання, інші довгострокові зобов'язання);
- **поточні** — це зобов'язання, які будуть погашені впродовж операційного циклу підприємства або повинні бути погашені впродовж дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу (короткострокові кредити банків, поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями, короткострокові векселі видані, кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, поточна заборгованість за розрахунками: (з одержаних авансів, із бюджетом, із позабюджетних платежів, зі страхування, з оплати праці, з учасниками, із внутрішніх розрахунків та інші поточні зобов'язання);
- **забезпечення** — це зобов'язання з невизначеною сумою або часом погашення на дату балансу, які створюються для відшкодування майбутніх операційних витрат на виплату відпусток працівникам, додаткове пенсійне забезпечення, виконання гарантійних зобов'язань, реструктуризацію, виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів;
- **непередбачені** — це: 1) зобов'язання, що може виникнути внаслідок минулих подій та існування якого буде підтверджено лише тоді, коли відбудеться або не відбудеться одна чи більше невизначених майбутніх подій, над якими підприємство не має повного контролю; або 2)

теперішнє зобов'язання, що виникає внаслідок минулих подій, але не визнається, оскільки малоймовірно, що для врегулювання зобов'язання потрібно буде використати ресурси, які втілюють у собі економічні вигоди, або оскільки суму зобов'язання не можна достовірно визначити;

- ***доходи майбутніх періодів.***

Довгострокові зобов'язання, на які нараховуються відсотки, відображаються в балансі за їх теперішньою вартістю. Поточні зобов'язання відображаються в балансі за сумою погашення. Сума забезпечення визначається за обліковим оцінюванням ресурсів, необхідним для погашення відповідного зобов'язання, на дату балансу. Непередбачені зобов'язання відображаються на позабалансових рахунках підприємства за обліковим оцінюванням.

Для обліку зобов'язань підприємства використовуються такі рахунки:

- 1) довгострокові: **50 «Довгострокові позики», 51 «Довгострокові векселі видані», 52 «Довгострокові зобов'язання за облігаціями» 53 «Довгострокові зобов'язання з оренди», 54 «Відстрочені податкові зобов'язання», 55 «Інші довгострокові зобов'язання»** — балансові, основні, пасивні, належать до групи рахунків залучених джерел, розрахункові, за кредитом відображається виникнення та збільшення довгострокових зобов'язань, за дебетом — зменшення таких зобов'язань; сальдо кредитові, характеризують залишки непогашених довгострокових зобов'язань на дату балансу, відображається в III розділі пасиву балансу;

- 2) поточні: **60 «Короткострокові позики», 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями», 62 «Короткострокові векселі видані», 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», 64 «Розрахунки за податками й платежами», 65 «Розрахунки за страхуванням», 66 «Розрахунки з оплати праці», 67 «Розрахунки з учасниками», 68 «Розрахунки за іншими операціями»** — балансові, основні, пасивні належать до групи рахунків залучених джерел, розрахункові, за кредитом відображається виникнення та збільшення поточних зобов'язань, за дебетом – зменшення таких зобов'язань; сальдо кредитові, характеризують залишки непогашених поточних зобов'язань на дату балансу, відображається в IV розділі пасиву балансу;
- 3) забезпечень: **47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів», 48 «Цільове фінансування і цільові надходження»** — балансові, основні, пасивні належать до групи рахунків власних джерел, рахунки капіталу, за кредитом відображається виникнення та збільшення відповідних видів забезпечень, за дебетом — їх зменшення; сальдо кредитові, характеризують залишки невикористаних забезпечень на дату балансу, відображається в II розділі пасиву балансу;
- 4) непередбачені: **03 «Контрактні зобов'язання», 04 «Непередбачені активи й зобов'язання», 05 «Гарантії та забезпечення надані»** — позабалансові рахунки для обліку зобов'язань.

Документальне оформлення операцій із виникнення і погашення зобов'язань здійснюється з використанням кредитних договорів, договорів позики, векселів, облігацій, розрахунків та

довідок бухгалтерії, виписок банку, рахунків-фактур, платіжних доручень, рахунків тощо.

Для достовірного відображення у фінансовій звітності розрахунків за довгостроковими та поточними зобов'язаннями підприємства на кожну звітну дату проводиться їх інвентаризація. Особливістю проведення інвентаризації зобов'язань є те, що перевірка здійснюється методами документального контролю (взаємна, зустрічна перевірка, прийом контрольно-вибіркового порівняння тощо) і передбачає узгодження сум заборгованостей із кредиторами підприємства.

6.1.2. Облік короткострокових (поточних) зобов'язань

Облік короткострокових кредитів банків

Короткострокові кредити банків — це сума поточних зобов'язань підприємства перед банками за отриманими від них позиками.

Короткострокові кредити надаються банками у разі тимчасових фінансових труднощів на підприємствах, що виникають у зв'язку з витратами виробництва та обігу і не забезпечені надходженням коштів у відповідному періоді.

Облік поточних зобов'язань підприємств перед банками за отриманими від них кредитами та позиками в національній та іноземній валютах, термін повернення яких не перевищує 12 місяців з дати Балансу, та за позиками, термін погашення яких минув, ведеться на ***рахунку 60 «Короткострокові позики»***. За кредитом рахунку 60 «Короткострокові позики» відображаються суми одержаних кредитів (позик), за дебетом — сума їх

погашення та переведення до довгострокових зобов'язань у разі відстрочення кредитів (позик).

У процесі обліку кредитів банків необхідно розрізняти основну суму боргу, що відображається на рахунку 60 «Короткострокові позики», та відсотки, що на неї нараховані, які в обліку відображаються за кредитом **рахунку 684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»** кореспонденції з дебетом **рахунку 951 «Відсотки за кредит»**.

Рахунок 60 «Короткострокові позики» має такі субрахунки:

601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті»;

602 «Короткострокові кредити банків в іноземній валюті»;

603 «Відстрочені короткострокові кредити банків у національній валюті»;

604 «Відстрочені короткострокові кредити банків в іноземній валюті»;

Бухгалтерські записи з обліку короткострокових кредитів наведені в табл. 6.1

Таблиця 6.1 – Облік короткострокових кредитів банків

Зміст операції	Дт	Кт
1	2	3
На поточний рахунок отримано короткострокову позику банку	311	60
Нараховано відсотки за використання кредиту	951	684
Списано нараховані відсотки за отриманий кредит у кінці звітного періоду на фінансовий результат підприємства	792	951
Погашено короткостроковий кредит банку	60	31

Продовження табл. 6.1

1	2	3
Погашена заборгованість перед банком за нараховані відсотки	684	31
Короткостроковий кредит пролонговано і переведено у довгостроковий	601 603	603 501
Не оплачений у термін пролонгований кредит переведено до складу прострочених позик	601	605
Нарахування пені за прострочення платежів за відсотками за кредит	948	685

Аналітичний облік короткострокових кредитів банків ведеться за позикодавцями(банками) в розрізі кожного кредиту (позики) окремо та за термінами їхнього погашення.

***Облік кредиторської заборгованості за товари,
роботи, послуги***

Порядок і форми розрахунків між постачальниками і покупцями визначаються в господарських договорах.

Розрахунки з постачальниками і підрядниками відображаються в обліку на підставі таких документів: рахунків-фактур, накладних, рахунків, актів прийняття робіт (послуг), товарно-транспортних накладних, податкових накладних, документів транспортних підприємств, розрахункових документів про сплату мита, зборів і податків(при розрахунках з іноземними постачальниками і підрядниками). Крім того, підставою для оприбуткування та оплати придбаних товарів є документи, що підтверджують їхню якість. При виявленні нестачі або дефекту товарів приймання не припиняється, а складається рекламацийний акт, у якому зазначається невідповідність якості, комплектності, асортименту та інших

характеристик даним супровідних документів. Заборгованість перед постачальниками може погашатися шляхом:

1) безготівкових розрахунків — за допомогою платіжних доручень, платіжних вимог-доручень, чеків, акредитивів, векселів, платіжних вимог, інкасових доручень (розпоряджень);

2) готівкових розрахунків. Документальним підтвердженням таких розрахунків є: чек ЕККА, квитанція до прибуткового касового ордера, копія чека з відміткою «оплачено».

Взаємні претензії за розрахунками між платниками та одержувачами коштів розглядаються сторонами в претензійно-позовному порядку.

Облік розрахунків із постачальниками та підрядниками ведеться на рахунку **63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»**, який призначений для обліку поточних зобов'язань із розрахунків з постачальниками, підрядниками за одержані товарно-матеріальні цінності, виконані роботи й надані послуги.

Рахунок 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» має такі субрахунки:

631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»;

632 «Розрахунки з іноземними постачальниками»;

633 «Розрахунки з учасниками промислово-фінансових груп (ПФГ), призначений для обліку в учасника ПФГ розрахунків за одержані від учасників ПФГ товарно - матеріальні цінності (роботи, послуги).

Бухгалтерські записи з обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками наведені в табл. 6.2

Аналітичний облік розрахунків з постачальниками та підрядниками ведеться в розрізі країн за кожним постачальником та підрядником, у розрізі кожного контракту,

документа (рахунка) на сплату, в гривнях та у валюті, обумовленій у договорі.

Таблиця 6.2 – Кореспонденція рахунків по операціях з обліку розрахунків із постачальниками та підрядниками

Зміст операції	Дт	Кт
1	2	3
Відображено витрати на будівництво підрядним способом	151	63
Оприбутковано від постачальника необоротні активи, які потребують додаткових витрат з монтажу	15	63
Оприбутковано виробничі запаси, малоцінні та швидкозношувані предмети, напівфабрикати, товари від постачальників	20, 22, 25, 28	63
Від постачальника надійшли й оприбутковані послуги (роботи) виробничого характеру	23	63
Отримано послуги, виконано роботи, сторонніх організацій із виправлення браку	24	63
За невиконання умов договору виставлено претензію постачальнику	374	63
Відображено вартість послуг постачальника щодо виконання гарантійних зобов'язань	47	63
Відображено послуги, пов'язані з організацією виробництва (ремонт, страхування, опалення, освітлення приміщень цеху)	91	63
Відображено послуги, пов'язані з організацією управління підприємства (ремонт, страхування, опалення, освітлення, водопостачання і т. д.)	92	63
Відображено послуги, пов'язані з реалізацією продукції	93	63
Відображено послуги, пов'язані з дослідженнями і розробленнями	941	63
Відображено послуги, пов'язані з ліквідацією наслідків надзвичайних подій	977	63

Продовження табл. 6.2

1	2	3
Нараховано постачальникам та підрядникам фінансові санкції за невиконання договорів	948	63
Відображено суму податкового кредиту з ПДВ на одержаними ТМЦ, роботами, послугами	64	63
<i>Погашення заборгованості</i>		
Погашено заборгованість перед постачальниками з каси, з поточних рахунків у банку	63	30, 31
Погашено заборгованість перед постачальниками акредитивами або чеками лімітованих чекових книжок	63	313, 314
Погашено заборгованість перед постачальниками за рахунок підзвітних сум	63	372
Погашено заборгованість перед постачальниками коштами, отриманими як довгострокові позики	63	50
Погашено заборгованість перед постачальниками коштами, отриманими як короткострокові позики	63	60
Погашено заборгованість перед постачальниками короткостроковими векселями	63	62
Погашено заборгованість перед постачальниками довгостроковими векселями	63	51
Проведено взаємозалік заборгованості за бартерною угодою	63	36
Зменшено суму заборгованості перед постачальником на суму браку, який виник у зв'язку з постачанням неякісних матеріалів	63	24
Нараховано штрафи, пені, неустойки за порушення з боку постачальників умов договорів	63	715
Списано безнадійну кредиторську заборгованість	63	717
Відображено залік заборгованості перед постачальником за отримані товари, роботи, послуги	63	371

Облік зобов'язань, забезпечених короткостроковими векселями

Відповідно до норм вексельного права кредиторська заборгованість перед постачальниками погашається видачею векселів. У таких випадках кредиторська заборгованість змінюється іншим зобов'язанням, а саме — вексельним.

Короткостроковий вексель виданий — це вексель, який забезпечує заборгованість перед постачальниками, підрядниками та іншими кредиторами, терміном менше 12 місяців.

Облік розрахунків за заборгованістю постачальникам, підрядникам та іншим кредиторам за одержані сировину, матеріали, товари, роботи, послуги та за іншими операціями, на яку підприємством видані векселі ведеться на рахунку **62 «Короткострокові векселі видані»**.

За кредитом рахунка 62 «Короткострокові векселі видані» відображається видача векселів для забезпечення поставок товарів, виконання робіт, надання послуг постачальників та інших кредиторів та для забезпечення інших операцій, а за дебетом — погашення заборгованості за виданими векселями, її списання тощо. Бухгалтерські записи в обліку розрахунків короткостроковими векселями виданими наведені в табл. 6.3.

Таблиця 6.3 – Кореспонденція рахунків по операціях з обліку розрахунків короткостроковими векселями виданими

Зміст операції	Дт	Кт
1	2	3
Видано вексель незабезпечення заборгованості перед постачальниками та іншим кредитором	63, 685	62
Відображено курсову операційну різницю за короткостроковими векселями, виданими в		

Продовження табл. 6.3

1	2	3
іноземній валюті: при збільшенні курсу; при зменшенні курсу	945 622	622 714
Зараховано заборгованість покупців на рахунок зустрічної вимоги за вексялями	62	36
Списано заборгованість за короткостроковими вексялями, виданими після закінчення терміну позовної давності	62	717
Відображено заборгованість за відсотками за використання векседавцем основної суми впродовж терміну дії вексяля	95	684
Оплачено постачальникам та іншим кредиторам заборгованість за основною сумою, а також суму відсотків за раніше виданим векселем	62, 684	31

Облік поточних зобов'язань за розрахунками з учасниками

Відносини підприємства з учасниками можна розглядати з двох позицій. З одного боку, учасники повинні повністю розрахуватися з підприємством за внесками до статутного капіталу. З іншого — підприємство зобов'язане сплачувати учасникам дивіденди.

Для обліку заборгованості учасників за внесками до статутного капіталу призначено окремий рахунок **46 «Неоплачений капітал»**. Для узагальнення інформації пророзрахунки з учасниками та засновниками підприємства, що пов'язані з розподілом прибутку (дивіденди, повернення часток) призначений **рахунок 67 «Розрахунки з учасниками»**.

За кредитом рахунка 67 відображається збільшення заборгованості підприємства перед засновниками та учасниками

товариства, за дебетом — її зменшення (погашення), зокрема, реінвестування доходів тощо.

Рахунок 67 «Розрахунки з учасниками» має такі субрахунки:

671 — «Розрахунки за нарахованими дивідендами» — призначений для обліку дивідендів, які нараховані власникам простих та привілейованих акцій (часток у статутному капіталі) за рахунок прибутку, або інших, передбачених установчими документами, джерел;

672 — «Розрахунки за іншими виплатами» — призначений для обліку інших виплат, нарахованих засновникам та учасникам за користування майном, зокрема земельними і майновими паями, а також виплат у зв'язку з одержанням належної частини активів підприємства.

Кореспонденція рахунків за операціями з обліку зобов'язань за розрахунками з учасниками наведена в табл. 6.4.

Аналітичний облік розрахунків з учасниками та засновниками ведеться за кожним засновником та учасником, за видами виплат, за джерелами виплати дивідендів — прибуток звітного року, прибуток минулих років, резервний капітал.

Таблиця 6.4 – Кореспонденція рахунків за операціями з обліку зобов'язань за розрахунками з учасниками

Зміст операції	Дт	Кт
Нараховано дивіденди	443	671
Виплачено дивіденди готівкою	671	301
Виплачено дивіденди з поточного рахунка	671	311

Облік поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями

Якщо термін погашення довгострокового зобов'язання — 12 місяців з дати Балансу, то його переводять зі складу довгострокових та відображають в обліку як короткострокове зобов'язання на рахунку 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями». Підставою для цього є довідки бухгалтерії, які складаються на основі договорів, актів приймання-передачі векселів та інших документів, у яких зазначено термін погашення довгострокової кредиторської заборгованості.

Рахунок 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями» має такі субрахунки:

611 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті» — призначений для обліку частини зобов'язань, заборгованість за якими виражена в національній валюті;

612 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в іноземній валюті» — призначений для обліку частини довгострокових зобов'язань, заборгованість за якими виражена в іноземній валюті.

За кредитом рахунка 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями» відображається та частина довгострокових зобов'язань, яка повинна бути погашена впродовж 12 місяців з дати Балансу, за дебетом — погашення поточної заборгованості, її списання.

Бухгалтерські записи з обліку поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями наведені в табл. 6.5.

Таблиця 6.5 – Кореспонденція рахунків за операціями з обліку поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями

Зміст операції	Дт	Кт
Частина довгострокового кредиту переведено до складу поточних зобов'язань	501	611
Нараховано відсотки за використання довгострокового кредиту	951	684
Погашено поточну заборгованість перед банком за довгостроковим кредитом	611	311
Погашено заборгованість за нарахованими відсотками	684	311

Облік інших поточних зобов'язань

Облік інших поточних зобов'язань ведеться на рахунку 68 «Розрахунки за іншими операціями».

Рахунок 68 «Розрахунки за іншими операціями» має такі субрахунки:

680 «Розрахунки, пов'язані з необоротними активами та групами вибуття, утримуваними для продажу»;

681 «Розрахунки за авансами одержаними» — призначений для обліку одержаних авансів для поставки матеріальних цінностей або для виконання робіт, надання послуг;

682 «Внутрішні розрахунки» — призначений для всіх видів поточних розрахунків із дочірніми підприємствами;

683 «Внутрішньогосподарські розрахунки» — призначений для обліку внутрішньогосподарських розрахунків з виробничими одиницями і господарствами, виділеними на окремий баланс, за операціями взаємного відвантаження матеріальних цінностей, реалізації робіт, продукції, послуг, передачі витрат загальноуправлінської діяльності, виплати заробітної плати цих господарств тощо;

684 «Розрахунки за нарахованими відсотками» — призначений для обліку нарахованих відсотків за:

- 1) використання коштів або товарів (робіт, послуг), отриманих у кредит;
- 2) використання майна, отриманого в користування (орендні, лізингові операції тощо);
- 3) іншими операціями;

685 «Розрахунки з іншими кредиторами» — призначений для обліку операцій, які не передбачені для обліку на інших субрахунках рахунка 68 «Розрахунки за іншими операціями», а саме: з різними організаціями за операціями некомерційного характеру (навчальними закладами та науково-дослідними установами тощо); з наймачами квартир і особами, які проживають у гуртожитках житлово-комунального господарства підприємства, з батьками дітей за відвідування дитячих закладів, за іншими операціями.

Бухгалтерські записи в обліку інших поточних зобов'язань наведені в табл. 6.6.

Таблиця 6.6 – Кореспонденція рахунків за операціями з обліку інших поточних зобов'язань

Зміст операції	Дт	Кт
1	2	3
Отримано аванс від покупця на поточний рахунок	311	681
Відображено погашення заборгованості	681	361
Одержано виробничі запаси від дочірніх підприємств	20	682
Погашено короткострокову позику дочірнім підприємством за рахунок поточних взаєморозрахунків	60	682

Продовження табл. 6.6

1	2	3
Здійснено поточні розрахунки з дочірніми підприємствами	682	30, 31
За рахунок погашення заборгованості перед дочірнім підприємством видано довгостроковий вексель	682	51
Нараховано відсотки за використання кредиту	951	684
Погашено заборгованість за нараховані відсотки коштами з поточного рахунка	684	311
Оплачено заборгованість перед кредиторами коштами з поточного рахунка	685	311
Із заробітної плати працівників утримано кошти за відвідування дітьми дитячих дошкільних закладів	66	685

Аналітичний облік інших поточних зобов'язань ведеться окремо за підприємствами, організаціями, установами та фізичними особами, з якими здійснюються розрахунки.

6.1.3. Облік довгострокових зобов'язань і забезпечень

Довгостроковими зобов'язаннями є різні види зобов'язань підприємства, на які нараховуються відсотки і термін погашення яких настане більше ніж через рік після звітної дати або пізніше, ніж настане закінчення виробничого циклу (якщо його тривалість перевищує 12 місяців). Згідно з П(С)БО 11 «Зобов'язання», до довгострокових зобов'язань належать:

- довгострокові кредити банків;
- інші довгострокові фінансові зобов'язання;
- відстрочені податкові зобов'язання;
- інші довгострокові зобов'язання.

Найбільш поширеними видами довгострокових зобов'язань є кредити та позики з терміном погашення більше одного року; векселі, видані з терміном погашення більше одного року; облігації випущені на термін понад один рік; відстрочені податкові зобов'язання.

Довгострокові зобов'язання, на які нараховуються відсотки, відображаються в балансі за їхньою теперішньою вартістю. **Теперішня вартість** — це дисконтована сума майбутніх платежів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), що, як очікується, буде потрібна для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства. Визначення теперішньої вартості залежить від умов та виду зобов'язань.

Отже, дисконтуванню підлягають суми довгострокових кредитів, облігаційних позик, довгострокових відсоткових векселів, платежів за довгостроковою орендою, позичок небанківських фінансово-кредитних установ. Це необхідно кредитору для прийняття рішень щодо формування позикового капіталу, а також для забезпечення зіставності інформації у фінансовій звітності.

Облік довгострокових кредитів банку

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000 р., **банківський кредит** — це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження терміну погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також зобов'язання на сплату відсотків та інших зборів з такої суми.

Як правило, банківський кредит повинен відповідати принципам кредитування. Це строковість, цільовий характер, забезпеченість та платність кредиту. Сторонами кредитних відносин є банк (кредитор — це суб'єкт кредитних відносин, що надає в тимчасове використання кредити іншому суб'єкту господарювання) та підприємство (позичальник — це особа, що одержала кошти в кредит).

Банківський кредит надається на таких умовах: забезпеченість, повернення, строковість, платність, цільовий характер використання. Критерії віднесення кредитів до розряду довгострокових, передбачені законодавством України, різні. Так, згідно з П(С)БО до довгострокових кредитів належать кредити терміном погашення понад 12 місяців з дати балансу. Термін погашення середньострокового кредиту — до 3-х років, термін погашення довгострокового кредиту — понад 3 роки.

Види банківського кредиту

Кредити, які надаються банками, поділяються *за термінами користування*:

- а) короткострокові — до 1 року,
- б) середньострокові — до 3 років,
- в) довгострокові — понад 3 роки.

Термін кредиту, а також відсотки за його користування (якщо інше не передбачено умовами кредитного договору) розраховуються з моменту отримання (зарахування на рахунок позичальника або сплати платіжних документів із позичкового рахунка позичальника) до повного погашення кредиту та відсотків за його користування.

Короткострокові кредити можуть надаватися банками у разі тимчасових фінансових труднощів, що виникають у зв'язку з

витратами виробництва та обігу, не забезпечених надходженнями коштів у відповідному періоді.

Середньострокові кредити можуть надаватися на оплату обладнання, поточні витрати, на фінансування капітальних вкладень.

Довгострокові кредити можуть надаватися для формування основних фондів.

Об'єктами кредитування можуть бути капітальні витрати на реконструкцію, модернізацію та розширення вже діючих основних фондів, на нове будівництво, приватизацію та ін.

Кредити класифікують таким чином:

— *за забезпеченням:*

а) забезпечені заставою (майном, майновими правами, цінними паперами);

б) гарантовані (банками, фінансами чи майном третьої особи);

в) з іншим забезпеченням (поручительство, свідоцтво страхової організації);

г) незабезпечені (бланкові);

— *за ступенем ризику:*

а) стандартні кредити;

б) кредити з підвищеним ризиком;

— *за методами надання:*

а) у разовому порядку;

б) відповідно до відкритої кредитної лінії;

в) гарантійні (із заздальгідь обумовленою датою надання, за потребою, із стягненням комісії за зобов'язання);

— *за термінами погашення:*

а) водночас;

б) у розстрочку;

в) достроково (за вимогою кредитора або за заявою позичальника);

г) з регресією платежів;

г) після закінчення обумовленого періоду (місяця, кварталу).

Розмір відсоткових ставок та порядок їхньої сплати встановлюються банком і визначаються в кредитному договорі залежно від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозицій, які склалися на кредитному ринку, терміну користування кредитом, облікової ставки та інших факторів. У разі зміни облікової ставки умови договору можуть переглядатися і змінюватися лише на підставі взаємної згоди кредитора та позичальника.

Для кредитів, що надаються в іноземній валюті, необхідно враховувати також відсоткові ставки, які діють на міжнародних ринках капіталів.

Кредитоспроможність позичальника — це його здатність розрахуватися за своїм кредитним зобов'язанням у повному обсязі і у визначений кредитним договором термін. Основні критерії кредитоспроможності підприємства:

- забезпечення не менше 50 % всіх витрат підприємства власними коштами;
- репутація підприємства-позичальника, тобто кваліфікація та здібності керівництва підприємства, додержання ділової етики, забезпечення договірної та платіжної дисципліни;
- оцінювання продукції, що виготовлюється підприємством, тобто наявність попиту на цю продукцію, конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках, об'єми експорту тощо;
- оцінювання перспектив розвитку підприємства-позичальника.

На основі цих показників банк присвоює підприємству-позичальнику певний клас кредитоспроможності, залежно від якого приймається рішення про надання кредиту. Розмір відсоткової ставки залежить від облікової ставки НБУ на дату укладання кредитного договору і від ступеня ризику, який несе банк, надаючи кредит певному позичальникові.

Згідно Положення НБУ «Про кредитування», **банки не мають права надавати кредити** на покриття збитків господарської діяльності та формування чи збільшення статутного капіталу підприємства.

Для більш надійного забезпечення повернення кредиту, кредитний договір може укладатися між трьома сторонами: банк (кредитор), гарант (поручитель, страхова компанія), підприємство-позичальник.

Довгострокові кредити надаються підприємствам у безготівковій формі шляхом перерахування коштів на поточний рахунок позичальника або сплатою платіжних документів зі спецсудного рахунка. Згідно з Положенням НБУ «Про кредитування», повернення кредиту, а також сплата відсотків за ним здійснюється позичальником із поточного рахунка.

Якщо позичальник не має можливості повернути суму кредиту і відсотків за ним у встановлений договором термін, то ці суми стягуються з гарантів. При сплаті кредиту і відсотків по ньому дотримується черговість платежів, що зазначена в договорі.

У випадку виникнення в позичальника тимчасових фінансових труднощів у зв'язку з непередбачуваними обставинами, а також в інших виняткових випадках банк може надати відстрочку сплати кредиту. Така операція називається **пронлонгацією кредиту**. Вона оформлюється додатковою угодою

до кредитного договору. При цьому відсоткова ставка за кредитом збільшується. Умовою відстрочки є прийняття позичальником заходів щодо ліквідації труднощів; оформлюється вона додатковою угодою до кредитного договору і є невід'ємною його частиною.

Якщо кредит і сума відсотків по ньому сплачуються несвоєчасно і при цьому немає згоди про відстрочку, банк має право застосовувати до позичальника штрафні санкції, передбачені в договорі.

Згідно з П(С)БО 16 «Витрати», витрати на сплату відсотків за кредити, у тому числі довгострокові, належать до складу фінансових витрат і до собівартості продукції (робіт, послуг) не вносяться.

Відображення довгострокових кредитів банків у бухгалтерському обліку та звітності позичальника

Облік розрахунків за кредитами і позиками (зокрема, відстроченими), термін погашення яких на дату балансу перевищує 12 місяців, ведеться на **рахунку 50 «Довгострокові позики»**.

Рахунок 50 «Довгострокові позики» кредитується на суми отриманих кредитів та позик у кореспонденції з рахунками активів, у формі яких вони отримані (як правило, це кошти), і дебетується на суми їх погашення в кореспонденції з рахунками обліку коштів або інших активів, якими підприємство розраховується замість коштів, а також переведення довгострокових позик у поточну заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями.

Рахунок 50 «Довгострокові позики» має такі субрахунки:

501 «Довгострокові кредити банків у національній валюті»;

502 «Довгострокові кредити банків в іноземній валюті»;

503 «Відстрочені довгострокові кредити банків у національній валюті»;

504 «Відстрочені довгострокові кредити банків в іноземній валюті»;

505 «Інші довгострокові позики у національній валюті»;

506 «Інші довгострокові позики в іноземній валюті».

На рахунках 501 «Довгострокові кредити банків у національній валюті» та 502 «Довгострокові кредити банків в іноземній валюті» відображуються суми довгострокової заборгованості банкам за наданий кредит відповідно в національній та іноземній валюті.

Аналітичний облік довгострокових позик ведеться за позикодавцями (банками) у розрізі кожного кредиту (позики) окремо та за термінами погашення кредиту (позики).

Для узагальнення інформації про стан розрахунків за поточними зобов'язаннями, переведеними зі складу довгострокових при настанні терміну погашення впродовж 12 місяців з дати балансу, **призначено рахунок 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями»**, який має два субрахунки:

— 611 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті»;

— 612 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в іноземній валюті».

За кредитом рахунка 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями» відображується та частина довгострокових зобов'язань, яка підлягає погашенню впродовж 12 місяців з дати балансу, **за дебетом** — її списання внаслідок погашення.

Тобто, якщо залишок або частина зобов'язання за довгостроковою позикою підлягає погашенню впродовж наступних 12 місяців, то цю частину або залишок довгострокового зобов'язання необхідно переключити в короткострокову і відобразити на рахунку 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями».

Оскільки заборгованість за довгостроковими кредитами поділяється на два види зобов'язань, то в *Балансі* передбачено відображати її в різних розділах Пасиви:

— у статті «Довгострокові кредити банків» — в сумі заборгованості, що класифікована як довгострокове зобов'язання; в цей рядок переносять залишки на кінець звітного періоду за кредитом субрахунків 501 «Довгострокові кредити банків у національній валюті», 502 «Довгострокові кредити банків в іноземній валюті», 503 «Відстрочені довгострокові кредити банків у національній валюті», 504 «Відстрочені довгострокові кредити банків в іноземній валюті»;

— у статті «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями» — в сумі заборгованості за довгостроковим кредитом, що класифікована як поточне зобов'язання; в цей рядок переносяться залишки на кінець звітного періоду за кредитом субрахунків 611 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті», 612 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в іноземній валюті».

Оскільки за довгостроковими кредитами сплачуються відсотки, то згідно з П(С)БО 11 «Зобов'язання», зобов'язання за довгостроковими кредитами відображаються в Балансі за їхньою теперішньою вартістю, визначення якої залежить від умов та виду зобов'язання. Теперішньою вартістю

довгострокових кредитів є сума непогашеної і непростроченої кредиторської заборгованості без урахування нарахованих відсотків.

Поточні зобов'язання за довгостроковими кредитами відображаються в Балансі за сумою погашення — недисконтованою сумою грошових коштів, яка, як очікується, буде сплачена для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства. Таким чином, довгострокові і поточні зобов'язання за довгостроковими кредитами відображаються в Балансі виключно в сумі основного боргу підприємства перед банком.

Приклад 6.1. Підприємство «Світанок» у червні 2016 р. взяло в банку кредит терміном погашення 2 роки на будівництво цеху з переробки сільськогосподарської продукції. Умови договору такі: сума кредиту — 150 000 грн; загальна відсоткова ставка за кредитом — 10 %, сума відсотків становить 15 000 грн ($150\,000 \cdot 10\%$); погашення суми кредиту й відсотків здійснюється один раз на рік однаковими сумами (табл. 6.7).

Таблиця 6.7 – Схема бухгалтерських проводок

Дата	Зміст операції	Дт	Кт	Сума
1	2	3	4	5
Червень 2016 р.	Перераховано суму кредиту на поточний рахунок підприємства	311	501	150 000
	Банк здійснив оплату рахунків постачальників на підставі поданих документів	631	501	150 000
Червень 2017 р.	Переведено суму заборгованості за кредитом із довгострокової в короткострокову	501	611	75 000

Продовження таблиці 6.7

1	2	3	4	5
Червень 2017 р.	Погашено підприємством частину суми кредиту в половинному розмірі (150 000 : 2)	611	311	75 000
Червень 2017 р.	Нараховано відсотки за кредит за 1 рік (150 000 : 2) · 10 %	951	684	7 500
Червень 2017 р.	Перераховано суму відсотків	684	311	7 500
Червень 2018 р.	Погашено суму кредиту, що залишилася (150 000 : 2)	611	311	75 000
Червень 2018 р.	Нараховано відсотки за кредит за останній рік (150 000 : 2) · 10 %	951	684	7 500
Червень 2018 р.	Перераховано суму відсотків	684	311	7 500

Приклад 6.2. Підприємство не змогло у визначений термін погасити другу частину кредиту й суму відсотків по ньому й уклало з банком угоду про відстрочку погашення на 6 місяців.

При цьому розмір відсоткової ставки збільшено до 15 %. Схема бухгалтерських проводок буде наступною (бухгалтерські проводки № 1–5 будуть аналогічними, наведеним у табл. 6.7, тому табл. 6.8 не наводяться).

Таблиця 6.8 – Схема бухгалтерських проводок

Дата	Зміст операції	Дт	Кт	Сума
Червень 2018 р.	Укладено угоду з банком про відстрочку погашення кредиту	611	603	75000
Грудень 2018 р.	Погашено суму кредиту, що залишилася (150 000 : 2)	603	311	75000
Грудень 2018 р.	Нараховано відсотки за кредит за останній рік (150 000 : 2) · 15 %	951	684	11250
Грудень 2018 р.	Перераховано суму відсотків	684	311	11250

Облік інших довгострокових фінансових зобов'язань

Інші довгострокові фінансові зобов'язання — це сума довгострокової заборгованості підприємства щодо зобов'язань за залученими коштами (крім кредитів банків), на які нараховуються відсотки.

До складу інших довгострокових фінансових зобов'язань належать зобов'язання підприємства за довгостроковими облігаціями та довгостроковими вексями виданими.

Облік зобов'язань за довгостроковими облігаціями

Облігація — це борговий цінний папір, що засвідчує внесення її власником коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного папера в передбачений у ній термін з виплатою фіксованого відсотка, розмір якого не залежить від результатів діяльності її емітента. Облігація має такі характеристики:

- номінальна вартість (сума, за якою буде погашена облігація);
- термін погашення;
- розмір номінальної відсоткової (купонної) ставки (ставка, що сплачується утримувачам облігації);
- періодичність нарахування і виплати відсотків за облігацією.

Довгостроковими є облігації, термін погашення яких перевищує 12 місяців з дати балансу. Для обліку довгострокових облігацій призначений ***рахунок 52 «Довгострокові зобов'язання за облігаціями»***. Він має такі субрахунки:

- 521 «Зобов'язання за облігаціями» — на цьому субрахунку відображаються випущені облігації за номінальною вартістю; за кредитом відображується збільшення зобов'язання

за випущеними облігаціями, за дебетом — погашення заборгованості за розрахунками з власниками облігацій;

— 522 «Премія за випущеними облігаціями» — на цьому субрахунку відображаються надбавки (сума премії) до номінальної вартості облігацій; за дебетом ведеться облік сум дисконту за випущеними облігаціями, за кредитом — списання нарахованих сум;

— 523 «Дисконт за випущеними облігаціями» — на цьому субрахунку відображаються знижки (сума дисконту), надані покупцям при продажу облігацій. За кредитом відображається нарахування сум премій за випущеними облігаціями, за дебетом — їх списання.

Аналітичний облік довгострокових зобов'язань за облігаціями ведеться за їхніми видами та термінами погашення.

Відображення облігаційної позики в обліку здійснюється за поточною (теперішньою) вартістю, формування якої залежить від співвідношення номінальної і ринкової ставок відсотка.

Ринкова відсоткова ставка — це ставка, що ґрунтується на ринковій вартості облігацій, випущених аналогічними підприємствами на тих самих умовах і з тим самим рівнем ризику.

Якщо в момент випуску облігацій їхня номінальна ставка відсотка перевищує ринкову ставку, то облігації продаються з премією.

Премія дорівнює сумі перевищення ціни, за якою облігація випускається на фінансовий ринок, над її номінальною вартістю. У цьому разі виручка від реалізації цих облігацій перевищуватиме ту суму, яку емітент очікував отримати від продажу їх за номіналом. Ця сума перевищення (премія)

поступово, впродовж усього терміну позики, направляється на зменшення витрат по сплаті відсотків.

Якщо в момент випуску облігацій їхня номінальна ставка відсотка нижча від ринкової ставки, то облігації продаються з дисконтом.

Дисконт дорівнює сумі перевищення номінальної вартості над ціною, за якою облігація випускається на фінансовий ринок. Виручка від реалізації цих облігацій буде нижчою від тієї суми, яку емітент очікував отримати від продажу їх за номіналом. Емітент зможе продати свої облігації за ціною, що дорівнює їхній номінальній вартості лише якщо ринкова і номінальна ставки за облігаціями збігаються.

Отже, незалежно від ринкових коливань зобов'язання у емітента перед інвесторами впродовж усього періоду користування залученим капіталом залишаються на рівні номінальної вартості облігацій.

Номінальна вартість проданих облігацій — це сума, яку належить віддати інвесторам у момент погашення облігацій. Номінальна вартість випущених облігацій знаходить своє відображення на рахунку 521 «Зобов'язання за облігаціями».

Якщо облігації продані з дисконтом, то поточна вартість цих облігацій визначається як різниця між їхньою номінальною вартістю і сумою недоамортизованого дисконту. У разі придбання облігацій з дисконтом ефективна ставка відсотка визначається за формулою

$$\frac{s + \left(\frac{D}{n}\right)}{(C+N)/2}, \quad (6.1)$$

де S – річний дохід за фіксованою ставкою відсотка ($N \cdot i$), грн;

N – вартість погашення фінансової інвестиції (номінальна вартість), грн;

C – собівартість фінансової інвестиції, грн;

i – фіксована ставка відсотка за фінансовою інвестицією (облігацією), %;

n – термін утримання інвестиції, років;

D – сума дисконту.

Дисконт відображається на балансі емітента дебетовим сальдо на рахунку **523 «Дисконт за випущеними облігаціями»**. Тобто цей рахунок є контрпасивним, тому що зменшує номінальну вартість до рівня поточної.

Якщо облігації продані з премією, то поточна вартість цих облігацій визначається додаванням їхньої номінальної вартості до суми недоамортизованої премії.

Якщо облігації купуються з премією, то ефективна ставка відсотка визначається за формулою

$$\frac{S - \left(\frac{D}{n}\right)}{(C + N)/2} \quad (6.2)$$

Премія відображається на балансі емітента за кредитом **рахунка 522 «Премія за випущеними облігаціями»**. Тобто сальдо цього рахунка є надбавкою до номінальної вартості, збільшуючи її до рівня поточної. Вищезазначені рахунки в Балансі емітента відображаються в рядку «Інші довгострокові зобов'язання» як результат згортання сальдо трьох рахунків = $=$ Сальдо рахунка 521 «Зобов'язання за облігаціями» + $+$ Сальдо рахунка 522 «Премія за випущеними облігаціями» -

- Сальдо рахунка 523 «Дисконт за випущеними облігаціями».

Сума нарахованих відсотків за облігаціями відображається в Звіті про фінансові результати в рядку «Фінансові витрати» як сальдо за субрахунком 952 «Інші фінансові витрати». Заборгованість за нарахованими відсотками на кінець звітного періоду відображається в рядку 1610 Балансу як сальдо за субрахунком 684 «Розрахунки за нарахованими відсотками».

Приклад 6.3. Підприємство «Вечірній дзвін» у червні 2017 р. випустило облігації номінальною вартістю 55 000 грн і терміном погашення 18 місяців (у грудні 2019). Облігації придбало підприємство «Морський бриз» за номінальною вартістю. Умови угоди такі:

— відсоткова ставка за облігаціями становить 10 % річних; відсотки сплачуються одночасно з погашенням номінальної вартості облігації ($55\,000 \cdot 0,1/12 \cdot 18 = 8\,250$ грн);

— комісійна винагорода посередника (фінансової установи) у зв'язку з випуском і розміщенням облігацій становить 3 % від їх номінальної вартості — 1 650 грн ($55\,000 \cdot 3\%$).

Схема бухгалтерських проводок у підприємства «Вечірній дзвін» подано в табл. 6.9.

Таблиця 6.9 – Продаж облігацій за номінальною вартістю

Дата	Зміст операції	Дт	Кт	Сума
1	2	3	4	5
Червень 2017 р.	Реалізовано випущені облігації	311	521	55 000
Червень 2017 р.	Відображено витрати у зв'язку з випуском і розміщенням облігацій:	952	685	1 650
	– нараховано комісійну винагороду			
	– перераховано суму винагороди	685	311	1 650

Продовження таблиці 6.9

1	2	3	4	5
Грудень 2017 р.	Довгострокові зобов'язання за облігаціями переведено до складу поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями	521	611	55 000
Грудень 2017 р.	Погашено заборгованість за облігаціями	611	311	55 000
Грудень 2017 р.	Нараховано відсотки за довгостроковими облігаціями (55 000 · 10 %)	952	684	8 250
Грудень 2017 р.	Перераховано суму відсотків	684	311	8 250

Довгострокові облігації можуть розміщуватися також із премією або з дисконтом.

Приклад 6.4. Підприємство «Вечірній дзвін» у червні 2017 р. продало облігації підприємству «Морський бриз» на таких умовах:

— номінальна вартість облігацій — 55 000 грн, вартість реалізації облігацій — 60 000 грн, отже, сума премії $(60\,000 - 55\,000) = 5\,000$ грн;

— термін погашення облігацій — 2 роки;

— загальна сума відсотків за облігаціями 5 %, або 2 750 грн $(55\,000 \cdot 5\%)$, нарахування і сплата відсотків здійснюється щоквартально в сумі 344 грн $(2\,750 : 8)$.

Необхідно зазначити, що премія підлягає амортизації впродовж усього терміну погашення облігацій. Існують два методи амортизації премії за облігаціями, а саме: метод рівномірної амортизації і метод ефективної ставки відсотка. При цьому П(С)БО 11 «Зобов'язання» не регламентує жодного з цих методів як обов'язків. У цьому прикладі для розрахунку

амортизації премії буде використано метод рівномірної амортизації. Тому щоквартальна сума амортизації премії дорівнюватиме 625 грн ($5\,000 : 8$).

Схему бухгалтерських проводок підприємства «Вечірній дзвін» подано в табл. 6.10.

Дисконт — це різниця між вартістю погашення цінних паперів і вартістю їхнього придбання. Дисконт за облигаціями є поняттям, протилежним поняттю премії. Інакше кажучи, дисконт є знижкою, що надається покупцям як компенсація за те, що відсотки за цими облигаціями на момент їхнього продажу нижчі за ринкові. Надалі сума дисконту підлягає амортизації. Тобто сума дисконту з року в рік зменшується внаслідок її списання на витрати емітента, в той час як поточна вартість облигацій(номинал мінус дисконт) збільшується. У зв'язку з цим амортизація дисконту впродовж терміну обігу облигацій повинна розподілитися таким чином, щоб на дату погашення облигацій їхня поточна вартість дорівнювала номінальній, а сума дисконту досягла нульового значення.

Приклад 6.5. Підприємство «Вечірній дзвін» у червні 2017 р. продало облигації підприємству «Морський бриз» на таких умовах:

— номінальна вартість облигацій — 55 000 грн, вартість реалізації облигацій — 50 000 грн, отже, сума дисконту ($55\,000 - 50\,000$) = 5 000 грн;

— термін погашення облигацій — 2 роки;

— загальна сума відсотків за облигаціями 20 %, або 11 000 грн ($55\,000 \cdot 20\%$), нарахування і сплата відсотків здійснюється щоквартально в сумі 1375 грн. ($11\,000 : 8$). (табл. 6.10)

Таблиця 6.10 – Продаж облігацій з премією

<i>Дата</i>	<i>Зміст операції</i>	<i>Дт</i>	<i>Кт</i>	<i>Сума</i>
Червень 2017 р.	Надійшли кошти на поточний рахунок емітента – в сумі номінальної вартості облігацій	311	521	55 000
	– в сумі премії	311	522	5 000
Вересень 2017 р.	Нарахування і сплата відсотків за облігаціями за I квартал: – нараховані відсотки	952	684	344
	– сплачено відсотки	684	311	344
Вересень 2017 р.	Списано суму амортизації премії за I квартал	522	733	625
Вересень 2017 р.	Віднесено суму премії в розмірі амортизації на фінансовий результат	733	792	625
Вересень 2017 р.	Віднесено витрати за нарахованими відсотками на фінансовий результат	792	952	344
Вересень 2017 р.	Відображено прибуток від операції щодо розміщення облігацій	792	441	281
Червень 2018 р.	Довгострокові зобов'язання за облігаціями переведено до складу поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями	521	611	55 000
Червень 2019 р.	Погашено заборгованість за облігаціями	611	311	55 000

Дисконт, як і премія, амортизується. Нарахування амортизації здійснюється за рівномірним методом. Тому щоквартальна сума амортизації дисконту дорівнюватиме 625 грн (5 000 : 8) і буде належати до складу витрат.

Схему бухгалтерських проводок підприємства «Вечірній дзвін» подано в табл. 6.11.

Таблиця 6.11 – Продаж облігацій з дисконтом

Дата	Зміст операції	Дт	Кт	Сума
Червень 2017 р.	Реалізовано облігації з дисконтом	311	521	50 000
	Відображено суму дисконту	523	521	5 000
	– сплачено відсотки	684	311	1 375
Вересень 2017 р.	Нарахування і сплата відсотків за облігаціями за I квартал: – нараховані відсотки	952	684	1 375
Вересень 2017 р.	Списано суму амортизації дисконту за I квартал	952	523	625
Вересень 2017 р.	Віднесено суму дисконту в розмірі амортизації на фінансовий результат	792	952	625
Вересень 2017 р.	Віднесено витрати за нарахованими відсотками на фінансовий результат	792	952	1 375
Вересень 2017 р.	Відображено збиток від операції щодо розміщення облігацій (625+1 375)	442	792	2 000
Нарахування і сплата відсотків за облігаціями, а також амортизація дисконту відображуються щоквартально впродовж терміну погашення облігацій записами № 2–6				
Червень 2018 р.	Довгострокові зобов'язання за облігаціями переведено до складу поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями	521	611	55 000
Червень 2019 р.	Погашено заборгованість за облігаціями	611	311	55 000

Облік зобов'язань за довгостроковими векселями виданими

Вексель — це борговий цінний папір, який підтверджує безумовне зобов'язання векселедавця сплатити в зазначений термін певну суму грошей власникові векселя.

За формою та способом використання векселі поділяються на прості і переказні. **Простий вексель** виписується боржником (векселедавцем) і містить нічим не обумовлене зобов'язання сплатити певну суму кредитору (векселеутримувачу). Тобто в операціях із використанням простих векселів беруть участь тільки дві особи: векселедавець і векселеутримувач.

Переказний вексель використовується боржником для переведення свого боргу на іншу особу, яка замість нього повинна сплатити за цим векселем. В операціях із використанням простих векселів беруть участь три особи:

- **трасант** — векселедавець переказного векселя;
- **трасат** — платник за переказним векселем, особа, якій трасант дає наказ сплатити за цим векселем;
- **ремітент** — векселеутримувач переказного векселя — особа, якій трасат повинен сплатити (кредитор векселедавця).

Акцепт (згода трасата сплатити за векселем) переказного векселя здійснюється так. Векселедавець повідомляє платникові (трасату) про необхідність акцепту векселя, направляючи йому спеціальне письмове повідомлення (**авізо**), в якому зазначаються реквізити векселя (дата видачі, термін платежу, номер вексельного бланка). Вексель пред'являється векселеутримувачем до акцепту. Трасат здійснює акцепт шляхом проставляння свого підпису на лівій стороні вексельного бланка і повертає вексель векселеутримувачу. Здійснивши акцепт, трасат підтверджує своє зобов'язання сплатити за векселем на користь векселеутримувача і стає

головною векселезобов'язаною особою — платником за векселем.

Як простий, так і переказний вексель можуть бути передані іншій особі до настання терміну платежу шляхом проставлення передавального надпису — індосаменту.

Індосамент являє собою безумовний наказ платникові сплатити тій особі, якій вексель передається.

Видача (передача) як простого, так і переказного векселів припиняє зобов'язання щодо сплати за товари, роботи, послуги і замінюється вексельним зобов'язанням, тобто зобов'язанням погасити вексель у зазначений у ньому термін. Залежно від термінів погашення векселі поділяються на довгострокові і поточні.

Довгостроковими є векселі, що забезпечують довгострокове зобов'язання за залученими коштами (крім кредитів банку), на які нараховуються відсотки.

Для обліку довгострокових векселів виданих використовується рахунок **51 «Довгострокові векселі видані»**, за кредитом якого обліковуються суми зобов'язань за векселями виданими в кореспонденції з рахунками обліку заборгованості перед кредиторами (постачальниками, підрядниками, позикодавцем, покупцем, який видав аванс), за кредитом — суми, сплачені в погашення зобов'язань за векселями в кореспонденції з рахунками обліку активів, у формі яких відбулася оплата (як правило, коштів). **Рахунок 51 «Довгострокові векселі видані»** має два субрахунки:

— 511 «Довгострокові векселі, видані в національній валюті»;

— 512 «Довгострокові векселі, видані в іноземній валюті».

Аналітичний облік ведеться за кожним виданим векселем та за термінами їхнього погашення.

Для відображення в бухгалтерському обліку відсотків, нарахованих за векселями, призначені рахунки:

— 684 «Розрахунки за нарахованими відсотками» — для обліку нарахованих відсотків, що підлягають сплаті;

— 952 «Інші фінансові витрати» — для обліку інших фінансових витрат.

Типову кореспонденцію за рахунком 51 «Довгострокові векселі видані» подано в табл. 6.12.

Таблиця 6.12 – Бухгалтерські записи за рахунком 51 «Довгострокові векселі видані»

Зміст операції	Дебет	Кредит
Видано вексель постачальникам та підрядникам	631, 632	511, 512
Видано вексель іншим кредиторам	685	511, 512
Акцептовано переказний вексель, пред'явлений векселеутримувачем	631, 632	511, 512
Проведено погашення виданого векселя	511, 512	30, 31
Отримано власний вексель (або переказний акцептований) за індосаментом (проведено взаємозалік заборгованості за векселем і дебіторською заборгованістю, що виникла раніше)	511, 512	361, 362
Переведено частину довгострокових зобов'язань за виданим векселем до складу поточної заборгованості	511, 512	611, 612
Відображено курсову різницю у зв'язку зі збільшенням курсу НБУ на кінець звітного періоду	945	512
Відображено курсову різницю у зв'язку зі зменшенням курсу НБУ на кінець звітного періоду	512	714
Нараховано відсотки за векселем	952	684

Облік інших довгострокових зобов'язань

До інших довгострокових зобов'язань належать довгострокові зобов'язання з оренди та довгострокові зобов'язання за розрахунками з іншими кредиторами (відстрочена згідно із законодавством заборгованість за податками, зборами та обов'язковими платежами, фінансова допомога на зворотній основі тощо).

Довгострокові зобов'язання з оренди — це зобов'язання орендарів перед орендодавцями за необоротні активи, отримані на умовах довгострокової оренди.

Для узагальнення інформації про стан розрахунків з орендодавцями за необоротні активи, передані на умовах довгострокової оренди, призначений ***рахунок 53 «Довгострокові зобов'язання з оренди»***, за кредитом якого відображається нарахування заборгованості перед орендодавцем за одержані об'єкти довгострокової оренди, за дебетом — її погашення, списання внаслідок переведення до короткострокових зобов'язань. Цей рахунок має такі субрахунки:

- 531 «Зобов'язання з фінансової оренди»;
- 532 «Зобов'язання з оренди цілісних майнових комплексів».

Аналітичний облік ведеться за кожним орендодавцем та об'єктом орендованих необоротних активів.

Приклад 6.6. Підприємство на початку 2017 р. отримало обладнання за договором фінансової оренди на 3 роки. Сума платежу дорівнює 10 000 грн за квартал. Платіж здійснюється наприкінці кожного кварталу. Орендна ставка за договором становить 20 % річних.

Насамперед необхідно скласти графік (табл. 6.13) сплати орендних платежів. Оскільки річна ставка відсотка дорівнює 20 %, то квартальна ставка дорівнюватиме 5 % ($20\% : 4 \text{ кв.}$). Затри роки оренди за умови сплати щоквартальних платежів кількість періодів (n) становитиме 12 (3 роки \cdot 4 кв.).

Таблиця 6.13 – Графік сплати орендних платежів за період дії договору фінансової оренди

Дата	Орендний платіж			Залишок заборгованості з оренди на кінець періоду
	сума погашення зобов'язання	сума винагороди орендодавця (5 %)	мінімальна сума орендних платежів, яка сплачується щоквартально	
01.01.2017	–	–	–	88 632
31.03.2017	5 568*	4 432**	10 000	83 064***
30.06.2017	5 847	4 153	10 000	77 217
30.09.2017	6 139	3 861	10 000	71 078
31.12.2017	6 443	3 554	10 000	64 632
31.03.2018	6 768	3 232	10 000	57 864
30.06.2018	7 107	2 893	10 000	50 757
30.09.2018	7 462	2 538	10 000	43 295
31.12.2018	7 835	2 165	10 000	35 460
31.03.2019	8 227	1 773	10 000	27 233
30.06.2019	8 638	1 362	10 000	18 595
30.09.2019	9 070	930	10 000	9 525
31.12.2019	9 525	475	10 000	0
Всього	88 632	31 368	120 000	–

* $5\,568 - 10\,000 - 4\,432$.

** $4432 - 88632 \cdot 5\%$.

*** $83064 - 88632 - 5568$

На початку терміну оренди орендар відображає в обліку отримані активи і пов'язані з ними зобов'язання за теперішньою вартістю. Оскільки платежі сплачуються наприкінці кожного періоду, то для визначення теперішньої вартості зобов'язання з оренди використаємо фінансову таблицю значень теперішньої вартості анuitету постнумерандо, при $n = 12,1 = 5\%$.

Теперішня вартість зобов'язань з оренди дорівнює: $10\ 000 \times \times 8,8632 = 88\ 632$ грн.

Порядок відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій, згідно з договором фінансової оренди, наведено в табл. 6.14.

Таблиця 6.14 – Журнал господарських операцій

Зміст операції	Дт	Кт	Сума
1	2	3	4
<i>На 01.01.2017 р.</i>			
Відображено в складі капітальних інвестицій вартість отриманого в фінансову оренду обладнання — заборгованість орендаря за обладнання	152	531	88 632
Нараховано податковий кредит з ПДВ (88 632 грн · 20 %)	641	531	17 726
Відображено введення обладнання в експлуатацію	104	152	88 632
Включено до складу поточної заборгованості частину зобов'язань з оренди, що припадає на поточний рік — заборгованість за перший рік оренди $(5\ 568 + 5\ 847 + 6\ 139 + 6\ 446) \cdot 1,2$	531	611	28 800
<i>На 31.03.2017 р.</i>			
Нараховано винагороду (відсотки) за користування орендованим обладнанням за I квартал 2017 р.	952	684	4 432
відображено перерахування орендних платежів згідно з графіком: — на погашення боргу за обладнання — $(5\ 568 \cdot 1,2)$	611	311	6 682

Продовження табл. 6.14

1	2	3	4
– суми винагороди (нарахованих процентів)	684	311	4 432
Списано на фінансовий результат витрати на сплату винагороди орендодавцеві	792	952	4 432
Внесено до складу поточної заборгованості частину зобов'язань з оренди, що припадає на поточний рік — заборгованість за перший квартал 2017 р. (6 768 грн · 1,2)	531	611	8 122

Для узагальнення інформації про розрахунки з іншими кредиторами, облік яких не відображається на решті рахунків **класу 5 «Довгострокові зобов'язання»**, призначено **рахунок 55 «Інші довгострокові зобов'язання»**, за кредитом якого відображається збільшення довгострокових зобов'язань, за дебетом — їх погашення або списання внаслідок переведення до поточних зобов'язань.

Аналітичний облік інших довгострокових зобов'язань ведеться за кожним кредитором та видами залучених коштів.

До інших довгострокових зобов'язань, зокрема, належить заборгованість за зворотною фінансовою допомогою. Порядок надання та погашення заборгованості за зворотною фінансовою допомогою регламентований ст. 374 Цивільного кодексу України. Особливістю відносин між підприємствами щодо фінансової допомоги є те, що вона може бути надана виключно на безвідсотковій основі.

Приклад 6.7. Підприємство «Струмок» надало в липні 200X р. підприємству «Ліс» фінансову допомогу на зворотній основі в сумі 50 000 грн терміном погашення 2 роки (у липні 2019 року). Підприємство «Ліс» погасило заборгованість своєчасно. Схема бухгалтерських записів у підприємства «Ліс» (позичальника) подана в табл. 6.15.

Таблиця 6.15 – Схема бухгалтерських записів

Дата	Зміст операції	Дт	Кт	Сума
Липень 2017 р.	Отримано кошти як зворотну фінансову допомогу	311	55	50 000
Липень 2018 р.	Перенесено заборгованість за погашення сум зворотної фінансової допомоги до складу поточних зобов'язань	55	611	50 000
Липень 2019 р.	Погашено суму фінансової допомоги	611	311	50 000

6.1.4. Облік розрахунків за податками і платежами

Класифікація податків і зборів України

Нарахування, сплата й облік податків здійснюється відповідно до податкового законодавства країни. Податкове законодавство – це зведення законів та інструкцій за розрахунками та сплатою кожного з видів податків.

Діюча система оподаткування України визначається Податковим Кодексом України.

Під податком розуміємо законодавчо встановлений державою

обов'язковий внесок до бюджету відповідного рівня чи державний цільовий фонд із метою формування централізованих фінансових ресурсів.

Податки стосовно бюджетного устрою поділяють на загальнодержавні та місцеві.

До загальнодержавних податків, зборів, внесків належать:

- 1) податок на додану вартість;
- 2) акцизний податок;
- 3) податок на прибуток підприємств;
- 4) податок на доходи фізичних осіб;
- 5) екологічний податок;
- 6) рентна плата;
- 7) мито.

До місцевих податків і зборів належать:

- 1) податок на майно;
- 2) єдиний податок;
- 3) збір за місця для паркування транспортних засобів;
- 4) туристичний збір.

Загальнодержавні податки і збори встановлюються Верховною Радою України і справляються на всій території України. Механізм справляння місцевих податків і зборів та порядок їх сплати встановлюються сільськими, селищними, міськими Радами відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, установлених ПКУ.

Стягнення податків до бюджету здійснюється за різними ставками, які поділяють на:

- пропорційні — від бази оподаткування підлягає сплаті певна частка, відсоток (наприклад, від оподаткованого прибутку базова ставка – 18 % (у 2018 році) становить податок на прибуток підприємств);

- прогресивні — чим більша база оподаткування, тим більша частина її підлягає стягненню;
- регресивні — чим більша база оподаткування, тим менша частина її підлягає стягненню.

За способом стягнення податки поділяють на прямі та непрямі.

Прямі податки стягуються в результаті придбання та акумулювання матеріальних ресурсів. Ці податки залежать від доходу або майна, і платниками є безпосередньо власники цих доходів або майна (наприклад, податок на землю, податок на доходи фізичних осіб).

Непрямі податки існують у вигляді надбавки до ціни товару. Платником непрямих податків є кінцевий споживач даних товарів, але він не сплачує безпосередньо до бюджету дані податки. Спочатку непрямі податки, що входять до ціни реалізації товару (послуг), від споживачів отримує торговельне підприємство, підприємство-виробник, підприємство сфери послуг, на яких, у свою чергу, покладено обов'язок із перерахування непрямих податків до бюджету.

Суб'єктами оподаткування виступають юридичні та фізичні особи.

Крім того, законодавством України передбачено збори, які є обов'язковими, але не входять до системи оподаткування. До них належать єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) та військовий збір.

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб на

отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Військовий збір відповідно до п. 16-1 підрозділу 10 розділу XX ПК встановлено тимчасово, до набрання чинності рішенням Верховної Ради України про завершення реформи Збройних Сил України.

Джерела сплати податків підприємствами

Податки враховуються на одному із етапів формування ціни реалізації продукції :

- собівартість (містить: податок на землю, єдиний соціальний внесок та ін.);
- прибуток (необхідно враховувати, що частина прибутку перераховується до бюджету у вигляді податку на прибуток);
- дохід (сплачуватимуться податок на додану вартість, акцизний збір).

Згідно з податковим законодавством України існує три джерела сплати податків до бюджету:

- дохід;
- валові витрати;
- прибуток, який залишається в розпорядженні підприємства після сплати податків.

За рахунок доходу сплачуються такі непрямі податки, як податок на додану вартість, акцизний збір. За рахунок валових витрат сплачуються лише ті податки і збори, які дозволені чинним Податковим Кодексом України.

Синтетичний облік податків

Для ведення синтетичного обліку податків і зборів Планом

рахунків передбачені рахунок 64 «Розрахунки за податками й платежами», рахунок 65 «Розрахунки за страхуванням» та субрахунок 378 «Розрахунки з державними цільовими фондами».

Для узагальнення інформації про розрахунки підприємства за всіма видами платежів до бюджету, враховуючи податки з працівників підприємства, та за фінансовими санкціями, що справляються в дохід бюджету, призначений рахунок 64 «Розрахунки за податками й платежами».

За кредитом рахунка 64 відображають нараховані платежі до бюджету, за дебетом – належні до відшкодування з бюджету податки, їх сплата, списання тощо.

Рахунок 64 має субрахунки 641 «Розрахунки за податками» та 642 «Розрахунки за обов'язковими платежами».

На субрахунку 641 «Розрахунки за податками» ведеться облік податків, які нараховуються та сплачуються відповідно до чинного законодавства (податок на прибуток, податок на додану вартість та інші податки).

На субрахунку 642 «Розрахунки за обов'язковими платежами» ведеться облік розрахунків за зборами (обов'язковими платежами), які справляються відповідно до чинного законодавства та облік яких не ведеться на рахунок 65 «Розрахунки за страхування».

Субрахунок 643 призначений для обліку нарахованих податкових зобов'язань з ПДВ, які виникають за відвантажені товари, роботи та послуги, якщо першою подією є оплата.

Субрахунок 644 призначений для обліку податкового кредиту з ПДВ, який виникає при придбанні товарів, робіт та послуг, за умови, якщо першою подією є оплата за придбані товари (роботи, послуги).

Для ведення обліку розрахунків за зборами (внесками) на обов'язкове державне соціальне страхування призначений рахунок 65 «Розрахунки за страхуванням».

За кредитом рахунка 65 відображаються нараховані зобов'язання за страхуванням (єдиний соціальний внесок), за дебетом – погашення заборгованості.

Аналітичний облік податків

Аналітичний облік розрахунків за податками й платежами ведеться окремо за кожним видом податку, збору, внеску.

До субрахунка (рахунка другого порядку) 641 «Розрахунки за податками» відкриваються аналітичні рахунки (рахунки третього порядку) за кожним видом податкового платежу, платником яких, згідно з чинним законодавством, є підприємство. Наприклад:

6411 «Розрахунки за податком на прибуток підприємств»;

6412 «Розрахунки за податком на додану вартість»;

6413 «Розрахунки за податком на землю» і т. д.

До субрахунка (рахунка другого порядку) 642 «Розрахунки за обов'язковими платежами» відкриваються аналітичні рахунки (рахунки третього порядку) за кожним видом обов'язкових внесків, платником яких, згідно із чинним законодавством, є підприємство (наприклад, військовий збір).

Бухгалтерські записи з нарахування та перерахування до бюджету податків і зборів виглядатимуть так:

1) нарахування податку на додану вартість за реалізовану продукцію власного виробництва:

Дебет 701 «Дохід від реалізації готової продукції»

Кредит 641 «Розрахунки за податками» (аналітичний рахунок «Розрахунки за податком на додану вартість»);

2) нарахування акцизного збору за реалізовану продукцію

власного виробництва:

Дебет 701 «Дохід від реалізації готової продукції»

Кредит 641 «Розрахунки за податками» (аналітичний рахунок «Розрахунки за акцизним збором»);

3) утримання податку з доходів громадян із заробітної плати робітника підприємства:

Дебет 661 «Розрахунки за заробітною платою»

Кредит 641 «Розрахунки за податками» (аналітичний рахунок «Розрахунки за податком на прибуток»);

4) перерахування податку з доходів громадян до бюджету:

Дебет 641 «Розрахунки за податками» (аналітичний рахунок «Розрахунки за податком на прибуток»)

Кредит 311 «Поточні рахунки, в національній валюті»;

5) нарахування єдиного соціального внеску на заробітну плату робітників підприємства:

Дебет 82 «Відрахування на соціальні заходи» або Дебет відповідних рахунків 9-го класу

Кредит 65 «Розрахунки за страхуванням».

Відображення податків у фінансовій звітності підприємств

Нараховані та сплачені суми податків за звітний період знаходять відображення у Балансі підприємства таким чином.

У Пасиві Балансу підприємства на звітну дату в розділі III «Поточні зобов'язання і забезпечення» у статті «Поточні зобов'язання за розрахунками з бюджетом» (рядок 1620) відображається заборгованість підприємства за всіма видами платежів до бюджету, враховуючи податки з працівників підприємства. У статті «Поточні зобов'язання за розрахунками зі страхування» (рядок 1625) відображається сума заборгованості

за відрахуваннями на соціальне страхування.

В Активі Балансу підприємства на звітну дату в розділі II «Оборотні активи» у статті «Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом» (рядок 1135) показується дебіторська заборгованість фінансових і податкових органів, а також переплата за податками, зборами та іншими платежами до бюджету.

Приклад 6.8. Наведена інформація підприємства щодо залишків на рахунках бухгалтерського обліку на звітну дату

Код рахунка	Вид податку (збору)	Сальдо по дебету	Сальдо по кредиту
6411	Податок на прибуток	5 000*	-
6412	Податок на додану вартість		15 000
6413	Податок на землю		400
6414	Податок з доходів фізичних осіб		8 000
651	Єдиний соціальний внесок		32 000

* На звітну дату існує переплата підприємства з податку на прибуток

У Балансі підприємства необхідно відобразити:

- в Активі у статті «Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом» (рядок 1135) – суму 5 000 грн;
- у Пасиві у статті «Поточні зобов'язання з розрахунками з бюджетом» (рядок 1 620) – суму 23 400 грн (15 000 + 400 + 8 000);
- у Пасиві у статті «Поточні зобов'язання за розрахунками зі страхування» (рядок 1 625) – суму 3 200 грн.

6.2. Облік доходів майбутніх періодів

Доходи майбутніх періодів — це доходи, отримані впродовж поточного або попередніх звітних періодів, які належать до наступних звітних періодів (отримані аванси за здані в оренду необоротні активи, отримана передплата за періодичні видання, виручка від реалізації залізничних та авіаційних квитків, квитків на театральні та інші видовищні заходи, отримана абонентська плата за користування засобами зв'язку, дисконт за отриманими векселями тощо).

Враховувати такі доходи до доходів звітного періоду в момент їх виникнення (або одержання) не можна, оскільки згідно з принципом нарахування та відповідності доходів і витрат для визначення фінансового результату звітного періоду необхідно порівняти доходи звітного періоду з витратами, що були здійснені для отримання цих доходів. При цьому доходи і витрати відображаються в обліку і звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати коштів.

Розподіл доходів майбутніх періодів проводять, виходячи з кількості місяців, до яких вони належать, з поступовим включенням до доходів та витрат звітного періоду.

Документальне оформлення операцій із доходами та витратами майбутніх періодів проводиться з використанням рахунків, платіжних доручень, актів, накладних, квитанцій, договорів оренди, чеків, патентів, авансових звітів, прибуткових та видаткових касових ордерів, розрахунків бухгалтерії тощо.

Для обліку доходів майбутніх періодів використовують рахунок 69 «Доходи майбутніх періодів» — балансовий, операційний, пасивний, звітно-розподільчий, за кредитом відображається виникнення та збільшення доходів майбутніх періодів, за дебетом

— їх зменшення, сальдо кредитове, характеризує залишок доходів майбутніх періодів на дату балансу, відображається в III розділі пасиву балансу (табл. 6.16).

Таблиця 6.16 – Бухгалтерські записи за операціями з доходами та витратами майбутніх періодів

Зміст господарської операції	Сума, грн	Кореспонденція рахунків	
		Дт	Кт
1. Отримано доходи майбутніх періодів:			
— передплата на періодичні видання (на 6 місяців);	2 400	301, 311	69
— платежі оперативної оренди необоротних активів (на 3 місяці);	30 000	301, 311	69
— реалізовані проїзні квитки, абонплата за засоби зв'язку (на наступний місяць);	600	301, 311	69
— реалізовані страхові поліси (на наступні 12 місяців).	7 200	301, 311	69
Відображено дисконт за отриманим векселем:			
— ціна придбання;	90 000	34, 182	311,36
— дисконт (на 10 місяців)	10 000	34,182	69
2. У наступному звітному періоді (місяці) списано на доходи поточного періоду частину вартості:			
— передплати на періодичні видання;	400	69	701
— платежів оперативної оренди необоротних активів;	10 000	69	713
— реалізованих проїзних квитків, абонплата за засоби зв'язку;	600	69	703
— реалізованих страхових полісів.	600	69	76
Нарахована амортизація дисконту за отриманим векселем	1 000	69	733

6.3 . Облік витрат підприємства

6.3.1. Групування та склад витрат

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про витрати підприємства та її розкриття в фінансовій звітності визначає ПСБО16 «ВИТРАТИ». Норми цього Положення (стандарту) застосовуються підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами (далі – підприємства) незалежно від форм власності (крім банків і бюджетних установ). Положення (стандарт) 16 застосовується до обліку витрат за будівельними контрактами з урахуванням особливостей їх визнання і складу, установлених Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 18 «Довгострокові контракти».

Терміни, що наведені в положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку, мають такі значення.

Елемент витрат – сукупність економічно однорідних витрат.

Непрямі витрати – витрати, що не належать безпосередньо до конкретного об'єкта витрат економічно доцільним шляхом.

Нормальна потужність – очікуваний середній обсяг діяльності, що може бути досягнутий за умов звичайної діяльності підприємства впродовж кількох років або операційних циклів з урахуванням запланованого обслуговування виробництва. Об'єкт витрат – продукція, роботи, послуги або вид діяльності підприємства, які потребують визначення пов'язаних з їх виробництвом (виконанням) витрат.

Визнання витрат

Витрати відображаються в бухгалтерському обліку одночасно зі зменшенням активів або збільшенням зобов'язань.

Витратами звітного періоду визнаються або зменшення активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені.

Витрати визнаються витратами певного періоду одночасно з визнанням доходу, для отримання якого вони здійснені. Витрати, які неможливо прямо пов'язати з доходом певного періоду, відображаються у складі витрат того звітного періоду, в якому вони були здійснені. Якщо актив забезпечує одержання економічних вигод упродовж кількох звітних періодів, то витрати визнаються шляхом систематичного розподілу його вартості (наприклад, у вигляді амортизації) між відповідними звітними періодами. Не визнаються витратами й не включаються до звіту про фінансові результати:

- платежі за договорами комісії, агентськими угодами та іншими аналогічними договорами на користь комітента, принципала тощо;
- попередня (авансова) оплата запасів, робіт, послуг.
- погашення одержаних позик;
- інші зменшення активів або збільшення зобов'язань, що не відповідають ознакам, наведеним у пункті 6 ПСБО 16;
- витрати, які відображаються зменшенням власного капіталу відповідно до положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

Склад витрат

Собівартість реалізованих товарів визначають за Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 9 «Запаси».

Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) складається з виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), яка була реалізована впродовж звітного періоду, нерозподілених постійних загальновиробничих витрат та наднормативних виробничих витрат.

До **виробничої собівартості продукції** (робіт, послуг) належать:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати;
- змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати.

Перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) установлюються підприємством.

До **складу прямих матеріальних витрат** входять вартість сировини та основних матеріалів, що утворюють основу вироблюваної продукції, купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат. Прямі матеріальні витрати зменшуються на вартість зворотних відходів, отриманих у процесі виробництва.

До **складу прямих витрат на оплату праці** входять заробітна плата та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, які можуть бути безпосередньо належати до конкретного об'єкта витрат.

До складу інших прямих витрат входять всі інші виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо належати до конкретного об'єкта витрат, зокрема відрахування на соціальні заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв, амортизація, витрати від браку, які становлять вартість остаточно забракованої продукції (виробів, напівфабрикатів), та витрати на виправлення браку за вирахуванням: остаточно забракованої продукції за справедливою вартістю; суми, що відшкодовується працівниками, які допустили брак; суми, що одержана від постачальників за неякісні матеріали і комплектуючі вироби тощо.

До складу загальновиробничих витрат входять:

- витрати на управління виробництвом (оплата праці апарату управління цехами, дільницями тощо; відрахування на соціальні заходи й медичне страхування апарату управління цехами, дільницями; витрати на оплату службових відряджень персоналу цехів, дільниць тощо);

- витрати на управління виробництвом (оплата праці апарату управління цехами, дільницями тощо; відрахування на соціальні заходи й медичне страхування апарату управління цехами, дільницями; витрати на оплату службових відряджень персоналу цехів, дільниць тощо);

- амортизація основних засобів загальновиробничого (цехового, дільничого, лінійного) призначення;

- амортизація нематеріальних активів загальновиробничого (цехового, дільничого, лінійного) призначення;

- витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення;

- витрати на вдосконалення технології й організації виробництва (оплата праці та відрахування на соціальні заходи працівників, зайнятих удосконаленням технології й організації виробництва, поліпшенням якості продукції, підвищенням її надійності, довговічності, інших експлуатаційних характеристик у виробничому процесі; витрати матеріалів, купівельних комплектуючих виробів і напівфабрикатів, оплата послуг сторонніх організацій тощо);

- витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інше утримання виробничих приміщень;

- витрати на обслуговування виробничого процесу (оплата праці загальновиробничого персоналу; відрахування на соціальні заходи, медичне страхування робітників та апарату управління виробництвом; витрати на здійснення технологічного контролю за виробничими процесами та якістю продукції, робіт, послуг);

- витрати на охорону праці, техніку безпеки та охорону довкілля;

- інші витрати (внутрішньозаводське переміщення матеріалів, деталей, напівфабрикатів, інструментів зі складів до цехів і готової продукції на склади; нестачі незавершеного виробництва; нестачі і втрати від псування матеріальних цінностей у цехах; оплата простоїв тощо).

За ступенем впливу обсягів виконаних робіт і реалізованих послуг на рівень витрат *загальновиробничі витрати* поділяють на постійні і змінні.

До змінних загальновиробничих витрат належать витрати на обслуговування та управління виробництвом (цехів, дільниць), що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності. Змінні загальновиробничі витрати

розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо), виходячи з фактичної потужності звітного періоду.

До постійних загальновиробничих витрат належать витрати на обслуговування та управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже незмінними) при зміні обсягу діяльності.

Постійні загальновиробничі витрати розподіляють на кожен об'єкт витрат із використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) за нормальної потужності. Нерозподілені постійні загальновиробничі витрати входять до складу собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг) у періоді їх виникнення. Загальна сума розподілених та нерозподілених постійних загальновиробничих витрат не може перевищувати їх фактичну величину.

Приклад розподілу загальновиробничих витрат наведено в додатку 1 до ПСБО 16. Перелік і склад змінних та постійних загальновиробничих витрат установлюються підприємством.

Витрати, пов'язані з операційною діяльністю, що не входять до собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), поділяють на адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати.

До адміністративних витрат належать такі загальногосподарські витрати, спрямовані на обслуговування та управління підприємством:

- загальні корпоративні витрати (організаційні витрати, витрати на проведення річних зборів, представницькі витрати тощо);

- витрати на службові відрядження й утримання апарату управління підприємством та іншого загальногосподарського персоналу;
- витрати на утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів загальногосподарського використання (операційна оренда, страхування майна, амортизація, ремонт, опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення, охорона);
- винагороди за професійні послуги (юридичні, аудиторські, з оцінювання майна тощо);
- витрати на зв'язок (поштові, телеграфні, телефонні, телекс, факс тощо);
- амортизація нематеріальних активів загальногосподарського використання;
- витрати на врегулювання спорів у судових органах;
- податки, збори та інші передбачені законодавством обов'язкові платежі (крім податків, зборів та обов'язкових платежів, що вносяться до виробничої собівартості продукції, робіт, послуг);
- плата за розрахунково-касове обслуговування та інші послуги банків;
- інші витрати загальногосподарського призначення.

Витрати на збут передбачають такі витрати, пов'язані з реалізацією (збутом) продукції (товарів, робіт, послуг):

- витрати пакувальних матеріалів для затарювання готової продукції на складах готової продукції;
- витрати на ремонт тари;
- оплата праці та комісійні винагороди продавцям, торговим агентам та працівникам підрозділів, що забезпечують збут; витрати на рекламу та дослідження ринку (маркетинг);

- витрати на передпродажну підготовку товарів;
- витрати на відрядження працівників, зайнятих збутом;
- витрати на утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів, пов'язаних зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг (операційна оренда, страхування, амортизація, ремонт, опалення, освітлення, охорона);
- витрати на транспортування, перевалювання і страхування готової продукції (товарів), транспортно-експедиційні та інші послуги, пов'язані з транспортуванням продукції (товарів) щодо умов договору (базису) поставлення;
- витрати на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування; витрати на страхування призначеної для подальшої реалізації готової продукції (товарів), що зберігається на складі підприємства;
- витрати на транспортування готової продукції (товарів) між складами підрозділів (філій, представництв) підприємства;
- інші витрати, пов'язані зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг.

До складу витрат на збут у торговельних організаціях належать витрати обігу, за винятком витрат, наведених у пунктах 18, 20 і 27 цього ПСБО 16..

До інших операційних витрат входять:

- витрати на дослідження та розроблення відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи»;
- собівартість реалізованих виробничих запасів, яка для цілей бухгалтерського обліку складається з їх облікової вартості та витрат, пов'язаних із їх реалізацією;

- сума безнадійної дебіторської заборгованості та відрахування до резерву сумнівних боргів;
- втрати від операційної курсової різниці (тобто від зміни курсу валюти за операціями, активами і зобов'язаннями, що пов'язані з операційною діяльністю підприємства);
- втрати від знецінення запасів;
- нестачі й втрати від псування цінностей;
- визнані штрафи, пеня, неустойка;
- витрати на утримання об'єктів соціально-культурного призначення;
- інші витрати операційної діяльності.

Витрати операційної діяльності групують за такими економічними елементами:

- витрати на оплату праці;
- відрахування на соціальні заходи;
- амортизація;
- інші операційні витрати.

До складу елемента «Матеріальні витрати» входить вартість витрачених у виробництві (крім продукту власного виробництва):

- сировини й основних матеріалів;
- купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів;
- палива й енергії;
- будівельних матеріалів;
- запасних частин;
- тари й тарних матеріалів;
- допоміжних та інших матеріалів.

До складу елемента «Витрати на оплату праці» входять:

- заробітна плата за окладами й тарифами;

- премії та заохочення;
- матеріальна допомога;
- компенсаційні виплати;
- оплата відпусток та іншого невідпрацьованого часу;
- інші витрати на оплату праці.

До складу елемента «Відрахування на соціальні заходи» входять:

- відрахування на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- відрахування на індивідуальне страхування персоналу підприємства;
- відрахування на інші соціальні заходи.

До складу елемента «Амортизація» входить сума нарахованої амортизації основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів.

До складу елемента «Інші операційні витрати» входять витрати операційної діяльності, які не ввійшли до складу елементів, наведених в пп. 22–25 ПСБО16, зокрема:

- витрати на відрядження;
- на послуги зв'язку;
- плата за розрахунково-касове обслуговування тощо.

До фінансових витрат належать витрати:

- на проценти (за користування кредитами отриманими, за облігаціями випущеними, за фінансовою орендою тощо);
- інші витрати підприємства, пов'язані із запозиченнями (крім фінансових витрат, які входять до собівартості кваліфікаційних активів відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 31 «Фінансові витрати»).

Втрати від участі в капіталі є збитками від інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, що обліковуються методом участі в капіталі.

До складу інших витрат входять витрати, які виникають під час звичайної діяльності (крім фінансових витрат), але не пов'язані безпосередньо з виробництвом та/або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг). До таких витрат належать:

- собівартість реалізованих фінансових інвестицій (балансова вартість та витрати, пов'язані з реалізацією фінансових інвестицій);
- втрати від зменшення корисності необоротних активів;
- втрати від безоплатної передачі необоротних активів;
- втрати від неопераційних курсових різниць;
- сума уцінки необоротних активів і фінансових інвестицій;
- витрати на ліквідацію необоротних активів (розбирання, демонтаж тощо);
- залишкова вартість ліквідованих (списаних) необоротних активів;
- інші витрати діяльності.

Податки на прибуток визнаються витратами згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 17 «Податок на прибуток».

6.3.2. Відображення витрат у системі бухгалтерського обліку

Перший варіант обліку передбачає застосування для обліку витрат звітного періоду лише рахунки класу 9. Рахунки класу 9 «Витрати діяльності» застосовуються для узагальнення інформації про витрати звичайної діяльності та витрати на

запобігання надзвичайних подій і ліквідацію їх наслідків. За дебетом 9-го класу рахунків відображають суми витрат, а за кредитом – списання суми витрат у кінці звітного періоду (щомісяця) на рахунок 79 «Фінансові результати».

Другий варіант обліку передбачає застосування рахунків класу 8 і 9, що призначені для обліку операційних витрат одночасно. При застосуванні зазначеного варіанта за допомогою рахунків класу 8 накопичується інформація про операційні витрати за елементами, що використовуються для заповнення розділу II «Елементи операційних витрат» Звіту про фінансові результати.

Третій варіант обліку передбачає застосування спрощеного Плану рахунків суб'єктами малого підприємництва, а також організаціями, діяльність яких не спрямована на ведення комерційної діяльності. Цей варіант передбачає облік витрат згідно з класифікацією за елементами, а не за функціями, як це передбачалось першим та другим варіантами. Суб'єктами малого підприємництва ведеться бухгалтерський облік і подається фінансова звітність згідно з порядком, встановленим ПСБО 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва».

Для *обліку витрат за елементами* призначені рахунки бухгалтерського обліку:

- 80 «Матеріальні витрати»;
- 81 «Витрати на оплату праці»;
- 82 «Відрахування на соціальні заходи»;
- 83 «Амортизація»;
- 84 «Інші операційні витрати».
- 85 «Інші витрати»

При другому варіанті обліку рахунки 8-го класу закриваються щомісячно у кореспонденції з дебетом таких рахунків:

- 23 «Виробництво»;
- 91 «Загальновиробничі витрати»(рис. 6.1);
- 92 «Адміністративні витрати»(рис. 6.2);
- 93 «Витрати на збут» (рис. 6.3);
- 94 «Інші операційні витрати» (рис. 6.4).

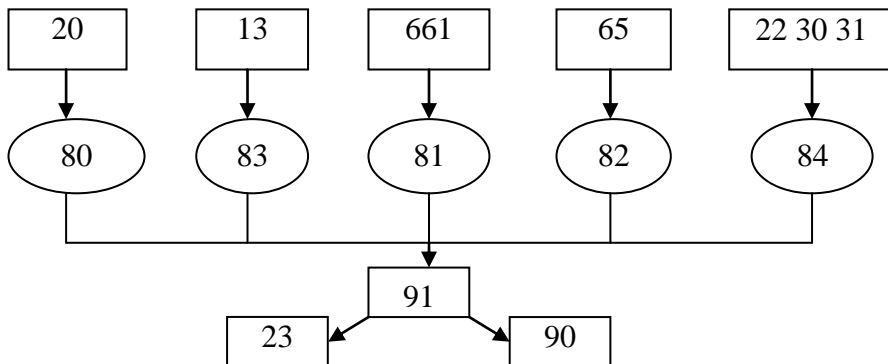
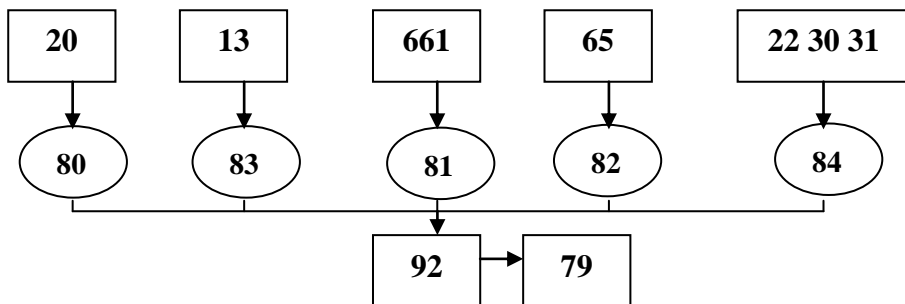

Рисунок 6.1 — Формування витрат на виробництво за рахунком 91 «Загальновиробничі витрати»

На початок звітного періоду підприємство повинно визначити в обліковій політиці обраний підхід до розподілу загальновиробничих витрат, тобто визначити показники нормальної потужності; обрати базу розподілу; визначити величину постійних загальновиробничих витрат на наступний рік; встановити планову норму розподілу загальновиробничих витрат.

$$\text{Планова норма} = \frac{\text{Оцінювальна величина постійних загальновиробничих витрат}}{\text{Оцінювальна величина бази розподілу}}$$

На рисунку 6.2 показано зв'язок рахунків під час формування адміністративних витрат.

*Рисунок 6.2 — Формування витрат за рахунком 92
«Адміністративні витрати»*

На рисунку 6.3 показано зв'язок рахунків під час формування витрат на збут:

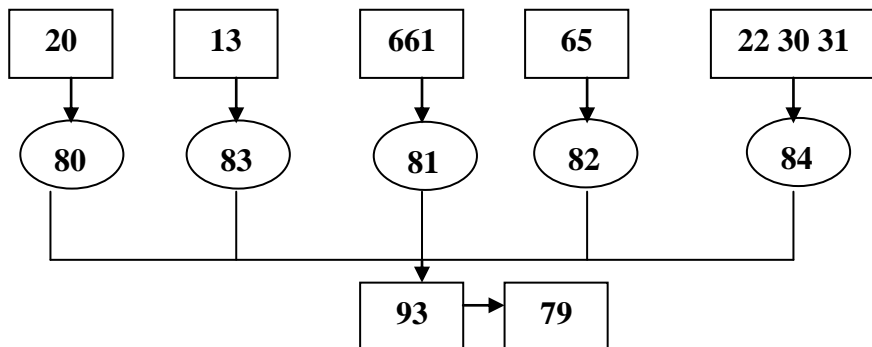

Рисунок 6.3 — Формування витрат за рахунком 93 «Витрати на збут»

На рисунку 6.4 показано зв'язок рахунків під час формування інших операційних витрат:

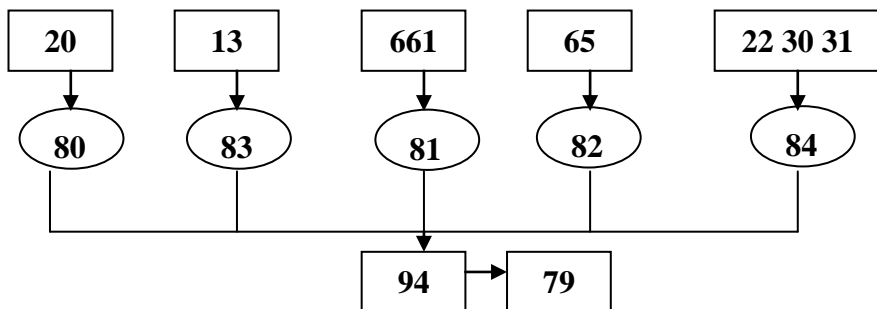

Рисунок 6.4 — Формування витрат за рахунком 94 «Інші операційні витрати»

6.3.3. Фінансовий облік витрат виробництва, браку та напівфабрикатів

Методи формування витрат

Формування витрат початково здійснюється в системі управлінського обліку. Витрати збираються за окремими об'єктами: видами продукції, робіт, послуг, технологічними процесами та їх частинами тощо. Витрати в системі управлінського обліку збираються за калькуляційними статтями відповідно до зменшення активів та зростання зобов'язань.

Підприємство самостійно або за погодженням з материнською (вищою) організацією формує статті витрат, виходячи з особливостей діяльності.

Це можуть бути такі статті:

- 1) сировина і матеріали (за видами);
- 2) купівельні комплектуючі вироби, напівфабрикати;
- 3) робота і послуги виробничого характеру;
- 4) паливо і електроенергії на виробничі цілі;
- 5) зворотні відходи;
- 6) основна заробітна плата;
- 7) додаткова заробітна плата;
- 8) відрахування на соціальні заходи;
- 9) амортизація інструментів і пристроїв спеціального призначення;
- 10) амортизація основних засобів;
- 11) амортизація нематеріальних активів;
- 12) супутня продукція (вираховується).

Метод формування витрат залежать від особливостей технології виробництва та вимог менеджменту до інформації про формування витрат та ступенів їх контролю у процесі виробництва.

Позамовний метод обліку витрат використовують на індивідуальних дрібносерійних виробництвах (одиничних виробництвах). До таких належать: суднобудування, авіабудування, металообробне та швейне виробництво, ремонтне виробництво, поліграфія, виготовлення меблів, аудиторські та консультаційні послуги, будівельна та видавнича діяльність тощо.

За цим методом витрати збираються в кожному замовленні, одержаному від клієнта. Прямі витрати: за первинними документами, накладні – пропорційно до прямих.

Калькулювання за процесами (попроцесний метод) використовується в великосерійних та масових виробництвах: машинобудуванні, переробній промисловості тощо. Об'єктом

обліку витрат є технологічний процес, його частини, види виготовленої продукції.

Прямі витрати належать до продукції за первинними документами, накладні – за вибраними базами розподілу.

Об'єктом контролю витрат та прибутку за цим методом може бути не лише виготовлення продукції, а й окремі етапи процесу. На вимоги менеджменту можуть створюватися центри витрат та центри відповідальності (від мінімально доцільних), у межах яких контролюються витрати в ході виробничого процесу. Такий спосіб формування і контролю витрат називається обліком за центрами витрат і центрами відповідальності.

Нормативний метод обліку витрат використовується в великосерійних та масових виробництвах. Витрати обліковуються за окремими видами однорідних виробів, тобто нормування витрат за об'єктами. При цьому складається нормативний кошторис витрат, який постійно коригується. За фактично здійсненими витратами складається калькуляція, у якій визначається собівартість продукції. Нормативний кошторис та калькуляція порівнюються, визначаються відхилення та винуватці.

Калькулювання собівартості готової продукції

Ефективність виробництва визначається шляхом калькулювання собівартості одиниці продукції (робіт, послуг).

Калькулювання – це обчислення собівартості одиниці продукції (робіт, послуг).

Розрізняють три види калькуляції:

- 1) планові. Складаються шляхом розрахунку за окремими статтями витрат раціонального використання засобів

- підприємства;
- 2) нормативні. Складаються на основі діючих на початок місяця норм і розцінок.
 - 3) звітні. Складаються на основі даних аналітичного обліку за рахунками 90– 94. Вони відображають фактичні витрати на одиницю виготовленої продукції.

Основні статті калькуляції

- 1) основні матеріали;
- 2) транспортне - заготівельні витрати;
- 3) зворотні відходи (зі знаком « – »);
- 4) основна заробітна плата;
- 5) додаткова заробітна плата;
- 6) відрахування на соціальні заходи з фонду оплати праці основних виробничих працівників;
- 7) загальновиробничі витрати.

Всього виробнича собівартість

- 8) Загальногосподарські витрати.
- 9) Витрати на збут.
- 10) Позавиробничі витрати.
- 11) Витрати на освоєння нових видів продукції.

Всього повна собівартість

- 12) невідшкодовані податки;
- 13) рентабельність;

Разом фактична собівартість

- 14) ПДВ;
- 15) акцизний збір.

Разом ціна реалізації.

Таким чином:

1. Виробнича собівартість складається з витрат безпосередньо

пов'язаних із виробництвом продукції (робіт, послуг).

2. Повна собівартість = виробнича собівартість + адміністративні витрати + інші витрати, пов'язані з діяльністю підприємства.
3. Фактична собівартість = повна собівартість + рентабельність + невідшкодовані податки.
4. Ціна реалізації = фактична собівартість + ПДВ + акцизний збір.

Залишки незавершеного виробництва та готової продукції відображаються у балансі.

У фінансовому обліку всі відхилення входять до витрат підприємства та не належать до виробничої собівартості.

Облік та розподіл витрат

Усі витрати поділяються на прямі та непрямі.

Прямі: основна заробітна плата виробничих робітників і основні матеріали.

Непрямі: з метою внесення їх до собівартості розподіляються пропорційно прямим. До них належать:

- 1) транспортно-заготівельні витрати і зворотні відходи, розподіляються пропорційно вартості основних матеріалів;
- 2) додаткова заробітна плата; загальновиробничі та адміністративні витрати розподіляються пропорційно основній заробітній платі основних виробничих робітників.

Розподіл здійснюється таким чином:

Транспортно-заготівельних витрат і зворотних відходів:

1. Визначають суму транспортно-заготівельних витрат за нормою шляхом множення суми витрат матеріалів за нормою на нормативний відсоток ТЗВ, розрахований за відомостями обліку руху матеріалів.

2. Визначають суму відхилення, яка дорівнює різниці між фактичною сумою ТЗВ і нормативною.

3. Визначають коефіцієнт відхилення: суму відхилень ділять на суму ТЗВ за нормою.

4. Визначають суму відхилень за кожним виробом: коефіцієнт збільшують на суму ТЗВ за нормою.

5. Фактична сума ТЗВ за кожним виробом дорівнює ТЗВ за нормою плюс/мінус відхилення.

Фактичні витрати матеріалів на виробництво визначають двома способами:

1) інвентарним – при проведенні щомісячної інвентаризації залишків ТМЦ у цехах і на ділянках;

2) порційним – витрата матеріалів враховується на кожній розкроєній партії, де відразу після розкрою визначають економію або перевитрату матеріалів.

При нормативному методі контроль за використанням матеріалів визначає виробничо-диспетчерський відділ (ВДВ) цеху, для цього складається звіт про використання матеріалів за місяць.

Витрата матеріалів за нормою визначається шляхом множення норми за одиницю на кількість запущених у виробництво деталей. Облік ведеться не за кожним виробом, а за групою однорідних виробів.

Існує 3 способи обліку відхилень від норми.

1. За способом *документування* – під час заміни матеріалів, передбачених в технології матеріалом-замінником або відпускання товарів понад норму, випикується окрема вимога за підписом начальника ВДВ.

2. За способом *порційного розкрою* – відхилення розраховуються після операції розкрою. Цей спосіб залежить від

технології виробництва і номенклатури продукції, яка випускається.

3. При *інвентарному* способі відхилення від норм визначають за ділянками та бригадами шляхом зіставлення витрат за нормою з фактичними витратами за даними інвентаризації.

Розподіл оплати праці та відрахувань здійснюється у відповідній таблиці на підставі розрахункових відомостей із зарплати в дебет рахунків 9-го класу з кредиту 64-го, 65-го, 66-го рахунків.

1. Основна зарплата виробничих робітників-відрядників записується в розрізі замовлень на підставі нарядів і належить до собівартості продукції.

Дебет-23 – Кредит-661.

2. Погодинна заробітна плата виробничих робітників розподіляється між замовленнями (виробами) пропорційно основній відрядній зарплаті та входить до виробничої собівартості продукції.

Дебет-91 – Кредит-661. Дебет-23 – Кредит-91.

3. Погодинна зарплата працівників, пов'язаних із обслуговуванням, експлуатацією та ремонтом машин і оснащенням, належить до собівартості продукції.

Дебет-91 – Кредит-661. Дебет-23 – Кредит-91.

4. Зарплату ІПП службовців і МОП цехів поділяють на 2 частини:

1) зарплата, що належить до адміністративно-управлінського персоналу. У виробничу собівартість не вноситься, належить до витрат підприємства.

Дебет-92 – Кредит-661. Дебет-79 – Кредит-92.

2) заробітна плата працівників, які не належать до АУП

(майстри цехів, МОП, технологи цехів). Зарплата входить до виробничої собівартості.

Дебет-91 – Кредит-661. Дебет-23 – Кредит-91.

5. Зарплата персоналу заводууправління, заводських складів, охорони і т. п. належить до витрат підприємства.

Дебет-92 – Кредит-661. Дебет-79 – Кредит-92.

6. Заробітна плата працівників, пов'язаних зі збутом продукції входить також у витрати підприємства.

Дебет-93 – Кредит-661. Дебет-79 – Кредит-93.

7. Зарплата працівників, пов'язаних з освоєнням нових видів продукції.

Дебет-94 – Кредит-661. Дебет-79 – Кредит-94.

8. Премії, доплати працівникам (нічні, надурочні, пільгові) розподіляють пропорційно прямій відрядній оплаті, і вони належать до дебету тих самих рахунків, що і основна заробітна плата.

9. Нарахування на ФОП (ЄСВ) належать до дебету тих самих рахунків, як і нарахована зарплата, премії, заохочення, доплати.

Розподіл і віднесення на собівартість інших витрат, здійснюється таким чином:

1) амортизаційні відрахування. Дебет рахунків 9-го класу, кредит-831;

2) знос МШП. Дебет рахунків 9-го класу, кредит-132;

3) розподіл послуг зі сторони (транспортні послуги, комунальні послуги, послуги зв'язку, реклама тощо). Дебет 9-го класу, кредит рахунків 631-го, 685-го;

4) інші грошові витрати (витрати на відрядження, за придбання бланків, платежі за касове обслуговування банку, процентні ставки за кредитами). Дебет рахунків 9-го класу з

кредиту рахунків 301-го, 311-го, 372-го у тому періоді, коли вони були зроблені;

5) послуги допоміжного виробництва враховуються на рахунках 9-го класу, а потім розподіляються і списуються або на виробничу собівартість дебет-23, або на витрати підприємства дебет-79.

Витрати в системі управлінського обліку за видами виробництв, статтями витрат і видами продукції, центрами витрат і центрами відповідальності збираються на відкритих для цього аналітичних рахунках до синтетичного рахунка 23 «Виробництво». На дебеті цього рахунка відображаються прямі матеріальні, трудові та інші прямі витрати, виробничі накладні витрати, втрати від браку тощо. Витрати за видами списуються з рахунків фінансового обліку: запасів, оплати праці тощо.

За кредитом рахунка 23 «Виробництво» здійснюється списання суми фактичної виробничої собівартості, завершеної виробництвом продукції, виконаних робіт та послуг. Облік витрат, що належать до собівартості продукції ведеться також на рахунку 91 «Загальновиробничі витрати». Облік витрат на цьому рахунку ведеться за виробничими підрозділами підприємства: цехами, дільницями, відділення.

Така система поєднання управлінського та фінансового обліку називається *інтегрованою*.

Собівартість виготовленої продукції формується за окремими об'єктами обліку витрат на аналітичних рахунках субрахунку 23 «Виробництво». Зведені за аналітичними рахунками витрати збираються за дебетом рахунка 23 «Виробництво».

Списані за кредитом рахунка 23 «Виробництво» витрати складають собівартість продукції, виготовленої за звітний

період.

Собівартість виготовленої продукції у звітному періоді продукції визначається за алгоритмом, наведеним на рисунку 6.5.

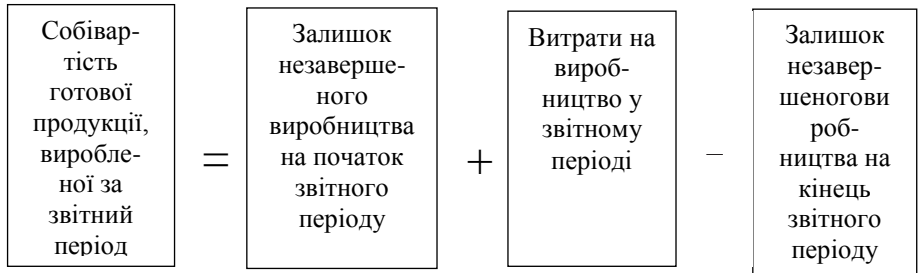

Рисунок. 6.5 – Алгоритм визначення собівартості виготовленої продукції

Облік витрат від браку у виробництві

Браком вважаються вироби або напівфабрикати, що за своєю якістю не відповідають установленим стандартам, технічним умовам та договорам. Залежно від характеру дефектів, виявлених у процесі приймання, брак поділяється на поправний і непоправний (остаточний).

Поправним браком вважаються вироби, напівфабрикати і вузли, які після виправлення недоліків можуть бути використані за прямим призначенням і виправлення яких технічно можливе й економічно доцільне.

Остаточним браком вважаються вироби, напівфабрикати, вузли, що не можуть бути виправлені або виправлення яких економічно не доцільно.

Існує поняття *технічно неминучого браку у виробництві*, до якого належать такі деталі й вироби, які не можуть бути використані за прямим призначенням або можуть бути використані після усунення недоліку. Залежно від місця виявлення розрізняють внутрішній і зовнішній брак.

Зовнішній — це брак, виявлений після відпускання продукції покупцю.

Внутрішній — це брак, виявлений на підприємстві до відправлення покупцю.

Собівартість внутрішнього остаточного браку складається з витрат на виробництво, враховуючи частину витрат на утримання й експлуатацію устаткування і загальновиробничих витрат.

Собівартість внутрішнього поправного браку містить витрати на усунення дефектів, заробітну плату, відрахування на соціальне страхування, а також частину витрат на утримання, експлуатацію устаткування та частину загальновиробничих витрат.

Витрати від браку зменшуються на вартість отриманих матеріалів у результаті розбирання за ціною їхнього можливого використання, а також на суму позовів до постачальників на постачання неякісних матеріалів, що стали причиною браку.

На виробничих рахунках суми втрат від браку відбиваються за винятком витрат, віднесених на винних осіб.

Облік витрат на виправлення браку відбивається на рахунку **24 «Брак у виробництві»**. Цей рахунок активний, калькуляційний. Аналітичний облік витрат від браку ведуть за окремими структурними підрозділами, видами продукції і статтями витрат. Щомісяця втрати від браку списують на

витрати відповідного виду виробництва і враховують у собівартість тих виробів чи робіт, по яких виявлений брак.

За дебетом відбиваються витрати за виявленими зовнішнім і внутрішнім браком, витрати на гарантійний ремонт обсягом, що перевищує норму, а за кредитом — суми, що належать до зменшення витрат на брак і суми, що списуються на витрати виробництва як втрати від браку, а також вартість утримань із винуватців браку і суми відшкодування від постачальників недоброякісних матеріалів.

Щомісяця рахунок 24 закривають. На забраковану продукцію оформляють відповідні акти (табл. 6.17).

Таблиця 6.17— Кореспонденція рахунків обліку браку

Господарські операції	Дт	Кт
1. Фактична собівартість непоправного браку	24	23
2. Списання товарно-матеріальних цінностей на виправлення браку	24	20, 22, 26, 28
3. Нарахування оплати праці на виправлення браку	24	66
4. Нарахування на соціальні заходи	24	65
5. Вартість матеріальних цінностей, оприбуткованих від забракованої продукції	20, 22	24
6. Сума пред'явлених претензій до постачальника	374	24
7. Утримання з винних осіб за брак	375	24

6.3.4. Фінансовий облік витрат діяльності

Облік адміністративних витрат

Витрати, що пов'язані з операційною діяльністю, які не входять до собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), поділяються на адміністративні витрати, витрати на збут, інші операційні витрати.

Згідно з П(С)БО 16 «Витрати», до складу адміністративних витрат належать витрати, що спрямовані на обслуговування і управління підприємством, а саме:

- загальні корпоративні витрати (організаційні витрати, витрати на проведення зборів акціонерів, представницькі витрати тощо);

- витрати на службові відрядження й утримання апарату управління підприємством та іншого загальногосподарського персоналу;

- витрати на утримання основних засобів, інших необоротних матеріальних активів загальногосподарського призначення (операційна оренда, страхування майна, амортизація, ремонти, опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення, охорона тощо);

- винагороди за професійні послуги (юридичні, аудиторські, з оцінювання майна тощо);

- витрати на зв'язок (поштові, телеграфні, телефонні, телекс, факс тощо);

- амортизація нематеріальних активів загальногосподарського призначення;

- витрати на врегулювання спорів у судових органах;

- податки, збори та інші передбачені законодавством обов'язкові платежі (крім податків, зборів і обов'язкових платежів, що входять у виробничу собівартість продукції, робіт, послуг);

- плата за розрахунково-касове обслуговування та інші послуги банків;

- інші витрати загальногосподарського призначення.

Первинні документи для обліку адміністративних витрат: розрахунки бухгалтерії, бухгалтерські довідки, рахунки,

накладні, рахунки-фактури, видаткові касові ордери, таблиці обліку використання робочого часу, авансові звіти, акти на списання малоцінних та швидкозношуваних предметів, розрахунки амортизації необоротних активів тощо.

Загальна методика обліку адміністративних витрат полягає в тому, що на першому етапі вони групуються на дебеті рахунка **92 «Адміністративні витрати»**, на другому етапі списуються загальною сумою на рахунок 79 «Фінансові результати». Для потреб управління проводиться групування адміністративних витрат за ознаками прямого або непрямого відношення до того чи іншого виду продукції, центру відповідальності.

Вони можуть також групуватися за функціями, що виконуються адміністративним персоналом для забезпечення ефективності процесу управління підприємством.

За дебетом рахунка 92 «Адміністративні витрати» відображається сума визнаних адміністративних витрат, за кредитом — списання на рахунок 79 «Фінансові результати».

Аналітичний облік адміністративних витрат ведеться за статтями витрат (табл. 6.18).

Таблиця 6.18 – Кореспонденція рахунків з обліку адміністративних витрат

Зміст операції	Дт	Кт
1	2	3
Відображається списання виробничих запасів на адміністративні витрати	92	20
Відображається нарахування заробітної плати адміністративному персоналу	92	661
Відображаються відрахування на соціальні заходи з заробітної плати адміністративного персоналу	92	65
Відображається нарахування амортизації необоротних активів загальногосподарського призначення	92	13

Продовження табл. 6.18

1	2	3
Відображаються витрати на відрядження управлінського персоналу	92	372
Відображається нарахування податків, зборів та інших обов'язкових платежів	92	64
Відображається нарахування вартості послуг зв'язку, охорони, аудиторських, юридичних та інших послуг сторонніх організацій	92	685
Відображається списання передачі в експлуатацію малоцінних та швидкозношуваних предметів загальногосподарського призначення	92	22
Відображаються витрати на розрахунково-касове обслуговування	92	685
Відображається списання частини витрат майбутніх періодів на адміністративні витрати	92	39
Відображається списання сум витрат за елементами на адміністративні витрати (для підприємств, які застосовують рахунки класу 8)	92	80-84
Відображається списання адміністративних витрат на фінансові результати	79	92

Облік витрат на збут

Згідно з П(С)БО 16 «Витрати» витрати на збут містять такі витрати, що пов'язані з реалізацією (збутом) продукції (товарів, робіт, послуг):

- витрати на ремонт тари;
- витрати пакувальних матеріалів для підготовки до збуту готової продукції на складах готової продукції;
- оплата праці і комісійні винагороди продавцям, торговельним агентам і працівникам підрозділів, що забезпечують збут;
- витрати на рекламу і дослідження ринку (маркетинг);
- витрати на передпродажну підготовку товарів;

— витрати на відрядження працівників, що забезпечують збут продукції;

— витрати на утримання основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, пов'язані зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг (операційна оренда, страхування, амортизація, ремонт, опалення, освітлення, охорона тощо);

— витрати на транспортування, перевалювання і страхування готової продукції (товарів), транспортно-експедиційні та інші послуги, пов'язані з транспортуванням продукції (товарів) відповідно до умов договорів поставки;

— витрати на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування;

— витрати на страхування готової продукції (товарів), що зберігається на складах підприємства;

— витрати на транспортування готової продукції (товарів) між складами підрозділів (представництв) підприємства;

— інші витрати, що пов'язані зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг.

Облік витрат на збут ведеться на рахунку **93 «Витрати на збут»**. За дебетом рахунка відображається сума визнаних витрат на збут, за кредитом — списання на рахунок 79 «Фінансові результати».

Первинні документи для обліку витрат на збут: рахунки, накладні, рахунки-фактури, видаткові касові ордери, таблиці обліку використання робочого часу, авансові звіти, акти на списання малоцінних та швидкозношуваних предметів, розрахунки амортизації необоротних активів тощо. Щомісячне списання витрат на збут на фінансові результати оформлюється довідками бухгалтерії.

Аналітичний облік витрат на збут ведеться в розрізі статей витрат.

Кореспонденцію рахунків з обліку витрат на збут подано в табл. 6.19.

Таблиця 6.19 – Кореспонденція рахунків з обліку витрат на збут

Зміст операції	Дт	Кт
Відображається списання виробничих запасів на витрати на збут	93	20
Відображається нарахування заробітної плати персоналу, що забезпечує збут продукції, товарів, робіт, послуг	93	661
Відображаються відрахування на соціальні заходи з ФОП персоналу, що забезпечує збут продукції, товарів, робіт, послуг	93	65
Відображається нарахування амортизації необоротних активів, що забезпечують збут	93	13
Відображаються витрати на відрядження персоналу, що забезпечує збут продукції, товарів, робіт, послуг	93	372
Відображається списання передачі в експлуатацію підрозділам підприємства, що забезпечує збут продукції, товарів, робіт, послуг малоцінних та швидкозношуваних предметів	93	22
Відображаються суми витрат на послуги стороннім організаціям, що забезпечує збут продукції, товарів, робіт, послуг (послуги рекламного характеру, послуги, надані при реалізації тощо)	93	685
Відображається створення забезпечення гарантійних зобов'язань	93	472
Відображається списання сум витрат за елементами на витрати на збут (для підприємств, які застосовують рахунки класу 8 «Витрати за елементами»)	93	80, 81, 82, 83, 84
Відображається списання витрат збут на фінансові результати	79	93

Облік інших витрат операційної діяльності

До складу інших витрат операційної діяльності, відповідно до П(С)БО 16 «Витрати», входять:

— витрати на дослідження і розроблення відповідно до П(С)БО 8 «Нематеріальні активи»;

— собівартість реалізованої іноземної валюти, яка для цілей бухгалтерського обліку визначається шляхом перерахунку іноземної валюти в грошову одиницю України за курсом Національного банку України на дату продажу іноземної валюти плюс витрати, що пов'язані з продажем іноземної валюти;

— собівартість реалізованих виробничих запасів, яка для цілей бухгалтерського обліку складається з їхньої облікової вартості і витрат, пов'язані з їхньою реалізацією;

— сума безнадійної дебіторської заборгованості і відрахування до резерву сумнівних боргів;

— втрати від операційної курсової різниці (тобто від зміни курсу валюти за операціями, активами та зобов'язаннями, що пов'язані з операційною діяльністю підприємства);

— втрати від знецінення запасів;

— нестачі і втрати від псування цінностей;

— визнані штрафи, пені, неустойки;

— витрати на утримання об'єктів соціально-культурного призначення;

— інші витрати операційної діяльності.

Для обліку інших витрат операційної діяльності призначено рахунок **94 «Інші витрати операційної діяльності»**. На рахунку 94 «Інші витрати операційної діяльності» ведеться облік витрат операційної діяльності підприємства, крім витрат, які відображаються на рахунках 90 «Собівартість реалізації», 91 «Загальновиробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93

«Витрати на збут».

Рахунок 94 «Інші витрати операційної діяльності» має такі субрахунки:

940 «Витрати від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю»;

941 «Витрати на дослідження і розробки»;

942 «Витрати на купівлю-продаж іноземної валюти»;

943 «Собівартість реалізованих виробничих запасів»;

944 «Сумнівні та безнадійні борги»;

945 «Втрати від операційної курсової різниці»;

946 «Втрати від знецінення запасів»;

947 «Нестачі і втрати від псування цінностей»;

948 «Визнані штрафи, пені, неустойки»;

949 «Інші витрати операційної діяльності».

За дебетом рахунка 94 «Інші витрати операційної діяльності» відображається сума визнаних витрат, за кредитом — списання на рахунок 79 «Фінансові результати».

На субрахунку 949 «Інші витрати операційної діяльності» узагальнюється інформація про такі витрати операційної діяльності, які не знайшли свого відображення на інших субрахунках рахунка 94 «Інші витрати операційної діяльності», зокрема, витрати житлово-комунальних і обслуговуючих господарств, дитячих дошкільних закладів, будинків відпочинку, санаторіїв та інших закладів оздоровчого й культурного призначення.

Кореспонденцію рахунків з обліку інших операційних витрат подано в табл. 6.20.

Аналітичний облік інших витрат операційної діяльності ведеться в розрізі видів статей витрат

Таблиця 6.20 – Кореспонденція рахунків з обліку інших операційних витрат

Зміст операції	Дт	Кт
Відображаються витрати на виконання досліджень і розроблень	941	66, 65, 20
Відображається на дату реалізації вартість реалізованої іноземної валюти	942	334
Відображається собівартість реалізованих виробничих запасів та МШП	943	20, 22
Відображається створення резерву сумнівних боргів	944	38
Відображаються втрати від операційних курсових різниць в результаті зміни курсу гривні щодо іноземних валют	945	312
Відображається сума уцінки запасів	946	20, 22, 28
Відображається списання нестачі виробничих запасів, МШП, готової продукції, товарів	947	20, 22, 26, 28
Відображається списання на витрати штрафів, пені, неустойок за невиконання або неналежне виконання підприємством умов договорів, чинного законодавства	948	63, 64, 65
Відображаються витрати на утримання об'єктів соціально-культурної сфери, що знаходяться на балансі підприємства	949	20, 22, 26, 28, 63, 64, 65, 66
Відображається списання витрат за елементами на інші витрати операційної діяльності (за умови використання підприємством рахунків класу 8)	94	80, 81, 82, 83, 84
Відображається списання інших витрат операційної діяльності на фінансові результати	79	94

Облік фінансових витрат

Діяльність, яка приводить до змін власного та позичкового капіталу, за змістом є фінансовою. У результаті фінансової діяльності виникають фінансові витрати. До фінансових витрат належать витрати на відсотки (за користування кредитами, за емітованими облігаціями, за фінансовою орендою тощо) та інші витрати підприємства, що пов'язані із залученням позичкового капіталу.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про фінансові витрати та її розкриття у фінансовій звітності визначає Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 31 «Фінансові витрати».

Фінансові витрати — витрати на відсотки та інші витрати підприємства, пов'язані із запозиченнями. Фінансові витрати визнаються витратами того звітного періоду, в якому вони були нараховані, крім випадку, коли облікова політика підприємства передбачає капіталізацію фінансових витрат, пов'язаних зі створенням кваліфікаційного активу.

Капіталізація фінансових витрат — внесення фінансових витрат до собівартості кваліфікаційного активу.

Кваліфікаційний актив — це актив, який обов'язково потребує суттєвого часу для його створення.

Норма капіталізації фінансових витрат — частка від ділення середньозваженої величини фінансових витрат та суми всіх непогашених запозичень (крім тих, що безпосередньо пов'язані з кваліфікаційним активом або мають цільове призначення) підприємства впродовж звітного періоду. Капіталізація фінансових витрат застосовується лише до суми тих фінансових витрат, яких можна було б уникнути, якби не здійснювалися витрати на створення кваліфікаційного активу.

Витрати на створення кваліфікаційного активу для цілей капіталізації містять лише витрати, для здійснення яких сплачуються кошти, передаються інші активи або приймаються зобов'язання з нарахування відсотків.

У разі безпосереднього позичання коштів з метою створення кваліфікаційного активу сумою фінансових витрат, що підлягає включенню до собівартості кваліфікаційного активу, є фактичні, визнані у звітному періоді, фінансові витрати, пов'язані з цим запозиченням (за вирахуванням доходу від тимчасового фінансового інвестування запозичених коштів). Якщо запозичення безпосередньо не пов'язані зі створенням кваліфікаційного активу, то сума фінансових витрат, що підлягає внесенню до собівартості кваліфікаційного активу, є добутком норми капіталізації та середньозважених витрат на створення кваліфікаційного активу (з урахуванням витрат на створення такого кваліфікаційного активу на початок звітного періоду, враховуючи раніше капіталізовані фінансові витрати).

Фінансові витрати обліковуються на рахунку **95 «Фінансові витрати»**. Рахунок 95 «Фінансові витрати» має такі субрахунки:

951 «Відсотки за кредит»;

952 «Інші фінансові витрати».

За дебетом рахунка 95 «Фінансові витрати» відображається сума визнаних витрат, за кредитом — списання на рахунок 79 «Фінансові результати».

На субрахунку 951 «Відсотки за кредит» ведеться облік витрат, пов'язаних із нарахуванням і виплатою відсотків за користування кредитами банків.

На субрахунку 952 «Інші фінансові витрати» ведеться облік витрат, пов'язаних із залученням позичкового капіталу, зокрема

витрат, пов'язаних із випуском, утриманням і обігом власних цінних паперів; нарахуванням відсотків за договорами кредитування (крім банківських кредитів), фінансового лізингу тощо.

Первинні документи для обліку фінансових витрат: виписки банку, довідки бухгалтерії тощо.

Аналітичний облік фінансових витрат ведеться в розрізі видів витрат для забезпечення можливості управління ними.

Кореспонденцію рахунків з обліку фінансових витрат наведено в табл. 6.21.

Таблиця 6.21 – Кореспонденція рахунків з обліку фінансових витрат

Зміст операції	Дт	Кт
Відображається нарахування відсотків за користування банківським кредитом	951	684
Відображається нарахування відсотків за векселем виданим	952	684
Відображається сума нарахованої амортизації дисконту за випущеними облігаціями	952	523
Відображаються суми, пов'язані з нарахуванням та сплатою відсотків за простроченими небанківськими позиками	952	605
Відображається заборгованість за відсотками щодо операцій фінансового лізингу	952	684
Відображається сума нарахованої премії за фінансовими інвестиціями	952	14,35
Відображається списання фінансових витрат на фінансові результати	792	95

Облік втрат від участі в капіталі

Збитки від інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, які обліковуються за методом участі в капіталі, є втратами від участі в капіталі.

Облік втрат від участі в капіталі ведеться на рахунку **96 «Втрати від участі в капіталі»**. На рахунку 96 «Втрати від участі в капіталі» обліковуються втрати від зменшення вартості інвестицій, облік яких ведеться за методом участі в капіталі. За дебетом рахунка відображається сума визнаних втрат, за кредитом — списання на рахунок 79 «Фінансові результати».

Рахунок 96 «Втрати від участі в капіталі» має такі субрахунки:

961 «Втрати від інвестицій в асоційовані підприємства»;

962 «Втрати від спільної діяльності»;

963 «Втрати від інвестицій в дочірні підприємства».

На субрахунку 961 «Втрати від інвестицій в асоційовані підприємства» ведеться облік втрат, що пов'язані зі зменшенням частки інвестора в чистих активах об'єкта інвестування в результаті отримання асоційованими підприємствами збитків.

На субрахунку 962 «Втрати від спільної діяльності» ведеться облік втрат, що пов'язані зі зменшенням частки інвестора в чистих активах об'єкта інвестування в результаті отримання спільними підприємствами збитків.

На субрахунку 963 «Втрати від інвестицій в дочірні підприємства» ведеться облік втрат, що пов'язані зі зменшенням частки інвестора в чистих активах об'єкта інвестування в результаті отримання дочірніми підприємствами збитків.

Первинні документи для обліку втрат від участі в капіталі: виписки банку, довідки бухгалтерії тощо.

Аналітичний облік втрат ведеться в розрізі видів втрат для

забезпечення можливості управління ними.

Кореспонденцію рахунків з обліку втрат від участі в капіталі наведено в табл. 6.22.

Облік інших витрат

До складу інших витрат належать витрати, які виникають під час звичайної діяльності (крім фінансових витрат), але не пов'язані безпосередньо з виробництвом та/або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг). Облік інших витрат здійснюється на рахунку **97 «Інші витрати»**. За дебетом рахунка відображається сума визнаних витрат, за кредитом — списання їх на рахунок **79 «Фінансові результати»**.

Таблиця 6.22 – Кореспонденція рахунків з обліку втрат від участі в капіталі

Зміст операції	Дт	Кт
Відображаються суми втрат, пов'язаних зі зменшенням частки інвестора в чистих активах об'єкта інвестування, якщо об'єкт інвестування — асоційоване підприємство	961	141
Відображаються суми втрат, пов'язаних зі зменшенням частки інвестора в чистих активах об'єкта інвестування, якщо об'єкт інвестування — спільне підприємство	962	141
Відображаються суми втрат, пов'язаних зі зменшенням частки інвестора в чистих активах об'єкта інвестування, якщо об'єкт інвестування — дочірнє підприємство	963	141
Відображаються у складі фінансових результатів суми втрат від участі в капіталі	79	96

Рахунок 97 «Інші витрати» має такі субрахунки:

970 «Витрати від зміни вартості фінансових інструментів»;

- 971 «Собівартість реалізованих фінансових інвестицій»;
- 972 «Втрати від зменшення корисності активів»;
- 974 «Втрати від неопераційних курсових різниць»;
- 975 «Уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій»;
- 976 «Списання необоротних активів»;
- 977 «Інші витрати звичайної діяльності».

Первинні документи для обліку інших витрат: виписки банку, рахунки, рахунки фактури, акти на списання необоротних активів, акти про уцінку необоротних активів і фінансових інвестицій, довідки бухгалтерії тощо.

Аналітичний облік витрат ведеться в розрізі видів витрат для забезпечення можливості управління ними.

Кореспонденцію рахунків з обліку інших витрат показано в табл. 6.23.

Таблиця 6.23 – Кореспонденція рахунків з обліку інших витрат

Зміст операції	Дт	Кт
Відображається списання вартості довгострокових фінансових інвестицій	971	14
Відображається списання залишкової вартості необоротних матеріальних активів у процесі їх реалізації	972	10, 11, 12
Відображаються втрати від зменшення курсу гривні до іноземної валюти за активами і зобов'язаннями неопераційної діяльності	974	31, 34, 63, 68
Відображається сума уцінки необоротних активів і фінансових інвестицій	975	10, 11, 12, 14
Відображається списання залишкової вартості необоротних активів у процесі їх вибуття у зв'язку з ліквідацією, безкоштовною передачею тощо	976	10, 11, 12
Відображається списання інших витрат на фінансові результати в кінці звітного періоду	793	97

Розкриття інформації про витрати у примітках до фінансової звітності

У примітках до фінансової звітності наводять інформацію про:

- склад і суму витрат, відображених у статтях «Інші операційні витрати» та «Інші витрати» Звіту про фінансові результати;
- склад і суму доходів і витрат за кожною надзвичайною подією;
- склад і суму витрат, які не внесені до статей витрат Звіту про фінансові результати, а відображені безпосередньо у складі власного капіталу (крім вилучення капіталу та розподілу між власниками).

Запитання для самоконтролю

1. *Що таке зобов'язання?*
2. *Які види зобов'язань існують в обліку?*
3. *Охарактеризуйте поточні, довгострокові, непередбачені зобов'язання, забезпечення, доходи майбутніх періодів.*
4. *Дайте характеристику рахункам, що використовуються для обліку зобов'язань.*
5. *Розкрийте сутність та особливості фінансового обліку короткострокових кредитів банків.*
6. *Як здійснюється облік розрахунків з постачальниками та підрядниками?*
7. *Як здійснюється погашення заборгованості перед постачальниками? Охарактеризуйте форми розрахунків та документальне оформлення цих операцій.*
8. *Як здійснюється облік зобов'язань, забезпечених короткостроковими вексями?*
9. *Охарактеризуйте особливості обліку поточних зобов'язань*

за розрахунками з учасниками.

10. *Як здійснюється облік заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями?*
11. *Як здійснюється облік інших поточних зобов'язань?*
12. *Дайте визначення терміну «теперішня вартість».*
13. *Розкрийте сутність поняття «банківський кредит» та охарактеризуйте його види.*
14. *Що таке «кредитоспроможність позичальника»? Наведіть її основні критерії.*
15. *Розкрийте особливості обліку довгострокових кредитів банків.*
16. *Які рахунки призначені для обліку банківських кредитів?*
17. *Дайте визначення терміну «облігація» та наведіть її характеристики.*
18. *Розкрийте сутність понять: ринкова відсоткова ставка, премія, дисконт, номінальна вартість облігації.*
19. *Які особливості обліку облігацій?*
20. *Що таке вексель? Які види векселів ви знаєте?*
21. *Дайте визначення понять: трасант, трасат, ремітент, акцепт, індосамент.*
22. *Як здійснюється облік зобов'язань за довгостроковими векселями?*
23. *Як обліковуються довгострокові зобов'язання з оренди?*
24. *Які податки, збори та платежі належать до загальнодержавних?*
25. *Які існують види ставок податків при їх стягненні до бюджету?*
26. *Які існують джерела сплати податків до бюджету згідно з податковим законодавством України?*
27. *За допомогою яких рахунків здійснюється синтетичний облік податків і зборів на підприємстві?*
28. *Які особливості відображення податків у фінансовій звітності?*
29. *Що таке доходи майбутніх періодів? Які саме доходи належать до майбутніх періодів?*
30. *Які рахунки використовуються для обліку доходів майбутніх періодів? Дайте характеристику цього рахунку.*
31. *Яке Положення (стандарт) бухгалтерського обліку визначає методологічні засади формування інформації про*

витрати підприємства та її розкриття у фінансових звітах?

32. *Дайте визначення таким термінам: «елемент витрат», «непрямі витрати», «нормальна потужність».*
33. *Охарактеризуйте особливості визнання витрат.*
34. *Які витрати не визнаються та не вносяться до звіту про фінансові результати?*
35. *Які витрати вносяться до виробничої собівартості?*
36. *Які витрати входять до складу матеріальних витрат підприємства?*
37. *Які витрати входять до складу прямих витрат підприємства на оплату праці?*
38. *Які витрати входять до складу загальновиробничих витрат підприємства?*
39. *Які витрати належать до складу адміністративних витрат підприємства?*
40. *Які витрати належать до витрат на збут?*
41. *За якими економічними елементами групуються витрати операційної діяльності підприємства?*
42. *Які витрати належать до фінансових витрат підприємства?*
43. *Охарактеризуйте існуючі варіанти обліку витрат підприємств.*
44. *Які рахунки призначені для обліку витрат за елементами?*
45. *Опишіть механізм обліку витрат підприємства при застосуванні рахунків 8-го і 9-го класів.*
46. *Які рахунки призначені для обліку «інших витрат»?*
47. *Охарактеризуйте методи формування витрат на підприємстві.*
48. *Розкрийте сутність калькуляції собівартості готової*

продукції, її види та статті.

49. *Як здійснюється розподіл витрат?*
50. *Охарактеризуйте способи обліку відхилень витрат від норми.*
51. *Як називається система поєднання управлінського та фінансового обліку? Охарактеризуйте її.*
52. *Які особливості обліку витрат від браку у виробництві?*
53. *Як здійснюється облік адміністративних витрат?*
54. *Охарактеризуйте особливості обліку витрат на збут.*
55. *Як здійснюється облік інших витрат операційної діяльності?*
56. *Які рахунки призначені для обліку фінансових витрат?*
57. *Дайте визначення термінам: капіталізація фінансових витрат, кваліфікаційний актив, норма капіталізації фінансових витрат.*
58. *Охарактеризуйте особливості обліку витрат від участі в капіталі.*

ТЕМА 7. ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК ДОХОДІВ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ

7.1 Визнання, класифікація та оцінювання доходів.

7.2 Облік доходів від операційної діяльності.

7.3 Облік фінансових доходів.

7.4 Фінансовий облік доходів від іншої діяльності.

7.5 Облік фінансових результатів та податку на прибуток.

7.6 Облік та використання нерозподіленого прибутку підприємства.

7.1. Визнання, класифікація та оцінювання доходів

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про доходи підприємства та її розкриття у фінансовій звітності визначає ПСБО 15 «ДОХІД», затверджений наказом Міністерства фінансів України від 29 листопада 1999 р. № 290.

Це Положення (стандарт) не поширюється на доходи, пов'язані з:

- договорами оренди;
- дивідендами, які належать за результатами фінансових інвестицій та обліковуються методом участі в капіталі;
- страховою діяльністю;
- первісним визнанням і зміною справедливої вартості біологічних активів, пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю, та з первісним визнанням сільськогосподарської продукції;
- змінами вартості інших поточних активів;

- природним приростом поголів'я худоби, виходом продукції сільського та лісового господарства;
- видобуванням корисних копалин.

Терміни, наведені в положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку, мають таке значення:

- **Проценти** — плата за використання коштів, їх еквівалентів або сум, що заборговані підприємству.
- **Роялті** — будь-який платіж, отриманий як винагорода за користування або за надання права на користування будь-яким авторським та суміжним правом на літературні твори, твори мистецтва або науки, враховуючи комп'ютерні програми, інші записи на носіях інформації, відео- або аудіокасети, кінематографічні фільми або плівки для радіо- чи телевізійного мовлення, будь-яким патентом, зареєстрованим знаком на товари і послуги чи торговельною маркою, дизайном, секретним кресленням, моделлю, формулою, процесом, правом на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау).
- **Дивіденди** — частина чистого прибутку, розподілена між учасниками (власниками) відповідно до частки їх участі у власному капіталі підприємства.
- **Балансова вартість валюти** — вартість іноземної валюти, визначена за валютним курсом грошової одиниці України до іноземної валюти на дату здійснення господарської операції або на дату складання балансу.

Дохід визнається під час збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків учасників

підприємства), за умови, що оцінюванні доходу може бути достовірно визначеним.

Критерії визнання доходу, наведені в ПСБО 15, застосовуються окремо до кожної операції. Проте ці критерії потрібно застосовувати до окремих елементів однієї операції або до двох чи більше операцій разом, якщо це впливає із значення такої господарської операції (операцій).

Не визнаються доходами такі надходження від інших осіб:

- сума податку на додану вартість, акцизів, інших податків і обов'язкових платежів, що підлягають перерахуванню до бюджету й позабюджетних фондів;
- сума надходжень за договором комісії, агентським та іншим аналогічним договором на користь комітента, принципала тощо;
- сума попередньої оплати продукції (товарів, робіт, послуг);
- сума авансу в рахунок оплати продукції (товарів, робіт, послуг);
- сума завдатку під заставу або в погашення позики, якщо це передбачено відповідним договором;
- надходження, що належать іншим особам;
- надходження від первинного розміщення цінних паперів;
- сума балансової вартості валюти.

Визнані доходи класифікують у бухгалтерському обліку за такими групами:

а) дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

б) чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

в) інші операційні доходи;

г) фінансові доходи;

д) інші доходи.

Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) — загальний дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт або послуг без вирахування наданих знижок, повернення раніше проданих товарів та непрямих податків і зборів (податку на додану вартість, акцизного збору тощо).

Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) визначається шляхом вирахування з доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг наданих знижок, вартості повернутих раніше проданих товарів, доходів, що за договорами належать комітентам (принципалам тощо), та податків і зборів.

До складу інших операційних доходів входять суми інших доходів від операційної діяльності підприємства, крім чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), зокрема:

- дохід від операційної оренди активів;
- дохід від операційних курсових різниць;
- відшкодування раніше списаних активів;
- дохід від роялті, відсотків, отриманих на залишки коштів на поточних рахунках у банках, дохід від реалізації оборотних активів (крім фінансових інвестицій), необоротних активів, утримуваних для продажу, та групи вибуття тощо.

До складу фінансових доходів входять дивіденди, відсотки та інші доходи, отримані від фінансових інвестицій (крім доходів, які обліковуються за методом участі в капіталі).

До складу інших доходів, зокрема, належать дохід від реалізації фінансових інвестицій; дохід від неопераційних курсових різниць та інші доходи, що виникають у процесі господарської діяльності, але не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, інших активів) *визнається* в разі наявності всіх нижченаведених умов:

- покупцеві передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію (товар, інший актив);
- підприємство не здійснює надалі управління та контроль за реалізованою продукцією (товарами, іншими активами);
- сума доходу (виручка) може бути достовірно визначена;
- є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигод підприємства, а витрати, пов'язані з цією операцією, можуть бути достовірно визначені.

Дохід не визнається, якщо здійснюється обмін продукцією (товарами, роботами, послугами та іншими активами), які є подібними за призначенням та мають однакову справедливую вартість.

Дохід, пов'язаний із наданням послуг, визнається, виходячи зі ступеня завершеності операції з надання послуг на дату балансу, якщо може бути достовірно оцінений результат цієї операції.

Результат операції з надання послуг може бути достовірно оцінений за наявності всіх нижченаведених умов:

- можливості достовірного оцінювання доходу;
- імовірності надходження економічних вигод від надання послуг;
- можливості достовірного оцінювання ступеня завершеності надання послуг на дату балансу;
- можливості достовірного оцінювання витрат, здійснених для надання послуг та необхідних для їх завершення.

Оцінювання ступеня завершеності операції з надання послуг проводиться:

- вивченням виконаної роботи;
- визначенням питомої ваги обсягу послуг, наданих на певну дату, у загальному обсязі послуг, які повинні бути надані;
- визначенням питомої ваги витрат, яких зазнає підприємство у зв'язку із наданням послуг, у загальній очікуваній сумі таких витрат.

Сума витрат, здійснених на певну дату, містить лише ті витрати, які відображають обсяг наданих послуг на цю саму дату.

Якщо послуги полягають у виконанні невизначеної кількості дій (операцій) за визначений період часу, то дохід визначається шляхом рівномірного його нарахування за цей період (крім випадків, коли інший метод краще визначає ступінь завершеності надання послуг).

Якщо дохід (виручка) від надання послуг не може бути достовірно визначений, то він відображається в бухгалтерському обліку в розмірі визначених витрат, що підлягають відшкодуванню.

Якщо дохід (виручка) від надання послуг не може бути достовірно оцінений і не існує ймовірності відшкодування зазнаних витрат, то дохід не визнається, а зазнані витрати визнаються витратами звітного періоду. Якщо надалі сума доходу буде достовірно оцінена, то дохід визнається за таким оцінюванням.

Визначений дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) не коригується на величину пов'язаної з ним сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості. Сума такої заборгованості визнається витратами підприємства згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість».

Цільове фінансування не визнається доходом доти, поки не існує підтвердження того, що воно буде отримане та підприємство виконає умови щодо такого фінансування.

Отримане цільове фінансування **визнається доходом** упродовж тих періодів, в яких були зазначені витрати, пов'язані з виконанням умов цільового фінансування. Цільове фінансування капітальних інвестицій визнається доходом упродовж періоду корисного використання відповідних об'єктів інвестування (основних засобів, нематеріальних активів тощо) пропорційно сумі нарахованої амортизації цих об'єктів. Цільове фінансування для компенсації витрат (збитків), яких зазнало підприємство, та фінансування для надання підтримки підприємству без установлення умов його витрачання на виконання у майбутньому певних заходів визнаються дебіторською заборгованістю з одночасним визнанням доходу.

Дохід, який виникає у результаті використання активів підприємства іншими сторонами, визнається у вигляді процентів, роялті та дивідендів, якщо:

- імовірно надходження економічних вигод, пов'язаних із такою операцією;
- дохід може бути достовірно оцінений.

Такий дохід повинен визнаватися у такому порядку:

- проценти визнаються у тому звітному періоді, до якого вони належать, виходячи з бази їх нарахування та терміну користування відповідними активами з урахуванням економічного змісту відповідної угоди;
- роялті визнаються за принципом нарахування згідно з економічним змістом відповідної угоди;
- дивіденди визнаються у періоді прийняття рішення про їх виплату.

Оцінювання доходу

Дохід відображається в бухгалтерському обліку в сумі справедливої вартості активів, що отримані або підлягають отриманню.

Якщо безоплатно отриманий актив забезпечує надходження економічних вигід упродовж кількох звітних періодів, то доходи визнаються на систематичній основі (наприклад, у сумі нарахованої амортизації) впродовж тих звітних періодів, коли надходять відповідні економічні вигоди.

У разі відстрочення платежу, внаслідок цього виникає різниця між справедливою вартістю та номінальною сумою коштів або їх еквівалентів, що підлягають отриманню за продукцію (товари, роботи, послуги та інші активи), така різниця визнається доходом у вигляді процентів.

Сума доходу за бартерним контрактом визначається за справедливою вартістю активів, робіт, послуг, що одержані або підлягають одержанню підприємством, зменшеною або збільшеною відповідно на суму переданих або одержаних коштів та їх еквівалентів.

Якщо справедливу вартість активів, робіт, послуг, які отримані або підлягають отриманню за бартерним контрактом, достовірно визначити неможливо, то дохід визначається за справедливою вартістю активів, робіт, послуг (крім коштів та їх еквівалентів), що передані за цим бартерним контрактом.

7.2. Облік доходів від операційної діяльності

Для обліку й узагальнення інформації про доходи і результати діяльності підприємства призначений 7-й клас рахунків. *Рахунки з 70 до 76 — це рахунки, на яких*

відбиваються доходи. Рахунок 79 призначений для узагальнення інформації про **фінансові результати діяльності підприємства**. Рахунки 7-го класу є пасивними, крім 79 «Фінансові результати» і субрахунку 704 «Вирахування з доходу».

7-й клас рахунків містить такі рахунки:

- 70 «Доходи від реалізації»;
- 71 «Інший операційний дохід»;
- 72 «Дохід від участі в капіталі»;
- 73 «Інші фінансові доходи»;
- 74 «Інші доходи»;
- 76 «Страхові платежі»;
- 79 «Фінансові результати».

Всі рахунки, крім 79-го призначені для обліку доходів. За кредитом цих рахунків відображається нарахування відповідного доходу, а за дебетом – ПДВ, що підлягає сплаті в бюджет та закриття рахунку доходів на відповідні фінансові результати облікового періоду. Залишків ці рахунки не мають та призначені вони для формування інформації про доходи та для складання Звіту про фінансові результати підприємства.

Облік доходів від реалізації

Для обліку доходів від реалізації продукції (товарів, послуг) планом рахунків передбачено застосування рахунку 70 «Доходи від реалізації». Цей рахунок має такі субрахунки:

- 701 «Дохід від реалізації готової продукції»;
- 702 «Дохід від реалізації товарів»;
- 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг»;
- 704 «Вирахування з доходу».
- 705 «Перестраховування».

За кредитом *субрахунків 701—703* відображається збільшення (отримання) доходу, за дебетом — належна сума непрямих податків (акцизного збору, податку на додану вартість та інших, передбачених законодавством); суми, що отримуються підприємством на користь комітента, принципала, повірені перестраховальниками частки страхових платежів; результат зміни резервів незароблених премій (у страхових організаціях); списання у порядку закриття на рахунок 79 «Фінансові результати».

У таблиці 7.1 наведена кореспонденція за субрахунками 701—703.

Таблиця 7.1 — Бухгалтерські проводки з обліку доходів від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)

<i>Господарські операції</i>	<i>Дт</i>	<i>Кт</i>
1	2	3
Отримано довгостроковий вексель за рахунок оплати реалізованої готової продукції	16	701
Отримані в касу кошти за реалізовану готову продукцію	30	701
Відображений дохід від реалізації готової продукції	36	701
Відображене зменшення кредиторської заборгованості перед постачальниками і підрядниками шляхом реалізації їм готової продукції	63	701
Відображена сума непрямих податків, пов'язаних із реалізацією готової продукції	701	64
Відображений дохід від реалізації товарів за готівку	301	702
Відображений дохід, визнаний у момент відвантаження товарів вітчизняним або іноземним покупцям, плата за які відстрочена	361, 362	702
Відображено дохід від продажу товарів іншим дебіторам	377	702

Продовження табл. 7.1

1	2	3
Відображено дохід від реалізації товарів, відвантажених покупцеві за рахунок отриманого авансу	681	702
Відображений дохід від реалізації товарів поточного періоду, переведений зі складу доходів майбутніх періодів	69	702
Нараховані податки і обов'язкові платежі в зв'язку з реалізацією робіт (послуг)	703	64
Списано на фінансовий результат дохід від реалізації робіт (послуг)	703	791
Відображений дохід, отриманий від реалізації робіт (послуг)	36	703
Відображення вартості поверненого товару	704	361
Відображена сума знижки після дати реалізації товару	704	361
Відображене податкове зобов'язання з ПДВ у вартості поверненого товару (в сумі знижки) (методом «сторно»)	704	641
Відкоригований фінансовий результат на суму відрахувань із доходу	791	704

На субрахунку **704 «Вирахування з доходу»** за дебетом відображаються суми надходжень за договорами комісії, агентськими та іншими аналогічними договорами на користь комітентів, принципалів; сума наданих після дати реалізації знижок покупцям, вартість повернених покупцем продукції та товарів та інші суми, що підлягають вирахуванню з доходу. За кредитом субрахунку **704** відображається списання дебетових оборотів на рахунок **79 «Фінансові результати»**.

На субрахунку **705 «Перестрахування»** підприємства, які є страховиками відповідно до Закону України «Про страхування», узагальнюють інформацію про частки страхових платежів

(страхових внесків, страхових премій) за договорами перестраховання. За дебетом субрахунку 705 відображаються суми часток страхових платежів (страхових внесків, страхових премій), що належать перестраховикам за договорами перестраховання, за кредитом — частки страхових платежів (страхових внесків, страхових премій), що повертаються перестраховиками у разі дострокового припинення договору перестраховання. Щомісяця сальдо субрахунку 705 списується (закривається) у кореспонденції із субрахунком 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг».

Облік інших операційних доходів

На рахунку 71 «Інші операційні доходи» узагальнюється інформація про інші доходи від операційної діяльності підприємства в звітному періоді.

До інших операційних доходів належать:

- доходи від реалізації іноземної валюти;
- доходи від реалізації інших оборотних активів (крім фінансових інвестицій);
- доходи від операційної оренди активів;
- доходи від операційної курсової різниці за операціями в іноземній валюті;
- суми штрафів, пені, неустойок та інших санкцій за порушення господарських договорів, які визнані боржником, або щодо яких одержані рішення суду, господарського суду про їх стягнення;
- доходи від списання кредиторської заборгованості, щодо якої минув термін позовної давності;
- відшкодування раніше списаних активів (надходження боргів, списаних як безнадійні);

- суми одержаних безоплатно оборотних активів та субсидій; інші доходи від операційної діяльності.

За кредитом рахунка 71 «Інший операційний дохід» відображається збільшення (одержання) доходу, за дебетом — суми непрямих податків (податку на додану вартість, акцизного збору та інших зборів (обов'язкових платежів) і списання в порядку закриття на рахунок 79 «Фінансові результати».

Рахунок 71 «Інший операційний дохід» має такі субрахунки:

710 «Дохід від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю»;

711 «Дохід від купівлі - продажу іноземної валюти»;

712 «Дохід від реалізації інших оборотних активів»;

713 «Дохід від операційної оренди активів»;

714 «Дохід від операційної курсової різниці»;

715 «Одержані штрафи, пені, неустойки»;

716 «Відшкодування раніше списаних активів»;

717 «Дохід від списання кредиторської заборгованості»;

718 «Дохід від безоплатно одержаних оборотних активів»;

719 «Інші доходи від операційної діяльності».

На **субрахунку 710 «Дохід від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю»** узагальнюється інформація про доходи від первісного визнання та зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю, зокрема дохід від первісного визнання сільськогосподарської продукції і біологічних активів, та від зміни справедливої вартості біологічних активів, який визначено відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи».

На **субрахунку 711 «Дохід від купівлі - продажу іноземної валюти»** узагальнюється інформація про доходи від купівлі-

продажу іноземної валюти, зокрема додатна різниця між ціною купівлі-продажу іноземної валюти та її балансовою вартістю.

На *субрахунку 712 «Дохід від реалізації інших оборотних активів»* узагальнюється інформація про доходи від реалізації оборотних активів (виробничих запасів, малоцінних і швидкозношуваних предметів і т.п.).

На *субрахунку 713 «Дохід від операційної оренди активів»* узагальнюється інформація про доходи від оренди (крім фінансової) майна, якщо ця діяльність не є метою створення підприємства.

На *субрахунку 714 «Дохід від операційної курсової різниці»* узагальнюється інформація про доходи від курсових різниць за активами і зобов'язаннями підприємства, пов'язаних з операційною діяльністю.

На *субрахунку 715 «Одержані штрафи, пені, неустойки»* узагальнюється інформація про штрафи, пені, неустойки та інші санкції за порушення господарських договорів, визнаних боржником або тих, за якими отримані рішення суду, арбітражного суду про їхнє стягнення, а також про суми із відшкодування понесених збитків.

На *субрахунку 716 «Відшкодування раніше списаних активів»* узагальнюється інформація про суми відшкодуваної підприємству вартості раніше списаних активів.

На *субрахунку 717 «Дохід від списання кредиторської заборгованості»* узагальнюється інформація про доходи від списання кредиторської заборгованості, що виникла в ході операційного циклу, по закінченні терміну позовної давнини.

На *субрахунку 718 «Дохід від безоплатно одержаних оборотних активів»* узагальнюється інформація про доходи від безоплатно одержаних оборотних активів (окрім фінансових

інвестицій) і доходи від цільового фінансування, пов'язаного з операційною діяльністю.

На *субрахунку 719 «Інші доходи від операційної діяльності»* узагальнюється інформація про інші доходи від операційної діяльності, що не одержали відображення на інших субрахунках рахунка 71 «Інший операційний дохід», зокрема про доходи від операцій з тарою, від інвентаризації, доходи від діяльності житлово-комунального господарства, дитячих дошкільних закладів, будинків відпочинку, санаторіїв та інших закладів оздоровчого і культурного призначення тощо.

Підприємства, що є страхувальниками відповідно з Законом України «Про страхування», на цьому субрахунку узагальнюють інформацію про інші доходи від страхової діяльності, зокрема комісійні винагороди за перестраховання, частки від страхових сум і страхових відшкодувань, що належать до сплати перестраховальниками, суми, що повернуті із централізованих страхових резервних фондів, повернуті суми тощо.

У таблиці 7.2 наведена кореспонденція рахунків з обліку інших операційних доходів.

Таблиця 7.2 — Бухгалтерські проводки з обліку інших операційних доходів

<i>Господарські операції</i>	<i>Дт</i>	<i>Кт</i>
1	2	3
Відображається дохід від реалізації іноземної валюти	311	711
Відображаються доходи від реалізації виробничих запасів	377	712
Відображаються доходи від операційної оренди активів	377	713

Продовження табл. 7.2

1	2	3
Відображаються доходи від операційної курсової різниці	30, 31, 37	713
Відображаються штрафи, пені, неустойки, що визнані боржниками підприємства або щодо яких отримано позитивні рішення суду	37	715
Відображається сума відшкодувань раніше списаних активів	375	716
Відображається списання кредиторської заборгованості, за якою минув термін позовної давності	50, 51, 60, 62, 63, 68	717
Відображаються отримані підприємством гранти та субсидії	30, 31, 20, 21, 28, 48	718
Відображаються доходи за результатами отриманих надлишків у ході проведення інвентаризацій	10, 11, 12, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 28	719
Списано інший операційний дохід на фінансові результати	71	791

7.3. Облік фінансових доходів

Доходи від фінансової діяльності:

- доходи від участі в капіталі;
- дивіденди отримані;
- відсотки одержані;
- інші доходи від фінансових операцій.

Доходи від участі в капіталі — це доходи від фінансових інвестицій, які обліковуються за методом участі в капіталі.

Метод участі в капіталі — це метод обліку інвестицій, згідно з яким балансова вартість інвестицій відповідно збільшується або зменшується на суму збільшення або зменшення частки інвестора у власному капіталі об'єкта інвестування. Метод участі в капіталі застосовується для обліку інвестицій в асоційовані і дочірні підприємства, в спільну діяльність зі створенням юридичної особи (спільного підприємства).

Доходи від участі в капіталі обліковуються на рахунку 72 **«Доходи від участі в капіталі»**. Рахунок призначено для узагальнення інформації про доходи від інвестицій, які здійснені в асоційовані, дочірні чи спільні підприємства та облік яких ведеться за методом участі в капіталі. За кредитом відображається збільшення (отримання) доходу, за дебетом — списання в порядку закриття на рахунок 79 «Фінансові результати».

Рахунок 72 «Доходи від участі в капіталі» має такі субрахунки:

721 «Дохід від інвестицій в асоційовані підприємства»;

722 «Дохід від спільної діяльності»;

723 «Дохід від інвестицій у дочірні підприємства».

На субрахунку 721 «Дохід від інвестицій в асоційовані підприємства» узагальнюється інформація про доходи, що пов'язані зі збільшенням частки інвестора в чистих активах об'єкта інвестування внаслідок отримання асоційованими підприємствами прибутків.

На субрахунку 722 «Дохід від спільної діяльності» узагальнюється інформація про доходи, що пов'язані зі збільшенням частки інвестора в чистих активах об'єкта

інвестування внаслідок отримання спільними підприємствами прибутків.

На субрахунку 723 «Дохід від інвестицій у дочірні підприємства» узагальнюється інформація про доходи, що пов'язані зі збільшенням частки інвестора в чистих активах об'єкта інвестування внаслідок отримання дочірніми підприємствами прибутків.

За кожним об'єктом інвестування та іншими ознаками, визначеними підприємством, організовується аналітичний облік доходів від участі в капіталі (табл. 5.3).

Для узагальнення інформації про доходи, які отримані в процесі фінансової діяльності, використовується **рахунок 73 «Інші фінансові доходи»**. Рахунок призначено для обліку доходів, що виникають у процесі фінансової діяльності підприємства, зокрема дивідендів, відсотків та інших доходів від фінансової діяльності, які не враховуються на рахунку 72 «Доходи від участі в капіталі». За кредитом рахунка відображається визнана сума доходу, за дебетом — списання кредитового обороту на рахунок 79 «Фінансові результати».

У таблиці 7.3 наведена кореспонденція рахунків з обліку доходів від участі в капіталі.

Рахунок 73 «Інші фінансові доходи» має такі субрахунки:

731 «Дивіденди одержані»;

732 «Відсотки одержані»;

733 «Інші доходи від фінансових операцій».

На субрахунку 731 «Дивіденди одержані» узагальнюється інформація про дивіденди, що повинні бути отримані від інших підприємств, які не є асоційованими, дочірніми і спільними.

Таблиця 7.3 — Бухгалтерські проводки з обліку доходів від участі в капіталі

<i>Господарські операції</i>	<i>Дт</i>	<i>Кт</i>
Відображаються доходи, отримані за інвестиціями пов'язаним сторонам і визначені за методом участі в капіталі	141	721, 722, 723
Відображаються нараховані підприємством дивіденди	373	141
Відображаються збитки інвестора за інвестиціями пов'язаним сторонам, що обліковуються за методом участі в капіталі	96	141
Списано доходи від участі в капіталі на фінансові результати	72	792

На субрахунку 732 «Відсотки одержані» узагальнюється інформація про відсотки за облігаціями чи іншими цінними паперами, за якими не ведеться облік на субрахунку 731 «Дивіденди одержані», зокрема винагороди за здані в фінансову оренду необоротні активи тощо.

На субрахунку 733 «Інші доходи від фінансових операцій» узагальнюється інформація про інші доходи від фінансової діяльності, які не знайшли відображення на інших субрахунках рахунка 73 «Інші фінансові доходи», зокрема про доходи від амортизації премії за емітованими облігаціями.

Первинні документи для обліку інших фінансових доходів: рахунки, платіжні доручення, довідки бухгалтерії тощо.

За кожним об'єктом отримання відповідних доходів та іншими ознаками, визначеними підприємством, організовується аналітичний облік інших фінансових доходів.

7.4 Фінансовий облік доходів від іншої діяльності

Для бухгалтерського обліку доходів від іншої діяльності передбачені рахунки 72 «Дохід від участі в капіталі», 73 «Інші фінансові доходи», 74 «Інші доходи», 76 «Страхові платежі». При цьому рахунки 72 «Дохід від участі в капіталі» та 73 «Інші фінансові доходи» призначені для обліку фінансових доходів, що розглядались раніше.

Рахунок 74 «Інші доходи» призначений для обліку доходів, що виникають у процесі звичайної діяльності, але не пов'язані з операційною і фінансовою діяльністю підприємства.

За кредитом рахунок 74 «Інші доходи» відбиває збільшення (одержання) доходу, за дебетом — належну суму непрямих податків (податку на додану вартість, акцизного збору та інших зборів (обов'язкових платежів) і списання в порядку закриття на рахунок 79 «Фінансові результати».

Рахунок 74 «Інші доходи» має такі субрахунки:

- 740 «Дохід від зміни вартості фінансових інструментів»;
- 741 «Дохід від реалізації фінансових інвестицій»;
- 742 «Дохід від відновлення корисності активів»;
- 744 «Дохід від не операційної курсової різниці»;
- 745 «Дохід від безоплатно одержаних активів»;
- 746 «Інші доходи».

На субрахунок 740 «Дохід від зміни вартості фінансових інструментів» підприємства, крім тих, основною діяльністю яких є торгівля цінними паперами, узагальнюють інформацію про доходи від зміни балансової вартості фінансових інструментів, що оцінюються за справедливою вартістю.

На субрахунку 741 «Дохід від реалізації фінансових інвестицій» узагальнюється інформація про доходи від реалізації фінансових інвестицій.

На субрахунку 742 «Дохід від реалізації необоротних активів» узагальнюється інформація про доходи від реалізації необоротних активів.

На субрахунку 744 «Дохід від неопераційної курсової різниці» узагальнюється інформація про курсові різниці за активами і зобов'язаннями в іноземній валюті, пов'язаними з фінансовою та інвестиційною діяльністю підприємства.

На субрахунку 745 «Дохід від безоплатно отриманих активів» узагальнюється інформація про доходи від безоплатно отриманих активів. У випадку безкоштовного одержання підприємством необоротних активів дохід визначається за сумою амортизації таких активів одночасно з її нарахуванням.

На субрахунку 746 «Інші доходи» узагальнюється інформація про інші доходи, не відображених на інших субрахунках рахунка 74 «Інші доходи», зокрема від списання кредиторської заборгованості, що не виникла в ході операційного циклу, по закінченні терміну позовної давнини, від вартості негативного гудвілу, що визнається доходом.

Рахунок 76 «Страхові платежі» призначено для обліку страховиками надходжень страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) за договорами страхування.

За кредитом рахунку 76 «Страхові платежі» відображається збільшення у страховика страхових платежів, за дебетом — повернення страхувальнику страхових платежів у разі дострокового припинення дії договору страхування.

Щомісяця рахунок 76 закривається кореспонденцією з субрахунком 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг».

7.5. Облік фінансових результатів та податку на прибуток

У бухгалтерському обліку для визначення результатів діяльності підприємства використовуються рахунки **79 «Фінансові результати» та 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)»**.

Рахунок 79 призначений для обліку та узагальнення інформації про фінансові результати діяльності підприємства. На ньому впродовж звітного періоду на окремих субрахунках обліковуються результати основної діяльності, фінансових операцій, іншої звичайної діяльності, та який на кінець звітного періоду закривається (немає залишків).

За кредитом рахунку 79 «Фінансові результати» відбивають суми в порядку закриття рахунків обліку доходів, за дебетом — суми в порядку закриття рахунків обліку витрат, а також сума нарахованого податку на прибуток.

Сальдо рахунка при його закритті списується на рахунок **44 «Нерозподілені доходи (непокриті збитки)»**.

Рахунок 79 «Фінансові результати» має три субрахунки:

791 «Результат операційної діяльності»;

792 «Результат фінансових операцій»;

793 «Результат іншої діяльності».

На субрахунку 791 «Результат операційної діяльності» визначається прибуток (збиток) від операційної діяльності

підприємства. За кредитом субрахунку відображається в порядку закриття рахунків сума доходів від реалізації готової продукції, товарів, робіт, послуг та від іншої операційної діяльності (рахунки 70 «Доходи від реалізації», 71 «Інший операційний дохід»), за дебетом — сума в порядку закриття рахунків обліку собівартості реалізованої готової продукції, товарів, робіт і послуг, адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних витрат (90 «Собівартість реалізації», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності»).

За кредитом субрахунку 792 «Результат фінансових операцій» відбивають суми в порядку закриття рахунків обліку доходів від участі в капіталі та інших фінансових доходах, а за дебетом субрахунку відбивають суми списання фінансових витрат із рахунків 95 «Фінансові витрати» і 96 «Втрати від участі в капіталі».

На субрахунку 793 «Результат іншої діяльності» визначається дохід (прибуток) від іншої звичайної діяльності підприємства, за кредитом якого відбивають суми закриття рахунків обліку доходів від інвестиційної та іншої звичайної діяльності підприємства. За дебетом цього субрахунку відбивають суми списання витрат із рахунка 97 «Інші витрати».

Кореспонденція рахунків з обліку фінансових результатів наведена в табл. 7.4.

Облік податку на прибуток.

Основи розрахунку податку на прибуток

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють порядок розрахунку податку на прибуток та його обліку, є Податковий Кодекс України (далі ПКУ) (розділ III) та

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 17 «Податок на прибуток».

Таблиця 7.4 — Кореспонденція рахунків з обліку фінансових результатів

<i>Господарські операції</i>	<i>Дт</i>	<i>Кт</i>
Закриття субрахунку «Дохід від реалізації готової продукції»	701	791
Закриття субрахунку «Дохід від реалізації товарів»	702	791
Закриття субрахунку «Дохід від реалізації робіт і послуг»	703	791
Закриття субрахунків рахунка 71 «Інший операційний дохід»	711–719	791
Закриття субрахунків рахунка 72 «Дохід від участі в капіталі»	721–723	793
Закриття субрахунків рахунка 73 «Інші фінансові доходи»	731–733	792
Закриття рахунка 74 «Інші доходи»	740–746	793
Списана собівартість готової продукції	791	901
Списана собівартість товарів	791	902
Списана собівартість робіт і послуг	791	903
Списані адміністративні витрати	791	92
Списані витрати на збут	791	93
Списані на фінансовий результат інші витрати операційної діяльності	791	94
Списані фінансові витрати на фінансовий результат	792	962
Списаний за даними бухгалтерського обліку податок на прибуток на фінансові результати	79	981
Списаний нерозподілений прибуток	79	44

Відповідно з ПКУ (ст. 134), **об’єктом оподаткування податком на прибуток** є прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування

(збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень ПКУ.

ПКУ передбачені такі види коригувань:

1. Коригування шляхом збільшення фінансового результату, тобто зменшення збитків та/або збільшення прибутку у фінансовому результаті.
2. Коригування шляхом зменшення фінансового результату – збільшення збитків та/або зменшення прибутку.

При застосування коригувань необхідно враховувати, що підприємства, виручка яких не перевищує 20 млн. грн, мають право не застосовувати коригування (окрім збитків).

Податковим Кодексом передбачені такі різниці, на які повинен коригуватися фінансовий результат (повний перелік у ст. 140 ПКУ):

- різниці, пов'язані із амортизацією основних засобів;
- різниці, пов'язані із формуванням резервів;
- різниці, пов'язані із фінансовими операціями (відсотки, участь у капіталі, офшорні виплати, роялті тощо).

Крім цього, ПКУ встановлено окремий порядок оподаткування податком на прибуток для:

- страхової діяльності;
- букмекерської та схожої діяльності;
- оподаткування нерезидентів тощо.

Також введено окремий порядок оподаткування певних операцій, а саме:

- податок на дивіденди;
- витрати на пенсійне забезпечення;
- інститути спільного інвестування тощо.

Ставки податку на прибуток підприємств встановлені ст. 136 ПКУ (табл. 7.5).

Методологічні засади формування в обліку інформації про витрати, доходи, активи і зобов'язання з податку на прибуток та її розкриття у фінансовій звітності визначає **Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 17 «Податок на прибуток»** (далі – Положення 17).

Норми цього положення застосовуються підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами незалежно від форм власності, які згідно з чинним законодавством є платниками податку на прибуток (крім бюджетних установ та підприємств, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність за міжнародними стандартами).

Терміни, що використовуються у положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку, мають таке значення:

Витрати (дохід) з податку на прибуток – загальна сума витрат (доходу) з податку на прибуток, яка складається з поточного податку на прибуток з урахуванням відстроченого податкового зобов'язання і відстроченого податкового активу.

Відстрочений податковий актив – сума податку на прибуток, що підлягає відшкодуванню у наступних періодах унаслідок:

- тимчасової податкової різниці, що підлягає вирахуванню;
- перенесення податкового збитку, не внесеного до розрахунку зменшення податку на прибуток у звітному періоді;
- перенесення на майбутні періоди податкових пільг, якими скористатися у звітному періоді неможливо.

Таблиця 7.5 – Ставки податку на прибуток підприємств

Ставка податку	Умови оподаткування	Стаття ПКУ
18 %	Базова (основна) ставка податку	136.1
<i>Під час провадження страхової діяльності юридичних осіб - резидентів одночасно із базовою ставкою податку на прибуток</i>		
3 %	За договорами страхування від об'єкта оподаткування, що визначається у підпункті 141.1.2 пункту 141.1 статті 141 ПКУ	136.2.1
0 %	За договорами з довгострокового страхування життя, договорами добровільного медичного страхування та договорами страхування у межах недержавного пенсійного забезпечення, зокрема договорів страхування додаткової пенсії, та визначених підпунктами 14.1.52, 14.1.52- ¹ , 14.1.52- ^і 14.1.116 пункту 14.1 статті 14 ПКУ	136.2.2
<i>Під час провадження букмекерської діяльності, азартних ігор (зокрема, казино) одночасно із ставкою податку на прибуток</i>		
10 %	Від доходу, отриманого від азартних ігор із використанням гральних автоматів	136.4.1
18 %	Від доходу, отриманого від букмекерської діяльності, азартних ігор (зокрема, казино), крім доходу, отриманого від азартних ігор із використанням гральних автоматів, зменшеного на суму виплачених виплат гравцю	136.4.2
<i>Під час провадження діяльності з випуску та проведення лотерей</i>		
30 %	На дохід від суми доходів, визначених підпунктом 134.1.4 пункту 134.1 статті 134 ПКУ з урахуванням положень пункту 47 підрозділу 4 розділу XX ПКУ	136.6

Продовження табл. 7.5

<i>Доходи, отримані нерезидентом із джерелом їх походження з України</i>		
15 %	<p>а) проценти, дисконтні доходи, що сплачуються на користь нерезидента, зокрема, проценти за позиками та борговими зобов'язаннями, випущеними (виданими) резидентом;</p> <p>б) дивіденди, які сплачуються резидентом;</p> <p>в) роялті;</p> <p>г) фрахт та доходи від інжинірингу;</p> <p>г) лізингова/орендна плата, що вноситься резидентами або постійними представництвами на користь нерезидента – лізингодавця/орендодавця за договорами оперативного лізингу/оренди;</p> <p>д) доходи від продажу нерухомого майна, розміщеного на території України, яке належить нерезиденту, зокрема, майна постійного представництва нерезидента;</p> <p>е) прибуток від здійснення операцій з продажу або іншого відчуження цінних паперів, деривативів або інших корпоративних прав, визначений відповідно до цього розділу;</p> <p>є) доходи, отримані від провадження спільної діяльності на території України, доходи від здійснення довгострокових контрактів на території України;</p> <p>ж) винагорода за провадження нерезидентами або уповноваженими ними особами культурної, освітньої, релігійної, спортивної, розважальної діяльності на території України;</p>	136.3

Продовження табл. 7.5

15 %	<p>з) брокерська, комісійна або агентська винагорода, отримана від резидентів або постійних представництв інших нерезидентів стосовно брокерських, комісійних або агентських послуг, наданих нерезидентом або його постійним представництвом на території України на користь резидентів;</p> <p>и) внески та премії на страхування або перестраховання ризиків в Україні (зокрема, страхування ризиків життя) або страхування резидентів від ризиків за межами України;</p> <p>і) доходи, одержані від діяльності у сфері розваг (крім діяльності з проведення лотереї);</p> <p>ї) доходи у вигляді благодійних внесків та пожертвувань на користь нерезидентів;</p> <p>й) інші доходи від провадження нерезидентом (постійним представництвом цього або іншого нерезидента) господарської діяльності на території України, крім доходів у вигляді виручки або інших видів компенсації вартості товарів, виконаних робіт, наданих послуг, переданих, виконаних, наданих резиденту від такого нерезидента (постійного представництва), зокрема, вартості послуг із міжнародного зв'язку чи міжнародного інформаційного забезпечення</p>	136.3
6%	<p><i>Сума фрахту, що сплачується резидентом нерезиденту за договорами фрахту, оподатковується у джерела виплати таких доходів за рахунок цих доходів</i></p>	141.4.4

Продовження табл. 7.5

<i>Страховики або інші резиденти, які здійснюють страхові платежі (внески, премії) та страхові виплати (відшкодування) у межах договорів страхування або перестраховання ризиків, зокрема, страхування життя на користь нерезидентів, зобов'язані оподатковувати суми, що перераховуються</i>		
0 %	– у межах договорів із обов'язкових видів страхування, за якими страхові виплати (страхові відшкодування) здійснюються на користь фізичних осіб – нерезидентів, а також за договорами страхування у межах системи міжнародних договорів «Зелена карта», а також за договорами страхування пасажирських перевезень цивільної авіації	141.4
4 %	– у межах договорів страхування ризиків за межами України, за якими страхові виплати (страхові відшкодування) здійснюються на користь нерезидентів, – суми, що перераховується, за власний рахунок страховика у момент здійснення перерахування такої суми	141.4
0 %	– під час укладання договорів страхування або перестраховання ризику безпосередньо із страховиками та перестраховиками – нерезидентами, рейтинг фінансової надійності (стійкості) яких відповідає вимогам, установленим національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (зокрема, через або за посередництвом перестрахових брокерів, які в порядку, визначеному такою національною комісією, підтверджують, що перестраховання здійснено в перестраховика, рейтинг фінансової надійності (стійкості) якого відповідає вимогам, установленим зазначеною національною комісією), а також під час укладання договорів перестраховання з обов'язкового страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки	141.4

Продовження табл. 7.5

12 %	– в інших випадках, ніж зазначені – суми таких платежів (виплат) за власний рахунок у момент здійснення перерахування таких виплат	
20 %	Резиденти, які здійснюють виплати нерезидентам за виробництво та/або розповсюдження реклами, під час такої виплати	141.4.6.
5 %	Доходи нерезидентів у вигляді процентів за позиками або фінансовими кредитами, наданими резидентам, оподатковуються у джерела виплати таких доходів та за рахунок таких доходів	141.4.11

Відстрочене податкове зобов'язання – сума податку на прибуток, який сплачуватиметься в наступних періодах з тимчасових податкових різниць, що підлягають оподаткуванню.

Відстрочений податок на прибуток – сума податку на прибуток, що визнана відстроченим податковим зобов'язанням і відстроченим податковим активом.

Обліковий прибуток (збиток) – сума прибутку (збитку) до оподаткування, визначена в бухгалтерському обліку і відображена у Звіті про фінансові результати за звітний період.

Податковий прибуток (збиток) – сума прибутку (збитку), визначена за податковим законодавством об'єктом оподаткування за звітний період.

Податкова база активу і зобов'язання – оцінювання активу і зобов'язання, яке використовується з метою оподаткування цього активу і зобов'язання при визначенні податку на прибуток.

Поточний податок на прибуток – сума податку на прибуток, визначена у звітному періоді відповідно до податкового законодавства.

Тимчасова податкова різниця – різниця між оцінюванням активу або зобов'язання за даними фінансової звітності та податковою базою цього активу або зобов'язання відповідно.

Тимчасова податкова різниця, що підлягає вирахуванню – тимчасова податкова різниця, що призводить до зменшення податкового прибутку (збільшення податкового збитку) у майбутніх періодах.

Тимчасова різниця, що підлягає оподаткуванню – тимчасова податкова різниця, що входить до податкового прибутку (збитку) у майбутніх періодах.

Визнання витрат (доходів), активів та зобов'язань, пов'язаних із податком на прибуток

Поточний податок на прибуток і відстрочений податок на прибуток (відстрочені податкові зобов'язання, відстрочені податкові активи) визнаються витратами або доходом у Звіті про

фінансові результати, крім податку на прибуток, що нарахований внаслідок:

- дооцінки активів та інших господарських операцій, що відповідно до положень (стандартів) бухгалтерського обліку відображаються збільшенням власного капіталу;
- об'єднання підприємств шляхом придбання.

Поточний податок на прибуток і відстрочений податок на прибуток визнаються змінами власного капіталу, якщо податки виникають із операцій, відображених на рахунках власного капіталу. Сума зміни власного капіталу відображається у кореспонденції з рахунками обліку необоротних активів і одночасно з рахунками обліку відстрочених податкових зобов'язань або відстрочених податкових активів (на розраховану з цієї операції суму податку на прибуток).

Поточний податок на прибуток визнається зобов'язанням у сумі, що підлягає сплаті. *Перевищення сплаченої суми податку на прибуток над сумою, яка підлягає сплаті, визнається дебіторською заборгованістю.*

Сума зменшення податку на прибуток, що визначається з суми податкового збитку поточного або попереднього періоду, визнається відстроченим податковим активом.

Відстрочене податкове зобов'язання визнається у разі наявності тимчасових податкових різниць, що підлягають оподаткуванню, за винятком:

а) гудвілу, якщо його амортизація податковим законодавством не передбачена;

б) первісного визнання активу або зобов'язання в результаті господарських операцій (крім об'єднання підприємств), які не впливають на обліковий і податковий прибуток (збиток).

Тимчасові податкові різниці, що підлягають оподаткуванню та є наслідком фінансових інвестицій у дочірні, асоційовані та спільні підприємства, визнаються відстроченим податковим зобов'язанням за винятком:

а) якщо материнське (холдингове) підприємство, інвестор або учасник спільного підприємства визначає і контролює час анулювання тимчасової податкової різниці;

б) якщо не очікується анулювання тимчасової податкової різниці впродовж дванадцяти місяців з дати балансу.

Відстрочений податковий актив визнається у разі виникнення тимчасових податкових різниць, що підлягають вирахуванню, якщо очікується отримання податкового прибутку, з яким пов'язані ці тимчасові податкові різниці.

Тимчасові податкові різниці, що підлягають вирахуванню та є наслідком інвестицій у дочірні, асоційовані та спільні підприємства, визнаються відстроченим податковим активом за умов:

а) анулювання тимчасових податкових різниць упродовж дванадцяти місяців із дати балансу;

б) очікування податкового прибутку, достатнього для списання тимчасової податкової різниці.

Якщо податкові збитки і податкові пільги перенесені на майбутні періоди, то відстрочений податковий актив визнається у разі очікування у майбутньому прибутку, достатнього для відшкодування цих збитків і користування пільгами.

Відстрочений податковий актив не визнається, якщо він виникає внаслідок первісного визнання активу або зобов'язання в результаті господарських операцій (крім об'єднання підприємств), які не впливають на обліковий та податковий прибуток (збиток).

Підприємство переглядає на дату балансу невизнані відстрочені податкові активи щодо відповідності їх критеріям визнання, наведеним у пункті 8 Положення (стандарту) 17.

Оцінювання активів та зобов'язань із податку на прибуток

Сума зобов'язання або дебіторської заборгованості з податку на прибуток за поточний та попередній періоди визначається

відповідно до податкового законодавства – Податкового Кодексу України.

Відстрочений податковий актив та відстрочене податкове зобов'язання розраховуються за ставками оподаткування, що діятимуть упродовж періоду, в якому будуть здійснюватися реалізація або використання активу та погашення зобов'язання.

Сума відстроченого податкового активу на дату балансу зменшується за умови недостатності податкового прибутку для списання цього активу. У разі очікування податкового прибутку, достатнього для списання відстроченого податкового активу, сума його попереднього зменшення, але не більше суми очікуваного податкового прибутку, відображається способом сторно.

Відображення активів та зобов'язань із податку на прибуток у фінансовій звітності

Дебіторська заборгованість та зобов'язання з поточного податку на прибуток відображаються у балансі окремими статтями оборотних активів і поточних зобов'язань.

Відстрочені податкові активи та відстрочені податкові зобов'язання відображаються в балансі окремими статтями необоротних активів і довгострокових зобов'язань.

У проміжній фінансовій звітності відстрочені податкові активи та відстрочені податкові зобов'язання можуть наводитися у балансі в сумі зазначених активів і зобов'язань, що визначені на 31 грудня попереднього року без їх обчислення на дату проміжної фінансової звітності. У таких випадках у статті «Витрати (дохід) з податку на прибуток» проміжного Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) наводять лише суму поточного податку на прибуток, а на дату річного балансу в бухгалтерському обліку і фінансовій звітності здійснюється відповідне коригування (збільшення, зменшення) суми витрат з податку на прибуток з урахуванням змін відстрочених податкових активів і відстрочених податкових зобов'язань за звітний рік.

Дебіторська заборгованість та зобов'язання з поточного податку на прибуток згортаються, якщо погашення зобов'язання відбудеться заліком цієї дебіторської заборгованості.

У консолідованому балансі дебіторська заборгованість та зобов'язання з поточного податку на прибуток відображаються розгорнуто.

Відстрочені податкові активи та відстрочені податкові зобов'язання згортаються, якщо сплата податку на прибуток контролюється одним і тим самим податковим органом.

У консолідованому балансі відстрочені податкові активи та відстрочені податкові зобов'язання відображаються розгорнуто.

Витрати (дохід) з податку на прибуток відображаються у статті «Витрати (дохід) з податку на прибуток» Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід). Витрати з податку на прибуток відображаються в дужках. При визначенні фінансового результату на суму доходу зменшується збиток до оподаткування.

Розкриття інформації про податок на прибуток у примітках до фінансової звітності

У примітках до фінансової звітності наводять таку інформацію:

- складові елементи витрат (доходу) з податку на прибуток (поточний податок на прибуток та всі коригування цієї суми, враховуючи відстрочені податкові активи, відстрочені податкові зобов'язання, виправлення помилок тощо);

- сума поточного та відстроченого податку на прибуток відображена у складі власного капіталу;

- пояснення різниці між витратами (доходом) із податку на прибуток та добуток облікового прибутку (збитку) на застосовану ставку податку на прибуток;

- ставка податку на прибуток, якщо вона змінюється порівняно із звітним періодом;

- сума та період дії тимчасових податкових різниць, що

підлягають вирахуванню, сума податкових збитків і невикористаних податкових пільг, пов'язаних із невизнанням відстроченого податкового активу;

- сума тимчасових податкових різниць, пов'язаних із фінансовими інвестиціями у дочірні, асоційовані та спільні підприємства, щодо яких відстрочені податкові зобов'язання не були визнані;

- сума визнаних відстрочених податкових активів (за кожним видом) і визнаних відстрочених податкових зобов'язань (за кожним видом);

- сума відстроченого податку на прибуток, що включена до звіту про фінансові результати;

- сума витрат (доходу) з податку на прибуток, пов'язаних із прибутком (збитком) від діяльності, що припинена.

Бухгалтерський облік податку на прибуток

Для обліку податку на прибуток передбачено рахунок 98 «Податок на прибуток», на якому ведеться облік суми витрат із податку на прибуток, що складається з поточного податку на прибуток з урахуванням відстроченого податкового зобов'язання і відстроченого податкового активу і визначається відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 17 «Податок на прибуток».

За дебетом рахунку відображається нарахована сума податку на прибуток, за кредитом – внесення до фінансових результатів на рахунку 79.

Рахунок 98 «Податок на прибуток» кореспондує:

– *за дебетом із кредитом рахунків:*

17 «Відстрочені податкові активи»;

48 «Цільове фінансування і цільові надходження»;

54 «Відстрочені податкові зобов'язання»;

64 «Розрахунки за податками й платежами»;

79 «Фінансові результати»;

– *за кредитом із дебетом рахунків:*

- 17 «Відстрочені податкові активи»;
- 54 «Відстрочені податкові зобов'язання»;
- 64 «Розрахунки за податками й платежами»;
- 79 «Фінансові результати».

Кореспонденція рахунків з обліку податку на прибуток та відстрочених податків наведена в табл. 7.6.

Таблиця 7.6 — Кореспонденція рахунків з обліку податку на прибуток

Господарські операції	Дт	Кт	Сума
1	2	3	4
<i>При зменшенні ВПА впродовж року</i>			
Зменшено сальдо відстроченого податкового активу	98	17	600
Нараховано податок на прибуток за звітний рік, що внесений до декларації з податку на прибуток	98	641	1 000
Списано на фінансовий результат суму витрат із податку на прибуток	791	98	1 600
<i>При збільшенні ВПА впродовж року</i>			
Донараховано ВПА (1 200–6 200) у межах поточного податку на прибуток	17	641	600
Донараховано податок на прибуток у декларації за поточний рік (1 000–600)	98	641	400
Списано на фінансовий результат суму витрат із податку на прибуток	791	98	400
<i>При зменшенні ВПЗ упродовж року</i>			
Зменшено сальдо ВПЗ (600–1 200) у межах поточного податку на прибуток	54	641	600
Донараховано податок на прибуток, відображений у декларації за поточний рік (100–600)	98	641	400
Списано на фінансовий результат суму витрат з податку на прибуток	791	98	400

Продовження табл. 7.6

1	2	3	4
<i>При збільшенні ВПЗ упродовж року</i>			
Донараховано ВПЗ (1 200–600)	98	54	600
Нараховано податок на прибуток, відображений у декларації за поточний рік	98	641	1000
Списано на фінансовий результат суму витрат із податку на прибуток	791	98	1600
<i>ВПА змінюються на ВПЗ</i>			
Списано ВПА	98	17	600
Нараховано ВПЗ	98	54	600
Нараховано податок на прибуток, відображений у декларації за поточний рік	98	641	100
Списано на фінансовий результат суму витрат із податку на прибуток (600 + 600 + 100)	791	98	2200
<i>ВПЗ змінюються на ВПА</i>			
Списано ВПЗ (у межах поточного податку на прибуток)	54	641	400
Нараховано ВПА (у межах поточного податку на прибуток)	17	641	400
Донараховано податок на прибуток, відображений у декларації за поточний рік (1 000 – 400 – 400)	98	641	200
<i>Дохід з податку на прибуток</i>			
Нараховано податок на прибуток, відображений у декларації за поточний рік, за рахунок зменшенні ВПЗ	54	641	1000
Списано залишок ВПЗ (1 500 – 1 000)	54	98	500
Нараховано ВПА	17	98	400
Списано на фінансовий результат суму доходу з податку на прибуток (500 + 400)	98	791	900

7.6. Облік та використання нерозподіленого прибутку підприємства

На рахунку 44 «Нерозподілений прибуток (непокриті збитки)» ведуть облік нерозподіленого прибутку або непокритих збитків поточного і минулого років, а також використаного прибутку в поточному році. За кредитом рахунка відображають збільшення прибутку від усіх видів діяльності, а за дебетом — збитки і використання прибутку.

Рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)» має такі субрахунки:

441 «Прибуток нерозподілений»;

442 «Непокриті збитки»;

443 «Прибуток, використаний у звітному періоді».

На субрахунку 441 «Прибуток нерозподілений» відображають наявність і рух нерозподіленого прибутку.

На субрахунку 442 «Непокриті збитки» відображають непокриті збитки. Їхнє списання здійснюється за рахунок нерозподіленого прибутку, резервного, пайового або додаткового капіталів і т.д.

На субрахунку 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді» відображають розподіл прибутку між власниками (нарахування дивідендів), виплати за облігаціями, відрахування в резервний капітал та інше використання доходу в поточному періоді.

Різниця між доходами і витратами за рахунком 79 «Фінансові результати» становить нерозподілений прибуток і списується на кредит рахунку 441 «Нерозподілений прибуток». У разі одержання збитків сума збитків списується в дебет рахунка 442 «Непокриті збитки».

Наприкінці звітного періоду використаний прибуток списують із дебету рахунку 441 «Прибуток нерозподілений» у кредит рахунка 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді».

Кореспонденція рахунків з обліку нерозподіленого прибутку (непокритих збитків) наведена в табл. 7.7.

Таблиця 7.7 — Кореспонденція рахунків з обліку нерозподіленого прибутку (непокритих збитків)

<i>Господарські операції</i>	<i>Дт</i>	<i>Кт</i>
Списаний нерозподілений прибуток	79	44
Збільшений статутний капітал за рахунок збільшення номінальної вартості акцій	443	40
Збільшений пайовий капітал за рахунок частини прибутку пайовика	443	41
Нараховані дивіденди за акціями	443	671
Відрахування в резервний капітал	443	43
Списання прибутку, використаного в звітному періоді	441	443

Запитання для самоконтролю

- 1. Які критерії визнання доходів згідно з П(С)БО 15?*
- 2. Дайте визначення термінам: «проценти», «роялті», «дивіденди», «балансова вартість валюти».*
- 3. За якими групами класифікують доходи у бухгалтерському обліку?*
- 4. Як у бухгалтерському обліку відображають доходи від реалізації продукції, робіт, послуг, товарів?*
- 5. Які доходи підприємства входять до складу інших операційних доходів?*
- 6. Які доходи належать до фінансових доходів?*

7. *Охарактеризуйте особливості обліку цільового фінансування.*
8. *Які особливості оцінювання доходу?*
9. *Які рахунки призначені для обліку доходів?*
10. *Як проводиться облік доходів від реалізації?*
11. *Які особливості обліку доходів від іншої операційної діяльності?*
12. *Охарактеризуйте особливості обліку фінансових доходів.*
13. *Як здійснюється бухгалтерський облік фінансових результатів?*
14. *Що є об'єктом оподаткування податком на прибуток?*
15. *Як здійснюється розрахунок податку на прибуток?*
16. *Які різниці передбачені Податковим Кодексом України, на які повинен коригуватися фінансовий результат?*
17. *Який нормативно-правовий документ визначає методологічні засади формування в обліку інформації про витрати, доходи, активи і зобов'язання з податку на прибуток?*
18. *Охарактеризуйте поняття: відстрочений податковий актив, відстрочене податкове зобов'язання, відстрочений податок на прибуток.*
19. *Дайте визначення термінам: «обліковий прибуток (збиток)», «податкова база активу і зобов'язання», «тимчасова податкова різниця».*
20. *Розкрийте особливості визнання витрат (доходів), активів та зобов'язань, пов'язаних із податком на прибуток.*
21. *Як здійснюється оцінювання активів та зобов'язань з податку на прибуток?*
22. *Яку інформацію про податок на прибуток наводять у примітках до фінансової звітності?*

ТЕМА 8. ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ОБЛІКУ ТА ЇХ РОЛЬ В УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІКОЮ

- 8.1. Поняття та мета створення інформаційних систем обліку (ІСО), їх роль в управлінні економічним суб'єктом.
- 8.2. Методологічні основи та організація фінансового обліку в умовах автоматизованого оброблення даних.
- 8.3. Форми автоматизованого обліку.
- 8.4. Загальна характеристика та класифікація інформаційних систем обліку.
- 8.5. Організаційно-методичні основи створення та функціонування інформаційних систем обліку.

8.1. Поняття та мета створення інформаційних систем обліку (ІСО), їх роль в управлінні економічним об'єктом

В Україні складається нова економічна система, основою якої є ринкові відносини. Якісних змін зазнають і важелі управління.

Зміни умов виробничої діяльності, потреба адекватного пристосування до неї системи управління сприяють не лише вдосконаленню його організації, а й потребують перерозподілу функцій управління за рівнем відповідальності, формами їх взаємодії. Мова йде про систему управління, зумовлену об'єктивною потребою та закономірностями ринкової системи господарювання, пов'язаними із задоволенням насамперед індивідуальних потреб, забезпеченням зацікавленості робітників у найвищих кінцевих результатах, широкому використанні новітніх інформаційних технологій.

Важлива особливість сучасного етапу розвитку суспільства — спрямування економічних засобів управління підприємством на забезпечення раціонального ведення господарства в умовах дефіцитності ресурсів, досягнення високих кінцевих результатів із мінімальними витратами, ефективне регулювання виробництва адміністративними засобами, перехід до інтенсивного характеру розвитку виробництва на основі вдосконалення виробничого потенціалу підприємств.

Сьогодні Закон про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні та національні стандарти бухгалтерського обліку багато питань залишають бухгалтерам, які повинні керуватися своєю професійною думкою, вміти використовувати облікові дані для планування та контролю за діяльністю підприємства, інтерпретувати інформацію залежно від характеру та сутності управлінських рішень, що приймаються на її основі.

Сучасний бухгалтер посідає одне з провідних місць в управлінні підприємством, оскільки займається не лише веденням бухгалтерських рахунків, а й здійснює планування, аудит, оцінювання, огляд діяльності, розроблення управлінських рішень у господарській діяльності підприємства. Бухгалтеру потрібні знання об'єктивного оцінювання фінансового стану підприємства, володіння методами фінансового аналізу, вміння працювати з цінними паперами, обґрунтування інвестицій коштів в умовах ринку тощо.

У новій ролі бухгалтера можна назвати «фінансовим менеджером», «бухгалтером-аналітиком».

У практиці прийняття управлінських рішень фінансовий бухгалтерський облік називають мовою бізнесу. Як будь-яка мова, фінансовий облік розвивається та змінюється відповідно до потреб підприємств.

Фінансовий бухгалтерський облік — це система, що дає змогу вимірювати, обробляти й передавати інформацію, а також приймати рішення для управління господарською діяльністю підприємства і є зв'язуючою ланкою між господарською діяльністю та прийняттям управлінських рішень.

Оволодіти новими методами не можна без удосконалення інформаційної системи та використання сучасних інформаційних технологій у роботі бухгалтера.

Основу діяльності з управління будь-якого економічного об'єкта складають інформаційні системи, що мають складну побудову, склад яких залежить від роду діяльності та розміру підприємства, організації, фірми.

Автоматизовані інформаційні системи обліку поділяють:

- за сферою функціонування об'єкта обліку;
- за рівнем управління;
- за ступенем охоплення задач обліку, контролю та аудиту;
- за типом інтерфейсу користувача;
- за способом передавання інформації;
- за типом організації автоматизованих інформаційних систем обліку.

За сферою функціонування ІСО поділяють на:

- ІСО промислових підприємств;
- ІСО підприємств транспорту;
- ІСО бюджетних організацій;
- ІСО підприємств зв'язку;
- ІСО підприємств сільського господарства.

За рівнем управління ІСО поділяють на:

- галузеві ІСО ;
- територіальні ІСО;

- корпоративні ІСО.

За ступенем охоплення завдань обліку, контролю та аудиту ІСО поділяють на:

- комплексну автоматизацію обліку, контролю та аудиту, пов'язану з іншими автоматизованими інформаційними системами;
- автоматизацію окремих комплексів задач (окремих ділянок обліку);
- автоматизацію окремих задач обліку, контролю та аудиту.

За типом інтерфейсу користувача ІСО поділяють на:

- пакетні АІСО;
- діалогові АІСО;
- мережеві АІСО.

За способом передавання інформації ІСО поділяють на:

- локальні ІСО;
- багаторівневі ІСО;
- інтегровані ІСО;
- розподільчі ІСО.

Нині підприємства потребують автоматизованої інформаційної системи обліку на базі сучасних засобів обчислювальної техніки, яка дає змогу забезпечити:

- повне та своєчасне задоволення інформаційних потреб користувачів;
- виконання контрольних і аудиторських завдань із метою одержання потрібної інформації про наявні відхилення;
- аналіз і прогнозування господарсько-фінансової діяльності підприємства;
- одержання на основі автоматизації ефективних управлінських рішень.

8.2. Методологічні основи та організація бухгалтерського обліку в умовах автоматизованого оброблення даних

Комплексний підхід до перегляду теоретичних і методологічних основ бухгалтерського обліку передбачає:

- введення в практику методологічних основ фінансового бухгалтерського обліку, що відповідають ринковим відносинам із переходом на міжнародні стандарти обліку та аудиту;
- перегляд методологічних принципів обліку, що забезпечили б комплексне оброблення облікової інформації;
- удосконалення теоретичних основ бухгалтерського обліку з використанням інформаційних технологій;
- застосування новітніх інформаційних технологій та засобів спілкування;
- інтеграцію облікової інформації в єдиний інформаційний потік;
- розроблення єдиної інформаційної мови показників обліку, контролю та аудиту;
- упровадження в практику обліку питань оцінювання, планування та прогнозування господарсько – фінансової діяльності підприємства;
- формування на основі автоматизації управлінських рішень.

Посилення контрольних функцій обліку в умовах автоматизованого оброблення інформації потрібне для здійснення безперервного контролю кожної окремої операції, а також виявлення прихованих порушень і відхилень у господарській діяльності підприємства.

Також однією з основних особливостей обліку є його тісний зв'язок із внутрішньогосподарським контролем, аналізом і аудитом.

Основними завданнями внутрішньогосподарського контролю та аналізу в умовах застосування автоматизованої системи обліку є:

- аналіз правомірності застосування на підприємствах форм і засобів обліку;
- аналіз правомірності фіксації первинних господарських операцій і підтвердження відповідними даними документів;
- дослідження облікових даних щодо повноти їх відображення;
- контроль за несанкціонованим доступом до облікової інформації;
- контроль за правильністю та своєчасністю здійснених розрахунків;
- аудит за повнотою та своєчасністю формування звітної інформації;
- аудит за правильністю складання бухгалтерських проводок і формуванням облікових регістрів;
- дослідження та прогнозування фінансово-господарського стану підприємства;
- формування управлінських рішень за фактичною інформацією.

Також важливе завдання фінансового бухгалтерського обліку як інструмента аналізу, аудиту та управління господарським процесом — побудова моделей облікового процесу з подальшою імітацією його із застосуванням сучасних засобів обчислювальної техніки.

Реалізація імітаційних моделей надасть змогу посилити управлінські функції обліку, передбачити на визначену дату фінансово-господарський стан підприємства та найбільший ефект від його діяльності.

Отже, модельний експеримент є ефективним засобом для пошуку та знаходження оптимальних рішень з управління підприємством. Проте пріоритет в остаточному варіанті залишається за людиною.

Існують такі **основні типи організації автоматизованих інформаційних систем обліку:**

- міні-бухгалтерія;
- інтегровані системи бухгалтерського обліку;
- програмні інструментальні системи;
- комплекси бухгалтерських автоматизованих робочих місць;
- створені на замовлення системи;
- для ведення окремих ділянок обліку;
- корпоративні.

Міні-бухгалтерія призначена головним чином для здійснення бухгалтерського обліку на малих підприємствах. Цей програмний засіб дає можливість здійснити синтетичний, а також нескладний аналітичний облік. У міні-бухгалтеріях формують бухгалтерські проводки, головну книгу, оборотну та деякі інші відомості, первинні документи. До цього класу програмних засобів належать такі, які запроваджуються на малих підприємствах України — «ІС-Бухгалтерія», «Інфо-Бухгалтер», «Фінанси без проблем», «Головний бухгалтер» та деякі інші.

Інтегровані системи бухгалтерського обліку побудовано на основі записів, які тією чи іншою мірою відображають

інформацію різних розділів, що інтегрують в усі розділи обліку. Звичайно такі програмні засоби функціонують у вигляді одного виконуючого модуля, який є ядром інформаційної системи бухгалтерського обліку. У діючих інтегрованих системах розробники намагаються досягти повноти реалізації облікових функцій не за рахунок розподілу бухгалтерського обліку на окремі ділянки обліку, а за рахунок ускладнення та спеціалізації процедур оброблення бухгалтерських проводок, в які може входити різноманітна додаткова інформація, потрібна для відображення специфіки кількісно-сумового, інвентарного обліку тощо. Цей клас програмних засобів призначено в основному для невеликих підприємств, однак, на відміну від програмних засобів «міні-бухгалтерія», вони характеризуються більшою глибиною аналітичного обліку та розвиненою реалізацією функцій натурально-вартісного та інвентарного обліку. До таких програмних засобів відносять інформаційні системи «Парус», «Інтегратор», «Інфін».

Програмні інструментальні системи дають змогу користувачеві самостійно конструювати систему оброблення облікових даних, описувати потрібні розрахункові алгоритми, макетувати введення та висновки первинної та вихідної інформації спеціалізованою формальною мовою. Так само як і інтегровані інформаційні системи, інструментальні системи ґрунтуються на загальній моделі бухгалтерського обліку, в якій специфіку окремих його ділянок в явному вигляді не виділено. Під час використання цих програмних засобів необхідно мати навички програмування й уміти розробляти формули, а також невеликі програми вбудованою в таку систему мовою опису розрахунків, що ускладнює використання цієї інформаційної системи.

До комплексів бухгалтерських автоматизованих робочих місць належать окремі АРМБ та в деяких випадках інформаційні підсистеми. Однак більшість комплексів не пов'язані між собою, і вирішуються локально. До таких інформаційних систем відносять «Бест», «Бухоблік-Фінанси-Бізнес», «ФінЕко» та ін.

Виготовлені на замовлення системи — це комплекс програмних засобів, що охоплюють комплекси АРМБ та інструментальні засоби, створені відповідно до вимог та умов конкретного замовника.

Локальні АРМБ використовують для вирішення окремих завдань обліку, вони не пов'язані між собою та виконують окремі функції, потрібні підприємству.

Корпоративні інформаційні системи забезпечують комплексну автоматизацію задач обліку, контролю, аналізу та аудиту з використанням інших систем управління, що діють на підприємствах. Корпоративні інформаційні системи дають можливість своєчасно одержувати інформацію для прийняття управлінських рішень за рівнями управління. Програмні модулі побудовано гнучко, що забезпечує взаємодію різних бізнес-процесів. Корпоративні інформаційні системи побудовано на комплексі взаємозв'язаних АРМБ із використанням розподіленої системи оброблення даних (РСОД).

8.3. Форми автоматизованого фінансового обліку

Технологія оброблення облікової інформації визначається формою бухгалтерського обліку.

Питання про форму фінансового бухгалтерського обліку — одне з основних в обліку. Правильне розуміння та визначення

форми обліку має не лише теоретичне, а й велике практичне значення. Це, у свою чергу, дає можливість установити основні принципи й характерні риси тієї або іншої форми обліку та з'ясувати, наскільки позитивно вони впливають на успішне проведення автоматизації бухгалтерського обліку.

Форма обліку в умовах автоматизованого оброблення інформації найтісніше пов'язана з системою оброблення облікових даних, процесом збирання та зберігання їх. Ефективне використання технічних засобів і програмного забезпечення дає можливість найбільшою мірою оптимізувати технологічний процес автоматизованого обліку, структура й логічна послідовність якого і становлять форму обліку.

Форма бухгалтерського обліку — це сукупність облікових реєстрів, що використовуються в певній послідовності та взаємодії для ведення обліку із застосуванням принципу подвійного запису.

Для реєстрації та угруповання облікових даних первинних документів використовують реєстри бухгалтерського обліку.

Облікові реєстри. Для реєстрації та групування облікових даних первинних документів використовують реєстри бухгалтерського обліку.

У неавтоматизованому варіанті бухгалтерського обліку облікові реєстри — це паперові бланки визначеної форми та структури даних. Реєстри поділяють на такі види:

- **хронологічні реєстри обліку** — реєстрація облікових даних у хронологічному порядку;
- **систематичні реєстри обліку** — облікові дані групують за певними ознаками.

Для малих підприємств, зайнятих у матеріальній сфері виробництва, рекомендують застосовувати реєстри журнально-

ордерної форми обліку, а зайнятим торгівлею та іншою посередницькою діяльністю — реєстри зі спрощеною формою бухгалтерського обліку. Це такі, як:

- відомість обліку основних засобів, нарахованих амортизаційних відрахувань (форма В-1);
- відомість обліку виробничих запасів і товарів, а також ПДВ, сплачені за цінностями (форма В-2);
- відомість обліку витрат на виробництво (форма В-3);
- кошти та фонди (форма В-4);
- відомість обліку розрахунків та інші операції (форма В-5);
- відомість обліку реалізації (форма В-6, оплата);
- розрахунки та інші операції (форма В-6, відвантаження);
- відомість обліку розрахунків із постачальниками (форма В-7);
- відомість обліку оплати праці (форма В-8);
- шахова відомість (форма В-9).

Кожна відомість, як правило, застосовується для обліку операцій одного з бухгалтерських рахунків. Сума за операцією записується одночасно у двох відомостях: за дебетом і кредитом рахунка зі вказівкою номера кореспондуючого рахунка. Залишки засобів у відомостях звіряються з даними первинних документів. Узагальнення підсумків за місяць проводиться в шаховій відомості за формою В-9, на основі якої складається оборотна відомість, що є основою для складання бухгалтерського балансу.

Регістр «Журнал Головна» застосовується на невеликих за обсягом облікової роботи підприємствах, зі спрощеним планом рахунків. Регістр «Журнал Головна» одночасно є систематичним і хронологічним, відображає облік синтетичних рахунків. На початок звітного періоду вводиться сальдо за рахунками

робочого плану рахунків. Щодня до журналу вносять обороти за дебетом і кредитом кореспондуючих рахунків із вказівкою документа-основи господарської операції, складається звіт за касою («Касова книга»).

Аналітичний облік ведеться в допоміжних книгах, що відкриваються для різних синтетичних рахунків чи рахунків на картках, відомостях, створюваних на основі таких первинних документів:

- відомості обліку заробітної плати;
- відомості використання матеріалів;
- відомості основних засобів (ОЗ);
- відомості операцій за касою та розрахунковим рахунком.

Наприкінці облікового періоду виводять обороти за аналітичними рахунками, за кожним синтетичним рахунком обчислюють обороти за дебетом і кредитом, виводять кінцеве сальдо рахунка, що звіряється із сальдо за аналітичними рахунками. На основі одержаних результатів складається підсумковий бухгалтерський баланс за період.

Регістр «Книга господарських операцій». На відміну від регістру «Журнал Головна», у книзі (журналі) господарських операцій кожен господарську операцію вводять в хронологічному порядку.

Операцію відображають на бухгалтерських рахунках шляхом уведення кореспонденції за рахунками.

Операції в книзі реєструють на основі первинних документів. Регістр ведуть тривалий час (кілька облікових періодів — чи місяців року), дає можливість виконувати вибірки за дебетом/кредитом заданого рахунка, виводити загальну суму всіх проводок за визначений період часу. Окремо на основі документів формують відомості аналітичного обліку («Касова

книга», «Відомість заробітної плати»). Цей тип реєстру використовують для розвинених планів рахунків. Він адаптований до комп'ютерного варіанта обліку, але досить трудомісткий для ручного обліку.

Регістр «Журнал-ордер/відомість за рахунком». Цей реєстр найбільше поширений. Дані з первинних документів відображають у визначених журналах ордерах (Ж ПРО) і нагромаджувальних відомостях. Усі журнали складено за кредитовим принципом, а відомості — за дебетовим. Ці систематичні реєстри ведуться впродовж одного місяця, після цього підраховуються підсумки оборотів у розрізі кореспондуючих рахунків.

Зведений обліковий реєстр «Головна книга» формується на основі оборотів за рахунками за місяць у журналах-ордерах і відомостях: кредитові обороти рахунки переносять однією підсумковою сумою за місяць, дебетові обороти збирають з різних журналів-ордерів і враховують розгорнуто. Обороти за дебетом кожного рахунка сумують, виводять сальдо рахунка на кінець місяця.

У комп'ютерному варіанті обліку дані реєстри формують як звіти за базою даних бухгалтерських проводок.

Меморіально-ордерна форма. Хронологічні та систематичні записи бухгалтерських облікових даних ведуть окремо. Бухгалтерську проводку оформлюють складанням меморіального ордера (МО) на кожну операцію чи групу однотипних операцій. За синтетичним рахунком відкривають аналітичний облік на картках, а в МО зазначають номер картки для відповідного рахунка проводки за операцією. Документи-основи для складання проводки в МО додають до ордера, у якому зазначають їх кількість, а самі МО реєструють в спеціальному журналі з

зазначенням номера МО, дати складання та суми за операціями ордера. Після цього МО реєструють в «Головній книзі». Для кожного синтетичного рахунка виділяють окремий аркуш, кожний МО відображають в «Головній книзі» двічі — за дебетом і кредитом кореспондуючих рахунків.

На основі підсумкових даних «Головної книги» складають оборотні відомості за простою чи шаховою формою.

Оборотно-сальдова відомість. Оборотно-сальдова відомість служить для узагальнення відображеної в рахунках облікової інформації, перевірення правильності записів бухгалтерських проводок і складання балансу. Оборотно-сальдові відомості можуть складатися за синтетичними та аналітичними рахунками, застосовуватися в сполученні з іншими обліковими регістрами. Для кожного рахунка за обліковий період зазначають початкове сальдо, обороти за дебетом і кредитом, обчислюють кінцеве сальдо. На основі оборотно-сальдової відомості розраховують бухгалтерський баланс. Цей регістр представлено практично у всіх комп'ютерних системах бухгалтерського обліку, формується як звіт за базою даних бухгалтерських проводок.

Розглянемо комп'ютерний варіант облікових регістрів

Комп'ютерний облік повинен відповідати єдиній методологічній основі бухгалтерського обліку та забезпечити:

- ведення бухгалтерського обліку на основі принципів подвійного запису;
- взаємозв'язок даних аналітичного та синтетичного обліку;
- суцільне відображення автоматизованим способом господарських операцій на основі первинних документів;
- скорочення трудозатрат на ведення обліку;

- контроль достовірності даних, що вводяться, цілісності облікової інформації;
- формування довільних зведень, бухгалтерських звітів автоматизованим способом.

У комп'ютерному варіанті бухгалтерського обліку можна створювати кілька взаємозв'язаних облікових реєстрів:

- бухгалтерських проводок;
- господарських операцій;
- первинних облікових документів.

Кожний такий реєстр є базою даних (таблицею реляційної бази даних) певної логічної структури, але з цим ми знайомитимемося пізніше. Оброблення інформації облікових реєстрів виконують у процесі розв'язання задач бухгалтерського обліку, формування звітів. Результати оброблення подають на машинному носії у вигляді вибірки даних, а також у вигляді машинограм і відеограм. Так, на основі первинних облікових реєстрів може бути сформовано всі раніше розглянуті форми облікових реєстрів у вигляді вихідних звітів. Реєстр бухгалтерських проводок — це хронологічний обліковий реєстр, що легко трансформується в систематичний реєстр. Реєстри операцій і документів є одночасно хронологічними та систематичними.

8.4. Загальна характеристика та класифікація інформаційних систем обліку

Система — це сукупність пов'язаних між собою та із зовнішнім середовищем елементів або частин, функціонування яких спрямоване на отримання конкретного результату.

Інформаційна система обліку (ІСО) — це сукупність інформації, апаратно-програмних і технологічних засобів, засобів телекомунікації, баз і банків даних, методів і процедур, персоналу управління, які реалізують функції збирання, оброблення, нагромадження та оброблення інформації для підготовки та прийняття ефективних управлінських рішень.

ІСО — це множина різних елементів та зв'язків між ними, що складають систему в цілому.

У сучасній концепції організації інформаційних систем у різних предметних сферах виокремлюють дві частини: забезпечувальну та функціональну. Кожна з них у свою чергу складається з підсистем.

Забезпечувальна частина ІС охоплює підсистеми, що реалізують технологію автоматизованого оброблення інформації.

Склад цих підсистем однорідний у різних інформаційних системах і відповідно до Державного стандарту охоплює: інформаційне, технічне, програмне, математичне, організаційне, правове забезпечення (рис. 8.1.).

Інформаційне забезпечення (ІЗ). Інформація формується в результаті оброблення даних і є важливим елементом комп'ютерних інформаційних систем.

Організація інформаційного забезпечення в інформаційних системах має особливе значення.

Система інформаційного забезпечення передбачає створення єдиного інформаційного фонду, систематизацію та уніфікацію показників і документів, розроблення засобів формалізованого опису даних тощо.

Інформаційне забезпечення охоплює:

- методичні та інструктивні документи;

Автоматизована інформаційна система	
Забезпечувальна частина	Функціональна частина Підсистема
Інформаційне забезпечення	Методичні та інструктивні документи; єдина система класифікації та кодування; інформаційна база
Технічне забезпечення	Комп'ютерна техніка, засоби комунікації та оргтехніка
Програмне забезпечення	До складу ПЗ входять загальносистемні та спеціальні програми
Математичне забезпечення	Сукупність економіко-математичних методів, моделей та алгоритмів оброблення інформації, що є в інформаційній системі
Організаційне забезпечення	Зовнішнє інформаційне забезпечення, яке охоплює систему показників даної предметної сфери, систему класифікацій, первинні документи; Внутрішнє забезпечення, що охоплює інформаційну базу даних на машинних носіях
Правове забезпечення	Сукупність норм, виражених у нормативних актах, що встановлюють і закріплюють організацію цих систем, їх цілі, завдання, структуру, функції та правовий статус ІС

Рисунок 8.1 – Загальна структура АІС

- єдину систему класифікації та кодування;
- інформаційну базу, яку, у свою чергу, поділяють на нормативно-довідкові документи, інформаційні повідомлення, інформаційні масиви.

Технічне забезпечення. Технічні засоби служать основою побудови ІС. Потужність засобів значною мірою визначає склад задач, що розв'язуються у цій предметній сфері. До технічного забезпечення ІС належать комп'ютерна техніка, засоби комунікації та оргтехніка. Іншими словами, технічне забезпечення — це комплекс взаємозв'язаних технічних засобів, призначених для збирання, нагромадження, оброблення, передавання, обміну та відображення інформації, потрібної для управління системою.

Технічне забезпечення сучасних інформаційних систем — це комплекс різних видів техніки: обчислювальна техніка, периферійні пристрої, засоби автоматичного зчитування даних, офісне обладнання, комунікаційне обладнання, засоби передачі та обміну даними, комунікаційне обладнання, мережеве обладнання, засоби мультимедіа тощо.

Програмне забезпечення (ПЗ) — це сукупність програм, які реалізують мету й завдання інформаційної системи та забезпечують функціонування технічних засобів системи.

Програмне забезпечення охоплює сукупність програм, що реалізують функції та задачі автоматизованих інформаційних технологій і забезпечують стабільну роботу комплексів технічних засобів.

До складу ПЗ входять загальносистемні та спеціальні програми.

До загальносистемного програмного забезпечення належать програми, розраховані на широке коло користувачів і

призначені для організації облікового процесу та для розв'язання задач оброблення інформації, які часто зустрічаються.

Спеціальне програмне забезпечення — це сукупність програм, які розробляються для створення інформаційних технологій конкретного функціонального призначення.

Охоплює: пакети прикладних програм (ППП), які здійснюють організацію даних і їх оброблення у процесі розв'язання функціональних задач.

Математичне забезпечення — це сукупність економіко-математичних методів, моделей та алгоритмів оброблення інформації, які є в інформаційній системі.

Організаційне забезпечення передбачає власний апарат управління, що забезпечує функціонування всіх його підсистем як єдиного цілого. Як правило, персонал ІС складають працівники відділу розроблення, відділу впровадження та супроводу нових програм, відділу експлуатації.

У теорії комп'ютерних систем оброблення інформації в інформаційному забезпеченні виокремлюють:

- зовнішнє інформаційне забезпечення, яке охоплює систему показників цієї предметної сфери, систему класифікацій, первинні документи;
- внутрішнє забезпечення, що охоплює інформаційну базу даних на машинних носіях.

Правове забезпечення — це сукупність норм, виражених у нормативних актах, які встановлюють і закріплюють організацію цих систем, їх цілі, завдання, структуру, функції та правовий статус ІС.

Правове забезпечення на етапі розроблення автоматизованих інформаційних систем та інформаційних

технологій охоплює нормативні акти, пов'язані з договірними взаєминами розробника й замовника у процесі створення ІС та ІТ, із правовим регулюванням різних відхилень у ході цього процесу, а також зумовлені потребою забезпечення процесу розроблення ІС і ІТ різними видами ресурсів.

Економічне забезпечення — сукупність методів і засобів, призначених для створення оптимальних умов ефективної та безпомилкової діяльності людини в інформаційній системі та її освоєння.

Функціональна частина інформаційної системи реалізує розв'язання задач предметної сфери.

Підсистема — це сукупність компонентів системи, відокремлених за певною ознакою. Кожна функціональна підсистема має свій склад комплексів задач, призначений для реалізації функцій управління.

Основні принципи виокремлення самостійних функціональних підсистем (комплексів задач):

- відносна самостійність кожної з них;
- наявність відповідного набору функцій і функціональних задач із чітко виявленою локальною метою функціонування;
- мінімізація складу елементів, що входять у підсистему.

В основі інформаційної системи бухгалтерського обліку лежить розв'язання облікових задач, об'єднаних у комплекси, які виконують окремі ділянки обліку. Комплекс задач характеризується визначенням економічним змістом, веденням затверджених синтетичних рахунків, первинними та зведеними документами, взаємозв'язаними алгоритмами розрахунків, а також методичними матеріалами й нормативними документами конкретної ділянки обліку.

Інформаційна система бухгалтерського обліку традиційно охоплює такі підсистеми:

- облік основних засобів та нематеріальних активів;
- облік матеріальних цінностей;
- облік праці та заробітної плати;
- облік готової продукції та її реалізації;
- облік фінансово-розрахункових операцій;
- облік витрат на виробництво;
- зведений облік та складання звітності.

Взаємозв'язок комплексів облікових задач закладено в самій методології бухгалтерського обліку, системі ведення рахунків і виконання проводок, де кожна господарська операція відображається двічі: у кредиті одного рахунка та дебеті іншого.

Інформаційні зв'язки комплексу облікових задач дають можливість виокремити три основні фази оброблення, закладені в основу програмних продуктів. На першій фазі виконують: первинний облік, складання первинних документів, їх оброблення та складання відомостей аналітичного обліку за кожною ділянкою обліку (наприклад, за обліком заробітної плати складається розрахунково-платіжна документація, звіти нарахувань та утримань заробітної плати тощо).

Наступна фаза оброблення — складання проводок та їх розміщення в регістри аналітичного та синтетичного обліку, журнали-ордери за номерами рахунків. Комп'ютерне оброблення дає можливість повністю автоматизувати цей процес, формувати проводки, закінчивши розв'язання кожної ділянки обліку.

Третя фаза оброблення — це складання зведеного синтетичного обліку звітно-сальдових відомостей за рахунками головної книги, балансу та форм фінансової звітності.

8.5. Організаційно-методичні основи створення та функціонування інформаційних систем обліку

Принципи створення та функціонування ІСО

В ІС підприємства провідна роль належить бухгалтерському обліку, який дає можливість відтворити кожний господарський факт з усіма деталями. Він є суцільним, неперервним, строго регламентованим, забезпечує документальне відображення всіх господарських операцій.

Роль бухгалтерського обліку з переходом до ринкової економіки різко зростає. Відповідно до програми реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів підлягають перегляду організація бухгалтерського обліку, методика відображення господарських операцій, обсяг та зміст фінансової звітності. Із 01.01.2000 р. набрали чинності Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» та «Положення (стандарти) бухгалтерського обліку», що визначають принципи та методи ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, які не суперечать міжнародним стандартам бухгалтерського обліку.

Мета запровадження міжнародних стандартів — забезпечити доступність бухгалтерської інформації для розуміння користувачів в Україні та за її межами.

Велике значення у реформуванні системи бухгалтерського обліку має створення АІС обліку на основі обчислювальної техніки, засобів телекомунікації та розвинених інструментальних засобів.

У процесі створення АІС обліку чи будь-якої іншої системи варто оперувати певними принципами — загальними вимогами,

правилами та нормами, яких потрібно дотримуватися, створюючи системи.

У теорії та практиці створення інформаційних систем виокремлюють три підходи: локальний, глобальний та системний.

Суть *локального підходу* полягає в тому, що інформаційні системи створюють послідовним нарощуванням задач. Проект на предмет його повноти взагалі не розглядається, і втрачається можливість науково обґрунтувати вибір і оцінити напрями розвитку інформаційної системи, комплекс технічних засобів, а також побудувати її модель.

Переваги: відносно швидка віддача, наочність задач, розроблення невеликими «замкнутими» групами, простота керування системи.

Недоліки: не можна забезпечити організацію комплексів задач, дублювання, постійну перебудову програм та організацію задач. Це дискредитує ідеї створення інформаційної системи.

За *глобального підходу* розробляють проект, а потім запроваджують. Як правило, це призводить до морального старіння проекту ще до його впровадження.

Системний (комплексний) підхід щодо створення інформаційної системи — це комплексне вивчення економічного об'єкта як одного цілого з представленням його частин як цілеспрямованих систем і вивчення цих систем та взаємовідносин між ними.

За системного підходу економічний об'єкт розглядають як сукупність взаємозв'язаних елементів однієї складної динамічної системи, що перебуває в стані постійних змін під впливом багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників, пов'язаних

процесами перетворення вхідної інформації в іншу вихідну інформацію.

Системний підхід охоплює такі принципи: кінцевої мети, єдності, взаємозв'язку, модульної побудови, ієрархії, розвитку, децентралізації, врахування невизначеності та випадковості в системі.

Характерні ознаки системного підходу: одночасне охоплення проектуванням великої кількості задач; типізація та стандартизація рішень; ключова роль баз даних; локальне впровадження; збільшення функціональних задач.

Із цього випливає, що згідно з нормативними документами під час створення автоматизованих інформаційних систем (АІС) потрібно керуватися принципами системності, розвитку, сумісності, стандартизації та ефективності.

Принцип системності. Потрібно встановити такі зв'язки між структурними елементами системи, які забезпечували б її сумісність і взаємодію з іншими системами. Тобто всі зв'язки, елементи, функції та проблеми управління й діяльності системи оподаткування мають розглядатися як єдине ціле.

Принцип розвитку (відкритості). Автоматизована інформаційна система повинна створюватися з урахуванням можливості поповнення й оновлення її функцій та складу без порушення функціонування АІС.

Принцип стандартизації. Під час створення систем повинні бути раціонально застосовані типові, уніфіковані й стандартизовані елементи, проектні рішення, пакети прикладних програм тощо. Система та її елементи потребують стандартизації для того, щоб можна було уніфікувати прийоми, методи, інструкції, що керують роботою персоналу.

Принцип ефективності. Досягнення раціонального співвідношення між витратами на створення АІС та кінцевим результатом.

У процесі створення АІС виникають вимоги, продиктовані додатковими принципами, а саме: принцип безпеки даних; принцип надійності системи; принцип продуктивності; принцип пристосування.

Принцип безпеки даних. Інформація повинна бути захищеною від несанкціонованого доступу, будь-яке порушення в системі повинно бути виявленим.

Принцип надійності. Програмне та апаратне забезпечення повинно бути високо надійним. Інформація повинна бути точною, доступною та надаватися без затримань.

Принцип продуктивності. Жорсткі вимоги до термінів оброблення інформації, оперативне надання інформації.

Принцип пристосування. Наявні інформаційні системи повинні бути придатними для модифікації та розширення, навіть за умови повної модифікації системи інформація повинна бути збереженою.

Зауважимо, що розглянуті вимоги до АІС є загальними. У процесі створення системи завжди існують індивідуальні вимоги до її проектування.

Організація робіт зі створення інформаційних систем обліку. Стадії та етапи робіт зі створення та впровадження ІСО

Проектування інформаційних систем — це тривалий, трудомісткий і динамічний процес, в якому на різних етапах беруть участь фахівці різних напрямів і кваліфікацій.

Проектування має мету — забезпечити ефективне функціонування АІС та взаємодію АІТ зі спеціалістами, які використовують у сфері діяльності конкретного об'єкта обчислювальну техніку й розвинені засоби комунікації для виконання своїх професійних завдань і прийняття управлінських рішень. Лише якісне проектування забезпечить створення такої системи, яка зможе функціонувати за постійного вдосконалення її технічних, програмних, інформаційних складових і яка зможе розширювати спектр управлінських рішень, що реалізуються, та об'єктів взаємодії.

У процесі проектування вдосконалюються як організація основної діяльності економічного об'єкта, так і організація управлінських процедур.

Проектування АІС потребує розроблення єдиних теоретичних засад, методичних підходів до їх створення та функціонування, без чого неможлива взаємодія різних економічних об'єктів, їх функціонування в складному багаторівневому комплексі.

Дотримуватися цих принципів потрібно, виконуючи роботи на всіх стадіях створення і функціонування АІС та АІТ, тобто впродовж усього життєвого циклу.

Життєвий цикл АІС та АІТ дає можливість виокремити чотири основні стадії: передпроектну; проектну; введення в дію та функціонування. Кожну стадію проектування поділяють на ряд етапів. Вона передбачає складання документації, яка відображає результати роботи.

Стадія створення інформаційної системи — одна з частин процесу створення інформаційної системи, установленної нормативними документами та документацією на інформаційну

систему з описом повної моделі ІС на цьому рівні або прийняття ІС до експлуатації.

Етапи створення інформаційної системи — це складові стадії створення, об'єднані характером робіт.

Державним стандартом ГОСТ 34.601 — 90 визначено стадії та етапи розроблення інформаційних систем. У цьому стандарті наводять перелік стадій і етапів створення інформаційних систем.

Основні роботи, що виконують на стадіях та етапах проектування:

I стадія — *передпроектне обстеження*:

1-й етап — *збирання матеріалів для проектування* — формування вимог, вивчення об'єкта проектування, розроблення та вибір варіанта концепції системи;

2-й етап — *аналіз матеріалів і формування документації* — створення й затвердження техніко-економічного обґрунтування та технічного завдання на проектування системи на основі аналізу матеріалів обстеження, зібраних на першому етапі;

II стадія — *проектування*:

1-й етап — *технічне проектування*, якщо ведеться пошук раціональних проектних рішень за всіма аспектами розроблення, створюються й описуються всі компоненти системи, а результати роботи відображаються в технічному проекті;

2-й етап — *робоче проектування*, у процесі якого здійснюється розроблення й доведення програм, коригування структур бази даних, складання документації на постачання, установлення технічних засобів та інструкцій їх експлуатації, підготовка для кожного користувача системи інструктивного матеріалу, що оформляється у вигляді посадових інструкцій спеціалістам, які виконуватимуть свої професійні функції з

використанням технічних засобів управління. Технічний і робочий проект можуть об'єднуватися в єдиний документ — техноробочий проект;

III стадія — *введення системи в дію*:

1-й етап — *підготовка до введення* — установлення та введення в експлуатацію технічних засобів, завантаження баз даних і попередні випробовування програм, навчання персоналу;

2-й етап — проведення попередніх випробовувань для всіх компонентів системи перед здачею в експлуатацію, навчання персоналу;

3-й етап (завершальна стадія створення АІС та АІТ, яка оформлюється актами приймання й здачі робіт) — *уведення в експлуатацію*;

IV стадія — *промислова експлуатація* — функціонування системи, що охоплює супроводження програмних засобів і всього проекту, оперативне обслуговування та адміністрування баз даних.

Необхідно звернути увагу, що головна особливість розроблення АІС та АІТ полягає в концентрації складності на стадіях передпроектного обстеження та проектування і відносно невисокої складності та трудомісткості наступних етапів. Більше того, невіршені питання й помилки, допущені на етапах аналізу та проектування, породжують на етапах запровадження й експлуатації труднощі, невіршені проблеми, що стає причиною відмови використання матеріалів проекту.

Розглянемо особливості проектування АІТ.

Сучасна інформаційна технологія реалізується в умовах спроектованих автоматизованих інформаційних систем, де у процесі їх створення повинні бути взаємозв'язані раціональні

методи розв'язання управлінських задач і технологія оброблення даних.

Проектування автоматизованих інформаційних технологій передбачає такі аспекти:

- *технологічний* — як апаратно-комунікаційний комплекс, що має конкретну конфігурацію та служить для оброблення й передавання інформації;
- *програмно-математичний* — як набір математичних, інфологічних, статистичних, алгоритмічних та інших машинних моделей, а також комп'ютерних програм, що їх реалізують;
- *методичний* — як сукупність засобів реалізації функцій управління;
- *організаційний* — як опис документообігу й регламенту діяльності апарата управління;
- *поопераційний* — як сукупність технологічних, логічних та арифметичних операцій, що реалізуються в автоматичному режимі.

Характеристика та типи облікових задач, що підлягають автоматизації

В умовах автоматизованих інформаційних систем бухгалтерський облік охоплює комплекси задач з усіх розділів обліку й синтетичних рахунків.

Наведемо перелік та характеристику комплексів задач внутрішньогосподарського обліку на підприємстві:

1. Облік основних засобів (ОЗ)

Призначення комплексу задач: облік наявності, надходження й вибуття ОЗ, нарахування амортизації та спрацювання, облік витрат на ремонт ОЗ.

Вихідна інформація: залишок ОЗ на кінець звітного періоду, суми амортизаційних відрахувань, залишкова вартість ОЗ.

Вхідна інформація: норми амортизаційних відрахувань, залишок ОЗ на початок звітного періоду, надходження та вибуття ОЗ, первісна вартість ОЗ.

2. Облік товарно-матеріальних цінностей

Призначення комплексу задач: облік наявності, надходження й витрати товарно-матеріальних цінностей.

Вихідна інформація: залишок матеріалів, сировини на кінець звітного періоду, надходження, витрати й динаміка за період.

Вхідна інформація: залишок матеріалів, сировини на початок звітного періоду, надходження матеріалів, відпуск матеріалів у виробництво.

3. Облік коштів і фінансових операцій

Призначення комплексу задач: облік наявності та руху коштів на поточному рахунку, у касі, облік розрахунків із підзвітними особами, дебіторами та кредиторами.

Вихідна інформація: залишок коштів у касі, на поточному рахунку, у підзвіті та заборгованість на кінець періоду, звіти з дебетом рахунка, оборот за кредитом рахунка за період.

Вхідна інформація: залишок коштів у касі, на поточному рахунку, в підзвіті на початок періоду, надходження, витрати, повернення коштів.

4. Облік праці та заробітної плати

Призначення комплексу задач: облік розрахунку з працівниками за заробітною платою, облік відпрацьованого часу.

Вихідна інформація: суми нарахованої та виплаченої заробітної плати, утримання із заробітної плати.

Вхідна інформація: тарифні ставки, оклади, кількість відпрацьованого часу, норми вироблення, норми утримань і нарахувань, фактичне вироблення.

5. Облік готової продукції, її відвантаження та реалізація

Призначення комплексу задач: складання звітів із випуску готової продукції, руху на складах, за відвантаженими товарами й обсягом реалізації.

Вихідна інформація: залишок готової продукції на кінець місяця, обороти за дебетом і кредитом рахунків, обсяг реалізації.

Вхідна інформація: обсяг випуску продукції, прихід, витрати, відвантаження, оплата продукції, залишок на початок місяця.

6. Облік витрат на виробництво

Призначення комплексу задач: визначення фактичної собівартості обсягу витрат на виробництво.

Вихідна інформація: витрати на виготовлення продукції.

Вхідна інформація: поопераційні трудові й матеріальні витрати.

7. Зведений синтетичний облік

Призначення комплексу задач: рознесення за рахунками, субрахунками господарських операцій, складання зведених звітних документів, «Головної книги», «Сальдово-обігової відомості», бухгалтерського балансу.

Вихідна інформація: баланс, сальдо за рахунками на кінець звітного періоду, обороти за дебетом і кредитом рахунків.

Вхідна інформація: сальдо за рахунками на початок звітного періоду, рух засобів на рахунках.

Детально автоматизацію розв'язання облікових задач ми розглянемо в наступних темах.

Постановка задач, розроблення алгоритмів, одержання вихідної інформації

Одним із найважливіших етапів, що виконується за активної участі користувача, є постановка та алгоритмізація задачі для автоматизованого розв'язання. Постановка задачі інформаційної системи — це важлива та достатня сукупність знань із конкретної задачі інформаційної системи. Результати подають у вигляді документа «Опис постановки задачі». Відповідно до держстандарту РД 50-34.698-90 цей документ має такі розділи:

Опис постановки задачі (комплексу задач)

1. Характеристика комплексу задач:

- призначення комплексу задач;
- перелік об'єктів, у процесі управління якими розв'язується комплекс задач;
- періодичність і тривалість розв'язання;
- умови, за яких припиняється розв'язання комплексу задач автоматизованим способом;
- зв'язки даного комплексу задач з іншими комплексами;
- посади осіб та найменування підрозділів, що визначають умови та часові характеристики конкретного розв'язання задачі;
- розподіл дій між персоналом і технічними засобами в різних ситуаціях розв'язання комплексу задач.

2. Вихідна інформація

2.1. Перелік та опис вихідних повідомлень. У таблиці описують вихідні повідомлення та масиви, що формуються під час рішення задач.

2.2. Перелік та опис структурних одиниць інформації вихідних повідомлень, що мають самостійне смислове значення.

3. Вхідна інформація

3.1. Перелік та опис вхідних повідомлень. Приклад наведено в таблиці 7.2.

3.2. Постановка економічної задачі автоматизованого розв'язання супроводжується алгоритмом, що відображає логіку розв'язання задачі та спосіб формування вихідних даних.

Документ «Опис алгоритму» (РД 50-34.698-90) містить:

3.2.1. **Математичний опис.** Подається за допомогою формул розрахунків.

3.2.2. **Перелік масивів інформації**, що використовують у процесі реалізації алгоритму та в результаті його реалізації для видачі вихідних повідомлень (машинограм, відеокадрів) формується їх опис.

3.2.3. **Алгоритм розв'язання.** У цьому підрозділі дається структурна схема алгоритму з посиланням на послідовність етапів обчислень.

Організація діяльності облікового апарата в умовах функціонування автоматизованого оброблення даних

На бухгалтерський персонал підприємства покладено виконання організаційно-методичних, контрольно-аналітичних та інформаційних функцій, що за місцем і призначенням можна об'єднати в групи, наведені на рис. 8.2.

Автоматизоване оброблення облікових даних докорінно змінює умови та характер роботи облікового персоналу, підвищуючи продуктивність і якість його праці, зумовлює потребу вдосконалення організаційної структури бухгалтерії та інших взаємозв'язаних структурних підрозділів підприємства.

Для цього:

- розробляють відповідні документи, що регламентують діяльність (положення про бухгалтерський облік, посадові інструкції тощо), де чітко визначено склад і форми інформації, що передаватимуть, термін її передавання, відповідальність, порядок усунення розбіжностей тощо;
- визначається загальне коло робіт у бухгалтерському обліку, які виконують облікові працівники незалежно від їх розподілу за ділянками обліку, та функціональних обов'язків працівників, які відповідають за конкретну ділянку.

Складність управління діяльністю апарата облікового процесу в умовах автоматизації зумовлюється наявними тісними інформаційними зв'язками облікових задач із задачами інших підрозділів, і полягає в потребі чіткого розподілу функцій облікового персоналу та забезпечення взаємодії з персоналом управлінських і виробничих підрозділів.

Зміст інформаційних взаємозв'язків залежить від особливостей підприємства, а їх організація — від ступеня автоматизації бухгалтерського обліку.

Рисунок 8.2 – Склад і характеристика основних функцій облікового персоналу

Утворення бази облікових даних на сформованій у системі інформації дає можливість виконувати, крім облікових, контрольні, аналітичні та аудиторські функції, а бухгалтерський персонал несе повну відповідальність за сформовану

інформацію, контролює достовірність і правильність її використання іншими користувачами. В умовах автоматизованого оброблення облікових даних організаційно-методичні функції бухгалтерського обліку передбачають виконання таких робіт:

- розроблення та впровадження заходів удосконалення організації облікового процесу та ведення бухгалтерського обліку;
- методичне керівництво та контроль за діяльністю посадових осіб структурних підрозділів, пов'язаних із організацією та веденням бухгалтерського обліку;
- методичне керівництво з організації та ведення бухгалтерського обліку у виробничих (структурних) підрозділах;
- методичне керівництво з організації внутрішньогосподарського обліку в межах підприємства;
- забезпечення контролю терміну надання відповідної інформації структурними підрозділами;
- методичне керівництво організацією внутрішнього аудиту в конкретних підрозділах та на підприємстві в цілому;
- організація підготовки та проведення інвентаризації;
- методичне керівництво організацією моделювання облікових даних для забезпечення управлінських функцій;
- методичне керівництво організацією аналізу фінансово-господарської діяльності в цілому на підприємстві та в окремих підрозділах.

В умовах автоматизованого оброблення даних інформаційні функції бухгалтерського обліку забезпечують облікові працівники завдяки виконанню таких робіт:

- збирання, реєстрація та передавання даних первинного обліку здійснених господарських операцій;
- участь у збиранні, реєстрації та передаванні даних первинного обліку господарських операцій, що здійснюються та оформляються окремими структурними одиницями підприємства;
- аналіз та коригування первинної інформації;
- формування електронної нормативно-довідкової інформації та її коригування;
- автоматизований контроль введеної інформації;
- формування інформації в регламентному режимі та режимі запиту;
- контроль та аудит результатної інформації на предмет її повноти та достовірності;
- пошук помилок і неточностей в обліковій інформації, їх усунення;
- аудит правильності складання періодичної та річної звітності;
- використання наявної інформаційної бази обліку для надання працівникам підприємства довідок та пояснень за розрахунками господарських операцій;
- архівування облікової інформації.

Основні види ризику, пов'язані з автоматизацією обліку

Захист даних у комп'ютерних мережах стає однією з найактуальніших проблем у сучасних інформаційно-обчислювальних системах. На сьогодні виокремлюють три базові принципи безпеки, завданням яких є забезпечити:

- цілісність даних (захист від збоїв, які ведуть до втрати інформації або її знищення);

- конфіденційність інформації;
- доступність інформації для авторизованих користувачів.

Порушення роботи системи можна класифікувати так:

- збої обладнання (дискових систем, кабельної системи, серверів, робочих станцій тощо);
- втрати інформації (через інфікування комп'ютерними вірусами, неправильне зберігання архівних даних, порушення прав доступу до даних);
- некоректна робота користувачів та персоналу.

Такі порушення роботи мережі вимагають створення різних видів захисту інформації, які умовно поділяють на три види:

1) засоби фізичного захисту;

2) програмні засоби (антивірусні програми, системи розмежування повноважень, програмні засоби контролю доступу);

3) адміністративні заходи захисту.

Ризик — це ймовірність виникнення збитків або недоодержання прибутку від фінансово-господарської діяльності. Ризик автоматизованих систем бухгалтерського обліку впливає з можливості припущення похибок або перекручень під час документування господарських операцій, неправильного відображення їх у реєстрах бухгалтерського обліку. Це означає, що система бухгалтерського обліку буде малоефективною, не повністю надійною.

Розроблення та впровадження автоматизованого оброблення облікових даних мають забезпечувати зменшення ризику обліку.

Для забезпечення якості облікової інформації в умовах ручного оброблення використовувалися дані минулих періодів

для прогнозування помилок у майбутньому. Розроблені автоматизовані системи контролю допомагають виявити проблеми та контролювати можливі помилки, перш ніж вони з'являться. Дуже складно враховувати всі можливі помилки під час проектування інформаційних систем обліку, внаслідок чого й виникає ризик автоматизованого оброблення даних.

Розрізняють такі основні види ризику автоматизованого оброблення облікових даних, пов'язані з:

- *помилками під час уведення даних* (неперевірене походження даних, неправильна форма запису даних під час підготовки бухгалтерської проводки; зроблені помилки під час перенесення даних на машинні носії або перезапису даних);

- *хибним кодом* (найменування виробів, клієнтів, постачальників тощо в системі відображаються у вигляді кодів, тому введення помилкового коду стає причиною помилок в обробленні даних);

- *невизначеними даними* (невідомо: кому, від кого та мета перерахування грошей; наявність помилкових реквізитів у записі; неможливість ідентифікації інформації, яку вводять в ЕОМ, через те, що дані записано до введення ідентифікатора);

- *недозволеними операціями* (виконані облікові операції (випадково або навмисно) не відповідають вимогам керівництва);

- *порушенням контрольного ліміту* (порушення ліміту на повноваження окремих виконавців підприємства або на обсяг операцій);

- *порушенням (втратою) записів* (втрата інформації до введення в ЕОМ, під час оброблення або після їх виклику з системи для коригування);

- *зробленими помилками під час виведення даних* (дані у звіті помилкові, інформація запізнилася та втратила свою цінність, користувач не зрозумів поданих даних, звіт надійшов не за призначенням);

- *зробленими помилками під час оброблення даних* (обробляються хибні вхідні дані);

- *розбіжністю підсумків* (невідповідність окремої інформації контрольним сумами через помилки в програмуванні, брак стандартних програм для перевірки збалансованості даних, неповні або неточні дані, що вводяться до системи, проміжок у часі між ручним та автоматизованим обробленням даних);

- *недоречним способом контролю* (спосіб контролю не дає можливості відтворити процес оброблення даних);

- *ланцюжком помилок* (невиявлена помилка на одній ділянці обліку дає хибні результати на іншій ділянці, що використовує неякісні дані);

- *неповними обліковими записами* (інформація, яка вводиться до ЕОМ, містить неповні облікові записи);

- *повторенням помилок* (під час постійного оброблення даних помилки можуть повторюватися через неякісне розроблення програми, через багаторазовий запис однієї й тієї самої операції, через введення хибної змінної інформації або хибної постійної інформації, через недостатність технічних засобів у прикладному програмному забезпеченні);

- *хибним розподілом на періоди* (інформацію віднесено не до того облікового періоду);

- *підтасуванням даних* (програма уможлиблює крадіжку коштів підприємства);

- *невідповідністю нормативним актам* (порядок уведення даних не відповідає вимогам нормативних актів);

- *неузгодженістю з політикою адміністрації* (політику та методи керівництва не узгоджено з системою оброблення даних на ЕОМ);

- *невідповідністю якості послуг вимогам користувачів* (користувачі не отримують вчасно потрібних результатів через: недостатню потужність ЕОМ, споживання окремими користувачами більшої частки послуг, ніж їм належить, неефективність автоматизованих систем і методів, неточне визначення першочергових робіт, застаріла техніка або програмне забезпечення, брак взаєморозуміння між користувачами та персоналом, який обслуговує ЕОМ);

- *хибним обліком* (облікова інформація обробляється не за діючою методикою обліку).

Для зменшення ризику автоматизованого оброблення даних потрібно:

- покласти відповідальність на працівників за використовувані ресурси (фізичні засоби, інформаційні масиви, лінії зв'язку, документацію тощо);
- забезпечувати постійну перевірку якості заходів захисту даних;
- використовувати криптографію;
- користувачам відповідати за застосування за призначенням наданої їм інформації;
- внести до файла «запис-живця» (назву неіснуючого підприємства, зайву літеру у прізвищі покупця тощо) для виявлення протизаконного використання інформації;
- контролювати знищення непотрібної інформації;
- забезпечити правову охорону заходів захисту даних (переслідування порушників порядку користування інформацією, установленого підприємством);

- класифікувати інформацію за її значенням (наприклад, секретні дані про комерційну діяльність, секретні дані про виробничу діяльність, секретна інформація про персонал, секретна бухгалтерська інформація тощо);
- ознайомити персонал підприємства з проблемами захисту даних та з потребою виконувати заходи захисту інформації;
- фізично захистити важливі форми та бланки.

Запитання для самоконтролю

1. *Розкрийте сутність та значення автоматизованих інформаційних систем обліку.*
2. *За якими ознаками класифікують інформаційні системи обліку (ІСО)?*
3. *На які види поділяють ІСО за рівнем управління?*
4. *Які існують види ІСО за сферою функціонування?*
5. *Які основні завдання внутрішньогосподарського контролю та аналізу в умовах застосування автоматизованої системи обліку?*
6. *На які види поділяють ІСО за способом передавання інформації?*
7. *Охарактеризуйте особливості обліку цільового фінансування.*
8. *Які існують типи організації автоматизованих інформаційних систем обліку? Охарактеризуйте їх.*
9. *Охарактеризуйте форму обліку в умовах автоматизованого оброблення інформації?*
10. *Розкрийте сутність інформаційних систем обліку(ІСО).*
11. *Які особливості забезпечувальної частини ІС?*

12. *Охарактеризуйте особливості функціональної частини ІС.*
13. *Як здійснюється бухгалтерський облік фінансових результатів?*
14. *Охарактеризуйте принципи створення та функціонування ІСО.*
15. *Розкрийте сутність та значення стадій та етапів робіт зі створення та впровадження ІСО.*
16. *Наведіть перелік та характеристику комплексів задач внутрішньогосподарського обліку на підприємстві.*
17. *Як здійснюється організація діяльності облікового апарата в умовах функціонування автоматизованого оброблення даних?*
18. *Які основні види ризику, пов'язані з автоматизацією обліку на підприємстві?*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамчук М. Ю. Бухгалтерський облік : конспект лекцій / М. Ю. Абрамчук, В. І. Лисиця, Ю. Г. Гуменна. – Суми : СумДУ, 2016. – 356 с.
2. Білоусько В. С. Теорія бухгалтерського обліку : навчальний посібник / В. С. Білоусько. – 4-те вид. – Харків : Кондор, 2014. – 423 с.
3. Блакита Г. В. Бухгалтерський облік. Практикум : навч. посіб. / Г. В. Блакита, Н. О. Ромашевська. – Київ : ЦУЛ, 2010. – 152 с.
4. Бухгалтерський облік (теорія) : навчальний посібник / М. Г. Михайлов, А. І. Глушаченко, В. П. Гончар, Г. А. Болмат. – Київ : ЦУЛ, 2007. – 248 с.
5. Бухгалтерський облік в Україні / за ред. Р. Л. Хом'яка, В. І. Лемішовського. – 5-те вид., допов. і переробл. – Львів : Інтеллект-Захід, 2006. – 1088 с.
6. Бухгалтерський облік у галузях економіки (Доступ з локальної мережі СумДУ) / В. Б. Захожай, М. Ф. Базась, М. М. Матюха, В. М. Базась. – Київ : МАУП, 2005. – 968 с.
7. Бухгалтерський облік і звітність підприємств у системі оподаткування : навч. посіб. / М. І. Бондар, Л. Г. Ловінська, Н. М. Лисенко та ін. ; за заг. ред. М. І. Бондар і Н. М. Лисенко. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : ЦУЛ, 2014. – 585 с.
8. Бухгалтерський фінансовий облік: теорія і практика: навчально-практичний посібник / Н. І. Верхоглядова,

- В. П. Шило, С. Б. Ільїна та ін. – Київ : Центр навчальної літератури, 2010. – 536 с.
9. Гольцова С. М. Бухгалтерський облік : навч. посіб / С. М. Гольцова, І. Й. Плікус. – Суми : Університетська книга, 2007. – 254 с.
 10. Даньків Й. Я. Бухгалтерський облік у галузях економіки : навчальний посібник / Й. Я. Даньків, М. Р. Лучко, М. Я. Остап'юк. – 3-те вид., переробл., допов. – Київ : Знання, 2007. – 243 с.
 11. Даньків Й. Я. Бухгалтерський облік : підручник / Й. Я. Даньків, М. Я. Остап'юк. – Київ : Знання, 2007. – 469 с.
 12. Жадько К. С. Бухгалтерський облік у схемах і таблицях : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / К. С. Жадько, В. В. Семенюта, Л. Ш. Олійник. – Київ : ЦУЛ, 2008. – 112 с.
 13. Ластовецька В. О. Бухгалтерський облік виробництва і калькулювання собівартості продукції : практичний посіб. / В. О. Ластовецька. – Чернівці, 2005. – 62 с.
 14. Ластовецький В. О. Галузевий бухгалтерський облік: проблеми теорії і практики/ В. О. Ластовецький. – Чернівці : Прут, 2005. – 200 с.
 15. Лень В. С. Бухгалтерський облік в Україні: основи та практика : нав. посіб. / В. С. Лень, В. В. Гливенко. – Вид. 3-тє, виправл. – Київ : ЦУЛ, 2008. – 608 с.
 16. Максимова В. Ф. Бухгалтерський облік : підручник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 6.050100 «Облік і аудит» / В. Ф. Максимова. – Одеса : ОНЕУ, 2012. – 670 с.

17. Національні стандарти бухгалтерського обліку і звітності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/>.
18. Національні стандарти бухгалтерського обліку в Україні: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : затверджено Наказом Міністерства фінансів України, від 31.03.99р. № 87, затвердженого в Міністерстві юстиції України, 21.06.99р. № 391/3684 // Все про бухгалтерський облік. – 2007. – № 18. – 21 лютого. – С. 1–111.
19. Осмятченко Л. М. Бухгалтерський облік : навч. посіб. / Л. М. Осмятченко, В. Є. Шевчук. – Львів : Магнолія 2006, 2007. – 196 с.
20. Податковий Кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами і доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/stru/paran130#n130>.
21. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07. 1999 року № 996-XIV (Витяги) // Все про бухгалтерський облік. – 2007. – № 66. – 17 липня. – С. 2 – 4.
22. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV (зі змінами і доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
23. Садовська І. Б. Бухгалтерський облік : навч. посіб. / І. Б. Садовська, Т. В. Божидарнік, К. Є. Нагірська. – Київ : Центр навчальної літератури, 2013. – 688 с.

24. Сахарцева І. І. Бухгалтерський облік : навч. посіб. з виконання практ. задач [Електронний ресурс]: / І. І. Сахарцева, Г. А. Семенов, Г. М. Бескоста ; за ред. І. І. Сахарцевої. – Київ : Кондор, 2005. – 556 с. – Режим доступу : <http://lib.localnet/ebooks/KnigiCD/93 cd.pdf>.
25. Стельмащук А. М. Бухгалтерський облік : навч. посібник / А. М. Стельмащук, П. С. Смоленюк. – Київ : Центр навчальної літератури, 2007. – 528 с.
26. Сук Л. К. Бухгалтерський облік у галузях економіки : навч. посіб. / Л. К. Сук, П. Л. Сук, М. С. Стасишен. – Київ : Каравела, 2008. – 208 с.
27. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність : підручник / Н. М. Ткаченко. – 2-ге вид., допов. і переробл. – Київ : Алерта, 2007. – 954 с.
28. Фінансовий облік за міжнародними та національними стандартами. Навч. посіб. – Київ : Центр навчальної літератури, 2012. – 368 с.
29. Фінансовий облік. Навч. посібник. / за заг. ред. В. К. Орлової, М. С. Орлів, С. Х. Хоми. – 2-ге вид., допов. і переробл. – Київ: Центр навчальної літератури, 2010. – 510 с.
30. Шара Є. Ю. Бухгалтерський фінансовий та податковий облік : навч. посіб. / Є. Ю. Шара, О. М. Андрієнко, Л. І. Жидеева. – Київ : ЦУЛ, 2011. – 424 с.
31. Шигун М. М. Міжнародні стандарти фінансової звітності як еталон регулювання національної системи бухгалтерського обліку // Вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 1(24). – 2008. – С. 33 – 38.

Навчальне видання

Абрамчук Марина Юріївна,
Гуменна Юлія Григорівна,
Тютюник Інна Володимирівна,
Рубанов Павло Миколайович

ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК

Конспект лекцій

для студентів спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
усіх форм навчання та слухачів ЦПО

Відповідальний за випуск В. М. Боронос
Редактор Н. М. Мажуга
Комп'ютерне верстання М. Ю. Абрамчук

Підп. до друку 23.03.2018, поз.
Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 23,02 Обл.-вид. арк. 20,54. Тираж 50 пр. Зам. № .
Собівартість видання грн к.

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.